

A magyar elhárítás fejlődése

Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás
múltjáról, jelenéről, jövőjéről

Szerkesztette:
DRUSZA TAMÁS

Dialog Campus

A MAGYAR ELHÁRÍTÁS FEJLŐDÉSE
Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás
múltjáról, jelenéről, jövőjéről

Vákát oldal

A MAGYAR ELHÁRÍTÁS FEJLŐDÉSE

Tanulmányok a katonai és polgári
nemzetbiztonsági elhárítás
múltjáról, jelenéről, jövőjéről

Szerkesztette
Drusza Tamás

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Szerzők

Dobák Imre
Drusza Tamás
Finszter Géza
Gyaraki Károly
Hegedüs László
Kasznár Attila
Kovács Tamás
Kovács Zoltán András
Nagy Ákos Péter
Szabó Károly
Ungváry Krisztián
Urbán Attila

Szakmai lektor

Boda József

© A szerkesztő, 2019

© A szerzők, 2019

© Dialóg Campus Kiadó, 2019

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Lektori köszöntő	9
Köszöntő	11
<i>Ungváry Krisztián: A magyar katonai elhárító szolgálatok vezetői</i>	
Életek – sorsok – csoportok	13
Bevezető	13
Az életutak elemzése	15
A 2. vkf.	15
A Katpol, az ÁVH és a III/IV. csoportfőnökség	18
Vezetői életrajzok	20
Felhasznált irodalom	69
<i>Kovács Tamás: Variációk egy témára – Az elhárító munka változatai az 1918-as összeomlástól a bethleni konszolidáció kezdetéig</i>	71
Felhasznált irodalom	81
<i>Nagy Ákos Péter: A magyarországi belügyi belső elhárítás történetének rövid áttekintése a második világháború végétől a Nemzeti Védelmi Szolgálat megalakulásáig</i>	83
A belügyi belső elhárítás szervezetének kialakulása és változásai Magyarországon 1944 őszétől az 1956-os forradalom és szabadságharcig	83
Az Államvédelmi Hatóság	86
A diktatúra hatása Magyarországon (1949–1953)	87
Az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni időszakok	89
Békés átmenet a pártállami szubkultúrából a demokratikus jogállam rendszerébe	92
A BM Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat	94
Felhasznált irodalom	95
<i>Urbán Attila: Változások a magyar kémelhárítás feladatrendszerében és szervezeti rendjében az 1970-es évek első felében</i>	97
A kémelhárítási feladatokat meghatározó nemzetközi környezet változása és a módosuló pártállami igények	97
A kémelhárítás feladatrendszerének és intézményi hátterének felülvizsgálata	100
A kémelhárítás új szervezeti rendjének kialakítása 1972 nyarán	105
Összegzés	109
Felhasznált irodalom	109

<i>Hegedüs László</i> : Állambiztonsági elhárító munka a határőrségnél	111
Bevezetés	111
A határportyázó századok (1945 – 1946. március 14.)	111
A honvéd határőrség éveiben	112
Az államvédelmi hatósági és a belügyminisztériumi években	113
A határörerővel kapcsolatos elhárítás feladatai	117
Felhasznált irodalom	122
<i>Dobák Imre</i> : A titkos információgyűjtés eszközeinek vázlatos struktúrája az állambiztonsági szférában	125
Titkos eszközök vagy módszerek?	126
Befejezés	136
Felhasznált irodalom	137
<i>Gyaraki Károly</i> : A katonai elhárítás átalakulása a rendszerváltás időszakában	139
Felhasznált irodalom	145
<i>Finszter Géza</i> : Állambiztonság – nemzetbiztonság és a rendszerváltozás (1989–1990)	147
Válság és változás	149
A folytatható és az elutasítandó múlt	152
Jogalkotás a nemzetbiztonságról	155
Szervezeti kérdések	157
Felhasznált irodalom	159
<i>Kovács Zoltán András</i> : A polgári elhárítás negyedszázada (1990–2016)	161
Az önálló polgári elhárítás kialakulása (1988–1990)	161
Nemzetbiztonsági törvény, reformok, reformkísérletek	164
A polgári elhárítás súlyponti kihívásainak áttekintése (1990–2016)	168
Összegzés	171
Felhasznált irodalom	172
<i>Kasznár Attila</i> : Az európai terrorelhárítás jelene és jövője	175
Bevezetés	175
A kiindulópont: a jelenlegi európai terrorhelyzet	176
A jelenlegi terrorhelyzet közvetlen előzményei	176
A jelenlegi európai terrorhelyzet és következményei	182
A terrorelhárítás legfőbb jövőbeni kihívásai	185
A sikeres terrorellenes fellépés alapjai	189
Összegzés	192
Felhasznált irodalom	192

<i>Szabó Károly: A katonai elhárítás jelene és jövője</i>	195
A tudományos kutatás keretrendszere – a nemzetbiztonsági elmélet	195
Az elhárítás vizsgálatának lehetséges területei	195
A katonai elhárítás	196
A katonai elhárítás elméleti modellje	198
A katonai elhárítás „katonai vonatkozásai”	199
A katonai elhárítás és a hírszerzés	201
A katonai nemzetbiztonság finansziális háttere	201
A katonai elhárítás és a NATO	202
A békeműveleti elhárítás	203
A katonai elhárítás technikai támogatása	204
A katonai elhárítás feladatai a büntfelderítés terén	204
A katonai elhárítás elemző-értékelő funkciói	205
A legújabb trendek	205
Összegzés	208
Felhasznált irodalom	208
<i>Drusza Tamás: Jövőbeni kihívások a (polgári) nemzetbiztonsági elhárítás területén</i>	211
Bevezetés	211
A bizonytalan jövő	212
Magyarország jövőbeni biztonsága	214
A polgári elhárítás várható feladatai	219
A polgári elhárítás jövőbeni feltételrendszere	231
Összegzés	236
Felhasznált irodalom	236

Vákát oldal

Lektorai köszöntő

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézete (NKE NBI) megalakulása óta nagy figyelmet fordít arra, hogy az itt tanuló hallgatók számára megfelelő minőségű és tartalmú korszerű tananyag, szakirodalom álljon rendelkezésre. Az NBI Polgári Nemzetbiztonsági Tanszékének (PNBTSZ) tanárai az eltelt évek során kutatásaikra alapozva számos szakmai konferenciával, írással és kiadvánnyal járultak hozzá ehhez a szakmai munkához.

Ezek közé tartoznak *A nemzetbiztonság általános elmélete* (2014), *A magyar rádió-elhárítás nemzetközi együttműködésének története (1955–1990)* (2014), *A nemzetbiztonság technikai kihívásai a 21. században* (2014), *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei* (2014), *1872 Felderítő-szerológati utasítás* (2014), *Szaktörténeti szemelvények* (2014), „Szigorúan titkos!”? *Nemzetbiztonsági almanach* (2016) című kiadványok. A PNBTSZ tanárai gondozásában adják ki az NBI elektronikus folyóiratát, a *Nemzetbiztonsági Szemlét*.

A kiadványok sorába tartozik *A magyar elhárítás fejlődése. Tanulmányok a magyar katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről és jövőjéről* című tankönyv. Hiányt pótló ez a kötet, hiszen ilyen átfogó és összefoglaló mű nem készült még hazánkban.

A kötet szerkesztésének nehéz feladatát Drusza Tamás kollégánk vállalta magára. A szerzők között az intézet és a tanszék tanárai – Dobák Imre, Kasznár Attila – mellett a téma kutatásában jeleskedő történészek, mint például Kovács Tamás, Ungváry Krisztián, valamint az elhárítás nagy tapasztalattal rendelkező volt vezetői – Gyarakai Károly, Hegedűs László – és jelenlegi munkatársai – Nagy Ákos Péter, Szabó Károly, Urbán Attila – is megtalálhatók.

Finszter Géza professzor úrtól pedig a szemtanú és a tudós tollával megrajzolt átfogó képet kaphatunk arról a folyamatról, amely az állambiztonsági korszak elhárító tevékenységéből kiindulva bemutatja az annak demokratizálására tett erőfeszítéseket.

A kiadvány amellet, hogy az NBI-ben tanuló hallgatók számára hasznos ismereteket tartalmaz, alkalmas arra is, hogy a szélesebb szakmai közösség és a téma iránt érdeklődők részére is rendelkezésre bocsássuk.

Budapest, 2018. március 2.

Boda József
a kötet lektora

Vákát oldal

Köszöntő

„A jó hírszerzés azt jelenti, hogy valaki a lényegtelen adatok óriási halmazában is meglátja a szándékosságot, majd pedig mindezeket a különálló információkat a várható történésekre vonatkozó koherens előrejelzésekké alakítja.”

(Bruce Schneier)

Tisztelettel köszöntöm a kedves Olvasóinkat!

A 2012. január 1-jével létrejött Nemzeti Közzolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézete a jelenkor problémáinak egyik fontos területét vizsgálja konferenciakötetében. Az elhárítási szakág e kötetben a kor kockázatait, kihívásait és fenyegetéseit elemzi, és próbálja a jövő biztonsági veszélyeire a megoldásokat körvonalazni.

Úgy gondolom, napjainkban, amikor a tömeges illegális bevándorlás, a terrorizmus fenyegetése, a kiberbűnözés átalakította a biztonsági környezetünkről alkotott stabil világképet, a nemzetbiztonsági szolgálatoknak is magasan képzett szakemberekre van szüksége. A tanulás, a tudás iránti vágy minden hivatásrend egyik legfontosabb alapköve. Történelmi példával élve, a napóleoni háborúk időszakában a porosz kormány már 1806. augusztus 6-án előírta: „Békeidőben a tiszt kinevezés egyedüli jogcíme az iskolázottság és a professzionális tudás, háború idején pedig a kiemelkedő bátorság és helyzefelismerés legyen. Ezért az egész nemzetből, minden egyén, aki rendelkezik ezekkel a képességekkel, alkalmas a legmagasabb katonai posztokra. Ezennel eltöröltetik minden korábbi osztályelőjog a hadseregben, s minden embernek, tekintet nélkül származására, azonosak a kötelességei és jogai.”¹ *Véleményem szerint a mi hivatásrendünkre is példaértékűek a sorok.* Azok a vezetők, akik folyamatosan képezték magukat, emberek tudtak maradni, megfelelő személyiségük képessé tette őket a válságok kezelésére, a háborúk, a hadjáratok vezetésére. Mindig tudtak elődeiktől példát venni a helyes cselekedetekhez. A vezető igazi nagyságát szerintem sohasem a hatalma, hatalmi jelképei biztosítják, hanem a személyisége adja, hogy hogyan tudja az embereit maga mellé állítani a nehéz, embert próbáló helyzetekben.

A Nemzetbiztonsági Intézet mint az Egyetemünk karközi intézménye a hivatásrendek közötti integráció és együttműködés iskolapéldája. Az itt tanuló, különböző hivatásrendek területén tevékenykedő – katonai, polgári nemzetbiztonsági, rendőri és terrorelhárítási – szakemberek közös erőfeszítéssel oldják meg feladataikat. Ahogy korunk válságai is sokdimenziósak, összetettek lettek, a megoldásoknak is sokoldalúaknak kell lenniük. A migráció kezelése, a terrorizmus fenyegetésének elhárítása nem egyszerreplős, hanem sok hivatásrend közös munkája révén oldható meg. A honvédelmi és belügyi tárca, valamint a nemzetbiztonság szakemberei a kialakult helyzetben példát mutattak együttműködésből, kezelték a menekültválságot, megvédték a magyar emberek érdekeit.

¹ HUNTINGTON, P. Samuel (1994): *A katona és az állam*. Budapest, Zrínyi – Atlanti Kutató és Kiadó. 34.

Az elhárítás tudományos kérdéseinek vizsgálata a mi feladatunk, mivel évről évre számot kell adnunk arról, mit tettünk, mit tervezünk tenni, hogy a kérdéseket a legjobb felkészültséggel meg tudjuk válaszolni.

Zárásként engedjék meg, hogy köszönetet mondjak a Nemzeti Közszolgálati Egyetem vezetésének, akik támogatták a kötet megjelenését, kollégáink, a szerzők tanulmányait. Végezetül sok sikert, erőt, egészséget kívánok, és azt remélem, hasznosítani tudják az itt olvasható elméleti és gyakorlati ismereteket.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Resperger István
a Nemzetbiztonsági Intézet igazgatója

Ungváry Krisztián

A magyar katonai elhárító szolgálatok vezetői Életek – sorsok – csoportok

Bevezető

A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat elődszerveként tartja nyilván a Honvéd Vezérkar Főnöke 2. osztály (a továbbiakban: 2. vkf.),¹ a Katona Politikai Osztály (a továbbiakban: Katpol), az ÁVH katonai elhárítás és a Belügyminisztérium (BM) katonai elhárítás szervezetét. Ezen intézmények vezetőinek képe díszítette korábban a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) főigazgatói tárgyalójának falát is, és ezek a személyek szerepeltek a Katonai Felderítő Hivatal (KFH) Bartók Béla úti múzeumának tárlatán.

A magyar történelem véres 20. századából adódóan az itt látható arcképcsarnokban nem csak olyan személyek találhatók, akikre egy jogállami szervezet büszke lehet. Sőt. A névsorban jelentős létszámban találhatók olyanok, akik politikailag és szakmailag is rendkívül sokat ártottak hazájuknak és intézményüknek egyaránt. Mindez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az ő emléküket ne kellene megőrizni. A különböző életek, életsorsok, vezetői karakterek összevetése számos, a jövőre nézve is hasznos tanulsággal szolgál.

Magyarországon nem született konszenzus arra vonatkozóan, hogy hogyan vállalható fel a jobb- és baloldali diktatúrák emlékezete egy intézmény történetében. Az Információs Hivatal és az Alkotmányvédelmi Hivatal, valamint a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat egyszerűen oldotta meg ezt a kérdést, ugyanis nem tekint senkit sem elődszerveként, történetét 1990-től eredezteti. Ezzel szemben a Honvédség összes intézménye a magyar államiság fennállásától kezdve fontosnak tartja elődei emlékének ápolását is.

Gondot jelent, hogy a katonai titkosszolgálat sajátjának tekintett elődtörténete nem teljesen konzekvens. Olyan szervezeteket is jogelődjének tekint, amelyeknek csupán egy részlege (alosztálya vagy osztálya) foglalkozott kémelhárítási feladatokkal. A 2. vkf. egésze vagy a Katpol azonban nem tekinthető a katonai elhárítás és felderítés elődjének, mivel ezek a szervezetek annál többet öleltek fel, a honvédségen belüli elhárítási feladatokkal viszont szinte egyáltalán nem foglalkoztak – ismeretlen volt például a honvédségi tanintézeteken belüli „vonalas” elven megszervezett elhárítás, nem fektettek fel a hivatásos állományról „pafkát”,² és sokkal csekélyebb mértékben

¹ Hollós Ervin nyomán a szakirodalomban a „VKF/2” rövidítés is meghonosodott. Hivatalos neve azonban nem ez volt, és tagjai sem így nevezték, hanem az általunk használt módon, azaz 2. vkf. osztályként.

² A *pafka* általában olyan – legtöbbször egy adott objektumhoz tartozó – dossziét jelent, amelyben egy adott személyről gyűjtötték össze az információkat.

használták a hálózatot a sorállományban. Mai szemmel nézve a Magyar Királyi Honvédség belső elhárítása csak minimális mértékű volt. Másrészt viszont a 2. vkf. mellett más osztályok is foglalkoztak olyan feladatokkal, amelyek jelenleg a katonai titkosszolgálat kompetenciájába esik: az 5. vkf. osztály volt illetékes a külföldi szabotázs-, propaganda- és játszmás ügyekben.

Fentiek miatt a katonai elhárítás szempontjából elődszervként 1918–1945 között csak a 2. vkf. defenzív alosztálya (DEF), 1945–1949 között pedig a Katpol katonai elhárító részlegei lennének számításba vehetők. Ezen szervezeti egységek vezetői azonban sokkal kevésbé játszottak jelentős vezető funkciót, mint a 2. vkf. osztály, illetve a Katpol vezetői, ezért az alábbi arcképcsarnok elsősorban ezen vezetők életútjának elemzését végzi el. Megkísérlem azonban összeállítani a tényleges elődszervnek tekinthető defenzív alosztály, illetve a Katpol vonatkozó részlege vezetőinek névsorát is – azonban már az is sokatmondó, hogy ez az összeállítás nem teljes, és korábban még csak kísérlet sem történt arra, hogy a szervezettörténet ezen szintje elemzés tárgya legyen.

A 2. vkf. osztály defenzív alosztálya önmagában 11 alcsoportra tagozódott, és külön nyilvántartó alcsoporttal, valamint laboratóriummal rendelkezett. Ebből látható, hogy 1945 előtt teljesen mást értettek „osztály”, „alosztály” és „alcsoport” fogalma alatt, mint ma. 1945 előtt a DEF létszáma (a hadtesteknél működő kirendeltségei nélkül) elérte a 300 főt, ebből kb. 130 viselt tiszti rendfokozatot. Ipari kémelhárítással (hadiüzemek, gyári titkárok) további kb. 200–300 tiszt és feltehetően majdnem ugyanennyi polgári alkalmazott foglalkozott. A DEF létszáma tehát összevethető a jelenlegi KBH létszámával. A korabeli alcsoportoknak a jelenlegi szervezés alosztályai és osztályai felelnek meg, a jelenlegi Hivatal pedig a korabeli alosztálynak.

Érdekesség, hogy míg a DEF központi szervének vezetője általában őrnagy vagy alezredes, esetenként százados volt, ezzel szemben a hadtestek DEF-kirendeltségeit általában alezredesi vagy ezredesi rendfokozatú személyek vezették, sőt a DEF egyes alcsoportjaiban is előfordultak magasabb rendfokozatú vezetők. Ez arra utal, hogy a Horthy-korban a DEF parancsnoksága korántsem rendelkezett olyan központi irányítási feladatokkal, mint később a Katpol, az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) katonai elhárítási főosztálya vagy a III/IV. Csoportfőnökség. A rendkívül heterogén feladatkörök miatt is feltételezhető, hogy az egyes DEF-alosztályok önállósága sokkal nagyobb volt, mint később a csoportfőnökségek osztályaié. A DEF egyaránt folytatott klasszikus katonai kémelhárítást és kommunistaellenes nyomozásokat – utóbbiakat azért sorolták a „kémelhárítás” témakörbe, mert a kommunista internacionálét, illetve a Szovjetuniót mint ellenséges szervezetet tartották nyilván, a Magyar Kommunista Párt tagjait pedig egy külföldi hatalom hírszerzési feladatokat is ellátó ügynökeinek tekintették.

Megjegyzendő, hogy a kémelhárítás már 1945 előtt is eléggé elkülönült életet élt a 2. vkf. egyéb osztályaitól. A Hadik laktanyába települt szervezeti egység tisztjei viszonylag ritkán találkoztak a Központi Offenzív Alosztály (KOFFA) vagy a Nyilvántartó Alosztály (NYÍL) személyzetével. Jellemző, hogy még Ujszászy István egyébként rendkívül adatgazdag visszaemlékezése³ sem tartalmazza a defenzív alosztály beosztottainak nevét, sőt a vezetőket is csak 1939–1942 között tudta felsorolni, annak ellenére, hogy ez a szervezeti egység elvileg közvetlenül az ő parancsnoksága alatt működött.

³ HARASZTI 2007.

Az életutak elemzése

A vezetők, illetve ezek elődei alatt az alábbiakban összesen 28 nevet tárgyalok.⁴ Ebből kettő nem szerepel a volt KBH saját elődnyilvántartásában (Otrubay Károly, Kruchina Viktor), kettő pedig véleményem szerint nem tartozik ebbe a kategóriába, bár egyesek így tartják nyilván (Vészi István, Horváth Gyula).

Elemzés szempontjából a vezetők négy kategóriára oszthatók: az 1945 előttiekre, az 1945–1948 közöttiekre, az 1948–1975 közöttiekre és az 1975 utániakra. Mindez azért érdekes, mert ez a kronológia nem teljesen fedi azt a kronológiát, amelyet a magyar történelemben megszoktunk. Nyilvánvaló, hogy a rendszerváltoztatás a titkosszolgálatok működési feltételeit radikálisan megváltoztatta. Személyi állományukat tekintve azonban nem túlságosan, vezetői szinten pedig egyáltalán nem állapítható meg az, hogy „kívülről jött” személyek jelentek volna meg. Ebben, de csakis ebben az értelemben a magyar titkosszolgálatok esete radikálisan eltér a cseh és a szlovák vagy keletnémet modelltől, és leginkább Oroszország, illetve Ukrajna gyakorlatához áll közelebb. Hozzá kell tennünk azonban azt is, hogy nemcsak a titkosszolgálatok, hanem a magyar társadalmi és politikai elit is viszonylag statikus maradt. Pártoktól függetlenül 2009-ben is a nagyobb pártok reprezentánsai között megtalálhatók voltak a volt állampárt tagjai, sőt adott esetben alsó középvezetői is.

Az 1948 előtti vezetői állomány annyiból homogénnek tekinthető, hogy a zavaros 1945-ös év első figuráit (Matheidesz, Vészi) leszámítva mindenki ludovikás tisztként kezdte karrierjét. Az 1975 előtti vezetők a korábbiaktól életkorukban nem térnek el: a 2. vkf., illetve a Katpol vezetői általában 36–44 éves korban tevékenykedtek ezen a poszton, kivétel Kucsera, az első vezető, aki ebből az állásból ment nyugállományba. Az 1945 előtti vezetők esetében több érdekesség is megállapítható. Tekintettel arra, hogy az 1945 előtti csoport 11 főből áll, a közös jellemzők már nem tekinthetők véletlenszerűnek.

A 2. vkf.⁵

A legfontosabb közös jellemző, hogy a 2. vkf. majdnem mindegyikőjüknek csak köztes karrierállomás volt. Senki sem ebből az állásból ment nyugdíjba. Többségük nem is a 2. vkf.-nél (illetve az Evidenzbüroban)⁶ kezdte katonai pályafutását. Ezt azonban relativizálja az a tény, hogy az első világháborúban korukból adódóan majdnem mindegyikük még csak csapattiszt volt, és ennek megfelelő frontbeosztásokat látott el, az Evidenzbüroba tehát nem is kerülhetett. A vezetők túlnyomó többsége a katonai diplomácia vonalán került a 2. vkf. szervezetébe: Sztójay és Hennyey rövid NYÍL-beosztás után, Ruszkay, Andorka, Ujszászy és Vasváry pedig katonai attaséi kiküldetést követően kapta kinevezését. Ez azért is figyelemre méltó, mert katonai attaséként a titkosszolgálati munkának csupán bizonyos

⁴ Az 1945 előtt is szolgáló tisztek esetében Szakály Sándor önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta pótolhatatlan értékű adatgyűjteményét. Segítségét ezúton is köszönöm! Szakály kutatási eredményeit számos publikációban is közzétette – a legfontosabb, az egyes életrajzoknál külön nem hivatkozott munkái: SZAKÁLY 2003; valamint SZAKÁLY 2015.

⁵ A 2. vkf. vezetőinek statisztikai feldolgozását Szakály Sándor *A 2. vkf. osztály* című művében végezte el: SZAKÁLY 2015.

⁶ „Nyilvántartási Hivatal”, a Monarchia katonai titkosszolgálatának neve.

részeivel foglalkozhattak. Kuthy László volt az egyetlen, aki ezt megelőzően a DEF vezetője volt, Zákó pedig korábban KOFFA-beosztásokban tevékenykedett, és ebből adódóan részletes ismeretekkel bírhatott a hálózati munka módszereiről.

A vezetők rendfokozata általában ezredesi, ritkábban vezérőrnagyi szintet ért el, ez is arra utal, hogy a 2. vkf. osztálybeli beosztásuk a karrierjük szempontjából csak köztes állomást jelentett.

A felsoroltakból (is) arra következtethetünk, hogy 1945 előtt a katonai hírszerzés és elhárítás korántsem specializálódott annyira, mint a második világháború után. A vezetők túlnyomó többségének minimális titkosszolgálati előképzettsége volt, a titkosszolgálati feladatokat a Ludovika Akadémián nem is oktatták. A hírszerzés és elhárítás sem különült jelentősen el, leszámítva a belpolitikai jellegű nyomozásokat, amelyek azonban egy külön alcsoport keretében folytak. A 2. vkf. vezetőinek egyike sem erről, a szervezet szempontjából mindenképp marginálisnak tekinthető oldalról került az intézményhez. Ezt érdemes hangsúlyozni, annál is inkább, mivel az 1945 utáni irodalom és az 1945 utáni állambiztonság a 2. vkf. osztályt általában a politikai elnyomó apparátus szerepében akarta láttatni.⁷

A kevésbé professzionalizálódott 2. vkf. egy szempontból mindenképp magasan leköörzte az összes utódszervezetet. A 2. vkf. osztály vezetője általában legalább négy idegen nyelven tudott, ezzel szemben az 1949 utáni vezetők zöme jó esetben oroszul beszélt úgy-ahogy. Németül és franciául legalábbis mindegyikük beszélt, a 11 személy összesen 11 különböző nyelvet ismert és használt,

Feltűnő a vezetők között a magyarosított nevek rendkívül magas aránya. 11 vezető közül hatan magyarosítottak, ebből négyen németről, egy személy megtartotta német nevét. A vezetők 64%-a tehát legalább egy szülője révén asszimiláns háttérű volt! Ilyen magas aránnyal ebben az időszakban feltehetően sem a szomszédos országok szolgálatainál, sem az 1945 utáni szolgálatoknál nem lehet találkozni. Az is érdekes, hogy az érintettek majdnem fele a trianoni határokon túlról származott.

A családi körülményeket megvizsgálva levonható az a következtetés, hogy az érintettek egyfajta mobilitási pályának tekinthették a katonai karriert. Erre utal a többség viszonylag szerény, kispolgári családi háttere. Az apák foglalkozása szerint biztosítási ügynök, gazdaságtiszt, esernyőkészítő, népiskolai, illetve reáliskolai igazgató, főreáliskolai tanár, városi adóhivatalnok, főtörzsfoglar, honvédtiszt és segédmérnök található, ami arra utal, hogy a vezetők többsége több kategóriával feljebb jutott a társadalmi ranglétrán szüleinél. A tiszti pálya mindegyikük számára óriási karriert hozott. Majdnem mindegyikük Bel-Budán bérelt vagy saját tulajdonú villalaksban élt 1945 előtt. Ez a megszerzett felső középosztályi jólét mellett a legmagasabb társadalmi kapcsolatok hálóját is jelentette – mindegyikük aktív kapcsolatban volt a kor társadalmi és politikai elitjével is. Szimbolikus példa Ujszászy esete, aki a kor legjobban ünnevelt színésznőjével, Karády Katalinnal élt együtt. Hasonló párkapcsolat a pártállam titkosszolgálati vezetői és ünnevelt színészei között elképzelhetetlen lett volna – legfeljebb a Pártközpont tagjai rendelkeztek ehhez mérhető társadalmi presztízzsel, mint ahogy az 1980-as évek legismertebb „színészházassága” is Berecz János nevéhez, és nem a Néphadsereg vagy a rendőrség tábornokához fűződik.

Az „átlag” 2. vkf.-vezető első világháborús csapattiszti beosztások és rendfokozatához képest komoly frontszolgálat és kiemelkedő kitüntetések után, katonadiplomáciai karriert

⁷ Lásd erre elsősorban: HOLLÓS 1971.

követően került beosztásába. 1945 utáni karrierjük különvlik, annak megfelelően, hogy az érintett emigrált-e. Ha igen, akkor 1945 után garantáltan valamilyen külföldi hírszerző szervvel aktív kapcsolatba került, és rokonsága is kapcsolatba került – bár ők már korántsem önként – a hazai állambiztonsággal (Zákó, Henney, Vasváry és rokonaik). Ha otthon maradt, akkor vagy kivégezték (Ruszkay, Sztójay, Ujszászy), vagy ártatlanul a halálba kergették (Kuthy), vagy ha életben maradt, akkor beszervezték (Andorka, Kádár). Akit tehát a titkoszolgálat egyszer beszippantott, ettől utána már nem tudott szabadulni. Csak egyetlenegy személy, Ottrubay tudott úgy alámerülni, hogy elkerülhette az 1945 utáni meghurcolásokat, de erre is minden bizonnyal csak azért volt lehetősége, mert a katonai hírszerzés vezetéséről egyrészt már a korszak elején távozott, másrészt pedig éppen az első és számára leginkább veszélyes időszakban volt az elhárítás működése szakmai szempontból a leginkább sekélyes.

Tanulságos azt is megvizsgálni, hogy a 2. vkf. vezetői antifaszizmus szempontjából „hová álltak”. A 10 főből (a háború előtt elhunyt Böcklt nem számolva) ketten voltak tényleges háborús bűnösök, további két fő szolgált a nyilas kormányzat alatt (Vasváry és Zákó), ezzel szemben viszont öten aktívan részt vettek Magyarország háborúból történő kivezetésében. Ez nyilvánvalóan sokkal jobb arány, mint amit a hivatásos tisztek átlagánál tapasztalhatunk, és arra utal, hogy a 2. vkf. osztály vezetői posztjára a politika több-kevesebb sikerrel tudott európai látókörű szakmai vezetőt választani. Az 1944/45-ös év eseményeinek ismeretében nyilvánvaló, hogy a honvédség más területeire ez a választás már nem volt ennyire sikeres, hiszen a kormányzói hadparancsot a tábornoki kar messze túlnyomó többsége elszabotálta.

Mint bevezetőmben említettem, a KBH tevékenységi körét elsősorban a 2. vkf. defenzív osztálya fedte le, érdemes tehát sorra venni a DEF vezetőit is. Hosszas kutatások árán sem tudtam azonban teljes körben rekonstruálni a DEF vezetőinek névsorát. Ez annál is inkább meglepő, mert feltételezni kell, hogy 1945 után minden volt DEF-vezető a politikai szervek célkeresztjébe került. Ennek ellenére rendkívül hiányosak az erre vonatkozó adatok. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában található, viszonylag nagy mennyiségű 2. vkf. vonatkozású anyagból sem lehetett rekonstruálni az alosztályvezetők sorrendjét és háború utáni sorsát.

A névsor hiányosságának másik oka az igen jelentős fluktuáció. 1929–1944 között minimum 18 alkalommal változott a DEF vezetője! Ez arra utal, hogy a beosztást sokszor csak köztes, „bevezető” funkciónak tekintették. A DEF vezetőinek általában századosi-őrnagyi rendfokozata volt. Egyesek rendelkeztek 2. vkf.-es múlttal, mások csapatszolgálat előtt vagy után kerültek ide. Az eddig ismert 16 névből öt (Ibrányi, Kuthy, Major, Máthé, Silley) mondhat magának komolyabb, nevét szélesebb körben is ismertté tévő karriert. Csak ők jutottak el a tábornoki rendfokozatig is. Rajnai, Sillay, Réthy-Hasslinger a nyugdíj előtt kapta meg ezt a beosztást, Bartha, Zachár, Bartalis, Kollényi csak igen rövid ideig, egyfajta vezérkari próbaszolgálat jelleggel töltötték be ezt a pozíciót, mielőtt fontosabb beosztásba helyezték át őket. Minden jel arra mutat, hogy a DEF-alosztályvezetői poszt az esetek jelentős részében a karrier köztes állomása volt.

A DEF azonosítható vezetői az alábbiak. Az egyéb időszakokban nem lehetett azonosítani a vezetőket:

- 1930 előtt Rajnai Károly, Máthé Kálmán
- Silley (Siller) Antal 1928. VI. 1. – 1929. II. 1.
- Máthé Kálmán 1929. II. 1. – 1930. IV. 30.
- Réthy-Hasslinger Ferenc 1930–1933 (?)

- Zachár Sándor?–?
- Bartha Endre?–?
- Major (1922-ig Mayer) Jenő 1933–1936
- Ibrányi Mihály 1934. VIII. 1. – 1938. VIII. 1.
- Szentpétery György 1939. XI. 1. – 1940. XI. 1.
- Kuthy László 1940. III. 1. – 1941. X. 1. és 1941. IX. 1. – 1942. VII. 1.
- Merkly Antal 1940. XI. 1. – 1941. IV. 1.
- Bartalis Kálmán 1941. IV. 1. – 1941. IX. 1.
- Kuthy László 1941. IX. 1. – 1942. VII. 1.
- Sillay Béla? 1943. I. 1. – ?
- Murányi Béla ?–?
- Kollényi (1934-ig Kolling) György 1943. II. – III. 15.
- Merkly Antal 1943. I. 1. – 1943. IV. 1.
- Osváth István 1943. III. 1. – 1943. VIII. 1.
- Kern Károly 1943. IV. 13. – 1944. IV. 17.
- Osváth István 1944. IV.17-től

A Katpol, az ÁVH és a III/IV. csoportfőnökség

A második és a harmadik csoport, azaz az 1945–1975 közötti vezetők egységesebbek abból a szempontból, hogy mindegyikük aktívan elkötelezett volt a kommunista párt iránt. Az első két vezető, a ludovikás múltja miatt külön alcsoportot jelentő Pállfy és Földi ráadásul már 1945 előtti marxista múlttal is rendelkezett.

A „ludovikás tiszték” 1950-re szinte teljesen kiszorultak a hadseregből. Csak mutatóban maradt néhány személy (például Maléter Pál vagy Pálincás [korábban Pallavicini] György) jelentéktelen állásban. Farkas Mihály kinevezettjeinek leginkább az osztályszempontoknak kellett megfelelniük: ez az illegális munkásmozgalmi múltjánál is fontosabb volt.

A harmadik csoport esetében kénytelen voltam eltérni a történelmi kronológiától. A sztálinizmus kora elvileg csak 1956-ig terjed, a kádári megtorlást is hozzászámítva 1962-nél lehetett volna meghúzni a kor határait. A katonai elhárítás belső logikája azonban nem ilyen kronologikus határokat követett, és nem ennek megfelelően változtak a vezetők sem. Kucsera László karrierje és vezetői stílusa egyértelműen az 1950-es évek terméke volt, és ezen nem változtatott az sem, hogy ő csak 1975-ben ment nyugdíjba. Ezzel szemben az őt követő vezetők életútja elválik ettől. Matuska Béla ugyan szintén az ÁVH-nál kezdte karrierjét, de fiatalabb életkora miatt 1956 előtt semmilyen vezető állást sem tölthetett be. Szemben a szocialista pártvezetők hatalomhoz ragaszkodásával, ő magától köszönt le posztjáról. Matuska volt az első, aki sem tettesként, sem áldozatként nem volt érintve koncepciós perekben. Indokolt ezért a határvonalat az ő személyénél meghúzni.

Az 1945–1975 közötti vezetők egyik jellemzője a rendkívüli fluktuáció: Kucsera volt az egyetlen, aki kiugróan hosszú ideig, 13 évig vezette a katonai elhárítást, a korszak fennmaradó 17 évére kilenc másik vezető esett (az 1945-ös év első három személyét nem számítva). A másik jellemző a koncepciós és az akkori törvényeket is sértő eljárásokban való nagy fokú érintettség, az embertelen magatartás. Egyetlen személy sincs, aki ne volna

ezekben súlyosan elmarasztható. Négyen maguk is törvénytelenéseknek estek áldozatul, Pálffy-t ki is végezték. Ez arra is utal, hogy a pártállami diktatúrában tettes és áldozat nem választható szét sterilen egymástól.

A másik jellemző az érintettek sajátos politikai beágyazottsága, amire már elemzésem elején utaltam. Az első vezetői gárda (Pálffy, Földi, Szücs) egyúttal szovjet ügynök is volt, de alaposan vélelmezhető ez Révészről és Janikovszkyról is. Katonai szakirányú előképzettséget többségük a Katpol, illetve az ÁVH szervezetén belül szerzett, de Jamrichot leszámítva egyikük sem a katonai elhárítás állományából került előléptetésre. Eltérően az előbb tárgyalt csoporttól, a katonai elhárítás vezetése Révész Géza kivételével a karrier csúcát jelentette.

A vezetői állomány utolsó csoportjába tartoznak azok, akik a professzionalizálódás jegyében már nem teljesen külső emberként és legfőképp nem pártvonalról kerültek az intézményhez. Életútjuk érdekes hasonlóságokat mutat az elsőre elemzett csoporttal: mind egyikük valamilyen fegyveres testületnél kezdte karrierjét. Családi háttérük szerényebb, de nem a legszegényebb társadalmi háttérre utal. Annyiból azonban eltér, hogy számukra kivétel nélkül a katonai elhárítás vezetése volt karrierjük csúcspontja. Pályájuk zömét ennél az intézménynél töltötték el (egy főt leszámítva). Az előzőekben tárgyalt csoporttól nemcsak professzionálisabb működésük különbözteti meg őket, hanem ezzel összefüggésben a számukra adományozott kitüntetések rendkívül alacsony száma és rangja. Minden jel arra utal, hogy a kitüntetések adományozásában 1945 és 1990 között egyfajta fordított arányosság állt fenn. Strényi Ferenc kitüntetései nem ismertek, Matuska Béla viszonylag jól dekorált tiszt volt, de Gubicza Jenő és Gyarakai Károly⁸ szembeszökően kevés és alacsony kitüntetést kapott katonai karrierje során. Hogy ez bizonyosan nem gyengébb képességük, hanem a kitüntetésadományozás sajátos szempontjai miatt volt így, azt a számukra rendkívül sok alkalommal kiosztott jutalmak, illetve a többszöri, soron kívüli előléptetések igazolják. Életkorából adódóan komoly „mozgalmi” múlttal ebből az időszakból egyetlen vezető sem rendelkezett, és ezt másodállásban sem kísérelte meg egyikük sem kompenzálni – csupán Strényi Ferenc vállalt komolyabb pártfunkciót, de azt is csak a BM-en belül. Szembetűnő a vezetői átlagéletkor megnövekedése is: mivel a csoportfőnökség elvileg a nyugdíjkorhatárig betölthető volt – és a III/IV. csoportfőnökség esetében „végállomást” is jelentett, azaz nem biztosított további karrierlehetőséget –, az életkor ennél a csoportnál majdnem 10 évvel magasabb, mint a korábbiak esetében. A katonai elhárítás viszonylag csekélyebb presztízsére utal, hogy innen senki sem jutott tovább főcsoportfőnöki pozícióba.

Társadalmi presztízs szempontjából elmondható, hogy a katonai karrier és ezzel együtt a katonai elhárítási karrier elvesztette azt a szerepét, amellyel 1945 előtt bírt. 1945 után az intézmény professzionalizálódása mellett a hidegháborús titoktartási hisztéria is hozzájárult ahhoz, hogy a fegyveres testületek tagjai elszigetelt életet éljenek. Komoly társadalmi-közéleti kapcsolatokra nem tehetek szert, külföldi kapcsolatoktól pedig teljes mértékben el voltak zárva. Az a típusú reprezentációs kényszer és nagypolgári életstílus, amit a Horthy-korszakban egy vezérkari ezredestől elvártak, 1945 után mind vagyoni, mind társadalmi szempontból teljesen elképzelhetlenné vált.

⁸ Gubicza Jenő és Gyarakai Károly, valamint Stefán Géza életrajza terjedelmi okokból nem e kötetben, hanem a *Nemzetbiztonsági Szemle* hasábjain lesz olvasható. Tervezett megjelenés: 2019 második félév. (A szerk.)

Vezetői életrajzok

Az életrajzokat az alábbiak szerint közlöm: először szerepel a vezetői beosztás időtartama, ezt követi a név és a szakmai életrajz. Ezekben igyekeztem az egyes vezetők személyi habitusát, vezetői stílusát is megjeleníteni. Ezt követően külön felsorolom a rendfokozatokat,⁹ és amennyiben ismert, a kitüntetések (viselési sorrend szerint, feltüntetve az adományozás idejét, ha az ismert). Utóbbi kategóriában a szolgálati és emlékérmeket nem szerepeltetem. Az egyes érdemrendek elnevezése sok esetben értelemzavaró, mivel ugyanazt a fokozatot több elnevezéssel is szerepeltetik (középkereszt, parancsnoki kereszt, illetve középkereszt csillaggal vagy nagytiszti kereszt). Ezekben az esetekben mindkét elnevezést megadom, az 1935-ig Magyar Érdemkereszt néven adományozott Magyar Érdemrend esetében az eredeti elnevezést követően az 1935 utáni megfelelőjét is szerepeltetem. Amennyiben a kitüntetés adományozása ismert tetthez kötődik, azt külön az életrajzban is ismertetem. Külföldi kitüntetések esetében általában nem az adományozás, hanem a viselési engedély időpontja ismert – ez az adományozásától általában csak 1–3 hónappal tér el.

Ottrubay Károly (1919. július 25. – 1919. november 27.)

1883. február 18-án született Aradon. Apja királyi törvényszéki elnök, anyai ágon pedig a cseh eredetű báró Hruby családdal volt rokon. Német és francia nyelven tökéletesen beszélt. Aradon érettségizett, majd a bécsi császári és királyi (*kaiserlich und königlich* – k. u. k.) mérnöki katonai akadémián tüzérszti szakra jelentkezett. Három évfolyam elvégzése után a lovasdandártiszti iskolára iratkozott át, huszár hadnagyként avatták. 1908. október 15. és 1911. november 1. között elvégezte a Hadiiskolát, ezt követően Stanisluban egy lovas-hadosztály parancsnokságán kapott vezérkari tiszti beosztást. 1912. február 28. és 1913. november 4. között a 21. lovasdandár vezérkari tisztje, ezt követően 1914. február 15-ig, Ferenc József katonai irodájához történő vezényléséig a 31. gyaloghadosztály vezérkari beosztottja. Az első világháborúban különféle vezérkari beosztásokban tevékenykedett: 1915-ben Galíciában a hadsereg-főparancsnokságon szolgált, 1916 nyarán a XX. Hadtesthez beosztott vezérkari tisztként részt vett az Asiago és a Rovereto erődítmények elleni hadművelet végrehajtásában. Ezért a haditettért a III. osztályú Vaskorona Rend kitüntetésben részesült. 1916 végén Ferenc József katonai irodájára került, ahol Károly főherceg, majd király segédtisztje lett. Később a Habsburg-család szerette volna, hogy Ottó nevelője legyen, de ezt nem vállalta.

1919. július 25-től a Nemzeti Hadsereg kötelékében a Nemzeti Hadsereg nyilvántartó osztályának (kémelhárító szolgálat) vezetője. 1919. november 17-én beosztása megszűnt. Ez utáni szolgálati viszonyai nem ismertek. 1920-ban részt vett a magyar béke delegáció munkájában mint katonai szakértő. Legitimista meggyőződése közismert volt, feltehetően ezzel függött össze, hogy 1922. július 12-én kérelmére nyugállományba helyezték. Ez után a közegészségügyi program megvalósításában vett részt mint az Országos Tüdőbeteg Sza-

⁹ Az 1945 előtti rendfokozatok esetében gyakran előfordult, hogy az előléptetések dátumát helyesbítették, amennyiben visszamenőleg is módosítottak rendfokozatokat, illetve módosították az érintett rangsorolását. Felsorolásomban mindig csak a tényleges időpontokat szerepeltetem.

natóriumiai Egyesület igazgatója. Budapest ostromát az I. kerületben élte át, 1945. február 12. után szinte azonnal, ismeretlen módon szovjet mentességi igazolványt szerzett magának, amely megvédte az elhurcolásoktól. 1945–1946 között három alkalommal is igazolták, igazgatói állását azonban az intézmény 1946. január 30-án történt államosítása után elvesztette. Kertésznek képezte ki magát, és Érden mintakertészetet létesített. Östermelőként a piacra vitt termékei eladásából élt, minden délutánját a Francia Intézet könyvtárában töltötte. 1952-ben a Budapest I. kerületi lakásából Nagytéténybe költözött. Visszahúzó életmódja miatt elkerülte a korban szokásos meghurcolásokat. Soha nem volt beteg, életét mint egy könyvelő naplózta. 1973. január 2-án elhunyt. Halála előtt két héttel megírta végrendeletét, amelyben jelezte összes ügyei elintézésének kívánatos módját, és rendelkezett arról, hogy egyenruhájában (amelyet 50 éve nem hordott) összes kitüntetései vel temessék el. Utóbbi kérését a család nem teljesítette, hagyatékát a Hadtörténeti Múzeumnak adták át.¹⁰

Rendfokozatai:

- 1904. augusztus 18. hadnagy
- 1909. november 1. főhadnagy
- 1913. november 1. százados
- 1918. őrnagy
- 1921. alezredes

Kitüntetései:

- III. osztályú Vaskorona Rend hadiékítménnyel és kardokkal (1916)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1915)
- Ezüst Signum Laudis¹¹ hadiszalagon kardokkal (IV. Károly)
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (Ferenc József)
- Vöröskereszt I. osztályú díszjelvénye
- Károly-csapatkereszt
- Ferenc József Kereszt (összesen 23 adományozás)¹²
- Mozgósítási Kereszt (1913)
- Porosz II. osztályú Vaskereszt
- Bajor Katonai Érdemrend IV. osztálya koronával és kardokkal
- Vas Félhold (török)
- Svéd királyi Vasa Rend parancsnoki keresztje

¹⁰ Ezúton is köszönettel tartozom az Ottrubay család leszármazottjának, Jankó Andrásnak az átadott információkért.

¹¹ A kitüntetési felsorolásban az 1918-ig adományozott Legfelsőbb Dicsérő Elismerés elnevezésű érdeméremet az érem hátlapján szereplő *Signum Laudis* (magyarul: 'a dicséret jele') névvel ismertetem. Ha az adományozás vagy az érem típusa (Ferenc József vagy IV. Károly) ismert, de az adományozás ideje nem, akkor azt zárójelben közlöm. Az 1920-ban újjáalapított érdeméremet hivatalos nevén (Kormányzói Dicsérő Elismerés) szerepeltetem. Első alkalommal a bronz, második és további adományozásoknál az ezüst fokozatot adományozták.

¹² A kitüntetést csak a császár közvetlen környezetében szolgáló személyek kapták az uralkodó elhunytá után, emlékül.

Sztójay (1935-ig Stojakovits) Döme, vitéz (1918. november 1. – 1919. augusztus 5. [?]; 1919. november 27. – 1925. szeptember 25.)

1883. január 5-én született Versecen, anyja neve Künstel Ludmilla. Német, francia, horvát nyelven beszélt. Temesváron 4 reáliskola után a pécsi hadapródiskolába jelentkezett. 1902-ben honvéd hadapród tiszthelyettessé nevezték ki a 28. honvéd gyalogezredhez, 1903-ban hadnaggyá nevezték ki. 1904–1905 között Budapesten a honvéd felsőbb tiszti tanfolyamot végezte el, ezt 1907–1910 között a bécsi császári és királyi Hadiiskola követte. 1910–1911 között a pécsi 83. gyalogdandár vezérkari beosztású tisztje, 1911–1912 között a zágrábi kerületi parancsnokság beosztott vezérkari tisztje, 1913–1914 között Bécsbe, a császári és királyi vezérkarhoz vezényelték. Itt ismerkedett meg az Evidenzbüro, azaz a hírszerzési osztály tevékenységével, amelynek beosztottja lett. Az első világháború alatt először a 9. gyaloghadosztály törzsénél kapott beosztást, vezérkari tisztként részt vett Szerbiában a Kolubara-front hadműveleteiben és a Dráván történő erőszakos folyamatkezelésben, valamint különböző magaslati pontok elfoglalásában. 1914 novemberétől a 18. gyalogdandár parancsnokságánál, majd Bosznia, Hercegovina és Dalmácia kormányzójának törzsénél szolgált, de december 7-én fegyveres akciót is vezetett, amiért a bronz Signum Laudist kapta. 1915 elejétől a szerbiai front hírszerzését vezette, és kiemelkedő részt vállalt az 1915. őszi offenzíva előkészítésében, amiért a III. osztályú Katonai Érdemkereszttel tüntették ki. 1916 januárjában a Montenegró elleni hadműveleteket készítette elő, ez meghozta számára az ezüst Signum Laudist. Ezt követően a 21. hegyidandár vezérkari főnöke volt az olasz alpesi fronton, majd 1917-től Baden bei Wienben a főparancsnokságon az Evidenzbüro balkáni hírszerzését irányította. A legnehezebb körülmények között szervezte meg a görögországi hírszerzést, ő vezette a Szaloniki-fronton folytatott bomlasztó propagandát is – ezért a III. osztályú Vaskorona Renddel tüntették ki.¹³ 1918. november 1-jén az újonnan megszervezett magyar Hadügyminisztériumban az 1. osztály (hadműveletek, hírszerzés, nyilvántartás, elvi ügyek) vezetőjévé nevezték ki. Az osztályt 1919. január 1-jén 5-ösre számozták át, majd „a” és „b” alosztálya is megalakult. Első ügykörébe a kémelhárítási, másodikba a hírszerzési feladatok tartoztak. Sztójay a Tanácsköztársaság alatt is posztján maradt, csupán szervezeti egységének elnevezése módosult először HM Hadügyi Népbiztosságra, majd 1919. május 5-től a Vörös Hadsereg Parancsnokság II. csoportjára, amely a hadsereg parancsnokának, Stromfeld Aurélnak közvetlen alárendeltségébe került.

1919 augusztusa után az új rendszer átvette, annak ellenére, hogy nincsenek arra utaló jelek, hogy ő korábban kétkulacos lett volna. Csupán beosztásban lépett eggyel lejjebb, a Nemzeti Hadseregben újjászervezett HM 5. osztály „b” alosztályát vezette. November 16-tól azonban már a teljes Nemzeti Hadsereg Fővezérség nyilvántartó iroda (osztály) vezetésével is megbízták. 1920. július 1-től az ekkor megalakított HM IV-2 (2. vkf.) osztály vezetője 1925. szeptember 1-ig. Elévülhetetlen érdemei vannak a katonai hírszerzés kiépítésében: Hennyey Gusztáv „rendkívül alapos, ravasz [...] nagyszerű hírszerző főnöknek”¹⁴ nevezte. Az Evidenzbüro kiváló szakemberei, elsősorban Pokorny Hermann és Kabina Vilmos segítségével Sztójay Európa talán legjobb rejtjelfejtő szolgálatát hozta létre.

¹³ Bécsi Hadilevéltár, Stojakovics Demeter kitüntetési felterjesztései, Nr. 235669, 43831, 97559.

¹⁴ HENNYEY 1992, 29.

1925. szeptember 1-től katonai szakelőadó, 1927–1933 között katonai attasé Berlinben. 1933–1935 között a HM Elnökség vezetője, nyugállományba vonulása után, 1935 és 1944. március 22. között berlini követ és meghatalmazott miniszter. Már ebben az időszakban is feltűnt feltétlen németbarátságával – Hardy Kálmán, a berlini követségre beosztott katonai attasé egyoldalúsága miatt 1938-ban csökkent szellemi képességűnek nevezte.¹⁵ Horthy Miklós nem szimpatizált vele, de 1944. március 22-én a németek nyomására hozzájárult miniszterelnöki kinevezéséhez, és 1944 júliusában első világháborús érdemeiért vitézzé avatta (érthetetlen gesztus volt részéről). Sztójay miniszterelnökként felelős volt a zsidónak minősített vidéki lakosság deportálásáért (amelynek részleteiről, valamint következményeiről bennfentes berlini kapcsolatainak köszönhetően kezdettől fogva tudott)¹⁶ és az ország gazdasági kifosztásáért. Epebaja miatt a kormányzati teendőktől 1944 júniusa után visszavonult, 1944. augusztus 29-én Horthy lemondatta, ettől kezdve politikai szerepet nem vállalt. 1944. október 10-én megnősült, felesége Landgraf Jozefa volt. A népbíróság golyó általi halálra ítélte, 1946. augusztus 24-én kivégezték.¹⁷

Rendfokozatai:

- 1902. augusztus 18. hadapród tiszthelyettes
- 1903. november 1. hadnagy
- 1909. november 1. főhadnagy
- 1913. május 1. százados
- 1917. november 1. őrnagy
- 1920. augusztus 1. alezredes
- 1922. május 1. ezredes
- 1929. november 1. tábornok
- 1935. december 1. altábornagy
- 1944. november 28. címzetes vezérezredes

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend nagykeresztje (1939)
- Magyar Érdemrend középkeresztje (1935)
- III. osztályú Vaskorona Rend hadiékítménnyel és kardokkal (1918. V. 5.)
- Magyar Érdemkereszt III. osztálya/tisztikereszt (1925)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1915. IX. 29.)
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1916. VIII. 15.)
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1915. II. 2.)
- Kormányzói Dicsérő Elismerés zöld szalagon (1934. II. 14.)
- Vöröskereszt I. osztályú díszjelvénye
- Olasz Koronarend nagytiszti keresztje/középkeresztje csillaggal (1935)

¹⁵ LŐRINCZ 1978, 71.

¹⁶ Már 1940. május 31-én jelentett arról, hogy a lengyelországi gettókban „elég hamar fellép a kiütéses tifusz”. 1942. október 3-án pedig azt jelentette, hogy Hitler a zsidóság „kiirtását kilátásba helyezte. Ezen mindig visszatérő és határozott és végletekig menő állásfoglalása nem enged semmi kétséget aziránt, hogy szavai mögött nemcsak üres propagandacélt kell keresni, amit a tények egyébként amúgy is bizonyítanak.” KARSAI 2001, 57., 234–235.

¹⁷ Sztójayra lásd: KARSAI–MOLNÁR 2004.

- Német Birodalmi Sas Érdemrend nagykeresztje
- Porosz II. osztályú Vaskereszt
- Lengyel Polonia Restituta Érdemrend középkeresztje csillaggal
- Finn Fehér Rózsa rend középkeresztje
- Finn Köztársasági Érdemkereszt (1924)
- Svéd Kardrend középkeresztje (1935)
- Török Vas Félhold
- Török Liakat érem

Böckl József (1925. szeptember 21. – 1928. november 15. [?])

1880. március 16-án született Kalácsán törvénytelen gyerekként, anyja Unterreiner Margit hajadon, gyámja anyja későbbi férje, Baszarába Pál gazdatiszt. Római katolikus főreáliskola után a Ludovika Akadémia ingyenes alapítványi helyére jelentkezett, amelyet 1903-ban mint évfolyammásodik végzett el, ezt követően a zágrábi 25. honvéd gyalogezrednél teljesített szolgálatot. 1905-ben felsőbb honvédtiszti tanfolyamra, 1907–1910 között a vezérkari tiszti képzést nyújtó bécsi Hadiiskolára vezényelték. 1913. november 1-jén századosá lépett elő, Eszéken és Nagyváradon is szolgált. 1911-ben házasságot kötött Muraközy Gizellával. Világháborús beosztásai ismeretlenek, személyi anyaga nem került a Hadtörténelmi Levéltárba. Háborús szolgálati idejéből két hónapot arcvonalban, 30 hónapot a hadra kelt seregnél és 16 hónapot mögöttes területen töltött el. 1914. augusztus 20-án a 20. honvéd gyaloghadosztály szállás-szabályzó tisztje, 1915. április 17-től a zágrábi horvát–szlavón honvédkerület vezérkari főnöke. Csak feltételezhető, hogy már ebben az időszakban is a Monarchia hírszerzésénél, az Evidenzbüroban teljesített szolgálatot, és itt ismerte meg Sztójajt is. Német és horvát nyelven beszélt.

1919 decembere és 1921. április 20. között a szegedi vegyesdandár vezérkari főnöke, 1925. szeptember 21-ig a szombathelyi 3. vegyesdandár vezérkari főnöke, ezután 1928-ig a HM VI-2 (2. vkf.) osztályának vezetője. Ezt követő beosztása ismeretlen. 1930–1933 között az 1. vegyesdandár gyalogsági parancsnoka, 1933–1935 között a 2. vegyesdandár parancsnoka, 1936 októbere és 1938. február 1. között a Honvédség Főparancsnoka gyalogsági szemlélője, 1938. május 1-jén nyugállományba helyezték. Szikrán, Lakitelek melletti szőlőbirtokán gazdálkodott, 1941. március 27-én elhunyt.

Rendfokozatai:

- 1903. augusztus 18. hadnagy
- 1908. május 1. főhadnagy
- 1913. május 1. százados
- 1918. február 1. őrnagy
- 1920. május 1. alezredes
- 1921. szeptember 1. ezredes
- 1928. november 1. tábornok
- 1935. május 1. altábornagy

Kitüntetései:

- Magyar Érdemkereszt II. osztálya/csillag a középkereszthez (1933)
- Magyar Érdemrend III. osztálya/középkereszt (1926)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1915)
- Ezüst Signum Laudis kardokkal
- Bronz Signum Laudis kardokkal (1917)
- Kormányzói Dicsérő Elismerés az elmaradt III. osztályú Vaskorona Rend kisdekorációjával hadiékítménnyel és kardokkal (1930)
- Vöröskereszt 2. osztályú díszjelvénye
- Károly Csapatkereszt
- Mozgósítási Kereszt (1913)

Ruszkay (1928. október 31-ig Ranzenberger) Jenő (1928. november 15. – 1933. május 1.)

1887. január 1-jén született Budapesten, apja esernyőkészítő volt. 1907-ben tüzér szakon végzte el a császári és királyi katonai akadémiát, 1914-ben pedig a vezérkari képzést jelentő mödlingi Hadiiskolát. Németül, angolul, franciául, olaszul, oroszul és románul is beszélt.

Első beosztásait különböző nehéztüzérségi egységekhez kapta, eredeti csapatteste a 16. nehéz tábori ágyús ezred volt. Az első világháború kitörése után Przemysl erődjében vezérkari tiszti beosztásban szolgált. Az erődöt először 1914 szeptember–október között, majd november 4-től a kapitulációig az orosz csapatok ostromzár alá vették. Ruszkay feladata volt az októberi kitörés és az ezt követő, összesen 18 kitörési akció megszervezése, amelyek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a cári hadsereg nem tudta kiszélesíteni a Kárpátokon történt áttörését, mivel erőit a przemysli akciók nagymértékben lekötötték. Ruszkay élenjárt a védőcsapatok újjászervezésében is. 1915 januárjában kirepült a körülfárt erődből, és részletes jelentésével hozzájárult a hadműveletek sikerességéhez. Miután repülővel visszatért az erődbe, 1915. március 22-én a kiéhezett és ezért kapitulálni kényszerült védőkkel együtt orosz hadifogságba esett, ahonnan 1917 novemberében¹⁸ egy przemysli tisztársával szökéssel szabadult. Még Przemyslben megkapta a III. osztályú katonai érdemkeresztet, visszajutása után pedig az erőd védelmének megszervezéséért utólagosan a III. osztályú Vaskorona Rendet is.¹⁹ Ezt követően az olasz fronton, a XXVI. Hadtestparancsnokságon kapott vezérkari tiszti beosztást. Egyes források szerint itt, az Olaszország elleni hadműveletek tervezése kapcsán került munkakapcsolatba Canarisszal. Szolgálatát a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság alatt sem szakította meg. A Nemzeti Hadsereg is átvette, 1920 áprilisától a VKF HM VI. csoportfőnök szárnysegédje lett. Részt vett a királypuccs leverésében. 1920 márciusában a kormányzóválasztás alkalmával a parlamentet körülvevő katonaságot vezényelte, szolgálati feladatokkal több alkalommal járt a Krímben Vrangel báró hadseregénél. 1922–1924 között megbízták az ankarai magyar követség felállításával, illetve a rejtett katonai attaséi teendőikkel. 1925-ben Szófiában, 1925–1928 között pedig Bukarestben katonai

¹⁸ Szakály Sándor 1918. április ad meg, feltehetően tévesen, mivel adatok vannak arra, hogy Ruszkay már ezt megelőzően is beosztást kapott. Életrajzára lásd népbíróági perének adatait.

¹⁹ Bécsi Hadilevéltár, Ranzenberger Jenő felterjesztései Nr. 262729.

attasé. Hazavezénylése után, 1928–1933 között a 2. vkf. vezetője. Alatta vált intenzívvé a Reichswehr²⁰ illetékeseivel folytatott kapcsolat: az eseti találkozók az egyes előadók, azaz alosztály- és csoportvezetők rendszeres, évenkénti találkozója váltotta fel. Ő hozta létre a 2. vkf. „K” azaz kommunistaelenes nyomozó alosztályát, és rendszeresített külön hadbíró a 2. vkf. ügyeinek gyors „realizálása” érdekében. Kádár Gyula szerint szélsőséges németbarát, fajgyűlölő, kíméletlen alaptermészetű és kalandor hajlamú vezető volt. Leváltására Henyey szerint „személyi okokból” került sor, csak feltételezhető, hogy már ekkor is szélsőjobboldali kapcsolatai voltak, és ez szúrta szemet a Honvéd Vezérkar főnökének. 1933–1935. május 1. között a 7. vegyesdandár vezérkari főnöke, 1935 és 1937. augusztus 15. között az Országos Légvédelmi Parancsnokság és az 1. vegyesdandár parancsnoka.

1937–1940 között különböző dandár-, illetve hadtestparancsnoki beosztásokat kapott. 1940 februárjában Budapesten egy vezérkari megbeszélésen meglepetésszerűen közölték vele, hogy 1940. május 5-i hatállyal nyugdíjazták. E mögött elsősorban Werth Henrikkel, a Honvéd Vezérkar Főnökével való személyes rossz viszonya állt. Ugyanebben az évben november 14-én politikai tevékenysége miatt rendfokozatáról lemondott (szélsőjobboldali tevékenysége nem volt összeegyeztethető a nyugállományú tisztekkel szemben támasztott elvárásokkal), és belépett a Magyar Nemzetiszocialista Pártba, amely nem sokkal később a nyilaskeresztes párttal fuzionált. 1942. február 23-án Szálasi (másokkal együtt) kizárta a nyilaskeresztes pártból, mivel túl németbarátnak minősítette. Baky Lászlóval ezután önálló pártot alapított. Német iratokban Ruszkay ebben az időszakban mint „az SD²¹ magyarországi képviselője” szerepelt, többek között azért is, mert korábbi szolgálati helyéről is bőséges információkat adott.²² 1944 elején részt vett az újvidéki gyilkosságok felelőseinek Németországba szöktetésében. A nyilas hatalomátvétel után sérelmeit félretéve *Köszöntelek Szálasi* címmel újságcikket írt. 1944. november 6-án rendfokozatába visszahelyezték, és a címzetes vezérezredesi rangot adományozták neki. 1945. február 1-jén engedély nélkül Berlinbe utazott, és belépett a Waffen-SS kötelékébe, ahol tényleges vezérezredesi és SS-Obergruppenführeri rangot kapott, és a magyar Waffen-SS-csapatok főfelügyelője lett. Emiatt összeveszett Beregfy Károly vezérezredessel és Szálasisal is, utóbbi lefokozta, és a Magyar Királyi Honvédségből kicsapta. 1945. május 2-án a 25. és 26. magyar Waffen-SS hadosztály részeivel Bajorországban kapitulált. A népbíróság kötélt halálra ítélte, 1946. február 22-én kivégezték.

Bátyja, Ranzenberger Győző szintén a hivatásos tiszti pályát választotta, 1925 és 1933 között a testőrség kötelékében szolgált, 1939-ben nyugállományba vonult, 1943-ban elhunyt.

Rendfokozatai:

- 1907. augusztus 18. hadnagy
- 1912. november 1. főhadnagy
- 1915. szeptember 1. százados
- 1921. szeptember 1. őrnagy
- 1924. szeptember 1. alezredes
- 1928. május 1. ezredes
- 1936. november 1. tábornok

²⁰ A Német Birodalom Hadereje 1919–1935 között.

²¹ Sicherheitsdienst (SD), a német Harmadik Birodalom SS (Schutzstaffel) nevű szervezetének hírszerző szerve.

²² SZÖLLŐSI-JANZE 1989, 260.

- 1939. május 1. altábornagy
- 1940. november 14. rendfokozatáról lemondott
- 1944. november 6. altábornagyi rendfokozatába visszahelyezve
- 1944. november 13. címzetes vezérezredes
- 1945. február 1. SS-Obergruppenführer és vezérezredes (csak SS-rang)

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend középkeresztje (1937. november 26.)
- Magyar Érdemrend tisztikeresztje (1929. február 4.)
- III. osztályú Vaskorona Rend hadiékítménnyel és kardokkal (1918. szeptember 12.)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1914. november 10.)
- Magyar Vöröskereszt Érdemkeresztje (1937. augusztus 6.)
- Olasz Koronarend középkeresztje (1930. február 3.)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend I. osztálya kardokkal
- Német Vöröskereszt Díszjelvény I. osztálya (1935. október 9.)
- Porosz I. osztályú Vaskereszt
- Porosz II. osztályú Vaskereszt
- Bolgár Királyi Nemzeti Polgári Érdemrend parancsnoki keresztje/középkeresztje (1926. április 30.)

Hennyey (1923. június 17-ig Erb) Gusztáv, vitéz (1933. május 1. – 1937. augusztus 1.)

1888. szeptember 25-én született Kolozsváron, apja népiskolai igazgató, anyja Weismahr Mária. Német, angol, francia és szerb nyelven beszélt. A gimnázium 1–4. osztályát csak elégséges érdemjeggyel végezte el, de ezt követő bizonyítványai már kitűnőek voltak. A budapesti gyalogsági hadapródiskolát 1907-ben végezte el. Szolgálatát a kecskeméti 38/III. gyalogzászlóaljnál kezdte, a háborúban először mint szakaszparancsnok vett részt. 1915. június 1-jén áthelyezték az 57. gyaloghadosztály törzsébe vezérkari tisztnek. Ezzel az egységgel harcolta végig a szerbiai hadjáratot. Néhány hónapig a 2. hegyidandár parancsnokságánál is szolgált. Egységét 1915 nyarán Albániából Dél-Tirolba vezényelték. Részt vett a Rovereto és a Dolomitok közötti ütközetekben, valamint a 12. isonzói csatában, itt a III. osztályú Vaskorona Rendet kapta. 1917. március 4-én a 67. gyalogdandár, április 22-től a 10. hadsereg vezérkari tisztje volt. 1918. november 21. és december 6. között Zsolnán vezette a frontról hazatérő katonákat gondozó bizottságot. Ezt követően a HM-ben nyert beosztást, a Vörös Hadsereg, majd a Nemzeti Hadsereg is átvette. 1921-ben elvégezte a Hadiakadémiát, és beosztották a HM VI-2 (2. vkf.) osztály nyilvántartó irodájára alcsoportvezetőnek.

1920 körül nősült, 1923-ban felesége nevét vette fel, aki viszont Hagerről magyarosított. 1923. június 17-én vitézzé avatták.

Szerepet vállalt Stromfeld Aurél perében is mint mentőtaná, amivel személyes kockázatot is vállalt. Nyilatkozata szerint „a Vörös Hadsereg nacionalista célokért harcolt, Stromfeld alatt fokozatosan nemzeti színűvé vált és nem küzdött osztályérdekéért”.²³

1925–1926 között egyéves franciaországi nyelvtanfolyamon vett részt. 1926. július 23. és 1928. május 6. között az osztályvezető helyettese és alcsoportvezető. Ezt követően Jugoszláviába és Bulgáriába akkreditált katonai attaséként tevékenykedett. 1933. május 1-től 1937. augusztus 1-ig a 2. vkf. osztályvezetője. Munkája során Wilhelm Canarisszal, a német Abwehr²⁴ vezetőjével szoros, személyes barátságot is kialakított. Felmentése után különböző csapatparancsnoki beosztásokban szolgált. 1942. október 1-től a Honvédség gyalogsági felügyelője, 1943. november 1-től a HM munkaügyi csoportfőnöke és a honvédelmi munkaszervezet vezetője (közben 1943. január–május között a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke is). 1944. január 1-től a magyar királyi honvédség protestáns egyházi szervezetének főgondnoka, 1944. augusztus 23-tól a Lakatos-kormány külügyminisztere. A nyilas hatalomátvétel után letartóztatták, a háború vége után nyugaton maradt. Jelentős emigrációs tevékenységet fejtett ki. Meg nem erősített adatok szerint Németországban a brit hírszerzéssel működött együtt. Emlékiratait *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között* (Budapest, 1992) címmel írta meg. 1977. június 14-én elhunyt.

Rendfokozatai:

- 1907. augusztus 18. hadapród tiszthelyettes
- 1910. május 1. hadnagy
- 1914. augusztus 1. főhadnagy
- 1917. május 1. százados
- 1924. szeptember 1. őrnagy
- 1928. november 1. alezredes
- 1933. május 1. ezredes
- 1938. november 1. tábornok
- 1941. május 1. altábornagy
- 1944. szeptember 7. szolgálaton kívüli vezérezredes

Kitüntetései:

- Csillag a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez (1942)
- Magyar Érdemkereszt III. osztálya/középkeresztje (1935)
- Magyar Érdemkereszt IV. osztálya/lovagkereszt (1935)
- III. osztályú Vaskorona Rend hadiékítménnyel és kardokkal (1917)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1914)
- Ezüst Signum Laudis (1917)
- Bronz Signum Laudis (1916)
- Újolagos Kormányzói Dicsérő Elismerés zöld szalagon (1940)
- Kormányzói Dicsérő Elismerés zöld szalagon (1929)
- Magyar Vöröskereszt Érdemkeresztje

²³ Sréter István később emiatt feljelentést tett ellene. A dokumentum átengedéséért Szakály Sándornak mondok köszönetet.

²⁴ A Harmadik Birodalom katonai hírszerző és elhárító szervezete 1920 és 1944 között.

- Olasz Koronarend középkeresztje
- Német Birodalmi Sas Érdemrend I. osztálya (1938. május 12.)
- Német Népgondozási Díszjelvény I. osztálya
- Német Vöröskereszt Díszjelvény I. osztálya (1935)
- Porosz II. osztályú Vaskereszt
- Olasz Koronarend parancsnoki keresztje
- Görög Phönix Rend középkeresztje (1933)
- Horvát Zvojnimir Király Koronarend nagykeresztje csillaggal (1942)
- Jugoszláv Koronarend III. osztálya (1933)
- Lengyel Polonia Restituta Érdemrend középkeresztje (1934)
- Osztrák Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1937)
- Svéd Kardrend középkeresztje (1937. május 18.)

Andorka (1927-ig Fleischhacker) Rezső (Rudolf) dr., vitéz (1936. augusztus 1. – 1939. május 1.)

1892. november 8-án született Sopronban. Nagyapja evangélikus lelkész, apja állami főreáliskolai tanár, anyja neve Keil Ilona. Nyolcévesen árvaságra jutott, ezért anyja az ingyenes Honvéd Főreáliskolába küldte. Ezt követően végezte el állami helyen a Ludovika Akadémiát, 1911-ben gyalogos hadnagyként avatták. Német, angol, francia, cseh és lengyel nyelven beszélt. Csapatszolgálatát az 1. honvéd gyalogezredben kezdte meg. 1914-ben kétszer sebesült. Első kitüntetését Galíciában kapta, amikor visszavonuló zászlóalját példamutató bátorsággal ellenséges tűzben gyülekeztette és ellentámadásra vezette. Ezt követően áthelyezték a 306-os honvéd gyalogezredhez. 1915. december 24-től ezredsegédtiszt, parancsnoka a szigorúságáról és rigolyáiról hírhedt Shvoy Kálmán volt, aki azonban lelkesedett beosztottjáért. Kitüntetési felterjesztése szerint „parancsnokánál is gyakrabban járta a csatateret, a személyes bátorság legszebb példáit adta, amikor a szétlőtt telefonvonalak miatt a legnagyobb ellenséges tűzérzési és gyalogsági tűzben saját kezűleg vitte parancsnoka utasításait. Parancsnoka betegsége alatt magától értetődő tudással vezette feladatát.”²⁵ 1916. október elején román állásokat foglalt el, visszaverte az orosz csapatok ellentámadását, sőt saját maga ellentámadást szervezett: ezért a III. osztályú Vaskorona Rendre terjesztették fel, de csak az ezüst Signum Laudist kapta. 1916. október 28-i felterjesztése szerint „Dornea Watrától keletre mint a 306. honvéd gyalogezred adjutánsa, bátor és hidegvérű magatartásával tűnt ki. Nehéz gyalogsági és tűzérzési tűzben küldték ki az első vonalba, ennek ellenére parancsnokának folyamatosan kiváló tájékoztatást nyújtott, ami a támadás sikerét jelentősen befolyásolta. A HID 74²⁶ parancsnokságra beosztva önálló cselekedeteivel kiváló teljesítményt nyújt és a vkf. kitűnő segítője.”²⁷ 1916 decemberében először saját kérésre ideiglenes zászlóaljparancsnok (főhadnagyként!), majd vezérkari tanfolyamra vezényelték. Összesen 45 hónap frontszolgálatot teljesített az orosz, román és olasz harctereken. 1918–1919 között a Ludovika Akadémia

²⁵ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL), Fleischhacker Rezső kitüntetési felterjesztése, III. osztályú katonai érdemkereszt.

²⁶ 74. Honvéd Infanterie Division – honvéd gyalogos hadosztály.

²⁷ HL Fleischhacker Rezső kitüntetési felterjesztése, III. osztályú katonai érdemkereszt másodszor.

parancsnokának segédtsíztje, majd a Vörös Hadsereg főparancsnokságán kapott beosztást. A Nemzeti Hadseregben a nyilvántartó irodára vezényelték, 1920–1921 között a Hadiakadémia hallgatója, 1922-ig a hadifogoly-kicszerelő bizottság tagja Rigában. 1926 júliusáig Prágában katonai attasé. Innen azonban a csehszlovák hatóságok még az év folyamán kiutasították. Ezt követően rövid ideig a 2. vkf. osztályon beosztott, 1931. április 15-ig varsói katonai attasé. 1934. május 1-ig Röder Vilmosnak, a Honvéd Vezérkar főnökének szárnysegédje. 1936. augusztus 1-ig a 2. vkf. vezetőjének helyettese, 1937. augusztus 1-ig a HM Elnökség „B” osztályának²⁸ vezetője, 1939. május 1-ig a 2. vkf. vezetője. Erre az időszakra esett a *Rongyos Gárda* újjászervezése és ezzel kapcsolatban a Csehszlovákia elleni diverzáns háború a kárpátaljai határszakaszon, amelyet Andorka a lengyel titkosszolgálattal közösen szervezett meg. Beosztottai nagyon nyugodt természetű embernek ismerték meg, mindenki által becsült vezető volt. Jellemző rá, hogy a *Rongyos Gárda* minden tudomására jutott kiengesztelését és atrocitását kivizsgálta, és ezekért felelősségre vonásokat követelt (igyekezete a legtöbb esetben hiábavalónak bizonyult). Az antiszemitizmust és a nemzetiszocializmust nyíltan elutasította, ez döntő szerepet játszott leváltásában. 1939–1941 között madridi követ. Mivel az ottani német követtel való kapcsolata rendkívül feszültté vált, és a kormány politikáját sem helyeselte, több alkalommal benyújtotta lemondását, amit Teleki mindig elutasított, Bárdossy miniszterelnöki kinevezése után azonban hagyta, hogy távozzon. Hazatérése után Horthy magasabb parancsnoki állásra akarta rábeszélteni, de ezt nem vállalta. Magánvállalatok vezetőségében tevékenykedett, tagja lett a Nemzeti Kaszinónak, és élénk publicisztikai tevékenységet is folytatott. Politikai elemző cikkei többek között a *Magyar Nemzet*-ben jelentek meg. Schönherz Zoltán perében tanúnak jelentkezett, és azt vallotta, hogy „a kommunisták Magyarország függetlenségéért harcolnak” – ez az akkori időben igen bátor állásfoglalás volt, még ha nem is fedte a valóságot. Bethlen István baráti köréhez tartozott, és részt vett az ellenállásban, ezért 1944. március 22-én a németek letartóztatták, Mauthausenben szabadult. 1950-ig magántisztviselőként dolgozott. 1950–1954 között Kistarcsára internálták, 1953 szeptemberében koncepciós perben négy év börtönre ítélték. 1954-ben szabadult, feltehetően kiszabadulásakor szervezték be „Marcel Viktor” fedőnéven informátornak „volt elemek” ellenőrzésének vonalán. Ügynöki tevékenységét igyekezett nem túlteljesíteni, sőt megkísérelte félrevezetni az állambiztonságot. 1959 januárjában a II/5-f alosztály dossziét nyitott rá, mivel kiderült, hogy barátaival „illegális összejöveteleket tart”, amelyek alatt ellenséges politikai vitákat folytatnak, és gyűjtést rendeznek a letartóztatottak családtagjainak. 1961. március 30-án Budapesten elhunyt. Töredékes naplóját *A madridi követségtől Mauthausenig* címmel a Kossuth Kiadó 1978-ban jelentette meg.

Még az 1930-as években megnősült, felesége Verebélyi Judit, az ismert sebész lánya volt.

Rendfokozatai:

- 1911. augusztus 18. hadnagy
- 1914. augusztus 1. főhadnagy
- 1917. november 1. százados
- 1926. május 1. őrnagy
- 1931. november 1. alezredes

²⁸ Ennek feladata: a békeszerződésből folyó, valamint a külfölddel kapcsolatban felmerült katonai ügyek intézése, külföldi katonai attasékkal való kapcsolattartás.

- 1935. november 1. ezredes
- 1939. május 8. tábornok

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend középkeresztje csillaggal
- Magyar Érdemkereszt IV. osztálya/tisztikereszt
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal és a másodszori adományozást jelentő pánttal (1916. november)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1916. március)
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal és a másodszori adományozást jelentő pánttal (1916. február)
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1915. szeptember 16.)
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1914. szeptember 16.)
- Magyar Vöröskereszt Érdemkeresztje
- Kormányzói Dicsérő Elismerés zöld szalagon
- Károly Csapatkereszt
- Sebesülési Érem két sávval
- Német Birodalmi Sas Érdemrend I. osztálya (1938)
- Bolgár Katonai Érdemrend nagytszti keresztje/középkereszt (1938)
- Észt Fekete Sasrend középkeresztje (1937)
- Észt Vöröskereszt Érdemjelvény II. osztály 1. fokozata (1932)
- Finn Fehér Rózsa Érdemrend középkeresztje (1938)
- Lengyel Arany Érdemkereszt
- Lengyel Polonia Restituta Érdemrend középkeresztje (1929)
- Osztrák Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1937)

Ujszászy István (1939. május 1. – 1942. augusztus 1.)

1894. augusztus 30-án született Nagykőrösön, apja városi adóhivatalnok, ügyvéd, anyja neve Molnár Teréz. A soproni honvéd főreáliskola után a magyar állam alapítványi helyén (tehát díjmentesen) a mödlingi Műszaki Katonai Akadémiát végezte el jeles eredménnyel. 1914. október 15-én avatták tüzér hadnaggyá. A Polában állomásozó 3. vartüzérszászlóaljhoz nyert beosztást mint oktatótiszt, majd 1915 áprilisáig mint szakaszparancsnok. 1915. április 15. – december 13. között az 1. ágyús üteg 1. tisztje Tullnban, majd Raguzában, június 15-től arcvonaliszolgálatban. Ezt követően ütegparancsnok-helyettes, 1916. április 7-től a cs. és k. 117. tábori tüzérezred 1. tisztje. Tüzér-figyelő, ütegparancsnoki, 1917. január 7-től ezredsegédtiszt és a „Kanter” tüzércsoport-összekötőtiszt beosztásokban szolgált, de közben folyamatosan részt vett az első vonalban zajló eseményekben is. 1917. október–november között Temesváron kiképzőtiszt feladatokat is ellátott.²⁹ Főhadnagyi rendfokozatához képest szokatlanul sok és magas kitüntetést is kapott. Lelkiismeretességét és bátorságát több kitüntetési felterjesztés is megemlítette – segédtisztként végül már 13 üteg ügyeivel kellett foglalkoznia, de a kitüntetési felterjesztések szerint rendszeresen „behelyettesített” mint

²⁹ HL AKvi 37633. A dokumentum átengedéséért Szakály Sándornak mondok köszönetet.

tüzér-figyelő és tűzvezető. Az 1918. júniusi Piave-offenzíva során a Montello és Nervesa elleni hadműveletekben vett részt. Ekkor datált felterjesztése (III. osztályú Katonai Érdemkereszt kardokkal másodszer) szerint „éjjel-nappal fáradhatatlanul tevékenykedett, legsúlyosabb ellenséges behatás ellenére szolgálatát hidegvérrel és legnagyobb lelkiismeretességgel végezte és alárendeltjeinek kötelességteljesítésből lángoló példaképe volt. A legnehezebb harctevékenységek közt példamutatóan intézte az ezred adminisztratív feladatait is, annak ellenére, hogy egysége ideiglenes feloszlása miatt teljesen megváltozott helyzetbe került.”³⁰ Az első világháborúban 41 hónap front- és 8 hónap mögöttes szolgálatot teljesített. 1919–1921 közötti szolgálati útja ismeretlen. 1921 őszén az újonnan megszervezett bécsi hírszerző kirendeltségre (WEX) küldték, ahol a Románia elleni harmadik országból folytatott hírszerzés feladatait vette át. 1922–1924 között jeles eredménnyel elvégezte a Hadiakadémiát. 1925. október 1-jétől az egri 4. honvéd gyalogezredhez, majd a 4. vegyesdandárhoz vezényelték. 1926. január 22-én visszakérült a titkosszolgálatához. 1928. január 1-jén vették át a vezérkari testületbe. 1930. november 1-jétől a párizsi katonai attasé segédje, 1931. április 15-től varsói, 1934. június 16-tól prágai katonai attasé. Itt zavaros nőügybe keveredett (házvezetőnőjét, akivel viszonyt folytatott, sofőrje meggyilkolta), ennek ellenére ebből nem származott hátránya. 1938 februárjában hazarendelték, és Andorka helyettesének nevezték ki. 1939. április 17-én vette át a 2. vkf. vezetését, hivatalos kinevezésére azonban csak május 1-jén került sor.

Funkciójában számos újítást vezetett be, elképzeléseit szakcikkekben is kifejtette, és az ő elnöklete alatt rendezték meg a katonai titkosszolgálat egyetlen vezetői hadijátékát is. Tevékenysége kétarcú volt: egyrészt kiváló kapcsolatokat ápolt a német hírszerzéssel, másrészt tevékenyen részt vett 1939 őszétől lengyel tisztek Magyarországra szöktetésében. Beosztottai közül Sigetter Viktor „törtető, mindenre képes” emberként jellemezte, aki feljebbvalói utasításait 100%-ig teljesítette, „mindenkivel szemben udvarias volt”, azonban beosztottaival szemben „nagyon ideges tudott lenni”.³¹ A diplomáciai okokból adott kitüntetések, amelyekhez állásánál fogva könnyen hozzájuthatott, szenvedélyesen „gyűjtötte”. 1940-ben Horthynak a Szovjetunióval koordinált románellenes politikát javasolta, amit azonban a kormányzó nem fogadott el. A Szovjetunió megtámadása után már nem bízott a német győzelemben. 1942. augusztus 14-én kinevezték az újonnan létrehozott, csak defenzív feladatokat ellátó titkosszolgálati csúcsszerv, a rendőrség, csendőrség és a honvédség elhárító apparátusait koordináló Államvédelmi Központ vezetőjének is. Ebben a funkciójában kegyelemre javasolta Schönherz Zoltánt, aki Moszkvából érkezett vissza Magyarországra, hogy újjászervezze a kommunista pártot, és bomlasztási feladatokat végezzen (ennek ellenére Schönherzet kivégezték).

1941 végén ismerte meg Karády Katalint, a híres színésznőt, akit 1943 végén titokban el is jegyzett.

Legkésőbb 1943 elejétől őt is bevonták a nyugati hatalmak felé indított béketapogatódzásokba. Ujszászy elsősorban a szerb kiráypárti partizánok és az olaszok vonalán próbálkozott kapcsolatfelvétellel. Tárgyalásokat folytatott az USA képviselőivel is, aminek eredményeképp 1944. március 10-én a *Veréb Misszió* akcióban három amerikai tiszt érkezett ejtőernyővel Magyarországra. 1944. április 18-án, miután a németek Ujszászy szerepét is

³⁰ HARASZTI 2007, 135.

³¹ ÁBTL V-168, 16.

megtudták ebben az ügyben, letartóztatták. A német kihallgatók előtt majdnem mindent elárult. Június 7-én a németek átadták a magyar hatóságoknak, július 3-án szabadon engedték. Július 13-án a németek újra le akarták tartóztatni, előlük a Királyi Palotába menekült. Ezt követően a magyar hatóságok tartották védőőrizetben. Ennek során Horthy bevonta a kiugrási kísérlet részleteibe, sőt rábízta a kapcsolatfelvételt az ellenzékkel. Ő vonta be Rajk Lászlót és Kovács Imrét a tárgyalásokba (Rajkkal ennek során össze is tegeződött, és utóbbi „bűnbocsánatot” ígért neki). 1944. október 15. után illegálisba ment. A nyilas kormány 1945. január 18-án megfosztotta rangjától. Február 5-én a Svábhegyen szovjet fogságba került. 1945 márciusában a Szovjetunióba szállították. A krasznogorszki hadifogolytáborban gátlástalansága és társainak denunciálása miatt kerülték személyét. Ujszászy szovjet igények alapján azt vallotta, hogy Magyarországot már 1940-ben bevonta Németország a Szovjetunió elleni hadjárat terveibe. 1948 augusztusában hazaszállították. Péter Gábor parancsára Zuglóban egy villában helyezték el, ahol több füzetben leírták vele emlékeit. Feltételezhető, hogy a Szovjetunió 1948 decemberében újra kikérte. Halálának helye és az elhalálozás oka ismeretlen, feltehetően 1950 márciusa előtt hunyhatott el.

Rendfokozatai:

- 1914. október 15. hadnagy
- 1915. november 1. főhadnagy
- 1923. szeptember 1. százados
- 1932. május 1. őrnagy
- 1935. november 1. alezredes
- 1939. május 1. ezredes
- 1942. április 1. vezérőrnagy
- 1945. január 18. lefokozva „hűtlenségért”

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend középkeresztje (1940)
- Magyar Érdemrend tisztikeresztje (1938)
- III. osztályú Vaskorona Rend hadiékítménnyel és kardokkal (1918)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal és a másodszori adományozást jelentő pánttal (1918. szeptember 30.)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal (1917. december 15.)
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal és a másodszori adományozást jelentő pánttal (1917. január 27.)
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1917. június 18.)
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1915. október 8.)
- Magyar Vöröskereszt Érdemkeresztje
- Kormányzói Dicsérő Elismerés zöld szalagon (1931)
- Károly Csapatkereszt
- Sebesülési Érem egy sávval
- Lengyel Polonia Restituta Érdemrend parancsnoki keresztje (1934. november 13.)
- Osztrák Arany Díszejelvény (1934. november 13.)
- Észk Saskereszt Rend III. osztálya (1934)

- Észtt Vöröskereszt Érdemrend II. osztály 1. fokozata (1935)
- Finn Fehér Rózsa Rend középkeresztje (1942. március 9.)
- Finn Szabadság Kereszt I. osztálya kardokkal (1942. március 9.)
- Horvát Zvojnimir Király Koronarend I. osztálya csillaggal (1943. május 31.)
- Bolgár Szent Sándor Rend parancsnoki keresztje kardokkal (1942. június 20.)
- Bolgár Katonai Érdemrend nagytiszti keresztje/középkeresztje csillaggal (1940. november 15)
- Japán Felkelő Nap Rend III. osztály (1942. június 20.)
- Japán Szent Kincs Rend III. osztálya (1940. november 23.)
- Német Népgondozási Díszjelvény II. fokozata (1943. január 7.)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend középkeresztje csillaggal (1943)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend II. fokozata (1938)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend I. fokozata (1939)
- Olasz Koronarend középkeresztje (1941. március 10.)
- Olasz Koronarend nagytiszti keresztje/középkeresztje csillaggal (1942. május 21.)
- Olasz Szent Móric és Lázár Rend parancsnoki keresztje
- Svéd Kardrend középkeresztje (1940. november 23.)

Vasváry (1923. június 6-ig Eisensehr) József (1942. augusztus 1. – 1943. augusztus 1.)

1898. január 31-én született Eszéken, nyolgyerekes családban. Franciául, szerbül, horvátul és németül perfektül beszélt. Apja főtörzsfoglár (börtönőr) volt, anyja neve Hoisz Mária, lutheránus vallásban nevelkedett. Fivéreihez hasonlóan őt is a katonai pályára küldték, mivel a család nagy szegénységben élt. A cs. és k. gyalogos hadapródiskola elvégzése után 1915. március 15-én avatták zászlósként. A 68. közös gyalogezrednél harcolta végig a háborút. 1915. július 10-én a galíciai fronton szakaszparancsnokként túleréjű ellenség támadását verte vissza, aminek során személyesen szuronyrohamban verte ki az orosz gyalogságot az állásokból – ezért a bronz Signum Laudist kapta. 1916 júliusában már századparancsnok, amikor önálló elhatározással beavatkozott egy ellenséges lovasroham visszaverésébe, amiért a III. osztályú Katonai Érdemkeresztrel tüntették ki. Nem sokkal később zászlóaljsegédtiszt lett. A 10. isonzoói csata során 1917. május 23-án az ezredparancsnokság tüzérségi telitalálatot kapott. Bár a harcálláspont kigyulladt, és folyamatos ellenséges tűz alatt állt, Vasváry önfeláldozóan vezette a mentési munkálatokat. Augusztus 21-én a román fronton Monte Falteanu térségében hajtott végre ellentámadást. Rendíthetetlen nyugalma és bátorsága miatt ezért az ezüst Signum Laudist kapta. Háromszor sebesült, legsúlyosabban 1918 nyarán, a piavei offenzíva során tüdőlövessel.³² 1924–1926 között elvégezte a Hadiakadémiát. Ezt követő szolgálati tevékenységére nincs adat. Hobbiból geológiával is foglalkozott, 1935. április 30-án a Magyar Barlangkutató Társaság levelező tagjává választották. 1935. szeptember 15. és 1941. május 1. között Athénban és Belgrádban katonai attasé. Utóbbi állomáshelyén rendkívül jó viszonyba került a vichyi kormánnyal szakító, szabad Franciaországot képviselő Bethuard francia katonai attaséval, akit a németek bevonulása után saját lakásán rejtett el, majd kiszöktetett (ezt megelőzően éveken keresztül katonai adatokat is cserélt vele). Ezt követően 1942. augusztus

³² Bécsi Hadilevéltár, Eisensehr József kitüntetési felterjesztései, Nr. 58090, 109901, 199869.

1-jéig az I. hadtest vezérkari főnöke, 1943. augusztus 1-jéig a 2. vkf. vezetője. Beosztottai jóindulatú és igen mozgékony embernek ismerték, az összes vidéki szervezetet meglátogatta. Canarisszal baráti viszonyban volt, és az Abwehrrel szoros együttműködést is kialakított. Feltehetően túl németbarátnak ítélték meg, és ezért váltották le a 2. vkf. osztály éléről – politikai elfogultságára vagy németbarátságára azonban nincsenek terhelő adatok. 1943. október 1-jéig a 13. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnoka, 1944. január 1-jéig magasabb parancsnoki személyi tartalékban. 1944. augusztus 1-jéig a Galíciában és a Kárpátok előterében megszállási feladatokat teljesítő 18. tartalékadosztály parancsnoka. A hadosztály feloszlása után 1944. november 1-jéig a Kárpátokban harcoló 16. gyalogoshadosztály parancsnoka. A kiugrási kísérlet során igyekezett a kormányzó utasításait teljesíteni. 1945. januárig a III. hadtest, végül 1945. májusig az V. hadtest parancsnoka. Utóbbi funkcióiban tényleges hadművelési tevékenységet már nem folytathatott, csapatai közvetlen német irányítás alatt harcoltak.

Első felesége korán meghalt, második felesége korábban a belgrádi francia követség kereskedelmi attaséjának magyar származású neje volt, de Vasváry miatt elvált. A házasságot a magyar hatóságok nem akarták engedélyezni, Vasvárynak minden kapcsolatát be kellett vetnie ennek érdekében. Egy gyereke született, egyik fiatalon elhunyt bátyja gyermekét pedig örökbe fogadta.

A háború után nyugatról nem tért vissza. 1945 végén a britek letartóztatták, és csak egy év után szabadult ki az internálásból. Felesége és gyermekei 1946-ban visszatértek Magyarországra. A magyar hírszerzés nem igazolt gyanúja szerint a francia hírszerzés magyar osztályának is dolgozott. Ennek azonban ellentmond, hogy a Magyar Harcosok Bajtársi Községétől (MHBK) távolságot tartott, csak mérsékelt magyar emigrációs szervezetek (Magyar Nemzeti Bizottmány, Service Sozial Vorarlberg) munkájában vett részt. 1956–1964 között textil-nagykereskedést is üzemeltetett. A magyar állambiztonság 1951-ben nyitott rá dossziét, 1955 és 1958 között megkísérelték hazacsábítani, hogy ezzel is bomlasszák a nyugati tisztikart. Megígérték, hogy vagyonát és rendfokozatát is megtarthatja, és tábornoki nyugdíjat fognak folyósítani neki – abból, hogy az 1956 szeptemberében a Szovjetunióból hazaengedett vezérőrnagy rendfokozatától megfosztott Frigyes bátyja mindenét elvesztve havi 400 forintból nyomorgott falusi kényszerlakhelyén, sejtethetjük, hogy ezeket az ígéreteket mennyire vették komolyan. Nevelt fiát apja hazacsábítása érdekében „Zalai” fedőnéven beszervezték. Vasváry majdnem haza is tért, mivel rendkívül nagy honvágya volt. Veseműtétei miatt azonban döntését elhalasztotta, majd Nagy Imre és társainak kivégzése után rosszat sejtve végleg letett a repatriálásról. Felesége kivándorlási kérelmeit a magyar hatóságok elutasították, majd osztrák nyomásra 1958 szeptemberében engedélyezték. Neje teljes vagyonát felszámolta, ingóságait elvámoltatta, Ausztriába küldte, és repülőjegyét is megvette, de közvetlenül kiutazása előtt engedélyét mégis visszavonták azzal az indoklással, hogy férje a „nyugaton lévő fasiszta emigrációban kiemelkedően ellenséges tevékenységet fejt ki a Magyar Népköztársaság ellen” – ebből egy szó sem volt ugyan igaz, de arra következtethetünk, hogy a hírszerzésnek esze ágában sem volt megtartani ígéretét. A feleség Kádár Jánoshoz is írt kétségbeesett levelet, de a családgyesítést elutasították.³³ A hazacsábítási akciót a hírszerzés a legfelsőbb fórumokkal, a külügyminiszterrel és helyettesével, valamint Kiss Károllyal, a PB és a KB tagjával, valamint az Elnöki Tanács helyettes elnökével is egyeztette. Vasváry 1984. április 24-én halt meg Ausztriában, Lauterachban.

³³ ÁBTL K-1424, 186–190.

Rendfokozatai:

- 1915. március 15. zászlós
- 1915. szeptember 1. hadnagy
- 1917. augusztus 1. főhadnagy
- 1926. május 1. százados
- 1934. november 1. őrnagy
- 1938. május 1. alezredes
- 1940. szeptember 1. ezredes
- 1943. február 1. vezérőrnagy
- 1944. november 1. altábornagy

Kitüntetései:

- Csillag a Magyar Érdemrend középkeresztjéhez hadiékítménnyel és kardokkal (1945. január 16.)
- Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon kardokkal (1944. október 12.)
- Magyar Érdemrend tisztikeresztje (1941)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1915)
- I. osztályú Ezüst vitézségi érem
- Kormányzói Dicséző Elismerés zöld szalagon (1934. február 19.)
- Károly Csapatkereszt
- Sebesülési érem két sávval
- Nemzetvédelmi Kereszt (1942)
- Porosz II. osztályú Vaskereszt
- Pánt a porosz II. osztályú Vaskereszthez (1944. május 31.)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend Érdemkereszt I. osztálya kardokkal (1943)
- Olasz Koronarend középkeresztje (1942)
- Észt Saskeresztrend IV. osztálya (1933)
- Horvát Zvojnimir Király Koronarend I. osztálya (1943)

Kádár Gyula, nyárád-gálfalvi (1943. augusztus 1. – 1944. április 7.)

Debrecenben született 1898. december 16-án kismemesi családban (nemességüket 1845-től eredeztették). Apja Kádár József gyalogos honvéd ezredes, anyja neve Fülöp Róza. A gimnázium négy osztályát a debreceni piarista szerzeteseknél járta ki, Sopronban a honvéd főreáliskola állami díjas, költségmentes helye után 1918-ban a Ludovika Akadémiát végezte el (szintén díjmentesen). Nyelvismerete kívánivalót hagyott maga után, németül viszonylag jól, franciául gyengén beszélt.

Katonai szolgálatát az 5. honvéd gyalogezred pótkereténél kezdte. A frontra nem vezényelték már ki, viszont részt vett az 1919-es ludovikás ellenforradalmi felkelésben. 1919-től 1924. május 15-ig a szegedi 9. honvéd gyalogezred beosztott tisztje. Időközben megnősült, 1925-ben egy gyermeke is született. 1933. augusztus 1-jéig a 11. „Bocskai István” gyalogezred segédtsztje. Ezt követően 1939. augusztus 1-jéig a Ludovika Akadémia parancsnokának,

Jány Gusztávnak, Szombathelyi Ferencnek és kisbarnaki Farkas Ferencnek a segédtsíztje, továbbá katonai írásmód és ügyvitel, valamint a harcászat tanára. Közben sikeresen vezérkari törzstiszti vizsgát tett. Szombathelyi Ferenc jellemzése szerint „kiválóan értékes tiszt, széles látókörrel és tudással rendelkezik, kitűnő oktatókézsége van, s mint segédtsízt parancsnokának megbízható támasza, kitűnik fáradhatatlan szorgalma, alapossága és átfogó tudása vezette munkásságával”.³⁴ Jány Gusztáv is hasonlóan minősítette. 1939. augusztus 1. és 1942. május 1. között a pécsi IV. hadtest hadműveleti osztályvezetője. Parancsnokával, Ruzskay Jenővel politikai nézetei miatt (Ruzskay bosszúból azt is terjesztette róla, hogy zsidó származású) rendkívül rossz viszonyba került, és ezért beadta lemondását, amelyet Bartha Károly nem fogadott el.³⁵ Hadtestével 1941 áprilisában részt vett a Jugoszlávia elleni hadműveletekben. Szombathelyi Ferenc vezérkari főnöki kinevezése nyitotta meg számára a további karriert: 1942. május 1-jén az újonnan felállított VKF/6 (nemzetvédelmi és propaganda) osztály vezetőjévé nevezték ki. Mérsékelt véleményével a vezérkari testületben kivételnek számított, ezért Kállay, valamint Horthy István hamar felfigyeltek rá. 1942 novemberében részt vett a lillafüredi írótalálkozón, ahol fel is szólalt. 1943 elejétől illegális rádiót működtetett *Magyar Szabadság Rádió* néven, és Héjjas Iván vezetésével illegális fegyveres különítményt állított fel. Ullein-Reviczky Antalón keresztül bevonták a fegyverszüneti tárgyalásokba.

1943. július 26-án a 2. vkf. osztály vezetőjének is kinevezték, mivel elődje vélt németbarátsága lehetetlenné tette bevonását az egyre jobban előrehaladó fegyverszüneti tárgyalásokba. Bár szakirányú ismeretekkel nem rendelkezett, természetes furfangosságával viszonylag hamar beletanult a 2. vkf. működésébe. 1944. április 7-én a Gestapo letartóztatta. Június 7-én Ujzászyval együtt visszaadták a magyar hatóságoknak. Hadbíróági tárgyalására október 10–12. között került sor, ennek során felmentették. A nyilas puccs után újra letartóztatták. 1945. szeptember 28-án tért haza az amerikai hadifogságból. Három héten belül, október 17-én a szovjetek letartóztatták, „kémkedésért” 15 év javító-nevelő munkatábor büntetésre ítélték. Körülbelül 20 különböző börtönt és munkatábort járt meg. 1955. november 20-án tért haza, de a határt átlépve újra letartóztatták, és 1956. szeptember 25-ig vizsgálati fogságban tartották a Budapesti Országos Börtönben. Feltehetően ekkor kerülhetett sor „Késmárki” fedőnéven beszervezésére. A forradalom után otthon maradt, a Szolidaritás Kisipari Termelőszövetkezet dolgozójaként dolgozott, hogy minimális nyugdíját kiegészíthesse. Hálózati feladatait nagy körültekintéssel, ártó szándék nélkül végezte. Elsősorban a szintén beszervezett Hatz Ottó („Balatoni”) és Kéri Kálmán („Recski”) ellenőrzésére foglalkoztatták. A szerv számára hosszabb kéziratban ismertette élettörténetét. Ennek átfésült verzióját a Magvető Kiadó *A Ludovikától Sopronkőhidáig* címmel 1978-ban ki is adta. A kötet első volt a maga nemében azzal, hogy a „másik oldal” prominens képviselőjének hazai fogyasztásra szánt emlékiratát jelentette meg, és igen nagy visszhangot keltett. 1982. március 14-én hunyt el Budapesten, a Farkasréti temető 802-es jelű fülke 435. száma alatt nyugszik.

Rendfokozatai:

- 1918. augusztus 17. hadnagy
- 1922. szeptember 1. főhadnagy

³⁴ A dokumentum átengedéséért Szakály Sándornak mondok köszönetet.

³⁵ KÁDÁR 1978, 321.

- 1928. május 1. százados
- 1938. november 1. őrnagy
- 1941. május 1. alezredes
- 1942. október 1. ezredes
- 1991. március 15. posztumusz vezérezredes

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend tisztikeresztje (1944. március 30.)
- Magyar Érdemrend lovagkeresztje
- Kormányzói Dicsérő Elismerés zöld szalagon
- Nemzetvédelmi Kereszt (1942)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend Érdemkeresztjének I. osztálya kardokkal (1943. április 7.)
- Bolgár Nemzeti Katonai Érdemrend parancsnoki keresztje hadidíszítménnyel és kardokkal (1943. szeptember 6.)

Kuthy László, vitéz (1944. április 7. – 1944. október 16.)

1896. szeptember 22-én született Székesfehérváron, apja állami tankerületi főigazgató, anyja neve Göbel Teréz. Németül és franciául tökéletesen beszélt. A 2. vkf. vezetői közül ő az egyedüli, akinek karrierje nem hivatásos tisztként indult: kereskedelmi érettségét tett, ezt követően önkéntesnek jelentkezett és tartalékos tisztként került ki a frontra, miután elvégezte a cs. és k. gyalogsági hadapródiskolát. A székesfehérvári 69-es „Hindenburg” gyalogezred keretében harcolta végig a háborút alantos tiszti beosztásokban. 1915 júniusában került ki a frontra, szeptemberben Krn térségében megsebesült, 1915 októberé és 1916 januárja között az Ikva folyó menti állásharcokban vett részt, ahol az állások kiépítése során különleges bátorságot tanúsított.³⁶ Több alkalommal vett részt tiszti járőrparancsnokként erőszakos felderítésekben. 1916. február 1-jén ténylegesítette magát. 1917 januárjában a Deutsche Südarmee (Német Déli Hadsereg) szervezésében rohamtanfolyamot végzett. Ezt követően a 69/I. zászlóaljnál a 3. század parancsnoka. Egységével a romániai frontra került, 1917. július–augusztus között az Ojtozi-szorosban rendkívül elkeseredett harcokban vett részt, amit jellemez, hogy zászlóaljának létszáma egy hónap alatt 780 főről 139 főre csökkent. Bátorságáért a III. osztályú Vaskorona Renddel tüntették ki, ami hadnagyi rendfokozatához, beosztásához és korához képest is igen figyelemreméltó. 1917 szeptemberében súlyosan megbetegedett (tüdőcsúcs-hurut), felépülését követően 1918. április 24-ig egy géppuskás tanfolyam hallgatója volt. Ezután már nem került hadi beosztásba, a háború végét mint a 69. gyalogezred géppuskás pót századának parancsnoka élte meg. A Károlyi-kormány alatt ezredsegédtiszt volt, a Tanácsköztársaság alatt részt vett az Érsekújvár környéki harcokban, majd ismét betegszabadságra küldték. 1919. július 20-án Szegedre utazott, és bátyja ajánlása után a Prónay-különítmény tagjaként tevékenykedett. Nincs azonban adat arra, hogy személyesen bármilyen kegyetlenkedésben részt vett volna. 1919. augusztus 10-én balesetet szenvedett, októberig betegszabadságon volt. Ezt követően a Britannia szállóban, majd Szentgotthárdon mint tiszti

³⁶ HL Kuthy László kitüntetési felterjesztése, ezüst Signum Laudis.

kirendeltségvezető teljesített szolgálatot. 1921 augusztusától a Prónay-különítmény tagjaként határbiztosító feladatokat látott el a nyugat-magyarországi harcok kapcsán. Bánó Kálmán javaslatára 1921. október 10-től 1925. november 1-jéig a Vitézi Törzsszék törzsszéktagja (segédtsíztje). Itteni tevékenységéért a Kormányzói Dicsérő Elismerésben részesült. Bár már ekkor a kormányzó belső köréhez tartozott, de ebből nem származott sok haszna. Egy alkalommal ugyanis véletlenül Gödöllőn a kastély csónakházában kínos helyzetbe került, amennyiben tanúja lett Horthy egy „légyottjának” – emiatt elvesztette a kormányzó szimpátiáját.³⁷ Ezt követően 1926. október 4-ig a 2. gyalogezrednél szolgált.

1922-ben megnősült, neje 1928-ban elhunyt. 1932-ben újra nősült, nejétől, Jankó Margittól két fiúgyermek született (Árpád fia 1976-ban elhunyt).

1927. március 4-én végezte el a „vámörkiképzési” tanfolyamot, amely rejtett törzstiszti tanfolyamnak felelt meg. Pályázattal jelentkezett a gyalogos testőrségbe, 1928. április 1. és 1935. október 1. között a gyalogos testőrség beosztott tisztje. Ezt követően 1936. április 1-jéig a 4. gyalogezrednél századparancsnok. Vezérkari szolgálatát a HM VI-5 osztályon kezdte, 1937 nyár végén vették át a vezérkari testületbe. Ez az osztály honvédelmi propagandával és „aktív intézkedésekkel”, azaz szabotázsakciók szervezésével foglalkozott (korábban a VKF/5 osztály foglalkozott jankapusztai bázisán horvát terroristákkal is, akik 1934-ben saját szakállukra sikeres merényletet követtek el a jugoszláv király ellen). 1938. május 1-jén a 2. vegyesdandár vezérkari osztályára került. Két hónap után visszarendelték a HM VI-5 osztályra osztályvezető-helyettesnek, 1940. március 1. és október 1. között pedig a DEF alosztályvezetőjének nevezték ki – ő volt tehát a 2. vkf. vezetői közül az egyetlen, aki korábban a kémelhárítási szakterülettel is megismerkedett. Német tapasztalatok alapján ő szervezte meg a postai küldemények átfogó ellenőrzését. Egy hónapos szünetet leszámítva 1942. július 1-jéig töltötte be ezt a posztot. Közben 1942. szeptember 30-ig a 2. vkf. osztály vezetőjének, Ujszásznak és rövid ideig Vasvárynak segédtsíztje, majd 1944. április 1-jéig az I. hadtest vezérkari főnöke, Szombathelyi javaslatára 1944. április 1. – 1944. október 16. között az Államvédelmi Központ és 1944. május 4. – október 16. között a 2. vkf. vezetője is. Segédtsíztje, Sigetter Viktor szerint: „nagyon szorgalmas szófukar ember volt, képes volt, amit Ujszászyt kivéve egy főnök sem tett meg, délután is visszament és késő estig dolgozott.”³⁸ Amíg a BM Államvédelmi Központot is vezette, oda reggelenként járt be, és 10-re érkezett a 2. vkf.-hez. A deportálások kapcsán történt kirívó visszaélések (verések, rablások, sikkasztások) miatt több vizsgálatot is indított. A kiugrási kísérlet után letartóztatták, 1945. január 18-án lefokozták, és a honvédségből kicsapták. A demokratikus hadsereg átvette, 1946. február 21-től a honvédség főfelügyelője, 1948. február 15-től a HM politikai államtitkára, tényleges hatáskör nélkül (Pálffy kezdettől fogva gyanakvással kezelte). 1945 után az igazolási eljárások során igyekezett minden nem szolgálati jellegű kapcsolatot megszakítani volt tisztársaival. Ez azonban nem volt elegendő sorsa rendezéséhez. 1949. január 1-jén nyugállományba helyezték, 1950-ben a Sólyom László ellen indított koncepciós perben szervezkedés és kémkedés büntette és háborús bűntett miatt első és másodfokon is halálra ítélték, ezt az elnöki tanács kegyelemből életfogytiglani fegyházra változtatta. A főbb vádpontok: Pálffy beszervezte a köztársaság-ellenes összeesküvésbe, a jugoszláv katonai attasé beszervezte hírszerzőnek, háborús és népellenes bűncselekményeket követett

³⁷ ÁBTL II/30-b, 200.

³⁸ HL V-168, Sigetter Viktor vallomása, 16.

el Prónay-különítményesként és DEF-vezetőként, valamint a 2. vkf. vezetőjeként. Egyedüli bizonyítékokként saját önmagára terhelő vallomása, valamint Pálffy és Sólyom terhelő vallomásai szolgáltak. 1954 áprilisában elkezdték ügyének felülvizsgálatát, amelyben azt állapították meg, hogy „az iratokban nem található utalás arra, hogy kényszerítő eszközöket alkalmaztak volna vele szemben”. Kuthy ezzel szemben kihallgatójának azt mondta, hogy terhelő vallomásai után kihallgatója (a később kalandregényeket író Berkesi András) azt mondta neki, hogy „sok hülye vezérezredes volt már az Andrassy úton, de ilyen hülye mint maga, még egyszer sem volt, mert magát először félig agyon kellett verni mire a jegyzőkönyvet aláírta”.³⁹ 1954. szeptember 30-án már „csak” háborús és népellenes bűntettel vádolva életfogytiglani börtönre ítélték. A főbb vádak szerint 1940-ben részt vett a salgótarjáni bányászstrájk leverésének előkészítésében, átadott 7-8 lengyelt a német szerveknek, akik 1940-ben merényleteket akartak elkövetni a Dunán hajózó német olajszállítmányok ellen, és részt vett a kommunisták elleni nyomozásokban. Bár semmilyen kegyetlenkedést nem követett el, fenti cselekedetei munkaköréből adódtak, a bányászstrájk kapcsán ő nem adott utasítást fegyverhasználatra, és a kommunisták elleni nyomozásokban a szolgálati szabályzat szerint járt el, a bíróság ezt nem vette figyelembe. Az 1956-os szabadságharc alatt kiszabadult, de balszerencséjére nem disszidált. 1958-ban újra börtönbehívót kapott, ami elől 1958. augusztus 30-án öngyilkosságba menekült. A Farkasréti temető 22-7-10 parcellájában nyugszik.

Rendfokozatai:

- 1915. március 15. tartalékos zászlós
- 1916. március 1. hadnagy
- 1918. november 1. főhadnagy
- 1927. május 1. százados
- 1937. május 1. őrnagy
- 1939. november 1. alezredes
- 1942. április 1. ezredes
- 1945. február 1. lefokozva
- 1945. április 1. (visszamenőleg) vezérőrnagy
- 1945. október 1. altábornagy
- 1947. december 1. vezérezredes

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend középkeresztje (1944. július 6.)
- Magyar Érdemkereszt III. osztálya/tisztikereszt (1935. szeptember 4.)
- III. osztályú Vaskorona Rend (1917. augusztus 1.)
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1918. október)
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal (1915)
- Újólajos Kormányzói Dicsérő Elismerés (1940)
- Kormányzói Dicsérő Elismerés hadiszalagon (1939)
- Kormányzói Dicsérő Elismerés (1927. december 23.)
- Károly Csapatkereszt
- Nemzetvédelmi Kereszt (1941)

³⁹ ÁBTL II/30, V-142767, 23., 53.

- Német Birodalmi Sas Érdemrend Érdemkereszt II. fokozata (1939. december 11.)
- Német Birodalmi Sas Érdemrend Érdemkereszt II. fokozata kardokkal (1942)
- Német Népgondozási díszjelvény II. fokozata (1943. január 7.)
- Porosz II. osztályú Vaskereszt
- Finn Fehér Rózsa Rend középkeresztje (1941. március 4.)
- Bolgár Katonai Érdemrend középkeresztje (1942. november 2.)
- Olasz Koronarend tisztikeresztje (1942)
- Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje csillaggal (1947. november 20.)
- Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (1947)
- Kossuth Érdemrend 3. fokozata (1948. április 15.)
- Jugoszláv Zászlórend II. fokozata (1948)

Zákó (1940. október 11-ig Zakó) András, reszneki (1944. október 16. – 1945. május)

1898. március 23-án született Brassóban, apja Zakó Jenő városi műszaki hivatalnok,⁴⁰ anyja neve Strelicz Erzsébet. Német, angol, francia, román nyelven kitűnően beszélt. A gimnázium 1–4. osztályát, valamint a honvéd hadapródiskolát Nagyváradon végezte el, 1916. augusztus 16-án avatták tisztté Budapesten. Első beosztását a 24. honvéd gyalogezredhez kapta, 1917-ben áthelyezték a 38. rohamzászlóaljhoz. Az egység a lövészárkok-közelharc elit alakulatának számított. A háború végén a rendkívül ritkán adományozott tisztí ezüst vitézségi éremre terjesztették fel. A felterjesztés szerint 1918. június 15-én a tiroli Asiago térségében „szakasza [...] az erős géppuska és tüzérségi tűzben csüggedni kezdett, lélekjelenlétét megőrizve személyes bátorságával tünt ki az által, hogy a szakasz élére állván, szakaszába új erőt öntve sikeresen betört az ellenséges állásokba [...] foglyokat ejtett és egy géppuskát zsákmányolt”.⁴¹ 1919-ben a Vörös Hadsereg tisztai hadműveleteiben harcolt a román csapatok ellen. 1922. január 31-én Romániába telepítették hírszerzői feladatokkal. Tartózkodásának és rendszeres magyarországi útjainak legendázását azonban nem biztosították, így 1923 elején a román elhárítás látókörébe került. Miután komoly hálózatot épített ki, 1924. március 24-én a brassói vasútállomáson letartóztatták, ennek során jelentős mennyiségű szigorúan titkos okmányt, köztük román egységek rejtjelkulcsait foglalták le nála, és 16 személy ellen indítottak további vizsgálatokat. Hat év börtönre ítélték, 1928. szeptember 27-én fogolycserével tudott Magyarországra visszakerülni.⁴² Szabadulása után századossá nevezték ki, és elvégezhette a hadiakadémiát, majd román vonalon a HM VI-2 osztály KOFFA-beosztottja, közben a 9. gyalogezrednél és a 2. tábori tüzérosztálynál csapatszolgálatot teljesített. Ezt követően 1939. január 15-ig az 1. vegyesdandár hadműveleti osztályvezetője, 1940. október 1-jéig a Legfelső Honvédelmi Tanács vezértitkárságának vezérkari főnöke, a Csehszlovákia és a Románia elleni mozgósítás alkalmával azonban ideiglenesen a Fővezérség Különleges Csoportjának (sajtó, hírverés, szabotázs) vezetője.

Régi nemességét, valamint a reszneki előnév és a Zákó családnév használatát 1940. október 11-én igazolták, ettől kezdve nevét Zakóról megváltoztatta.

⁴⁰ Ismeretlen okból az állambiztonsági nyilvántartásban „temes megyei főispán” címmel szerepeltették, miközben ilyen posztot soha nem töltött be.

⁴¹ HL kitüntetési felterjesztések Zákó András. Fegyvertényleírás Nyíregyháza 1931. július 30.

⁴² Radnóczy Antal Zákó adatait tévesen közli: RADNÓCZY 1998, 134.

1940 októberétől 1942. május 1-jéig a Hadiakadémián a „hadművelési vezérkari szolgálat” tanára, 1943. október 1-ig a VI. hadtest vezérkari főnöke: itt ismerkedett meg közelebbről Beregfy Károllyal, és került szorosabb kapcsolatba a nyilas- és németbarát tisztikarral. 1944. október 16-ig a 27. (székely) könnyűhadosztály parancsnoka. 1944 márciusától alakulatával a Kárpátok előterében és a Kárpátokban az 1. hadsereg jobb szárnyán részt vett az 1. hadsereg hadműveleteiben – hadosztálya vezetéséért a Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon kardokkal kitüntetéssel kaptta. A nyilas puccs után az összeomlásig a 2. vkf. vezetője, az Államvédelmi Központ vezetése alól, annak november 15-i megszűnése miatt a „Nemzetvezető”, azaz Szálasi Ferenc felmentette. November 1-jén történt vezérőrnagyi kinevezéséről még 1944. szeptember 9-én, a Horthy részvételével megtartott Koronatanácson született határozat.

A 2. vkf.-vezetői gyakorlati teendőket inkább helyettese, Siegler Endre alezredes vitte, ő azonban nem érezte jól magát, és 1945 januárjában gondoskodott áthelyezéséről. Zákó 1945 májusában amerikai fogságba esett. Gyomorbántalmaival hadikórházba került, ahol őt tévedésből őrnagyként tartották nyilván – ami ellen Zákó nem tiltakozott. Ennek köszönhetően nem is merült fel, hogy ő háborús bűnös lenne, így még az év folyamán elengedték. Csak a hazaszállító vasúti szerelvényen kezdték keresni az amerikai hatóságok, de ezt hallván Zákó rosszat sejtve megszökött. Alkalmi közlekedési eszközökön, az ellenőrzési pontokat kikerülve 1945. január végén hazatért Magyarországra, és volt szerelménél, özv. Vizkelety Ferencné Divald Klára lakásán illegálisan élt. Bajuszt növesztett, egy protestáns pap nevére igazolványt hamisítva biztosította anonimitását 1947 májusáig, majd Mosonmagyaróvár mellett átszökött a határon. Ausztriában ismerte meg második feleségét, gr. Zierotin Lászlóné Pesthy Alice-t, akit huszártiszt férjétől elseretett.

Az emigrációban az antikommunista honvédtisztek fő szervezője, 1949. január 1-jén a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) alapítója és vezetője. Együttműködött a francia és a német titkosszolgálatokkal, emigráns tisztekből egységeket állított fel, és saját szervezésben offenzív felderítést folytatott Magyarország ellen. Az MHBK ekkoriban komoly pénzüsszegek felett rendelkezett, és több fizetéses alkalmazottat is tartott. Zákó rendszeresen utazott Spanyolországba, a Franco-kormánytól anyagi és kiképzési támogatást is kapott. Helyettesével, a korábbi Kopjás-mozgalmat szervező Korponay Miklós századossal azonban összeveszett. Egyszemélyi vezetési stílusa a későbbiekben is számos konfliktus forrása volt. Rossz viszonyban volt az 1945-ös emigráció katonai vezetőivel, dálnoki Veress Lajossal és kisbarnaki Farkas Ferencsel, az 1956-os emigránsok zöme pedig kifejezetten ellenségesen viszonyult a „horthysta” MHBK-hoz.

A magyar hírszerzés kiemelten foglalkozott személyével, az iratokban Zákót a „Huber” és a „Gitta” fedőneveken szerepeltették. 1950–1953 között Démi Gerő Sándor, az MHBK bécsi vezetője a magyar hírszerzés ügynökeként, „Dunai” fedőnéven beépült Zákó közvetlen környezetébe is, elsősorban miatta tömegesen buktak le az MHBK-ügynökök (1951 őszeig mintegy 70 fő).⁴³ Zákó viszont meg tudta fordítani a „Lomer” fedőnéven nyugaton beszerzett ügynököt, Szilágyi Lajos szakszolgálatos alezredest, az MHBK németországi helyettes vezetőjét. Az általa a magyar hírszerzésnek adott, dezorientáló anyagokat Radnóczy Antal állította össze.⁴⁴ Az MHBK-ba, illetve környezetébe más ügynökök is beépültek: „Black”,

⁴³ ÁBTL T-2/3, 66. Jelentés Balogh elvtársnak Bécsbe, 1959. április 11.

⁴⁴ ÁBTL T-2/4, 179. Jelentés 1963. február 14.

„Beck”, „Bódis”,⁴⁵ „Collins”, „Deeper”,⁴⁶ „Dobozi”,⁴⁷ „Hood”,⁴⁸ „Hódos”,⁴⁹ „Kövi”,⁵⁰ „Lovász”, „Mohai”,⁵¹ „Nagy Mihály” (Arday Géza),⁵² „Selmeczi”, „Tóth Mihály”,⁵³ Urbán Philip”,⁵⁴ „Vernon Scott”,⁵⁵ „Zacharia Alex”,⁵⁶ „Zilleri”,⁵⁷ „Vitéz”.⁵⁸ Zákó „Lomer” megfordítását annak halála után is konspirálta, a *Hadak Útján*-ban meleg nekrológot közöltek Szilágyiról. Emiatt a hírszerzésnél felmerült, hogy Zákót kompromittálják azzal, hogy fedez egy kommunista ügynököt, de nem ismeretes, hogy az akciót végrehajtották volna.

Az MHBK, illetve Zákó számára különösen nagy csapást jelentett az 1952-es Lovász Olivér – Bánhegyi Sándor-botrány, amikor a konspirációs szabályok durva felrúgása, a szerzett híryananyagokkal történő üzletelés, anyagi visszaélések miatt az érintettek nyílt levélben szakítottak az MHBK-val. Zákó válaszra kényszerült, és ennek során felszínre hozta a francia hírszerzéssel ápolts kapcsolatot, amire válaszul a franciák beszüntették az MHBK további finanszírozását, és visszavonták a hozzájuk delegált összekötő tisztet.

„Dunai” visszavonása után az MHBK kémtevékenysége, illetve a kémek lebukása jelentősen lecsökkent. Míg 1948–1950 között a lebukott MHBK-ügynökök száma meghaladta a 60-at, 1953–1957 között a magyar szervek csak 10 személyt ítéltek el az MHBK-val kapcsolatban, közülük egy 1953-ban, egy 1954-ben, egy pedig 1956-ban életfogytiglani, ketten 13, illetve 15 év börtönbüntetést kaptak, a maradék öt személy ítélete viszonylag enyhe volt. Az ismertté vált ügyekből arra lehet következtetni, hogy 1952 után az MHBK csupán át-ételes, jelentéktelen személyekkel és jelentéktelen ügyekben folytatott aktív felderítést.⁵⁹

A hírszerzés „Lelkes” és „Zsolnai” ügynökeinek keresztül ebben az időben is érintkezésben maradt Zákóval, 1956. augusztus 20-án például fényképeket is felterjesztettek róla.⁶⁰

Zákó egyáltalán nem volt felkészülve az 1956-os forradalom eseményeire. 15 fős törzsével 1956. október végén Bécsbe, a Kaiserhof Hotelbe települt, de az amerikaiak passzivitása miatt önálló akcióra nem vállalkozott (egyes források szerint beosztottai közül a forradalom napjaiban inkognitóban többen átkeltek a határon). November 9. után az osztrák BM „kérésére” visszautazott Münchenbe – valójában ausztriai jelenlétét diplomáciai okokból, tartva a Szovjetunió rosszallásától, nemkívánatosnak minősítették. Ezt követően európai körutat tett, de csak Spanyolországban ígértek neki támogatást egy beavatkozás esetére. Tényleges

⁴⁵ Zákó volt évfolyamtársa.

⁴⁶ Kiutazását 1962-ben tervezték Münchenbe Zákó személyi körülményeinek, lakhelyének feltérképezése céljából.

⁴⁷ A II/4. osztály ügynöke.

⁴⁸ Keresztneve Jóska, feltehetően Viharos József, országos elnökhelyettes.

⁴⁹ Radnóczy évfolyamtársa a Ludovikán.

⁵⁰ 1957. február 22-i jelentés szerint áruló lett. Bécsben, a Türkenschatz Hotelben lakott. 1959-ben azonban ismét kapcsolatban volt vele a hírszerzés, Zákó bizalmasa.

⁵¹ ÁBTL T-2/2, 37. 1958. április 29-i jelentés szerint dezinformált. 1959-ben MSZHSZ-vonalon „felfutott”.

⁵² Arday az MHBK tirol-vorarlbergi csoportjának vezetője és II. ülnök volt, 1959-ben hazatért.

⁵³ 1957. december 10. után Zákó személyesen hívja meg, 1958. márciusában ismét tárgyalnak Bad Godesbergben.

⁵⁴ Bécsi MHBK-tag.

⁵⁵ 1963-ban hazatért, korábban az ausztriai MHBK vezetőségi tagja.

⁵⁶ Bécsi MHBK-tag.

⁵⁷ ÁBTL T 2/4, 184. Rk. pap, ausztriai lakos, hírszerző, osztrák állampolgár, a III/I-D alosztály tartotta. 1954-ben szervezték be, 1955-ben dekonspirálódott, Ausztriából kiutasították.

⁵⁸ 1945 után tovább szolgált, a határőrség vezérkari főnöke volt, felesége szabályos útlevéllal jött utána.

⁵⁹ ÁBTL A-1145 MHBK, 20.

⁶⁰ ÁBTL T-2/3, 61. 1957. március 7.

hírszerzési tevékenysége ebben az időszakban máig nem tisztázott. Minden bizonnyal csak elhárítási feladatokkal foglalkozott, az állambiztonság szerint erre a célra egy „H”-csoportot szervezett, amelynek folyamatos kapcsolata volt a Német Szövetségi Hírszerző Szolgálattal (*Bundesnachrichtendienst*, BND) is.

1956 után az ellene folytatott munka új lendületet kapott, mivel a BM és ezen belül is a hírszerzés meggyőződése volt, hogy az 1956-os forradalmat elsősorban Zákó és társai szervezték meg (valójában Zákónak ebben semmilyen szerepe sem volt, és ezt leginkább éppen a hírszerzés róla szóló jelentései bizonyították). Felsőbb utasításra (ami csak a belügyminisztertől, Kádár Jánostól vagy a szovjet szervektől származhatott) 1956 decemberében újra elkezdték aktív feldolgozását. Az akció ekkor megfogalmazott célja „kiemelése”, azaz elrablása volt.⁶¹ Ehhez először a „Rónay” fedőnevű hálózati személyt küldték disszidálási legendával Ausztriába. „Rónay” felderítette ugyan, hogy Zákó nyáron üdülési céllal a tiroli Absamban lakik, de elrablásától eltekintettek, mivel a nagy távolság miatt az akciót kockázatosnak ítélték. „Rónay” ráadásul tapasztalhatta, hogy az osztrák elhárítás őt is folyamatos figyelés alatt tartotta.

1957 augusztusában egy névtelen levélben feljelentették Vizkeletynét az V. kerületi rendőr-főkapitányságon, mint Zákó magyarországi kapcsolatát.⁶² Minden bizonnyal ez indította el újra a gépezetet. Októberben „Bakonyi”, azaz Billnitzer Ernő volt altábornagy jelentése nyomán, Hollós Ervin koordinálásával „Ingyenélők” fedőnéven bizalmas nyomozás indult. Billnitzer a magyar rohamtüzérség parancsnoka volt, korábban Zákóval egy tűzeralakulatnál is szolgált. 1945. február 15-én a budai erdőben esett hadifogságba. 1948-as szabadulása után először három, majd nyolc év börtönre ítélték, 1956 márciusában szabadult. Teljes vagyont elkobozták. Szabadulása előtt, 1955. június 11-én az állambiztonság pressziós alapon beszervezte, ennek során azonban kihasználta azt is, hogy Billnitzer szociális szempontok alapján kritikus véleménnyel volt a Horthy-rendszerrel, és nem szimpatizált a nyugati katonai emigrációval. A jól vezetett ügynök egy idő után azonosult tartóival, és szívesen, meglehetősen nagy öntevékenységgel vett részt a játszmában, olyannyira, hogy tartótisztjének is rendszeres javaslatokat tett akciókra. Zákó már 1951-től virágnyelvű levelezést folytatott Vizkeletynével (mint anya és „lánya” leveleztek egymással), sőt rendszeresen pénzt is küldött neki anélkül, hogy ez az állambiztonságnak feltűnt volna. 1957-ben „Bakonyi” erről harmadik személytől tudomást szerzett, ezt követően őt kombinációval bevezették Vizkeletyné mellé. „Bakonyi” ez után javaslatot tett arra Vizkeletynének, hogy Zákó és közte egy általa tálalt személyen („Radványi”)⁶³ keresztül folytassák a további levelezést.⁶⁴

Zákó minden bizonnyal gyanakodhatott, mert a feléje tálalt ügynököt nem volt hajlandó fogadni. Az állambiztonság „Bakonyin” keresztül azonban egyre inkább sürgette a kapcsolatfelvételt, mivel azt remélték, hogy ez által Zákó újabb ismerőseit is be tudják majd azonosítani. Elzárkózása miatt ezért Vizkeletyné Bécsben élő sógornőjéhez, Ernestine Vizkeletyhez küldték ki „Radványit”. Zákó a kapcsolatfelvétel erőltetése ellen rendkívül ingerült hangú levélben tiltakozott, de a kapcsolatot nem szakította meg.

⁶¹ ÁBTL T-2/3, 11–12. Javaslat 1957. február 1.

⁶² ÁBTL T-2/2, levélmelléklet és Hollós Ervin átirata a hírszerzésnek 1957. augusztus 9.

⁶³ 1921-ben született, hajózó másodkapitány, pressziós úton szervezték be, 1959-ben bírósági eljárás alatt állt. A *Vértes* nevű vontató gőzhajó kapitánya. Külföldi telepítése is felmerült, ettől azonban 1960 folyamán elálltak, mivel tartottak attól, hogy „Radványi” ügynököt is leleplezi az akció.

⁶⁴ ÁBTL T-2/4, 41.

Az állambiztonság sürgetése kontraproduktívnak bizonyult, mert Zákó megsejthette, kik állnak az akció mögött. A felkínált csatornát arra használta fel, hogy kijuttatta magához Budapesten maradt kedvenc személyes tárgyait, szarvasbőr könyöklőit, kitüntetéseit, monogramos törülközőit, cipőit, cserébe Vizkeletynének kis részletekben két év alatt kb. 14 ezer forintot, valamint több ajándécsomagot küldött. Kapcsolatainak használható adatokat nem adott, sőt eleinte azt is kinyilvánította, hogy semmilyen közvetlen kapcsolatfelvételt nem hajlandó. Bécsi kapcsolatát, Ernestine Vizkelety is tájékoztatta gyanújáról, aki azonban „Radványi” ügynökkel találkozásait nem szakította meg. Oszip Lajosné rendőrszázados, a II/5-b alosztály beosztottja 1959. május 20-án értékelő jelentést készített az addig történekről. Megállapította, hogy az operatív munka koordinálatlan és következetlen volt, nem fogalmazták meg kellő körültekintéssel az operatív játszma célját, és teljesen elmaradt a beérkező anyagokkal kapcsolatos elemző munka. Zákó esetében ugyanis kizárható, hogy személyes magánjellegű kapcsolatát, Vizkeletyét kockára tenné bármilyen kémfeladat érdekében. Értékelése szerint az ügy támadólagos elhárítás jellege háttérbe szorult, és jelenlegi állapotában folytathatatlan.⁶⁵ Az ügybe a szovjet tanácsadó elvtársakat is bevonták, de az ő álláspontjuk nem tükröződik az iratokban.⁶⁶

Az év folyamán több lejáratazi akciót is lebonyolítottak. Szabó László *Vigyázat kéme* című cikke és Gyulai István – Pintér István⁶⁷ – Rudnyánszky István – Zala Tamás *Az utódok összeesküvése* című cikksorozata után Zákó ellentámadásba ment át. Válaszul Zákó is publikálta a *Hadak Útján* szeptemberi számában 11 magyar hírszerzőtiszte nevét és állomáshelyét, ami a hírszerzést érzékenyen érintette.⁶⁸ Ez arra is utal, hogy az MHBK vezetőjeként elég pontos elhárítási ismeretekkel rendelkezhetett.

Az állambiztonság malmait azonban továbbra is örölte. 1960 folyamán a K-ellenőrzés (postai küldemények titkos ellenőrzése) során kiderült, hogy Zákó egyik Budapesten maradt unokahúgával „Szenkovszky Róbert” álnéven levelezést folytat (Zákó kapcsolatainak külföldről kapott leveleit egymás mellé téve feltűnt az azonos kézírás – igaz, ehhez a felismeréshez az állambiztonságnak három évre volt szüksége, mivel a levelezés már a K-ellenőrzés kezdetétől, azaz 1957-től folyt). 1960-ban vette fel a kapcsolatot a BM a román állambiztonsággal is, akiktől két hónapra kölcsönkapták Zákó 1924-es perének iratait. Ebből kijegyzetelték korabeli személyi kapcsolatait. A magyar fél külön megbeszélést is szeretett volna tartani a román „elvtársakkal”. Közös alapot Zákó „irredenta tevékenysége” jelentett volna. Erre azonban ismeretlen okból nem került sor.

1960-ban Zákó nejeinek öccsét („Peterdi”)⁶⁹ és neje sógorát, Damó Lászlót („Kecskeméti”) is beszervezték annak érdekében, hogy esetleges kommunikációs csatornáit felügyelet alatt tarthassák. Érdemi információt azonban ők sem szolgáltathattak.

Az állambiztonság Zákó ellen számos kompromittálási akciót készített, de ezek dokumentációja sajnos csak töredékesen maradt fenn, az 1956 előtti anyagok a forradalom alatt

⁶⁵ ÁBTL T-2/3, szálas anyag, 43–50. 1959. május 20.

⁶⁶ ÁBTL T-2/3, szálas anyag, 91. 1959. július 24., széljegyzet: „Tanácsadó elvt. véleményét kikérni...”

⁶⁷ Pintér István a későbbiekben is a BM hathatós támogatásával több cikket írt, amelyek azonban hemzsegnak az elírásoktól és a tendenciózus beállításoktól. 1972-ben *Magyarok amerikai koszon* címmel (Budapest, Tánicsics) anyagait összefoglalóan is megjelentette.

⁶⁸ ÁBTL T-2/2, 159–164.

⁶⁹ ÁBTL T-2/4, 49. 1959-ben szervezték be, őszintétlenül bizonyult, majd rendkívüli találkozót kért, és ennek során bevallotta, hogy korábban a szervet félrevezette. Osztályvezetői állásban volt.

teljesen megsemmisültek. A nagyrészt alaptalan kompromittálások anyagi visszaélésekkel és az MHBK-ügynökök lelkiismeretlen, előkészítetlen átdobásával vádolták. Nem állapítható meg, hogy az emigrációban történt viszonylagos elszigetelődését saját politikai nézetei, az emigráció meglévő ellentétei vagy a célzatos lejárató kampányok okozták. Politikai bizottsági határozat és BM-javaslat alapján több elrablási és megsemmisítési tervet is készítettek ellene, a legutolsót Turi József százados 1958. május 24-én – levélbombával akarták meggyilkolni.⁷⁰ Ismeretlen okból az elrablási, illetve meggyilkolási terv végrehajtása elmaradt. Hasonló terveket azonban más MHBK-tagokkal szemben 1956 előtt bizonyíthatóan végrehajtottak: 1949 februárjában Dósa Attilát, az MHBK offenzív vezetőjét Bécsben elrabolták (ezt követően kivégezték), 1950 januárjában utódját, Kovács Attilát a Bodnár és Haász nevű Katpol-ügynökök lelőtték.⁷¹

Ezek az akciók azonban eredménytelenek maradtak, és Zákó arra sem volt hajlandó, hogy magyarországi kapcsolatait kémtevékenységre buzdítsa. A hírszerzés ezt megelégedve 1962 júliusában kompromittáló akciót indított ellene: Billnitzer önfeljelentést tett azzal, hogy Zákó be akarta őt szervezni kémfeladatokra – valójában erről szó sem volt. A *Népszabadság*ban 1962. július 29-én megjelentették a Legfelsőbb Ügyészség közleményét és Szabó László újabb cikkét. Az ügy további fejleménye, hogy egy ismeretlen feladó levelet küldött Pintér Istvánnak, a *Népszabadság* újságírójának, aki szoros BM-kapcsolatairól és „leleplező” cikkeiről volt közismert. A meglehetősen pikírt fordulatokat is használó levélíró („címeres ökrök”, „kancsukás nagybácsi” stb.) azzal fenyegetődött, hogy amennyiben a *Népszabadság* nem hajlandó az emigráns magyar sajtó anyagi támogatására, közléstesznek egy, a magyar hírszerzés baklövéseit tartalmazó anyagot. A hírszerzés arra gyanakodott, hogy a levelet maga Zákó írta, de erre közvetlen bizonyítékot nem találtak.⁷² A szerzőség a szöveg stílusából szerintem inkább a ki- és beszámíthatatlan Málnási Ödönt⁷³ illetheti.

1963-tól „Generálisok” fedőnéven újabb operatív nyomozás alá vonták, bár kémtevékenységére ekkor sem szereztek adatot – arra azonban igen, hogy honvágya van, és foglalkoztatja a hazatérés gondolata. „Ellenséges tevékenységére” sem rendelkeztek komolyan vehető adatokkal. Az újabb akcióba bevonták Röder Jenő vezérőrnagyot („Lovag”),⁷⁴ fiát, Röder Vilmost („Soproni”),⁷⁵ akiket részben Zákóhoz is kiutaztattak, illetve vele irányított levelezést folytattak. Az MHBK tevékenysége azonban ebben az időben már csak az otthon maradt tiszték segélyezésére és a bajtársi közösségi élet szervezésére terjedt ki. Zákó 1965-ben infarktust szenvedett, és emigrációs tevékenysége minimálisra csökkent, feltehetően ezzel függött össze, hogy a dossziét 1967. november 10-én lezárták. 1968. március 13-án Münchenben elhunyt.⁷⁶ Az MHBK ellen azonban a bizalmas nyomozás „Marionettek” címmel ismeretlen időpontig tovább folyt.

⁷⁰ ÁBTL T-2/2, 113.

⁷¹ ÁBTL T-2/2, 48.

⁷² ÁBTL T 2/4, 165/1-3.

⁷³ Málnási Ödönre, különös tekintettel beszervezéseire lásd: TABAJDI–UNGVÁRY 2008, 242–261.

⁷⁴ 1963 szeptemberében szervezték be, élőszáma H-40505.

⁷⁵ ÁBTL O-15101/1, 3.

⁷⁶ Zákó András állambiztonsági feldolgozásáról csupán töredékes adatokkal rendelkezünk. Személyére külön objektumdossziét is nyitottak O-13359, O-15101/1-2 és Kt-738/64 (T-2/2-3-4) számok alatt, amelyek az ÁBTL-ben megtalálhatók. Korabeli okmányok alapján megírta az 1944. októberi események történetét, lásd: RESZNEKI ZÁKÓ 1991.

Rendfokozatai:

- 1916. augusztus 17. zászlós
- 1917. november 11. hadnagy
- 1929. október 23. főhadnagy
- 1929 folyamán soron kívül százados
- 1936. november 11. őrnagy
- 1939. november 1. alezredes
- 1942. április 1. ezredes
- 1944. november 1. vezérőrnagy

Kitüntetései:

- Magyar Érdemrend középkeresztje hadiszalagon kardokkal (1944. augusztus 9.)
- Magyar Érdemrend tisztikeresztje (1942. december 4.)
- Magyar Érdemrend lovagkeresztje (1939)
- III. osztályú Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel és kardokkal
- Ezüst Signum Laudis hadiszalagon kardokkal
- Bronz Signum Laudis hadiszalagon kardokkal
- Kormányzói Dicséző Elismerés az elmaradt Tiszti ezüst vitézségi érem kisdekorációjával (1931)
- Bronz vitézségi érem
- Károly Csapatkereszt
- Nemzetvédelmi Kereszt (1942. február 17.)
- I. osztályú Tűzkereszt (1944)
- II. osztályú német vaskereszt (1944)

Matheidesz Géza dr. (1945. január–február)

1921. július 29-én született Miskolcon, apja MÁV-felügyelő, anyja neve Rohács Aranka. Mérnök, 1944-ben a német megrendelésre is dolgozó, kb. 120 főt foglalkoztató Taurus Fémáruüzem tulajdonosa. 1942-ben kapcsolatba került Szent-Györgyi Albert ellenálló csoportjával. Ő hozta össze Szent-Györgyit báró Kruchina Viktorral. 1944-ben a Nagymező utca 37–39. szám alatti üzemét, valamint a VI. kerületi Szív utcában létesült raktárát fegyveres kiképzés céljaira az ellenállók rendelkezésére bocsátotta. Saját készpénzét is részben az ellenállóknak adta, akik ebből a német csapatoktól illegálisan fegyvereket vásároltak. Mintegy 250 géppisztoly gyűlt így össze. Az üzem pincéjében lögyakorlatot is tartottak, a kiképzési munkát a mozgalomban részt vevő folyamór tisztek irányították, Dezsényi Miklós, Kruchina Viktor, Csűrös Lajos és Milassin István hadbiztos őrnagy. Kruchina és Milassin egyúttal összekötőként működött a csoport és a kormányzó, illetve Lázár Károly testőr altábornagy között. A Taurus-gyárban több száz ember kapott kiképzést. Konspirációs okokból Enyingen is működtek egy svéd követség által bérelt ingatlanban támaszpontot. A kiugrás hírére a beszervezett munkások az üzemben gyülekezni kezdtek, de nem kaptak parancsokat. Miután a nyilasok több embert elfogtak az utcán, akik az üzembe igyekeztek, és fegyvert rejtegettek, még aznap megszállták Matheidesz üzemét, és az ott tartózkodókat, valamint a folyamatosan érkezőket letartóztatták. A Szent-Györgyi-csoport nagy része így felszámolódott. A csoportból egyedül Matheidesz

jutott el október 15-én a Várba, beszélni is tudott Horthyval, de az eseményeket már nem tudta befolyásolni, több társával illegálisba vonult. 1945 januárjában az újjáalakuló kommunista párt székházában Kiss Károly, a későbbi MSZMP központi bizottsági tag és központi ellenőrző bizottsági elnök adott neki felhatalmazást egy elhárító alakulat megszervezésére, ennek nyomán Csernyisev vezérőrnagy, szovjet városparancsnok és Buktov őrnagy, a mellette működő politikai tiszt Kruchina Viktort bízta meg a rendőrség megszervezésével – a politikai rendőrség kialakítása azonban már ekkor Péter Gábor kezében volt. Az egység először az Andrásy út 86.-ban rendezte be székhelyét, majd hamarosan átköltöztek az Andrásy út 60.-ba. Kruchinát azonban február 14-én a szovjet katonaság letartóztatta. Matheidesz Debrecenbe utazott, és elintézte Kruchina kiszabadítását.

Matheidesz apja a nyilas kormány alatt a vasipari kormánybiztos teljhatalmú megbízottja volt, ennek köszönhetően sikerült gépeiket az elhurcolástól megmenteniük. Dezsényi Miklós 1945 utáni vallomásaiban Matheideszt pénzéhes embernek állította be, aki zsidó üzemek árjásításából gazdagodott meg, és csak 1942-ben állt át az antifasiszta oldalra. Tény, hogy 1944 folyamán a Klein Henrik-féle gyárból is vásárolt esztergapadokat és egyéb eszközöket. Klein a háború után feljelentette, hogy az eszközöket áron alul vásárolta meg. A budapesti népbíróság 1949-ben a vádak alól felmentette. Feltehetően ekkor már Bécsben élt, valószínűleg 1977-ben elhunyt.

Kruchina Viktor báró, schwanbergi (1945. január–március)

1905. szeptember 5-én született Budapesten, apja Kruchina Emánuel/Manó későbbi altábornagy, hadtestparancsnok, nagyapja Krusina (!) néven építőmester, anyai nagyapja Wodianer Albert, nagyanyja Kohen Klára. Anyja révén a báró Bakách-Bessenyei családdal is rokonságban volt, 1943. április 9-én igazolták nemességét és bárói rangját.

Köszegen katonai alreáliskolát, Budapesten katonai főreáliskolát végzett. A Ludovika Akadémián 1929. augusztus 20-án avatták folyamór hadnaggyá. A pályára rendkívül szigorú apja kényszerítette. Első helyőrsége Komárom volt, itt ismerkedett össze Dezsényi Miklóssal. 1939-ben elvégezte a hadbiztosi tanfolyamot, ettől kezdve a 18. önálló dandár vezető hadbiztosa, 1939. október 19-től az V. hadtest anyagi hadbiztosa, 1940. január 1-től a hadtest ruházati előadó hadbiztosa, 1940. június 1-től a folyamőrség parancsnokságán beosztott. A zsidóellenes rendelkezések miatt el kellett hagynia a katonai pályát (anyja zsidónak minősült). 1941. szeptember 30-án betegszabadságra küldték, 1942. február 1-jén leszerelték. A Heisler Ignác Szállítmányozási Rt.-nél helyezkedett el, és elvállalta egy svéd golyóscsapagyüzem képviselőjét.

Anyai ágon unokafivére báró Bakách-Bessenyei György, Magyarország vichyi követe volt, feltehetően rajta keresztül talált kapcsolatot a magyarországi antifasiszta ellenálláshoz is. Kapcsolatba került az Magyarországi Szociáldemokrata Párttal (SZDP) és a Vichy-kormány Budapestre akkreditált légügyi attaséjával, akin keresztül a szövetségesek felé is fel tudta venni az érintkezést. 1942-ben ismerkedett meg Matheidesz Gézával, aki bemutatta őt Szent-Györgyi Albertnek. Ő lett a Szent-Györgyi köré csoportosuló katonai ellenállás vezetője (lásd a Matheidesz-élettrajznál), és ő szervezte be ide Dezsényi Miklóst is. Szent-Györgyi

Ankarából kapott rádióadóját Kruchina és Dezsényi üzemeltette, ezen a Máltán állomásozó brit–amerikai légierővel tartottak kapcsolatot, és folyamatosan jelentették a Dunán közlekedő olajszállítmányok helyzetét. Rádiósuk Kruchina húga, Hilda volt.

Kruchina és Milassin tartotta a kapcsolatot Lázár Károly testőr altábornaggyal is. 1944. október 15-én a kormányzati szózatot hallva a beszervezett munkások a Taurus-üzemben gyülekeztek, de nem kaptak utasításokat. Közben a nyilasok néhány embert letartóztattak, akik fegyvereikkel ide igyekeztek. Ezek után az üzemben tartózkodókat is letartóztatták, az odaérkező Kruchina azonban 40 embert ki tudott szabadítani. Ezután illegálisba vonult, és Budán bujkált 1945. január elejéig. A szovjet csapatok megérkezése után igazolták, Csernyisev vezérőrnagy 1945 januárjában őt bízta meg a katonai elhárítás megszervezésével. Néhány hetes munka után Vészi István, aki csoportjához csatlakozott, Debrecenből Vörös János aláírásával szerzett egy parancsot, amelyben immár őt nevezték ki az egység vezetőjének, amelynek Kruchina beosztója maradt. A szovjetek azonban február 14-én letartóztatták. Kruchina véleménye szerint Tömpe András⁷⁷ feljelentése miatt került erre sor, brit és francia kémtevékenységgel gyanúsították, és meg is kínozták. Kéthetes fogság után kiszabadult, elkezdte szervezni a további munkát. Március 14-én Pálffy György Budapestre érkezett, és ekkor a két szervezet összevonására került sor. Állítólag Pálffy már ekkor le akarta tartóztatni Kruchinát, akit azonban politikai kompromisszumból elfogadott helyettesének. A Szociáldemokrata Párt honvédségi frakciójának országos vezetőjévé választották. Sejthette a kommunista párt szalámitaktikáját, mert felajánlkozott Révész Géza felé is, hogy titkos kommunista párttag lesz. Végül azonban meggondolta magát, és elzárkózott attól, hogy az SZDP belső ügyeiről Révésznek tájékoztatást adjon. Pálffyval való viszonya igen hamar megromlott. Legkésőbb 1946 elejétől kezdődött el kiszorítása a Katpol vezetéséből. Jogköreit lecsökkentették. Többször felajánlotta lemondását Zentay Vilmos HM-államtitkárnak és Bartha Albert honvédelmi miniszternek, aki ezt nem fogadta el. Felmerült, hogy vezetésével akciót kellene szervezni Pálffy letartóztatására, de ezt végül elvetették. Bizonyos mértékig belelátott Pálffy üzelmeibe, és ezekről folyamatosan tájékoztatta államtitkárát, illetve miniszterét. 1946 nyaratól felvette a kapcsolatot az angol titkosszolgálattal is, akiket nagy mennyiségű titkos információval látott el.

1945. április 18-án elvette Kohut Ibolya énekesnőt. 1947. január 18-án Péter Gábor helyettese, Gyuris Aladár egy megbeszélésre hívta. Valójában letartóztatását készítették elő. A Lejtő utca – Vas Gereben utca sarkán egy civilekből és egyenruhásokból álló csoport állította meg. Revolvert szegeztek rá, mire ő is előkapta fegyverét. A tűzharcban két helyen súlyosan sebesült (váll- és fejlövést kapott), de elfutott, és felugrott az 59-es villamosra. A brit katonai misszió épületéhez menekült, ellátták sebeit, brit egyenruhába öltöztették, és egy katonai járművel azonnal Bécsbe szállították. 10 nap múlva innen írt Pálffynak egy levelet a merényléről, amelyben három hónap betegszabadságot kért. Egy hosszabb írásban Bartha Albertet is tájékoztatta, merénylőinek megbízóját nem nevezte meg, de arra célzott, hogy „hisz úgys tudja mindenki”, és utalt a köztársaság-ellenes „összeesküvésre”, amelynek felszámolása ürügyén a Katpol és a Politikai Rendészeti Osztály (PRO) rengeteg letartóztatást fogadosított. Bartha február 20-án az üggyről jelentést kért Pálffytól, de nincs

⁷⁷ Az illegális párt tagja, 1944-től Nógrádi Sándor partizánegységének politikai megbízottja. BM-szolgálatát 1945. január 1-jétől kezdte meg rendőr főtanácsosi rangban. 1945–46-ban a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának vezetője és Péter Gábor riválisa.

adat, hogy választ kapott volna. 1947 októberében felesége kiszöktetését is megszervezte. 1948 júniusában Londonba érkezett, itt is telepedett le, 1950-ben fia született. A brit titkosszolgálattal intenzív kapcsolatban maradt, de közben a *Londoni Magyar Szemle* szerkesztőjeként is dolgozott. Az állambiztonság 1950–1962 között több kísérletet tett tanulmányozására, de ezek elsősorban szakmai dilettantizmus miatt sikertelenek maradtak (sokáig lakcímét sem voltak képesek kideríteni). 1978. február 20-án hunyt el.⁷⁸

Rendfokozatai:

- 1929. augusztus 20. főhadnagy
- 1938.? százados
- 1945. őrnagy (?), alezredes (?)
- 1946. január 1. ezredes

Kitüntetései:

- Szabadság Érdemrend ezüst fokozata
- Magyar Partizán Szövetség jelvénye

Vészi (Weisz) István „dr.” (1945. február–március)

A budapesti gettó őrségének tagjaként a pincéken keresztül támogatta a szovjetek előrenyomulását. Ezt követően orosz tolmács, majd a szovjet elhárító szervek ügynöke lett. 1945. február 10-én az Andrassy út 86. szám alatti épületben egy vegyes magyar–szovjet nyomozórészleg szerveződött Vészi parancsnoksága alatt, amelyet Vörös János később mint magyar szervezetet legalizált. Vészi csoportja hamar 45 főre gyarapodott, és a Veres Pálné utca 10. szám alatt (a volt I. hadtest hadbiztosság épületében) mint a HM 40. osztálya kezdte meg tevékenységét. Hatásköre katonai bűncselekmények felderítésére, katonai javak összegyűjtésére, szolgálatra jelentkező tisztek igazolásának megkezdésére terjedt ki. Beosztottainak zöme a későbbiekben is a Katpol állományában maradt, mint például a nyomozó részleg vezetője, báró Kruchina Viktor, Dénes László, Szalay Péter, Szörényi Endre, Tarnóczy Imre, Varjú Kálmán.

Vészi, aki valójában önmagát nevezte ki a katonai elhárítás posztjára, elhallgatta Vörös előtt, hogy notórius csalóként 1921 és 1943 között kilenc alkalommal volt elítélve, és összesen 14 évet töltött börtönben. Doktori címét is jogosulatlanul használta. Egységét 1945. március folyamán a Budapestre érkező Pálffy György feloszlatta, az állomány nagy részét átvette, Vészit elbocsátotta. 1945. május közepén letartóztatták, és három hó fogházra ítélték. Későbbi életútja ismeretlen.⁷⁹

⁷⁸ Kruchina Viktorra lásd: ÁBTL A-2126/91 Dudás Béla és Kruchina Viktor, K-1414 Kruchina Viktor dossziékat; valamint KUBINYI 1991.

⁷⁹ MARKÓ 1988.

*Pálffy (eredetileg Österreicher, 1945-től 1946. június 22-ig Pálffy-Oesterreicher)
György (1945. április – 1948. február 15.)*

1909. szeptember 16-án Temesváron született nagypolgári családban (apja a Nemzeti Hitelintézet igazgatója volt). A Budapesti Árpád Gimnáziumban érettségizett, majd önként jelentkezett katonai szolgálatra. Egyéves Kecskeméten töltött szolgálati ideje után jelentkezett a Ludovika Akadémiára. 1932-ben tüzértisztként avatták. Katonaéveit Pécsen és Kecskeméten töltötte, első beosztását a 4. fogatolt tüzérsztyályban kapta. Hadiakadémiai felvétele előtt 1936–1937 között egy évre Olaszországba vezényelték tanulmányútra. Ígéretes vezérkari karrierjét azonban kettétörte menyasszonya, Sármány Katalin „zsidó vonatkozású”⁸⁰ származása. A zsidótörvények, illetve a törvényeknél is szigorúbb honvédségi rendeletek ugyanis azokat is kizárták a vezérkari testületből, akik negyedzsidónak minősülő személlyel kötöttek házasságot. Emellett egy tanulmánya miatt is összekülönbözött előljáróival, amelyet *A Duna-medence német szemmel* címmel írt. 1939. december 31-ével rendfokozatáról lemondott, és az Egyesült Izzólámpagyár tisztviselője, 1941-ben pedig igazgatója lett (Aschner Lipótnak a zsidótörvények miatt le kellett mondania). Ugyanitt helyezkedett el barátja, a hasonló okokból civillé vált Sólyom László is. 1942-ben belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába (KMP). A Békepárt 1944 őszén a Magyar Front Katonai Propaganda Bizottságába delegálta. Pálffy több röpiratot is szerkesztett, illetve írt. 1944 októbertől részt vett a fegyveres ellenállásban, például a bánhidai áramszolgáltató távvezeték felrobbantásában. 1945. február 21-én érkezett Debrecenbe, ahol a HM katonai főnökének helyettese, Kéri Kálmán utasítására március 3-án megkezdte a HM Defenzív Osztály megszervezését. Időközben a szovjet hírszerzés is beszervezte ügynöknek, sőt később titkos rádió adó-vevő állomással szerelte fel, amellyel a magyarországi szovjet hírszerző rezidentúrával a kapcsolatot tartotta. Minderre csak 1949-es letartóztatásakor derült fény, amikor az üzemképes (és minden bizonnyal rendszeresen használt) berendezést megtalálták nála.⁸¹ Az ügyből Rákosi diplomáciai botrányt kreált, amely a szovjet nagykövet hazarendelésével végződött.

1945. március 12-én Vörös János honvédelmi miniszter utasítást adott a HM Katona Politikai Osztály felállítására, amelynek vezetője lett. Az új szervezeti egység a 2. vkf.-hez hasonlóan hírszerzéssel és kémelhárítással egyaránt foglalkozott, és erre a feladatra egy-egy alosztályt működtetett. Pálffy munkatársai közé néhány volt 2. vkf.-tiszt is bekerült, a 2. vkf. korábbi hálózatát viszont igyekezett teljes mértékben újra „felszedni” és szolgálatába állítani. Az elhárító alosztály vezetője 1945. júniustól Földi Lajos lett. Ő tekinthető a korábbi defenzív alosztályvezetők utódjának, illetve a KBH-vezetők elődjének.

Pálffy a Katona Politikai Osztályon kezdettől fogva eluralkodó verések, provokációs ügyek, törvénytelen letartóztatások, emberrablások, koncepciós perek első számú felelőse. Mindez igaz annak ellenére, hogy 1945 folyamán még bántalmazásokat tiltó parancsot is kiadott – feltehetően csak azért, mert a túlzásba vitt ütlegetések több alkalommal az őrizeteselek halálához vezettek.⁸² Révész Gézával együtt ő végezte a fegyveres testületekben

⁸⁰ Sajnos nem sikerült megállapítanom, hogy Sármány Katalin teljesen, félig vagy csak negyedrészen minősült-e zsidónak. Kubinyi Ferenc azt írja, hogy Sármány zsidó vallású volt, és állítólag Szamuely Tiborral is rokonságban állt (KUBINYI 1991, 168.).

⁸¹ OKVÁTH 2002, 17.

⁸² A tiltó parancsot említi, dátumát és szövegét azonban nem ismerteti OKVÁTH 2000, 80.

a „B-listázás” néven elhíresült tömeges elbocsátásokat, adott utasítást volt katonabajtársainak letartóztatására. Alatta vált beosztottai között is gyakorlattá a női ügynökökkel kialakított magánjellegű, meg nem engedhető viszony, illetve a keresztény középosztály nőtagjainak zsarolással történő, nem csupán hírszerzési célú beszerzése. Ezekben az ügyekben ő maga is részt vett (lásd a Földi-életrajznál). 1946 tavaszától Pálffy az MKP titkos Katonai Bizottságának titkára lett (az elnök Farkas Mihály volt). Bartha Albert, illetve Veres Péter kisgazdapárti honvédelmi miniszterekkel szemben ez a testület irányította ténylegesen a hadsereget. 1947. január 18-án elrendelte megbízhatatlan (mert szociáldemokrata) helyettesének, báró Kruchina Viktornak a letartóztatását. Kruchina gyanút fogott, a letartóztatás helyszínén tűzparajba keveredett, majd elmenekült, hogy ettől kezdve a brit titkosszolgálat kelet-európai referenseként működjön tovább. Pálffy alatt szaporodtak el a provokációs ügyek: ezek következtében Hadváry Pál ezredest és Lovász Elemér MÁV-tisztviselőt halálra ítélték és kivégezték. Pálffyt 1948. február 15-én felmentették, és a Honvédség megbízott, majd 1948. december 8-tól a honvédség kinevezett felügyelője és a HM helyettese is lett. Ebben a funkciójában szerepe volt utódja, Földi Lajos törvénytelen letartóztatásában is. 1948 júniusában az MDP KV tagjává választották, 1949 májusában országgyűlési képviselői mandátumot szerzett.

1949. július 5-én letartóztatták, eredetileg a Rajk-per másodrendű vádlottjának szerepét szánták neki. Mivel ígéretet kapott életben maradására, hajlandó volt eljárni a rá szabott szerepet. A Rajk László és társai ellen indított perben halálra ítélték, 1949. október 24-én kivégezték. A tárgyalásról és a kivégzésről elrettentő célzatú filmet is készítettek, de ezt 1956 után megsemmisítették. 1955-ben részlegesen rehabilitálták, azonban újabb bűncselekményekkel is megvádolták, és ez utóbbiak alól csak büntethetőséget kizáró ok miatt mentették fel. 1956. október 6-án Rajk Lászlóval és társaival együtt ünnepélyesen újratemették. Teljes rehabilitációjára azonban csak 1963. szeptember 27-én került sor. Életrajzának sajátosan stilizált változatát Száraz György adta ki *A tábornok. Részletek egy készülő kor- és életrajzból* címmel.

Rendfokozatai:

- 1932. hadnagy
- 1935. főhadnagy
- 1945. március 15. őrnagy
- 1945. május 15. alezredes
- 1945. augusztus 1. ezredes
- 1946. március 1. vezérőrnagy
- 1947. december 1. altábornagy

Kitüntetései:

- Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje
- Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje
- Kossuth Érdemrend III. fokozata
- Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozata
- Közbiztonsági Érem arany fokozata
- Petőfi Emlékérem
- Budapest Elfoglalásáért Érdemérem (szovjet)

- Garibaldi Érem (olasz)
- Jugoszláv Zászlórend II. fokozat
- Csehszlovák Fehér Oroszlán Rend parancsnoki keresztje kardokkal

Földi (Földy) Lajos (1948. február 15. – szeptember 16.)

Budapesten született 1909. szeptember 19-én, tisztviselő családból származott, anyja neve Knappe Mária. Nevének „y”-nal írásában következetlen. 1928-ban érettségizett. 1932 augusztusában avatták gyalogos tisztként a Ludovika Akadémián jeles eredménnyel, és Pécsre vezényelték. Itt ismerte meg későbbi főnökét, Pálffy Györgyöt. Már érettségi előtt olvasta a marxizmus klasszikusait (nagybátyja 1919-es komisszár volt). Később Freud műveit is tanulmányozta, és hipnózissal is foglalkozott. 1937-ben kérte leszerelését, miután összeveszett zászlóaljparancsnokával, Felkl Jenő alezredessel. Leszerelése elősegítésére idegbetegséget is színlelt. Ezt követően elvette Szász Éva színésznőt, és egy kis jachton világ körüli útra indultak. Tervei szerint neje festményeinek eladásából éltek volna meg. A kapcsolat azonban már Párizsban szakítással végződött. Ez után egy évig a Dampf-Kraft-Wagen német gépkocsigyár vezérképviseletének német–magyar tolmácsaként dolgozott. Itt megismert egy osztrák állampolgárságú nőt, akivel megházasodott, főzőüzemet alapított, amely elég sikeresnek bizonyult, hamarosan már öt embert tudott alkalmazni. 1943-ban behívták, és irodai beosztást kapott az Országmozgósítási Osztályon, ahol felmentési ügyekben sokat segített különféle üldözötteknek. Az ellenállással való kapcsolata is innen datálható. A nyilas hatalomátvétel után illegálisba vonult.⁸³ 1945 januárjában jelentkezett az MKP VI. kerületi szervezetébe. Első feladata 1945 márciusában egy önkéntes zászlóalj szervezése volt. Miután embereivel jelentkezett Jászberényben, leváltották (Kardos György szerint az alakulat „végigrabolta az országot”, valójában ellátás hiányában bevonulása során a zászlóalj fosztogatott). Visszarendelték Budapestre, ahol Pálffy Györgynél, a Katpol kinevezett vezetőjénél kellett jelentkeznie. Pálffy azonnal kinevezte a háborús bűnösök felkutatásával foglalkozó részleg irányításával, majd júniusban a defenzív alosztály vezetésével. Több, később fontos szerephez jutott ügynököt személyesen is tartott, mint például a Rajk-ügyben is szerepet játszó Stolte Istvánt. Közben a szovjet hírszerzés őt is beszervezte ügynöknek, felső kapcsolata Malevszkij ezredes, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) helyettes katonai vezetője volt. 1947. február 15-től az I. (törzs) osztály vezetését vette át. Ismeretlen időpontban második feleségétől is elvált, és elvette Fleischmann Ágnes. 1948. szeptember 16-án Pálffy utasítást adott letartóztatására. A hivatalos verzió szerint azért, mert attól tartott, hogy Földi disszidálni készül, illetve azért, mert Földi korábban összeveszett Vologyin ezredessel, a Katpol mellé kirendelt összekötőtiszttel.⁸⁴ Sokkal valószínűbb azonban, hogy eljárását csak féltékenység motiválta, mivel Földi és Pálffy ugyanazzal az ügynöknővel tartottak fenn – egyébként meg nem engedhető – bizalmas viszonyt.⁸⁵ Az akciót formailag egy provokáció előzte meg: Domány Imréné, a Katpol említett ügynöke felhívta Földit azzal, hogy disszidálni szeretne, és kérte segítségét 82 ezer forint külföldre juttatásában. Földi ezt

⁸³ ÁBTL A-2126/2, 1.

⁸⁴ KUBINYI 1991, 172.

⁸⁵ A kérdéses részek az ÁBTL-ben anonimálva vannak.

vállalta azzal, hogy cserébe Dománynénak külföldön hírszerző munkát kell végeznie. Pálffy megkísérelte a beszélgetés rögzíttetését, de ez nem sikerült. Terhelő bizonyítéknak azonban megfelelt az átadott pénzösszeg is. A letartóztatást aznap este Földi beosztottai, Kardos és Serényi alezredek kivitelezték. Földi szerencséjére főnökét egy éven belül letartóztatták, vélhetően emiatt az ő tárgyalására nem is került sor. 1952. február 25-ig kivételezett körülmények között előzetes letartóztatásban maradt. Az eredeti vádpont – külföldre szökés – nem volt tartható, ezért „devizakijárlás és szolgálati hatalommal történő visszaélés” miatt a budapesti hadbíróóság hat év börtönre ítélte, 1953. szeptember 4-én, büntetésének lejártá előtt 14 nappal kegyelemből szabadlábra helyezték. Ez után a „Tolbuhin téri piaci vállalatnál” rakodómunkásként kereste kenyerét. 1954. szeptember 20-án Dékán Istvánnak címzett beadványában rehabilitálását kérte. Ezt ekkor még nem teljesítették. Munkahelyeit többször váltotta, végül 1958-tól a Márvány utcában játékbazárt nyitott. 1967. február 25-én rehabilitálták.⁸⁶ Magyar szocialista munkáspárti (MSZMP) tagságát a Központi Ellenőrző Bizottság döntése nyomán 1975. március 10-én kapta vissza. 1987. május 31-én elhalálozott.

Rendfokozatai:

- 1932. augusztus 20. hadnagy
- 1945. május 1. őrnagy
- 1945. augusztus 1. alezredes
- 1946. október 26. ezredes
- 1948. augusztus 18. vezérőrnagy

Kitüntetései:

- Szocialista Hazáért Érdemrend (1975?)

Révész (Reisch) Géza (1948. október 18. – 1950. január 1.)

1902. augusztus 31-én Sátoraljaújhelyen született szegény zsidó családban, ezüstkovács szakmát tanult (apja borbély volt). Részt vett a Budapesti Szabadság Munkásképző Egylet szervezésében, és megalakulásától, 16 évesen tagja lett a KMP-nek (1918. november 24.). A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben zászlóalj politikai biztos, a Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába, majd Csehszlovákiába emigrált. 1921-ben illegális feladattal Magyarországra küldték, itt a Kommunista Ifjúság Magyarországi Szövetségében (KIMSZ) végzett szervező munkát. 1922-ben letartóztatták, 10 évi fegyházra ítélték (1923. május 12.); fogolycserével került a Szovjetunióba (1924. március 21.). Itt először diplomáciai futárként dolgozott, minden bizonnyal hírszerzőként is tevékenykedett. Hivatalos státusa „tudományos dolgozó”, de ennek mibenlétére nincsenek források. 1932-től a Vörös Hadsereg tisztje, 1934-ben hadmérnök karon elvégezte a műegyetemet, és őrnaggyá léptették elő. 1938-ban a Vörös Hadsereg Páncélos Akadémiáját végezte el, és alezredesi rangot kapott. 1940-ben a moszkvai központi harckocsiszertár helyettes parancsnoka és műszaki főmérnöke. 1943-ban Cseljabinszkban az 58. számú hadifogolytáborban helyettes parancsnok. 1944. szeptembertől a kijevi partizániskola parancsnoka. 1945 februárjában ő szervezte meg a Debrecenbe érke-

⁸⁶ ÁBTL 2.1. IV/12 (V-148015) Földy Lajos. Földy életrajzi adatait KUBINYI 1994, 71–73. pontatlanul közli.

ző kommunista „partizán” kádereket, akikből a HM Katona Politikai Osztály és a Politikai Nyomozó Osztály állományát válogatták. Ezzel párhuzamosan 1945-től az MKP Központi Vezetősége káderosztályának vezetőhelyetteseként a Magyar Honvédség és a rendőrség ügyei tartoztak hatáskörébe. Ebben a funkcióban a „B”-listázások fő előkészítője volt. Minden bizonnyal a szovjet titkosszolgálat is beszervezte. 1946. november 1-jén tartalékos (!) vezérőrnaggyá nevezték ki. 1947–48-ban rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, varsói követ. 1948-ban hazahívták, március 1-jén a Honvédség technikai főfelügyelőjévé nevezték ki. Október 16-án altábornagyi kinevezést kapott. Két nappal később, Pálffy és Sólyom letartóztatása után a HM Katona Politikai Osztály Főcsoportfőnökének nevezték ki. Részt vett a különböző koncepciók perekben, több volt ludovikás szakember letartóztatását a szovjet tanácsadókkal szemben személyesen erőszakolta ki.⁸⁷ Vezetése alatt került sor az MHBK bécsi vezetőjének, Dósa Attilának elrablására és ez után 16 személy letartóztatására. 1955–1957-ben az Országos Tervhivatal katonai elnökhelyettese. 1957. februártól a kormány tagja, 1957. május 9-től 1960. május 17-ig vezérezredes, honvédelmi miniszter. 1960–1963 között moszkvai nagykövet. 1957-től az MSZMP Központi Bizottságának tagja, Bács-Kiskun megyei országgyűlési képviselője (1958–1967), a Magyar–Szovjet Baráti Társaság (MSZBT) alelnöke (1967–1977), a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság tagja (1969–1977) volt. 1977. január 22-én elhunyt.

1925-ben Moszkvában kötött házasságot Zemljanszaka Klaudiával. Fia, Révész Miklós a hírszerzés hivatásos állományú szigorúan titkos tisztje (SZT) lett (SZT-kódszáma K-367), 1988-ban egy évre a III/III. csoportfőnökség állományába helyezték át (SZT-kódszáma E-18).

Rendfokozatai:

- 1934. február 23. őrnagy
- 1938. június alezredes
- 1946. november 1. vezérőrnagy
- 1948. november 22. altábornagy
- 1958. április 4. vezérezredes

Kitüntetései:

- Szabadság Érdemrend ezüst fokozata (1946)
- Magyar Népköztársaság Zászlórend I. fokozat
- Magyar Népköztársaság Érdemrend I. osztálya (1948)
- Magyar Népköztársaság Érdemrend IV. osztálya (1947)
- Vörös Zászló Érdemrend (1958)
- Vörös Csillag Érdemrend (1953)
- Munkás-paraszt Hatalomért Emlékérem
- Szocialista Hazáért Érdemrend (1967)
- Munka Vörös Zászló Érdemrend
- Kiváló Szolgálatért Érdemrend (1955)
- 48-as Díszérem (1948)
- szovjet Vörös Zászlórend (1965)
- szovjet Emlékérem (1945)
- Emlékérem a fasizmus feletti győzelemért (1946)

⁸⁷ ZINNER 2001, 274.

Szücs (Szűsz) Ernő (1950. január 1. – május 1.)

1908. február 21-én született Győrben. Apja Szűsz (Süss) Adolf kereskedelmi képviselő, anyja Stern Róza varrónő, hárman voltak testvérek. Apja az első világháború alatt a győri vasútállomáson üzérkedésből meggazdagodott, és nagykereskedést nyitott, a Tanácskörtársaság alatt árucsempéssel foglalkozott. 1922-ben tönkrement, és egy bécsi műkereskedő magyarországi képviselője lett. Iskoláit Győrben végezte, textiltechnikusi végzettséget a *numerus clausus* miatt Brünnben szerzett. 1926-ban belépett a SZDP-be és a KIMSZ-be,⁸⁸ 1928-ban a csehszlovákiai német SZDP-be. 1929-től Budapesten élt, és bekapcsolódott a kommunista párt illegális munkájába (illegális nyomtatványok előállítás). 1929. október 24-én letartóztatták, és két év két hónap fegyházra ítélték, amit fellebbezésére a Kúria egy év hét hónapra enyhített. A börtönben éhségstrájkot is folytatott. Szabadulása után rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték. 1932-ben börtönben szerzett betegsége miatt a Vörös Segély segítségével illegálisan Bécsbe, Prágába, majd Berlinbe utazott. Útja ezután Moszkvába vezetett, ahol gyógykezelésen vett részt, és a KUNMS (*Kommuniszticeszkij unyiverszitet nacionalnih menysinsztv Zapada*, nyugati kisebbségek kommunista egyeteme) hallgatója lett. 1934 decemberében hazatért, és a központi titkos sajtóelosztó apparátust építette, illetve vezette. 1935. szeptember 1-jén újra letartóztatták, négy és fél év fegyházra ítélték. A tárgyalásokon mindent tagadott azzal, hogy „a burzsoá osztálybírótság előtt nem vagyok hajlandó vallomást tenni”. 1940 márciusában szabadult a váci fegyházból. 1941. június 6-án a Komintern utasítására legálisan a Szovjetunióba utazott, ott a moszkvai rádió magyar adásának munkatársa lett. 1941 júniusa után három hónapig a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének munkatársaként frontszolgálatot teljesített. 1942-ben Moszkvában összeházasodott Valentina Szaraszkinával, házasságukból két gyermek született. 1942. február 2-án „Gerendás” álnéven a szovjet Belügyi Népbiztosság (NKVD) titkos munkatársa lett. Ebben a funkcióban szisztematikusan jelentett a szovjet emigrációban élő magyar pártvezetésről (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai), mivel az MKP irányvonalát túlságosan nacionalistának tartotta. 1944. március 29-től 1944. június 29-ig az 1. Belarusz Front politikai osztályának munkatársa mint frontpropagandista.

Bátyja, az 1906-ban született dr. Szűsz Dezső olaszországi közgazdasági egyetemet végzett, 1942-ben munkaszolgálatosként Ukrajnában keretlegények agyonverték, feleségét és gyermekét Auschwitzban meggyilkolták. Öccse, Szűcs Miklós 1910-ben született, Brünnben elektromérnöki képesítést szerzett, 1938-tól Londonban élt.

Ernő 1945 augusztusában tért vissza Magyarországra, az adatgyűjtést ez után is folytatta. Szeptembertől hivatalosan a BM sajtó- és postaügyek részlegének munkatársa – ez a szervezeti egység valójában a Politikai Rendészeti Osztály kiértékelő részlege volt. Ekkor kezdett Kovács János PRO-alezredes (Péter Gábor helyettese) utasítására dossziékat felfektetni Noel Fieldről, Kojcsa Ilonáról, Lukács Györgyről, Rajk Lászlóról, Révai Józseféről, Münnich Ferencről és másokról. Az általa összeszedett „terhelő” adatok a legsúlyosabb paranoia termékei voltak: Lukácsról fontosnak tartotta megemlíteni, hogy

⁸⁸ Kommunista Ifjómunkások Szövetsége.

fasisztabarát⁸⁹ írásai vannak, „szegedi” előnevet visel,⁹⁰ „dr” és Magyarország leggazdagabb⁹¹ magánbankárának fia, Münnich Ferencz (sic!) pedig „magyar-sváb dzsentri-családból”⁹² származik”, és rémhíreket terjeszt, mert Sztálin állítását, mely szerint 2-3 csapással szétverik Németországot, „3-4 csapás” kifejezésre módosította egy rádióadásban. Öccséről is terhelő adatokat jelentett, őt az angliai trockizmus vezetőjének tartotta, és operatív játszmát folytatva levelezett vele. Feleségét, aki Farkas Vladimir alatt az operatív technikai osztályon szolgált mint százados, csak szovjet orvosokkal volt hajlandó kezeltetni, mert másokban nem bízott. 1946. szeptember 28-tól került hivatalosan az ÁVO kötelékébe mint az információs osztály vezetője ezredesi rangban, 1947-től Péter Gábor helyettese. Ebben a funkcióban a különféle koncepciók ügyek kiagyalásának egyik felelőse. Emellett ő irányította az ÁVO, majd az ÁVH illegális pénzszerzési akcióit is: a Mikes textilgyár, a Weisz és Stuhl bőrgyár és a Hungária Konzervgyár hasznát ő vételezte be és folyósította (részben) tovább a Hatóság felé (csak a Weisz és Stuhl bőrgyár évi 40 ezer dollárral gyarapította az ÁVH költségvetését).⁹³ Fentiekén túl Popper Endre⁹⁴ vállalkozó két textilüzemének használatát, amit Szücs saját vallomása szerint másfél-két millió forintba tett, szintén az ÁVH titkos kasszáját gyarapította 1947–1948 között. 1948-tól az átszervezett „B” ügyosztály (operatív ügyek) vezetője, a Rajk- és Sólyom-ügyek előkészítője. Ő választotta ki azt a csőszkunyhót is, amelyben Rajk a koncepció szerint találkozott Rankoviccsal. Beszervezte és tartotta Marosán György feleségét, Máriássy Félixné, Szántó Bélát, Koós Bélánét és másokat. Az ÁVH-n belül is besúgó hálózatot működtetett, ennek egyik tagja Ipper Pál, a későbbi külpolitikai kommentátor volt.⁹⁵ 1949-ben ő vezette Noel Field elrablását Prágából, és ő volt Field, valamint a Rajk-per többi vádlottjának első kihallgatója is. A verésekkel, kínzásokkal egyetértett, azokra utasításokat is adott. Ezt leszámítva szavajárása volt, hogy „ahol fűrészelnek, ott a forgács is hullik”, kétkedő munkatársait pedig figyelmeztette, hogy ne hagyják magukat a tényektől befolyásolni, az ellenséget fizikailag kell megsemmisíteni. 1950 januárjától a katonai elhárítás vezetője. Alatta került sor a katonai elhárítás ÁVH-ba történő átszervezésére és ezzel párhuzamosan egy új, a határőrség, karhatalom és rendőrség területét elhárító (2.) osztály megszervezésére. 1950. május 3-án új, ismeretlen beosztásba került az ÁVH szervezetén belül.

1950. szeptember 23-án Rákosi kezdeményezésére letartóztatták (nejét pedig elbocsátották, gyermekeivel együtt egy Moszkvába induló vonatra tették anélkül, hogy bármilyen tájékoztatást adtak volna neki férje haláláról). Letartóztatásba kerültek titkárságának tagjai és mások is.

Rákosi célja Szücs letartóztatásával elsősorban a számára egyre terhesebbé váló, mert őt nyíltan ellenőrző ÁVH vezetésének szétverése volt. Nem tisztázott, hogy miért volt hajlandó ehhez asszisztálni a szovjet belügy. Az egyik lehetséges magyarázat, hogy

⁸⁹ Teljes képtelenség.

⁹⁰ Ő előnevét nem használta.

⁹¹ Lukács (Löwinger) József valójában a Magyar Általános Hitelbank igazgatója volt, és 1899-ben „szegedi” előnévvel csakugyan nemességet kapott. Bár jelentős vagyona volt, ez nem közelítette meg a magyar pénzarisztokrácia (Hatvány-Deutsch, Weiss, Chorin, Ullmann, Goldberger, Kornfeld, Vida) családjainak vagyonát.

⁹² Teljes tévedés. Münnich családi körülményei alapján legfeljebb a „kispolgár” jelzöt érdemelhetne volna – nemzeti vagy hivatásos tiszt felmenőkkel nem rendelkezett.

⁹³ HUSZÁR 2009, 71.

⁹⁴ Popper (Pozsonyi) Endrét 1950 decemberében tartóztatták le, 1951. november 15-én öngyilkos lett.

⁹⁵ HUSZÁR 2009, 138.

közösen akarták eltüntetni a Rajk-per koncepciójának fő kiagyalóit. Az is lehet, hogy csak újabb koncepciók perkeit indítását tervezték. Először Ferencsik József ezredes, majd Farkas Vladimir foglalkozott Szücs ügyének vizsgálatával. Mivel semmilyen terhelő adat nem állt rendelkezésre (leszámítva az anyagi visszaéléseket), ezért csak a letartóztatottak által íratott önéletrajzokra lehetett támaszkodni.

A Szücs ellen felhozott, Rákosi által kreált vádak a következők voltak: besúgó-i tevékenység a Horthy-rendőrségnek, angol titkosszolgálatlalt történő együttműködés, hatalommal való visszaélés és korrupció. A két utolsó vádpont igaz is volt: lakásán elképesztő mennyiségű értéktárgyat és készpénzt⁹⁶ vettek leltárba a nyomozók – nem tisztázott azonban az sem, hogy a felhalmozott vagyontárgyakat saját célra gyűjtötte-e, mindenesetre bevételi bizonylatokkal vagy más elszámolással Szücs nem rendelkezett. A hatóság előtt saját testvérét trockizmussal vádolta meg. Először Farkas Vladimir, majd Péter Gábor hallgatta ki. A vizsgálati fogságban kegyetlenül megkínózták, bár Péter mondta Rákosinak, hogy Szücs esetében a verés nem fog eredményre vezetni. 1950. november 21-én Rákosi személyes, Szüccsel is közölt parancsára („úgy verjétek, hogy a csontja is ropogjon”)⁹⁷ Princz Gyula és Kovács József (Péter Gábor testőre) egy órán keresztül annyira súlyosan ütlegelte, hogy később orvosi segítséggel sem lehetett életét megmenteni. Dr. Fáber Viktor boncoló főorvos szerint a halált „sokszoros tompa erőszakos behatásra keletkezett, kiterjedt bőr alatti szövetközi vérzés és a sérülések elszennvedésekor általános idegrázkódtatás” okozta.⁹⁸ A boncolási jegyzőkönyv túloldalán a következő látható: „Beismerem, hogy Szücs Ernő volt áv. ezredes halált okozó súlyos test sértésében részt vettem, halálra vertem Princz Gyula áv. őrnaggyal együtt. Budapest 1950. november 26, Kovács József.” Néhány cellával odébb ugyanabban az órában verték agyon Nagy-Britanniából visszatért testvérét, Szücs Miklóst is, akit trockizmussal gyanúsítottak (korábban ő is felajánlotta, hogy az ÁVH részére hírszerzést végez). 1963. március 6-án bizonyítékok hiányában (!) a nyomozást megszüntették, az ellene hozott vádak alól felmentették, rehabilitálására azonban nem került sor. 1967-ben özvegye egy kitépelt füzetlapon Moszkvából levelet írt Kádárnak, és segítséget kért, hogy meglátogathassa férje sírját. Kádár „Biszku, Borbándi és Benkei elvtársaknak” a kérelemre a következő széljegyzetet fűzte: „Gondolom emlékeznek Szücs Ernő, az Á.V.H. volt helyettes vezetőjének esetére. Javaslom, hogy az özvegyet két gyermekével együtt hívják meg 3-4 napra vendégségbe. [...] Az útiköltségeket és az ittartózkodás költségét vállalni kell.”⁹⁹ Biszku Kiss Károlyon keresztül kérte a „szovjet elvtársakat”, hogy Szücsnét helyezték el szakmájában megfelelő állásba, amely megélhetését biztosítja, mivel jelenleg „igen nehéz anyagi és erkölcsi körülmények között él”, magyarországi visszatérése viszont nemkívánatos. További sorsa ismeretlen.

Rendfokozatai:

- 1945. őrnagy
- alezredes (?)
- ezredes (?)

⁹⁶ 142 aranylánc, 130 arany, 64 egyéb karóra, 887 gyűrű és jegygyűrű, 63 kg tört arany, 137 kg tört ezüst, 700 ezer forint készpénz, 1,7 millió forint betétkönyvekben, kb. 100 ezer dollár valuta, 1359 db aranypénz és egyéb tárgyak.

⁹⁷ Huszár 2009, 123.

⁹⁸ ÁBTL V/1, (V-150030/1) 61–66. A boncolási jegyzőkönyvet Bauer Miklósné vezette.

⁹⁹ ÁBTL V/1, (V-150030/1) 74.

Kitüntetései:

- Szabadság Érdemrend
- Moszkva Védelméért Érem (1944. november)

Janikovszky Béla (1950. május 5. – 1951. január 2.)

Salgótarjánban született 1919. július 18-án. Budapesten az ELTE orvosi karán végzett. Egyetemi éve alatt a Csaba Bajtársi Egyesület tagja, saját bevallása szerint „teljesen antiszemita és sovíniszta befolyás alá” került. Másodévesként azonban Padányi Mihály, a későbbi „Marót” partizáncsoport vezetője megismertette a kommunista eszmékkel. 1944 közepétől tagja az illegális ellenállási mozgalomnak, részt vett a Gömbös-szobor felrobbantásában.

Belügyi szolgálatát az „alapító atyákkal” már 1945. február 15-én megkezdte Budapesten. 1946-tól a szegedi államvédelmi osztály parancsnoka. Kardos György (később hírszerző, majd 1985-ig a Magvető Kiadó igazgatója) szerint Janikovszky „a koncepciókészítés nagy mestere” volt. Brutális kínzásokkal sorozatosan produkált eredményeket a különféle koncepciók perekben, amelyek súlyos ítéletekkel zárultak. Kedvelt módszerei közé tartozott ügynökök és provokátorok alkalmazása. 1948-ban a BM ÁVH Határ-, Folyam- és Légierőrendészeti Osztályának vezetője, majd a Katonai Elhárító Osztály vezetőhelyettese lett. Ekkor már együtt élt későbbi feleségével, Janikovszky (Kuces) Évával¹⁰⁰ (1926–2003), a későbbi neves meseíróval. Miután első felesége panaszt tett Péter Gábornál, hogy nem fizeti gyermeke után a tartásdíjat, gyermekét elrabolta, és első feleségét 1949. szeptember végén négy hónapra a Lipótmezei Elmegyógyintézetbe záratta. 1949-ben a Rajk-perben a kihallgatások és kínzások egyik vezetője, Szőnyi Tibor kihallgatója, majd a Pálffy György és társai, valamint a Sólyom László és társai elleni koncepciók perek egyik irányítója. Saját bevallása szerint utóbbi esetben „egész éjjel gyúrtuk a gyanúsítottakat [...] Beleznayt [István vezérőrnagyot] én hallgattam ki. [...] Egy órával később, a további foglalkozás [sic] eredményeként Beleznay is beismerte ellenséges tevékenységét.”

Ezután a Kádár János elleni eljárásban vett részt. 1950 májusában került a katonai elhárítás élére. Alatta tértek át az operatív nyilvántartás új, központi rendszerére. 1950. november 18-i, *A katonai elhárítás munkájáról és terveiről a munka megjavítására* című jelentése a terület munkáját minden szempontból lesújtónak értékelte. A hálózati munka az elhárításnál „továbbra is” gyenge, a hálózatok nevelése és eligazítása szinte „egyáltalán nem történik meg”, „sok az alkalmatlan elem”. A hálózati létszám az 1950. február 1-jei 1951 főről novemberre 5884 főre duzzadt. Bár azt írta, hogy „a kihallgatók munkájában a helytelen módszerek, a verés, tervszerűtlenség megszüntetésével rátértünk a tervszerű, alapos kihallgatás módszerére”, de azt is jelentette, hogy „a kihallgatók munkája nem eléggé alapos még, nem hoz ki az őrizetesekből mindent”. A kor törvénysértő eljárásai ismeretében ez alatt feltehetően azt érthette, hogy a kontrollálatlan bántalmazások gyakran a letartóztatott idő előtti halálához vezettek. Az elhárítás létszáma az általa vezetett „tisztogató” akciók ellenére (187 főt távolítottak el, ebből 12 főt le is tartóztattak) is növekedett, 1950 novemberére meghaladta a 700 főt (1950 májusában még csak 508 fő volt a teljes létszám), de ez még

¹⁰⁰ Janikovszky Éva az 1980-as években Kertész Ákos megkeresésére csak annyit közölt, hogy az ügyről nincs mondanivalója – magyarán ismerte férje bűncselekményeit, de nem kívánt beszélni róla.

meg sem közelítette a Farkas Mihály által elfogadott szervezés szerint előírt 1129 fős létszámot. Janikovszky fél év alatt leváltatta mindkét helyettesét, két osztályvezetőjét, nyolc alosztályvezetőjét és a nyilvántartó vezetőjét is, de folyamatosan újabb leváltási javaslatokat is készített. Jellemző rá, amit Majoros Sándor őrnagy, a honvédségi elhárító osztály vezetője kapcsán írt: „igen közeli viszonyban volt a Rajk-ügyben lefogott Aczél György és Demeter Györggyel. Közel állt Pálffyhoz is. A nemrég lefogott Kardos György¹⁰¹ volt alezredesnek legjobb barátja volt. [...] Az utóbbi időben bizonytalanul érzi magát.”¹⁰²

Nevéhez fűződik a tatai Rákosi Mátyás pán célos tiszti iskola „lekváros tészta” ügye: a menzán romlott tészta miatt néhány személy rövid időre kórházba, 14 fő pedig gyengélkedőre került. Első körben az iskola parancsnoka, Mészáros János alezredes és Szántó Elemér orvos őrnagy vizsgálta ki a jelentéktelen súlyú ügyet. Következtetéseiket a katonai elhárítás nem fogadta el, és saját nyomozása megállapította, hogy a két személy „gyűlöli a Szovjetuniót, az amerikai imperializmus híve”, valamint azt is, hogy „befurakodott ludovikás tisztt”. Az ügyben ártatlan Mészároost és Szántót gyorsított tárgyalás után kivégezték.¹⁰³

Bár nem volt zsidó származású, 1952-ben a cionista és orvosperек kezdetén elbocsátották, az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetői székébe helyezték. Ettől kezdve Komlós János (később a Mikroszkóp Színpad vezetője) foglalkoztatta ügynökként. 1953. február 6-án őt is letartóztatták, és ugyanúgy bántak vele, mint ő a letartóztatottaival (Komlós is ekkor került el a testülettől). A Legfelsőbb Bíróság felmentette, ezután Janikovszky az Országos Onkológiai Intézetben helyezkedett el. 1956. október 13-án a koncepciós perekben játszott szerepe miatt ismét letartóztatták. Az 1957-ben folytatódó eljárás során is védelmébe vette az általa vezetett pereket, amelyekről tagadta, hogy azok koncepciók lettek volna.¹⁰⁴ 1957. október 12-én felmentették. 1978. február 13-án elhunyt.

Előléptetései és kitüntetései ismeretlenek.

Kutika Károly (1951. január 2. – 1953. június)

Szigetszentmiklóson született 1920. április 11-én. Szülei gyári munkások voltak. Vecsésen négy elemit és négy polgárit végzett. 1934–1937 között vasesztergályos inas a Fémáru Fegyver- és Gépgyár kőbányai telepén. 1937-től a Vasas Szakszervezet és a Szociáldemokrata Párt tagja. Üzemében szakszervezeti pénztárosként tevékenykedett, 1943-ban a Szakszervezeti Országos Ifjúsági Bizottság tagja lett.

1941. október 13-án vonult be katonának az 5. gépvontatású tüzérosztályhoz, ahol lőszeres-gépkocsi-vezetői beosztást kapott. 1942. június 29-én a szovjet frontra vezényelték – alakulatát már korábban az 1. pán célos hadosztállyal mozgósították, és a 2. magyar hadsereg közvetlen

¹⁰¹ Kardos György (1918–1985) eredetileg kiskereskedő, a második világháborúban munkaszolgálatos, 1945 nyarától a HM Katonapolitikai Osztály nyomozója, 1949-ben már Pálffy György helyettese. A koncepciós perekben mint kínzásokat gátlástalanul alkalmazó kihallgatótiszt fontos szerepet játszott. 1950. október 3-án az ÁVH őt is letartóztatta. Szabadulása után katonai hírszerzőként tevékenykedett. 1962-től a Magvető Könyvkiadó igazgatója és a kádári kultúrpolitika egyik fő irányítója. Halála után 39 magyar író rója le tiszteletét „kiváló egyénisége” előtt, többek között Berkesi András, Csurka István, Jancsó Miklós, Nemeskürty István, Szabó Magda és Moldova György.

¹⁰² A jelentést lásd: MOL M-KS 276. f. 65. cs. (Rákosi-titkárság anyaga) 191. ő. e. 33–52.

¹⁰³ A kérdéscről Ehrenberger Norbert írt tanulmányt: EHRENBARGER 2002.

¹⁰⁴ Janikovszky életrajzának legteljesebb feldolgozását lásd: BÁLINT 2004.

alakulatának tagjaként a Donnál vett részt a hadműveletekben. 1943 áprilisától a hajmáskéri tüzérserégi táborban rohamlöveg-vezetővé képezték át. Ezt követően az 1. rohamlövegosztály szerelőjeként kapott beosztást. 1943. október 30-án őrvezetői ranggal leszerelt, 1944. december 15-ig a Fémáru Fegyver- és Gépgyár vasesztergályosaként dolgozott. 1944. december 15-én behívták alakulatához, amelytől a pesti ostromgyűrűben 1945. január 10-én megszökött, és civilben bujkált. 1945. január 24-én a szovjet csapatok a lakosság tömeges elhurcolásakor őt is elfogták, és a gödöllői, majd a ceglédi hadifogolytáborba vitték. Innen ismeretlen módon, feltehetően a kommunista párt közbenjárására szabadult. Azonnal belépett az MKP-ba, korábbi munkahelyén szakszervezeti főbizalmi lett, 1946-tól az Üzemi Bizottság alelnöke, később elnöke. Karrierje a „népi káderek” futtatásával emelkedett magasba: 1948. augusztus 1-jétől Debrecenbe három hónapos pártiskolára küldték, ezt követően azonnal a Nagy-Budapesti Pártbizottság üzemszervezési instruktórává nevezték ki. Ebben a funkcióban gyakorlatilag korábbi tanárainak tevékenységét kellett átvennie a gyakorlatban. 1949. május 15-én ismét behívták katonának, azonnal századosi rendfokozatot kapott. Kezdetben a HM Pártszervezési Osztályát, 1949 decemberétől a Híradó Csoportfőnökség Politikai Osztályát vezette. 1950 augusztusában a Budapesten megalakított gépesített hadtest politikai tisztje lett. 1951. január 1-jén nevezték ki a Katonai Elhárító Főosztály vezetőjének. 1953 júniusában áthelyezték a BM Országos Rendőr-főkapitányság bűnügyi helyettesi beosztásába. 1954–1955 között az ELTE Állam és Jogtudományi Kar hallgatója. 1955 márciusától 1956 októberéig a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség országos elnöke. A forradalom alatt rokonainál bujkált, november 5-től az Országgyűlés Irodaházában dolgozott. 1957-től az Egyesített Tiszti Iskola parancsnoka, 1957–1960 között elvégezte a ZMKA összefegyvernemi tagozatát. Ez után a Politikai Csoportfőnök szervezési helyettese beosztást kapta. 1961 augusztusától vezérőrnagyi rangban az újonnan alakult 5. hadsereg-parancsnokságon a parancsnok politikai helyettese. 1965–1967 között a Szovjetunióban Vezérkari Akadémiát végzett, ezt követően 1971. július 1-jéig korábbi beosztását töltötte be. 1969. október 1-jétől 1972. július 1-jéig az MN Kiképzési Főcsoportfőnök tanintézeti helyettese, ezt követően 1975. május 1-jei nyugdíjazásáig az MN Tiszti és Tiszthelyettesi Kiképzési Csoportfőnökség vezetője. Orosz középfokú és német alapfokú nyelvvizsgával rendelkezett.

Előléptetési ismeretlenek.

Kitüntetései:

- I. osztályú Tűzkereszt (1943)
- MNK Érdemrend IV. osztálya (1953)
- MNK Érdemrend V. osztálya (1950)
- MNK Érdemrend V. osztálya (1952)
- Vörös Csillag Érdemrend (1953)
- Közbiztonsági Érem arany fokozat (1955)
- Szocialista Hazáért Érdemrend (1967)
- Kiváló Szolgálatért Érdemrend (1970)

Jamrich József (1953. június – 1955. április)

1923. április 29-én született Budapesten, anyja neve Jerabek Margit. A nyolc elemi iskola elvégzése után először segédmunkásként dolgozott, 1938–1941 között a Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntöde budapesti gyárában vasöntő tanonc, majd segéd. 1938 elejétől vett részt az illegális mozgalomban, 1941 decemberétől a KP tagja, illegális sajtóvonalon működött. 1942-ben lebukott, öt évre ítélték. 1944 májusában a 408. különleges munkaszolgálatos (büntető) századba osztották be, szökése után a KISZ-vezetőségben dolgozott. Az illegálitásban a „Hordó” fedőnevet használta. Ellenálló csoportot szervezett, amelynek vezetését fivérére, Jamrich Mihályra bízta. Novembertől két kommunista „akciógardát” irányított.

1945. január 1-jétől június 30-ig az MKP veszprémi szervezetének titkára, 1945. augusztustól a Katpol beosztottja, először csoportvezető, majd alosztály-, osztály- és főosztályvezető. A Katpol beolvasztása után az ÁVH-hoz került. 1953 júniusától lett a katonai elhárítás vezetője. A BM Kollégiuma előtt 1954 januárjában számolt be az általa vezetett főosztály tevékenységéről: 1953 folyamán 252 „ügyet” számoltak fel, a hálózati létszám elérte a 14 ezer főt. Az összesen leadott kb. 200 ezer jelentésből azonban csak 10% esetében volt értékelhető anyag. Jamrich beszámolójában is megállapította, hogy az ügynökséget még mindig nem megfelelően alkalmazzák, az ügyek többségébe nincs ügynök beszerelve, az ügyekben még mindig „durva és elavult módszerek” szerint folyik a munka. Jellemző, hogy az 1953. év során 7315 ügynököt zártak ki, és 7242 főt szerveztek be. Mindez a hálózati létszám rendkívüli fluktuációjára utal. Bár a durva koncepciók letartóztatások megszűntek, tömegessé vált a hivatásos állományon belüli fenytés gyakorlata.¹⁰⁵

1955 áprilisa után az állambiztonságnál ismeretlen beosztásban tevékenykedett. Az 1956-os forradalom alatt nejevel Ócsán egy szovjet egységénél keresett menedéket. 1956 után egy évig „Pataki” álnevet használt.¹⁰⁶ Legutolsó ismert rangja alezredes. 1956 decembere és 1957 januárja között a kormányőrségben végzett operatív munkát. Későbbi beosztásai ismeretlenek. Az a tény, hogy alezredesi és csak 1973-ban, nyugállományba vonulásakor megítélt ezredesi rendfokozata között 21 év telt el, arra utal, hogy 1956 után karrierje megtört, és parkolópályára került.

Felesége 1945 óta a Politikai Rendészeti Osztály dolgozója volt, 1953-tól a BM titkárság állományában dolgozott, 1972-ben összeférhetetlen, kritikát nem tűrő magatartása miatt „méltányosságából” nyugdíjazták.

Rendfokozatai:

- 1945. augusztus 1. alhadnagy
- 1946. főhadnagy
- 1948. százados
- 1950. április őrnagy
- 1952. május 1. alezredes
- 1973. április 30. ezredes

¹⁰⁵ A BM Kollégiumának ülései, 1. kötet, 548–554. a BM Kollégiumának 1954. január 26-i ülése.

¹⁰⁶ ÁBTL Fogyatéék, 2305 Jamrich Józsefné.

Kitüntetései:

- Szabadság Érdemrend (1946)
- 48-as Díszérem (1948)
- Magyar Népköztársasági Érdemrend (1951)
- Fegyverrel a Hazáért Érdemrend (1957)
- Munkás-Paraszt Hatalomért Érdemérem (1958)
- Kiváló Szolgálatért Érdemérem (1959)
- Szocialista Hazáért Érdemrend (1967)
- Vörös Csillag Érdemrend (1970)

Selmezi György dr.¹⁰⁷ (1955. április – 1956. augusztus; 1956. november – 1962. május 15.)

1921-ben született Szolnokon, apja Slakta János asztalossegéd, anyja Csollák Irén háztartásbeli. Négy polgárit végzett, a szolnoki járműjavítóban lakatossegéd szakképzettséget szerzett. A világháború végéig szakmájában dolgozott, közben 1942–1944 között katonai szolgálatot teljesített a losonci 23/1. gyalogzászlóaljnál. Rendfokozata őrzetető, címzetes tizedes volt. Frontszolgálatának körülményei ismeretlenek. 1945. május 16-tól a rendőrség politikai osztályán tevékenykedett. 1945 októberétől az MKP tagja. 1945–1948 között nyomozó volt a Szolnok megyei főkapitányságon, 1949-ben elvégezte a Dzerzsinszkij államvédelmi iskola tanfolyamát, 1950-ben a Honvéd Akadémia törzstiszti tanfolyamát. Ettől kezdve karrierje robbanásszerű. 1950 novemberétől 1953. január 15-ig az ÁVH-n belül a katonai elhárítás helyettes vezetője. Számos kivégzési ügyben terheli felelősség. 1953. január 15-től 1953 júliusáig az ÁVH I. (Hálózati) Főosztály vezetője. Ezt követően a BM Ellenőrzési Főosztályát és a BM Titkárságát vezette, továbbá a BM Kollégiumának is tagja volt. 1955 áprilisától 1956 augusztusáig a Katonai Elhárító Főosztály parancsnoka. Szeptemberben beiskolázták az MDP hároméves Pártfőiskolájára. Az 1956-os forradalom idején a Pártfőiskolán és a katonai elhárítás akkori körletében tartózkodott, fegyveresen vett részt a forradalom elleni harcban. November 1. és 4. között letartóztatásban volt a Fő utcai börtönben, kiszabadulása után a HM épületében tevékenykedett. Innen a BM József Attila utcai épületében akkor tartózkodó egyik szovjet harckocsizó ezred parancsnokságára ment, járőrszolgálatot látott el, és közreműködött az első karhatalmi egységek szervezésénél. November 15-én Münnich Ferenc megbízása alapján 25-en a HM-be települtek, megkezdték a katonai elhárítás újjászervezését. A forradalom leverése után megerősítették kinevezését, a BM II/1. Osztály (katonai elhárítás) parancsnoka lett. 1959-ben levelezőn elvégezte a jogi egyetemet. 1960-as minősítése szerint: „Gyorsabb ütemben kell megszabadulnia a munka során a régi rossz szemlélettől [...] irányító munkájában keveredik az új és a régi szemlélet [...] politikailag szilárd [...] de nem volt nála nyomtalan az 1956-os bomlás, dezorganizáltság”. 1961-ben Pártfőiskolára küldték, 1963 júliusától a BM Felügyeleti (III/5.) Osztály vezetője, 1965-től az ebből kialakított BM Ellenőrzési Csoportfőnökséget, 1971-től a BM Nyilvántartó Központot irányította. 1976-ban helyezték nyugállományba, munkája elismerésül Benkei András belügyminiszter aranytört adományozott neki. 1979. november 28-án hunyt el.

¹⁰⁷ ÁBTL 2.8.1., 10097.; MOL 288 f. 5/24, 686. ö. e.

Rendfokozatai:

- 1945. augusztus alhadnagy
- 1948. hadnagy
- 1949. február főhadnagy
- 1949. július százados
- 1950. október alezredes (soron kívül, rangátugrással)
- 1955. április ezredes
- 1976. április. 1. vezérőrnagy

Kitüntetései:

- Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozat (1951)
- Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozat másodszer (1952)
- Vörös Csillag Érdemrend (1953)
- Vörös Csillag Érdemrend másodszer (1967)
- MPH
- Fegyverrel a Hazáért Érdemérem

Horváth Gyula

Horváth személyét a KBH az elődszervezet parancsnokai között szerepelteti, én azonban nem találtam semmilyen adatot arra, hogy valaha is a katonai elhárításnál dolgozott volna. Ennek ellenére tanulságokkal szolgáló életrajzát alább közlöm.

1912. szeptember 15-én született Nagyvázsönyban, apja csizmadia, anyja neve Nyári Karolina. 10-en voltak testvérek. Hat elemi elvégzése után asztalossegédi képesítést szerzett, és a Marx és Grossmann cégnél helyezkedett el. 1929-től a KIMSZ, 1932-től a KMP tagja.

1931. május 1-jén letartóztatták, mivel társaival részt vett egy letartóztatott KIMSZ-aktivista kiszabadításának előkészítésében. Hat hónapra ítélték. Szabadulása után a kispesti porcelángyárban és a Hopecke akkumulátorgyárban dolgozott 1945 októberéig mint segédmunkás, öntő, majd asztalos. 1936-ban besorozták, 1937-ben címzetes tizedesként szerelt le. Későbbi behívására nem került sor, mivel munkahelye hadiüzemnek minősült. 1937-ben megnősült, részletfizetésre egy víkendházat vásárolt Rákoskerten. 1944-ben ebben rejtőzött el a nyilasok elől, és itt adott menedéket volt munkaadójának és fiának, akiket származásuk miatt üldöztek. 1944. december 3-án Varga Sándor tanácsai alapján többekkel együtt megkísérelt átszökni a szovjet csapatokhoz, de elfogták, társait zsidó származásuk miatt agyonlőtték, őt elengedték.

1945-től a pártapparátusban dolgozott, a X. kerület káderese lett, majd Pécsen pártiskolát végzett. Ezt követően visszakerült Kőbányára, ahol 1948-ig párttitkárként működött. 1949. február 1-jéig a pécsi pártszervezet függetlenített titkára. 1949. február 15-én kinevezték a határ-, folyami és légi rendszervezető helyettesének ezredesi rangban. 1950. június 28-án letartóztatták, 1950. szeptember 8-án háborús bűntettben 15 évre ítélték, 1954. augusztus 26-án felmentették. A konstruált vádak szerint szándékosan besúgta azokat, akik szökésében segítettek. Ügyét Péter Gábor egy megalapozatlan feljelentésből kreálta. Fizikai bántalmazások és rábeszélés („rossz szolgálatot tesz ezzel a Pártnak”) hatására a koholt vádakát elvállalta annak ellenére, hogy a kivégzések felelőse, Péter Barnabás rohamtüzér

főhadnagy ellen már 1945-ben folyt népbírósi eljárás, amelynek során Péter Barnabás teljes körű beismerő vallomást tett az ügyről. Kihallgatója Szamosi László százados (később főosztályvezető a KGM-ben) az 1954-es perújrafelvétel során beismerte a bántalmazásokat, bár azok hatását kicsinyíteni igyekezett, és a felelősséget Péter Gáborra hárította, aki mindenáron beismerő vallomást akart látni.

Kiszabadulása utáni elhelyezkedése nem ismert. 1957. február 14-én nevezték ki a Politikai Nyomozó Főosztály vezetőjének. Elődjét, a korábban koncepciós perben elítélt Mátyás László ezredest „puhasága” miatt váltották le. Minden jel arra mutat, hogy Horváth sem tudott megfelelni az elvárásoknak, mivel leváltására hamar sor került. Az MSZMP KB 1958. február 11-i ülésén Kádár Horváth korábbi meghurcolására célozva azt mondta, hogy „úgy látszik, azok közé tartozik, akik nem úszták meg szárazon a dolgokat, amin keresztülmentek”.¹⁰⁸ Ez után személyügyi miniszterhelyettes lett, 1960-ban nyugállományba helyezték. 1992. október 14-én elhunyt.¹⁰⁹

Rendfokozatai ismeretlenek, 1956-ban ezredes, később vezérőrnagy.

Kitüntetései:

- Szocialista Magyarországért (1987)
- Szocialista Hazáért Érdemrend (1967)
- Vörös Csillag Érdemrend (1957)
- Magyar Népköztársaság Érdemrend V. fokozata (1949?)
- Munka Érdemrend Arany fokozata (1956, 1958, 1972)
- Magyar Partizán Emlékérem (1957)
- Munkás-Paraszt Hatalomért Érdemérem (1958)

Kucsera László (1962. május 15. – 1975. április 30.)

1920-ban Győrben született, apja Kucsera József lakatos, anyja Löwinger Berta cipőfelső-rész-készítő. Hat elemi elvégzése után lakatossegéd szakképzettséget szerzett. Önéletrajza szerint 1938-tól vett részt a munkásmozgalomban, 1941-től KMP-tag. 1944 novemberéig szakmájában dolgozott a Győri Vagon- és Gépgyárban. Ekkor az illegális kommunista mozgalomban kifejtett tevékenységéért letartóztatták, és életfogytiglani fegyházra ítélték. Sopronkőhidáról 1945 márciusában deportálták Németországba, 1945 májusában tért vissza.

Azonnal a rendőrség szervezésével bízták meg, ettől fogva a BM állományában teljesített szolgálatot. 1951-ig az ÁVH szombathelyi osztályának vezetője. 1951-től 1955 szeptemberéig az ÁVH kémelhárítási osztály vezetője lett, közben egy ideig a Szovjetunióból visszatérő hadifoglyok szűrőtáborában tevékenykedő operatív csoportot is vezetett. Hatalmát mutatja, hogy a BM Kollégium ülésein (ez gyakorlatilag a BM személyes tanácsadó testülete volt) kezdettől fogva részt vett, megelőzve ezzel számos más, beosztás és rendfokozata alapján magasabb állású vezetőt.

Ezt követően az MDP Káderiskolájára került, itt Olt Károlyné káderes és Bocskai Mihály osztályvezető a következő jellemzést adta róla: „Gyenge előképzettséggel jött az iskolára,

¹⁰⁸ BIKKI 2002, 40.

¹⁰⁹ ÁBTL BM Személyi fogyatéék 12.922, V-150.325 Horváth Gyula perújítási anyaga.

de ugyanakkor nagy párt- és élettapasztalattal rendelkezik. A tanulásban hátráltatta, hogy korábban elhanyagolta az elméleti képzést. Mindezek eredményeképpen mind az elméleti munkában, mind a tanulási módszerekben nehézségekkel küzdött. Nehézségeit csak fokozta, hogy kezdetben nem fogadott el segítséget és túlértékelte eredményeit, tudását. A bíráló és a félévi vizsga eredménye meggyőzte őt tanulási módszerének és állásfoglalásainak helytelenségéről.¹¹⁰ A jellemzést a kor rejtett nyelvezetének figyelembevételével kell értékelnünk: nyíltan nem lehetett leírni, hogy a kiváló kádernek minősülő Kucsera szakmai képzettsége és értelmi színvonala rendkívül hiányos volt. Hatalmaskodó, erőszakos viselkedése és önhittsége az ebből eredő feszültségeket csak fokozni tudta.

Az egyéves pártiskola elvégzése után a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei főosztály vezetőjévé nevezték ki; itt teljesített szolgálatot a forradalom kitöréséig. Háty Gyula 1956. október 6-án az *Irodalmi Újságban* *Miért nem szeretem Kucsera elvtársat* címmel örökítette meg a felfuvalkodott pártkáder prototípusát (többek közt ezért a cikkéért Háty 1957-ben hétéves börtönbüntetést kapott). Bár Háty fiktív figuráról írt, könnyen lehetséges, hogy ezt róla, a közismert sztálinista bürokratáról mintázta. Szervezeti egysége még az ÁVH-n belül is különösen szektásnak számított, amire Bihari Sándor újságcikke is utalt: Mozart Ave Mariáját például töröltették a kultúrestek műsorszámáiból arra hivatkozva, hogy vallásos propaganda. Bihari megfogalmazásában „ami Budapesten becsületbeli dolog, azért Miskolcon elméletben öt év jár”.¹¹¹ A helyi ÁVH elleni indulatokat szította, hogy 1956. október 16-án arról jelent meg cikk az újságban, hogy a letartóztatott Lobkovitz István tartalékos ejtőernyős tiszt „bizva repülő-tiszti tapasztalataiban” 17 méter magasból kiugrott az ÁVH épületéből, és szörnyethalt. Mindenki tisztában volt vele, hogy hogyan fordulhatott ez elő: ezek az események is magyarázzák azokat az indulatokat, amelyek 1956. október 25-én több ÁVH-s meglincseléséhez vezettek (korábban az ÁVH székházából sortűzet is adtak le a tüntetőkre, amelynek számos halálos áldozata volt).¹¹²

Nem tisztázott, hogy a lövésben Kucserának mi volt a szerepe. Amikor a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei főosztály védhetetlenné vált, a pártbizottság épületében, majd a háttárság parancsnokánál kért menedéket. Miután ezt megtagadták, állítása szerint gyalog ment Budapestre, ahová október 29-én érkezett meg, s azonnal jelentkezett a BM-ben. Az is elképzelhető azonban, hogy ebben az időszakban bujkált, és önéletrajzában gyalogos meneküléssé stilizálta szökését. Október 30-án a szovjet alakulatokkal együtt hagyta el a BM épületét, és harcolva tért vissza. November 5-től a szovjet megszállókkal együtt külön harci feladattal lett megbízva, amelyet dicsérettel végzett el. (Hogy ez pontosan mit jelentett, nem tudjuk – feltehetően helyismeretét vették igénybe a harcok során.) Az MSZMP KB 1957 áprilisában a BM Politikai Nyomozó Főosztály szabotázselhárítási osztálya vezetőjének nevezte ki, 1962. május 15-től a BM II/1. osztály vezetője, később a BM III/IV. csoportfőnöke 1975-ös nyugdíjazásáig. 1962-ben a Pártfőiskola levelező tagozatát is elkezdte, de mivel a követelményeknek nem tudott eleget tenni, visszarendelték. A forradalom utáni megtorlásban, a koncepciósan hozott halálos ítéletekben, mint bírósági ülnök, kitüntetett szerepe volt. 24 alkalommal részesült kitüntetésben, és 27 alkalommal jutalomban.¹¹³

¹¹⁰ ÁBTL 2.8.1., 6931.

¹¹¹ BIHARI 1956.

¹¹² A kérdésre lásd: UNGVÁRY 1992; UNGVÁRY 1991.

¹¹³ ÁBTL 2.8.1., 6931.; MOL 288. f. 5/24, 265, 269, 436, 660; MOL 288. f. 7/20, 155. ö. e.

Rendfokozatai:

- 1945. május 1. százados
- 1948. őrnagy
- 1952. alezredes
- 1958. február 13. ezredes
- 1967. november 7. vezérőrnagy

Kitüntetései:

- Kardokkal ékesített Csillagrend (1985)
- Szocialista Hazáért Érdemrend (1967)
- Vörös Zászló Érdemrend (1975)
- Vörös Csillag Érdemrend (háromszor kapta meg, adományozási időpont nem ismert)
- Népköztársasági Érdemrend V. fokozat
- Munkás Paraszt Hatalomért Érdemérem
- Közbiztonsági Érem

Matuska Béla dr. (1975. április 30. – 1983)

1929. március 27-én született Sávolyban, anyja neve Dömötörfi Anna. Orosz felsőfokú, német középfokú nyelvvizsgával rendelkezett. 1948-ban textilipari technikumot végzett, 1949-től mint normafelelős dolgozott a kispesti Selyemszövő Gyárban. Kiváló énekhangja volt, ezzel a későbbiekben is kedvelté tette magát barátai előtt. 1951-ben vették fel a Magyar Dolgozók Pártjába, ahol azonnal a megyei PB tagja lett. 1952-ben jelentkezett az ÁVH-ba, a Dzerzsinszkij iskola elvégzése után az Országos Légvédelmi Parancsnöksághoz került operatív tisztnek. Ezt követően a Magyar Néphadsereg Vezérkara elhárítási területére helyezték át. Az ekkori viszonyokat jellemzi az a BM Kollégium 1955. április 25-i ülésén is megemlített tény, hogy 72 személy körében úgy végzett elhárítást, hogy azok között összesen 33 volt általa tartott beszervezett informátor.¹¹⁴ 1956-ban jelentkezett a Sztálin Katonai Akadémia előkészítő tanfolyamára, tanulmányait azonban befejezni a forradalom miatt már nem tudta. A forradalom leverése után belépett a karhatalomba, 1957–1958 januárja között a Maléter Pál és Kopácsi Sándor ügyét vizsgáló különleges csoporthoz vezényelték. Ezt követően a vezérkari csoportban főoperatív beosztott és csoportvezető. 1959–1963 között a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Főiskolát végezte el, ezt 1966-ban az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara követte. Karrierje ettől kezdve felgyorsult, 1964-től III/IV-2 osztályvezető, 1969-től csoportfőnök-helyettes, 1975-től pedig csoportfőnök. 1964-től az MSZMP BM Pártbizottság és Fegyelmi Bizottság tagja is volt. Beosztásából önként, külső ok nélkül távozott, 1983–1988 között Moszkvában főrezidens (SZT-osztályvezető), SZT-tiszti kódszáma D-501 volt. 1989 januárjában hazarendelték, és tanácsadóként foglalkoztatták volna tovább, azonban váratlanul, 1989. január 21-én elhunyt.¹¹⁵ Két gyermeke szintén a BM dolgozója volt.

¹¹⁴ GYARMATI – S. VARGA 2006, 461.

¹¹⁵ ÁBTL BM Központi fogvaték 977 és D-501.

Rendfokozatai:

- 1952. hadnagy
- 1952. főhadnagy
- 1955. százados
- 1960. őrnagy
- 1965. alezredes
- 1971. ezredes
- 1976. vezérőrnagy

Kitüntetései:

- Szocialista Magyarorszáért Érdemrend (1982)
- Munkás-Paraszt Hatalomért Érdemérem (1958)
- Vörös Csillag Érdemrend (1974)
- Kiváló Szolgálatért Emlékérem (1964)
- Magyar–Szovjet Baráti Társaság aranykoszorús jelvény (1983)
- NDK Fegyverbarátságért Emlékérem ezüst fokozata
- Csehszlovák Szocialista Köztársaság határaink védelméért emlékérem (1976)
- 50 éves a VCSK-KGB jelvény (1965)
- Lengyel Népköztársaság Fegyverbarátságért emlékérem (1978)
- Kubai Köztársaság BM szervei 20 éves évfordulója emlékérem (1979)
- Harci Barátság Erősítéséért Érem (1981)

Strényi Ferenc dr. (1983 – 1989. december)

1936. április 4-én született Budapesten. 1950 óta a KBH-vezetők között ő volt az első, aki gimnáziumi érettségivel rendelkezett. 1954–1958 között a Pamutszövőipari Vállalatnál dolgozott mint segédmunkás és könyvelő. Honvédségi szolgálata után ténylegesítette magát, és a BM II/16-b alosztályon (a III/V. Csoportfőnökség elődjénél) nyert beosztást mint távirász. 1963-ban hadnaggyá avatták, 1964-ben elvégezte a BM Idegen Nyelvi Főiskolát. 1971-ben már alosztályvezető volt a III/V-4 (elektronikai és finommechanikai kutató-fejlesztő osztályon, 1971–1973 között a hírszerzéshez vezényelték, és a III/I-13-a alosztály (rejtjelfejtés) vezetőjének nevezték ki. 1973–1976 között elvégezte a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Politikai Főiskoláját, ez után a BM 4. számú pártbizottság titkáráként tevékenykedett. Elvégezte a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tartalékos tisztii továbbképző tanfolyamát és a Zalka Máté Katonai Akadémián hadtudományok doktora tudományos fokozatot is szerzett. A katonai elhárításhoz 1980-ban vezényelték, rögtön csoportfőnökhelyettesi beosztást kapott. 1983–1989 között volt csoportfőnök, 1990. február 19. és március 31. között a BM személyügyi és gazdasági miniszterhelyettes mellett mint tanácsadó működött. 1990. március 31-én nyugállományba helyezték.

Rendfokozatai:

- 1958. őrmester
- 1959. törzsőrmester
- 1960. főtörzsőrmester

- 1961. alhadnagy
- 1963. hadnagy
- 1966. százados (soron kívül)
- 1974. őrnagy
- 1976. alezredes
- 1980. ezredes
- 1985. vezérőrnagy

Kitüntetéseiről nem sikerült adatokat szerezniem.

Felhasznált irodalom

- BÁLINT László (2004): Janikovszky Béla. *Szegedi Műhely*, 43. évf. 3–4. sz. 208–219.
- BIHARI Sándor (1956): Miskolci kocsonya. *Észak-Magyarország*, 1956. június 17.
- BIKKI István (2002): A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. *Rubicon*, 13. évf. 6–7. sz. 36–40.
- EHRENBERGER Norbert (2002): A lekváros tészta mint a „népi demokrácia” megdöntésének eszköze (tömeges megbetegedések Tatán 1950 karácsonyán). *Ad Acta 2001. A Hadtörténelmi Levéltár Évkönyve*, 98–113.
- GYARMATI György – S. VARGA Katalin szerk. (2006): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. 3/1. köt. Budapest, Történelmi Hivatal. (Állambiztonsági Történelmi Tár)
- HARASZTI György szerk. (2007): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Budapest, ÁBTL–Corvina.
- HENNYEY Gusztáv (1992): *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. Budapest, Európa.
- HOLLÓS Ervin (1971): *Rendőrség, csendőrség, VKF 2*. Budapest, Kossuth.
- HUSZÁR Tibor (2009): *A pokol malmai. Szücs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955*. Budapest, Corvina.
- KÁDÁR Gyula (1978): *Ludovikától Sopronkőhidáig*. Budapest, Magvető.
- KARSAI László (2001): *Holokauszt*. Budapest, Pannonica.
- KARSAI László – MOLNÁR Judit (2004): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbírótság előtt*. Budapest, 1956-os KHT.
- KUBINYI Ferenc (1991): *A katonapolitika regénye*. Budapest, Malomfalvi.
- KUBINYI Ferenc (1994): *Fekete lexikon I. 1945–1956*. Budapest, Malomfalvi.
- LŐRINCZ Zsuzsanna szerk. (1978): *Andorka Rudolf naplója. A madridi követségtől Mauthausenig*. Budapest, Kossuth.
- MARKÓ György (1988): A miniszter árnyékában. *Új Tükör*, 1988. március 27. 19.
- OKVÁTH Imre (2000): „Sziget egy reakciós tenger közepén.” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In GYARMATI György szerk.: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történelmi Hivatal. 57–96.
- OKVÁTH Imre (2002): Egymás ellen. Kémek a Katpolon. *Rubicon*, 13. évf. 6–7. sz. 16–19.
- RADNÓCZY Antal (1998): A magyar katonai emigráció története (1945–1990). *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. évf. 3. sz. 133–148.

- RESZNEKI ZÁKÓ András (1991): *Őszi harcok 1944*. Budapest, Kráter.
- SZAKÁLY Sándor (2003): *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár*. 2. javított, kiegészített kiadás. Budapest, Ister.
- SZAKÁLY Sándor (2015): *A 2. vkf. osztály*. Budapest, Magyar Napló.
- SZÁRAZ György (1985): *A tábornok. Részletek egy készülő kor- és életrajzból*. Budapest, Magvető.
- SZÖLLŐSI-JANZE, Margit (1989): *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*. München, Oldenburg.
- TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián (2008): *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség története Magyarországon 1956–1990*. Budapest, Corvina – 1956-os Intézet.
- UNGVÁRY Krisztián (1992): A miskolci egyetemi diákszékhely története. *Múltunk*, 37. évf. 2–3. sz. 125–157.
- UNGVÁRY Rudolf (1991): *Utána néma csönd. A miskolci egyetem 1956-os diákszékhelyének története*. Budapest, Történelmi Igazságtétel Bizottság – 1956-os Intézet.
- ZINNER Tibor (2001): Az egyik gyújtóoszlop a Rajk–Brankov ügyhöz (is). In OKVÁTH Imre szerk.: *Katonai perek 1945–1958*. Budapest, Történelmi Hivatal. (Közelmúltunk hagyatéka) 241–350.

Kovács Tamás

Variációk egy témára

– Az elhárító munka változatai az 1918-as összeomlástól a bethleni konszolidáció kezdetéig

Az 1918. október végi összeomlás és Bethlen István miniszterelnökké választása között (1921. április 14.) eltelt két és fél esztendő sok szempontból lehet hosszú, és legalább ugyanannyi okból rövid terminusnak tartani. Az azonban vitathatatlan, hogy ez a 28 hónap alapvetően és hosszú távon változtatta meg, illetve alakította át a magyar történelmet és politikai gondolkodást. A szinte permanens politikai változások, gazdasági nehézségek még inkább próbára tették a nagy háború négy hosszú éve alatt amúgy is kimerült magyar társadalmat. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a belső rend fenntartása, a megfelelő számú és minőségű információk beszerzése mindegyik kormánynak érdeke volt, vagy legalábbis erre elég hamar rájöttek. Tény viszont az is, hogy a közrend védelme, az információk megszerzése, avagy begyűjtése, illetve a klasszikus értelemben vett kémelhárító munka gyakran megbicsaklott és megcsúszott. Ennek azonban csak az egyik oka volt, hogy a Monarchia szétesésével párhuzamosan szétesett a közös hadsereg és így a *k. und k.* vezérkar is, valamint az Evidenzbüro is *de facto* megszűnt. Ne feledjük, hogy a háború éve alatt a kémelhárító munkában nemcsak a katonák, hanem a rendőrség, s talán tágabb értelemben mondhatjuk: minden egyenruhát viselő szervezet részt vett. Modern kifejezéssel élve egy integrált rendszerről beszélhetünk, s ennek szintén, szinte egy csapásra vége lett. S ami a legfontosabb: egyértelmű volt, hogy ki(k) az ellenség. Most – 1918 őszén – azonban megszűnt minden, ami *k. und k.* (császári és királyi), sőt: megkérdőjeleződött az is, hogy a továbbiakban Ausztriában marad-e minden császári, illetve Magyarországon pedig királyi. Szintén problematikus volt, hogy ugyan kormányok működtek, de 1920 derekáig hivatalos, békeszerződésben rögzített és végleges határok még nem voltak...

Így aztán nemegyszer a vélt vagy épp valós politikai ellenfelek/ellenségek üldözése és megsemmisítése lett a politika egyik célja. A világháborúban vesztes Magyarország vezetői meglehetősen sajátosan viszonyultak a külföldi nagyhatalmakhoz, vagy éppen a Magyarország ellen áskálódó szomszédos országokhoz. A magyar politika egyszerre gyűlölte ezeket az államokat, ugyanakkor a mindenkori magyar kormányok tőlük várták a segítséget, adott esetben támogatást is, hogy vagy hatalomba kerüljenek, vagy hogy a hatalomban tudjanak maradni... Ez a skizofrén helyzet nyilván kihatott a hírszerzésre és az elhárító munkára is. Szomorú és egyben sajnálatos az is, hogy a nem megfelelő mennyiségű és minőségű, valamint a nem megfelelően ellenőrzött információ alapján hozott döntések gyakran tévútra vezettek. Ez természetesen felveti „a” nagypolitika, illetve a mindenkori politikai vezetés felelősségét is.

Érdemes pár gondolat erejéig visszaneézni az 1918. október 31-e előtti viszonyokra. Az időpont némi magyarázatra szorulhat, hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése már október 16-án elkezdődött, amikor is egy császári kiáltvány mondta ki, hogy Ausztria „szövetséges állammá alakul át, amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot, letelepülési területén”. Innentől kezdve a politikai események gyors egymásutánban követték egymást: október 23/24-én megalakult a Magyar Nemzeti Tanács is. 1918. október 25-e óta hivatalosan is létezett a Katonatanács, amelynek célja a hadsereg „forradalmasítása” és az „ellenforradalmi, reakciós erők kiszűrése és eltávolítása” volt. A szervezet csakhamar nyílt kommunista befolyás alá került. Vagyis a hadsereg keretein belül már (és még) nem működött semmilyen védelmi reflex vagy utasítás, hogy nehogypolitikai befolyásoltság alá kerülhessen... Október 29-ére már egyenesen fegyveres hatalomátvételt terveztek, hogy Károlyit így juttassák hatalomra. 1918. október 30-án pedig már a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozás mellett agitáltak különböző laktanyákban, majd az esti órákban a Katonatanács fegyveresei elfoglalták a Keleti pályaudvart, feltörték a vagonokat, és újabb fegyvereket szereztek. Éjszaka letartóztatták Várkonyi Albert térparancsnokot, és megszállták Budapest pályaudvarait, továbbá a Főpostát, a telefonközpontokat, a különböző stratégiai pontokat, illetve a hidakat, másnapra pedig a Mária Terézia laktanyát is.¹ A Katonatanács politikai befolyásához immár végképp nem férhetett kétség. Érdemes elgondolkodni, hogy a törvényhozó szervként működő Magyar Nemzeti Tanács hogyhogy nem tudta/akarta/merte megfékezni a Katonatanács hatalmának elburjánzását. De tekintettel arra, hogy magának a szervezetnek nem maradtak fenn hivatalos iratai, így csak rekonstruálni tudjuk az eseményekből és a memoárokból, illetve deduktív módszerekkel következtetni valódi szerepére.

A háború befejeződése miatt érzett eufória azonban csakhamar eltűnt. Hiszen – ha csak magyar szempontból szemléljük az eseményeket – a Balkánon sem a román, sem pedig a szerb igényeket nem vette figyelembe az olasz fegyverszüneti megállapodás. Az alig egy hete regnáló Károlyi Mihály vezette magyar kormány delegációt küldött az akkor már Belgrádban állomásozó Franchet d’Espèrey tábornokhoz, magának Károlyinak a vezetésével, hogy a balkáni relációban is érvényes, illetve közvetlenül Magyarországgal megkötött fegyverszüneti megállapodást hozzanak tető alá. A végül november 13-án aláírt egyezmény 18 pontban foglalta össze a háborúban vesztes Magyarország számára teljesítendő feladatokat. Látszik a megállapodás szövegéből, és ezt a memoárok alátámasztják, hogy az antantisztek egyszerűen nem tekintették a magyar küldöttséget egyenrangú partnernek. A fegyverszüneti megállapodás pontjai között nemcsak bizonyos területek kiürítését írták elő, hanem maximalizálták a magyar hadsereg nagyságát, de szabályozták az antantnak, illetve a szerb hadseregnek biztosítandó felszerelést is, vagy éppen a magyar posta, távirtda, telefon és szikratávíró kisajátítását is...² Míg a magyar kormány a függetlenséget és a „múlttal” való szakítását próbálta ezzel a lépéssel deklarálni, addig ez az antantot egyszerűen nem érdekelt. A szerb, illetve az egyezmény után és hatására a román és a cseh vezetők is elérkezettnek látták az időt, hogy területi igényeiknek ne csak hangot adjanak, hanem ki is elégsék azokat.

¹ BÁNLAKY 1929.

² Az egyezmény szövegét közli: ÁDÁM–ORMOS 1999, 16–18.

1918 őszén szinte külön politikai tényezővé nőtte ki magát a már korábban említett Katonatanács. S bár a sokat vitatott hadügyminiszter, Linder Béla³ utasítására még 1918. november 2-án átszervezték a Katonatanácsot, ekkor került a szervezet élére Pogány József,⁴ két nappal később már maga Linder és Batthyány Tivadar belügyminiszter is a Katonatanács feloszlását és vezetőinek letartóztatását követelték. Másnap, 1918. november 5-én a kormány azonban megegyezett a Katonatanáccsal, hogy az a továbbiakban „csak” propagandisztikus, illetve ellenőrző munkát fog folytatni. Ebből a hektikusságból azonban leszűrhető egy alapvető, a Károlyi-, majd a Berinkey-kormányokra egyaránt igaz megállapítás. Olyan gyengék voltak, annyira nem volt igazi befolyásuk és hatalmuk, hogy még a honvédségnél (vagyis egy, a kormány alá tartozó fegyveres testületnél, amely ráadásul erősen Budapest-centrikus volt) sem tudott semmilyen akaratot keresztülvinni. A kormány és a Katonatanács megállapodásában szereplő propagandamunka pedig jellemzően a mindenkori kormány és hadügyminiszter ellen folyt. Ennek egyik kézzelfogható „eredménye” volt Bartha Albert honvédelmi miniszter lemondatása, aki ugyanis újjá akarta szervezni a magyar hadsereget 1918 novemberében, hogy Magyarország felvehesse a harcot az utódállamokkal. Újfént érdemes elgondolkodni azonban két kérdésen. Egyik, hogy milyen kormány volt az, amelyiknek az egyik legfontosabb miniszterét egy soha és senki által meg nem választott, ráadásul a hadsereg keretében létrejött szervezet meg tudta buktatni. Másik kérdés, hogy vajon a kommunista Pogánynak, illetve a kommunista befolyás alatt álló Katonatanácsnak mi lehetett a valós célja azzal, hogy megakadályozta a hadsereg újra- vagy újjászervezését. A Katonatanács tevékenysége csak abból a szempontból minősíthető eredményesnek, hogy a magyar kormány kénytelen volt partnernek, tárgyalófélnek tekinteni. Így aztán a befolyása – mind formális, mind pedig informális értelemben – egyre komolyabb lett, s csakhamar nem csak tisztán a honvédséget érintő ügyekben fejtette ki a véleményét. Ezt mutatja, hogy 1919. január 12-én Pogány József a Katonatanács egyik gyűlésén nyíltan követelte az „ellenforradalmi” tisztek eltávolítását a hadseregből. 1919. február 5-én a Katonatanács egyenesen felszólította a kormányt, hogy az ellenforradalmat irtsa ki. 1919. március 13-án pedig a fővárosi rendőrség egy része is csatlakozott a Katonatanácshoz. Önmagában a dátum is érdekes, hiszen nyolc nappal a kommunista hatalomátvétel előtt történik mindez. Arra pedig semmilyen logikus válasz nem adható, hogy a Belügyminisztérium alá tartozó rendőrség miként csatlakozhatott a Katonatanácshoz... Mindez természetesen megint felveti az emberrel a kérdést: hogyan működött, pontosabban nem működött az elhárítás a hadseregben vagy a rendőrségnél? 1919. március 21-én pedig részben a Katonatanács követelésére engedte szabadon Váry Albert a korábban bebörtönzött kommunistákat. Ugyanezen a napon Pogány József javaslatára elhatározták a proletárdiktatúra kikiáltását, és ezzel párhuzamosan megkezdték a fontosabb stratégiai pontok elfoglalását, valamint átvették a rendőrség feletti ellenőrzést.⁵ Azonban az „új rendben” a katonatanács nem illett bele a szervezeti struktúrába.

³ Linder politikai tevékenysége erősen kritizálható volt mind 1918 őszén, mind pedig 1921-ben. Személyével kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy 1918. október 31. és november 9. között, vagyis alig 10 napig volt miniszter. Talán nem mellékes, hogy a Honvédelmi Minisztérium keretében 1918. november 1-jén jött létre a hírszerző és elhárító részleg is. Linder életéről lásd: HAJDU 2008.

⁴ Pogány politikai pályafutásáról lásd: SAKMYSTER 2012.

⁵ BÁNLAKY 1929.

De lássuk be azt is, hogy immár nem is volt szükség rá. Ezért a Hadügyi Népbiztosság rendelete alapján 1919. április 14-én a Katonatanácsot megszüntették.⁶

A Károlyi- és a Berinkey-kormány számára a másik nagy kihívást a frontról hazatérő katonák jelentették.⁷ Őket ún. gyűjtő-, illetve fogadóállomásokon várták, ahol nem pusztán segítették hazatérésüket, de valamilyen ellátmányt is biztosítottak számukra. Ezen állomások döntő része a keleti frontról hazatérőket várta, de osztrák területen is találunk néhányat belőlük. A határnál ún. határ menti fogadóállomásokon kellett átmenniük a katonáknak, ilyen működött Bruck-Királyhidán, Savanyúúton, Sátoraljaújhelyen és Szentgotthárdon. Majd innen kerültek a katonák különböző leszerelőtáborokba, amelyek már az ország belső részein voltak.

Bár több településen is működött leszerelőtábor,⁸ de ezek közül a Veszprém megyei Csóton lévő volt a leghosszabb ideig működő és szempontunkból a legfontosabb. A település mellett ugyanis már 1915 óta működött egy hadifogolytábor, amely 1918–1919 után új feladatot kapott: leszerelőtábor lett, majd az 1920-as évek elejétől az immár hazatért katonák szűrőtáboraként működött. Akik ide kerültek, azokat már korábban kiválogatták, s Csóton újabb és talán még alaposabb kihallgatásoknak vetették alá. Volt, akit aztán elengedtek, de volt olyan, akit inkább a zalaegerszegi internálótáborba helyeztek át további vizsgálatok céljából...⁹ De mit vagy kiket keresett a hatalom? A válasz egyértelmű: minden bolsevik-, kommunistagyanús személyt ki kívántak szűrni, nehogy véletlenül hazatérhesenek. Természetesen ennek kapcsán kerestek mindenféle propagandaanyagot is, nem is szólva az üzenetekről és a rejtett híradásokról. Míg kommunista hazatérővel minden front esetén számoltak, a keleti hadszíntérről hazatért katonák még egy szempontból voltak komoly információforrások. Nevezetesen tőlük lehetett a legtöbb információt beszerezni a Szovjet-Oroszországban maradt és ott valamilyen pozícióba került magyar katonákról, hadifoglyokról.¹⁰ Érdemes azonban megjegyezni, hogy az információk ellenőrzéséről nincs forrásunk, vagyis nem tudjuk, hogy az így szerzett adatok mennyire voltak megbízható vagy éppen fals hírek.

A Károlyi-, majd a Berinkey Dénes vezette kormány is egyre komolyabban vette azonban, vagy pontosabban kénytelen is volt egyre komolyabban venni a szélsőjobb- és szélsőbaloldali szervezkedéseket, amelyek nyíltan és erőszakkal a hatalomra törtek.¹¹ Ezen mozgódások ellen 1918 végén, 1919 elején a kormányok még a rendőrség segítségével, jogilag szabályozott módon – vagyis a hatályban lévő törvények alapján – akartak fellépni. Talán abban a hitben is ringatták magukat, hogy elszigetelt, kicsi, komolyabb támogatással nem rendelkező csoportokról van csak szó. Azonban Berinkey már elérkezettnek látta az időt a keményebb lépések megtételére is 1919. január végén. A hivatalos fellépés okait, módjait és mikéntjeit volt hivatott rendezni az 1919. február 22-én kiadott XX. néptörvény, amely

⁶ BÁNLAKY 1929.

⁷ Vö. BONHARDT 1994.

⁸ A leszerelőtáborok a Honvédelmi Minisztérium 3000 eln/55 b. sz. utasítása alapján jöttek létre. A táborokban kezdetektől működtek az ún. *igazolást előkészítő bizottságok*, a feladatot később a „csóttábori T” kirendeltség vette át.

⁹ Az internálótábor 1920 áprilisától működött, s csak 1924-ben zárták be. A korabeli internálásokról lásd: KOVÁCS 2012, 431–437.

¹⁰ KOVÁCS 2017.

¹¹ 1918. november végén – december elején alakul meg a Magyar Országos Véderő Egylet, illetve 1919 januárjában az Ébredő Magyarok Egyesülete.

„A forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizet alá vételéről” szólt. Erre hivatkozva több közéleti, elsősorban karlista, illetve legitimista személyt internáltak. Lehet, hogy csak véletlen egybeesés, de a minisztertanács 1919. február 22-ei ülésének 28. napirendi pontjában konkrét (!) internálási ügyeket tárgyalt, a Honvédelmi Minisztérium előterjesztésében.¹² A későbbiekben azonban mindösszesen egyetlenegy esetben fordult elő, hogy a minisztertanács konkrét személy vagy személyek internálási ügyével foglalkozzon: az 1919. március 21-ei ülés 26. napirendi pontjában Szikora Zoltán lapszerkesztő internálására született előterjesztés. Ennek a napirendi pontnak azonban – szemben az egy hónappal korábbival – a Belügyminisztérium volt az előterjesztője. Vagyis 1919. január elején a Budapesten székelő kormányok elsősorban belülről láttak el- lenseget, akivel szemben fel kell lépni. Ne feledjük, a történelmi Magyarország nagy része ekkor már cseh–román–szerb–francia megszállás alatt volt...

Amikor Fernand Vix alezredes 1919. március 20-án újabb jegyzéket nyújtott át Károlyi Mihálynak, amelyben újabb területek kiürítését írták elő Magyarország számára, azt már sem maga Károlyi, sem pedig a Berinkey-kormány nem tudta elfogadni, és így lemondtak. Itt azonban érdemes megállni egy pillanatra. Hogy lehet az, hogy a magyar kormány csak a pletyka szintjén tudott a készülő ún. *Vix-jegyzékről*, s így valóban sokként élték meg a magyar politikai élet szereplői, amikor szembesültek vele? Vagy másik oldalról megközelítve a kérdést: hogyan lehetséges az, hogy a kormány nem volt tisztában azzal, hogy Vix ellenezett egy újabb magyarokat sújtó jegyzéket, s hogy több francia tábornokkal is vitában állt a románok erdélyi előretörése miatt?¹³ Túl a politikai naivitáson és rossz helyzetértékelésen, alapvetően a hírszerzés és az elhárítás elégtelenségére, gyenge teljesítményére vagy még inkább azoknak *de facto* hiányára vezethető vissza, hogy a magyar kormányok ennyire alulinformáltak voltak.

A Vix-jegyzék átadása után a magyarországi helyzet végkép kaotikus lett. A kommunista hatalomátvétel után a kormány szerepét a Forradalmi Kormányzótanács töltötte be, a tárcák pedig népbiztosok lettek, élükön népbiztosokkal.¹⁴ Témánk szempontjából a Belügyi Népbiztoság (BN) bír különös fontossággal. Ugyanis az átalakítás hevében 1919. március 26-án, az 1-es számú BN rendelettel (hivatalos megjelenése: 1919. április 1.) létrehozták a Vörös Őrséget, amely a csendőrség, a rendőrség, a határőrség és a pénzügyőrség feladatait vette át: „A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadseregnek kiegészítő részét képezi, és tagjai bármikor hadiszolgálatra rendelhetők, illetve a Vörös Hadseregbe áthelyezhetők. A Vörös Őrség felállításával egyidejűen az összes rendőri vonatkozással bíró karhatalmi alakulatok megszűnnek. A Vörös Őrség közvetlenül a belügyi népbiztos alá van rendelve.” Érdemes megjegyezni azt is, hogy a Vörös Őrség szervezeti és működési szabályzatát a Hadügyi Népbiztoság dolgozta ki. Emellett a megszüntetett szervek személyi állományát korábbi illetményük további folyósításával rendelkezési állományba helyezte úgy, hogy a Vörös Őrségbe jelentkezettnek tekintették őket, s emiatt átvételi eljárás alá vonták valamennyiüket.¹⁵ Érdekes adalék, hogy mind a Budapesti, mind pedig az Országos Vörös Őrség parancsnoki tisztét betöltötte Lander Ernő, a belügyi népbiztos Lander Jenő öccse. Kérdés persze, hogy a családi kötelékek, a kommunista mozgalomban a kezdetektől való

¹² MNL OL K-27. 121. doboz, 1919. február 22-ei minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve.

¹³ PASTOR 1976; ORMOS 1983, 131–132.

¹⁴ A népbiztosok száma, illetve személye többször is változott, de erre jelen tanulmány keretében nem térünk ki.

¹⁵ SUBA 2008, 133.

részvétel, vagy pedig a jogi végzettség és tapasztalat nyomott-e a latban. Tekintettel azonban Lander Ernő későbbi, szovjetunióbeli pályafutására, megkockáztatom, hogy a szükséges bizalmi viszonyon túl jogi ismereteire is szükség volt. A Vörös Őrségen belül működött a Politikai Nyomozó Osztály,¹⁶ amelynek dr. Wagas(z)t József rendőrkapitány és Korvin Ottó is a vezetői voltak. A szervezeti egység feladata egyértelmű volt: minden belső szervezkedés, mozgolódás és ellenállás felderítése és letörése, de nem riadtak vissza a kemény megtorlásoktól sem.

Ugyanakkor hasonló célokkal félig-meddig önkéntes alapon, illetve személyes ismeretségek útján is szerveződtek hasonló feladatokat ellátó alakulat(ok): a Lenin-fiúk avagy Cserny József különítményei. A szakirodalom, de a korabeli beszámolók alapján is nehéz megállapítani, hogy a két alakulat egy volt-e, vagy kettő. De az vitathatatlan tény, hogy céljaikban és módszereikben nem sok különbséget lehet felfedezni. Jellemző, hogy Cserny rendszeresen „terroralakulatnak” mondta saját csapatát, amely csak „A” párttól fogad el utasításokat... Ugyanakkor az is önmagában komoly viták melegágya volt, hogy Cserny és/vagy a Lenin-fiúk mennyiben voltak hajlandók alárendelni magukat a BN-nek, végrehajtani a magasabb helyről érkezett parancsokat. Elméletileg erre kötelezettek voltak, de a valóságban ez nem működött.

A káoszt növelte, hogy Cserny néha maga vezette a Forradalmi Törvényszék tárgyalásait, amelyek függetlensége így alapvetően megkérdőjelezhető volt, nem is szólva arról, hogy Cserny nemhogy jogi diplomával, de még érettségivel sem rendelkezett. Azonban 1919. április végén – amikorra már számos panasz érkezett ezen alakulat ellen – a Vörös Hadsereg új főparancsnoka, a szociáldemokrata Böhm Vilmos parancsot adott ki, amelyben „elrendelem [mármint Böhm – K. T.], hogy a hadműveleti területen lévő valamennyi, a hadsereg, vagy vörös őrség rendszeresített állományába és hadrend-alakulataiba nem osztott úgynevezett politikai terrorcsapat vagy más elnevezés alatt működő külön csapat haladéktalanul fölösztatandó és az ott lévő katonák a vörös hadsereg kötelékébe besorozandók. A jövőben mindazok, akik ilyen önkényes politikai terrorcsapatokat alakítanak, vagy azokat vezetik, vagy azokban részt vesznek, haladéktalanul rögtönítélő törvényszék elé állítandók [...]” Így Csernyt és csapatát is fegyverzetük leadására szólították fel, de a csoport lefegyverzése csak 1919. május 19-én sikerült. Ekkor Cserny vezetésével 43 emberével együtt közvetlenül a Korvin vezette Politikai Nyomozó Osztályhoz osztották be.¹⁷ További 25 embert pedig a Szovjetház őrzésére rendeltek. A helyzet fonákságát azonban jól jellemzi, hogy az 1919. június 24-ei ún. *monitorlázadás* után, július közepén Cserny engedélyt kapott csapata újjászervezéséhez. Ekkor azonban már meg voltak számlálva a Tanácsköztársaság napjai. Sorsukat sem Korvin, sem pedig Cserny és emberei nem kerülhették el: bár Cserny is bujkált, és megpróbálta elhagyni Magyarországot, de Körmenátnél elfogták augusztus 4-én. A nyomozás során Csernyt végül megtörték, bűneinek beismerése mellett számos terhelő vallomást tett társaira is. A Budapesti Királyi Büntető Törvényszéknek a 4039/1919 sz. M. E. rendelet alapján gyorsított eljárási szabályok szerint ítélező ötös tanácsa 1919. decem-

¹⁶ A szervezeti egység iratanyagát 1919. augusztus 2-án Korvin Sallai Imre és Stein Ferenc segítségével megemmisítette, így a Politikai Nyomozó Osztály tevékenységét csak memoárok és periratok alapján lehet rekonstruálni.

¹⁷ Sporadikus források alapján sejthető, hogy Korvin és Cserny kapcsolata nem volt súrlódásoktól mentes.

ber 11-én kelt B.8931/919b számú jogerős ítéletével végül halálra ítélte, és 1919. december 18-án 13 társával együtt kivégezték.¹⁸ Korvin Ottót 1919. augusztus 7-én fogták el, pere 1919. december 3-án kezdődött. Az ítélet nem lehetett kérdés: december 19-én a bíróság halálos ítéletet hozott, amelyet december 29-én hajtottak végre.

Ugyanakkor meg kell állapítanunk azt is, hogy a kommunista hatalom sokkal realiztikusabban ítélte meg immár a hadsereg, valamint az ellenállás kérdését. A Vörös Hadsereg sikeres hadjárata mögött azonban nem annyira a katonák kommunista szellem iránti lelkesedése, hanem sokkal inkább a hadsereg szakszerű vezetése és a katonák hazaszeretete állt. De volt k. und k.-s tisztek nemcsak a harcoló alakulatoknál, hanem a hírszerző és elhárító csoportnál is teljesítettek szolgálatot. Ennek a vezetője ugyanis Dimitrije Sztokajovics, vagyis Sztójay Döme volt, aki korábban az Evidenzbüroánál szolgált.¹⁹

Korábban már említettük, hogy a Budapesten székelő kormányokkal, de különösen a Forradalmi Kormányzótanáccsal szemben mindig is voltak ellenszervezkedések, ellenkormányok. IV. Károly hívei az ausztriai Feldbach környékén gyülekeztek, és várták a megfelelő pillanatot, hogy Károlyt visszasegítsék nemcsak a trónra, hanem a hatalomba. A konzervatív arisztokrácia Bethlen István vezetésével Bécsben gyülekezett és szervezkedett *Antibolsevista Comité* (ABC) néven. Míg az előbbieket inkább katonai erőt, addig utóbbiak inkább a politikai tudást és kapcsolati tőkét képviselték. Károlyi Mihály unokatestvére, Károlyi Gyula 1919. május 5-én Aradon alakított egy ellenforradalmi kormányt. Csak hogy ennek a kormánynak sem volt nemzetközi elismertsége – éppúgy, mint a Forradalmi Kormányzótanácsnak –, de a hatalma és ellenőrzése alatt álló terület is maximum csak szimbolikusnak mondható. Aradot ráadásul május végén a román hadsereg megszállta, Károlyiék pedig internáltak. Csak erőteljes francia nyomásra engedték szabadon Károlyit és a kormány néhány tagját, de például Szabó Zoltán honvédelmi miniszternek nem engedték, hogy Aradot elhagyva Szegedre menjen, és az újabb Károlyi-kormány tagja legyen. A május 31-én Szegeden létrejött II. Károlyi-kormány több tagját már az ABC delegálta, így például Kelemen Béla belügyminisztert is (1919. június 6-ig). Július 6. és 12. között maga Károlyi töltötte be a belügyminiszteri posztot is, majd az 1919. július 12-én alakult P. Ábrahám Dezső vezette kormányban Balla Aladár. Problematikusabb volt a honvédelmi tárca vezetése. Horthy Miklós, aki a szegedi Kas Szállóban gyülekező tisztek között a legnagyobb tekintéllyel bírt, Károlyi miniszterelnököt legfeljebb magával egyenrangú félnek tekintette. Így amikor a kormány és Horthy viszonya megromlott, az ellentengernagy könnyen önállósította magát. A P. Ábrahám-kormányban már inkább csak a rend kedvéért volt hadügyminiszter (Belitska Sándor). A fegyveres erő ekkor már Horthy, a Nemzeti Hadsereg és az időközben létrejött Fővezérség kezében volt.

A szegedi kormány(ok)nak azonban szintén megvoltak a maguk erős korlátaik. Egyik, s talán ez a legfontosabb, hogy magát Szegedet francia antantcsapatok szállták meg, akik csak nagyon komoly feltételek és korlátok között voltak hajlandók bármit is engedélyezni akár a Károlyi/P. Ábrahám-kormányoknak, akár magának Horthynak. Látnunk kell, hogy a korban a hírek, álhírek, rémhírek villámgyorsan terjedtek, nemkülönben a félígazságokat tartalmazó biztos információk. A szétesett magyar államapparátus, illetve

¹⁸ Az ítéletet hozó Stocker Antal kúriai bíró az ítéletet már 1920-ban megjelentette *A nagy per. Cserny József és terrorista társainak bűnügye* cím alatt: STOCKER 1920.

¹⁹ SZAKÁLY 2015, 227–228.

a különböző politikai vezetés(ek) hírszerző és elhárító tevékenysége ugyan tetten érhető, de hatékonyságuk, operatív tevékenységük, terveik és valós eredményeik meglehetősen szerénynek mondhatók.

1919 júliusában Szegeden az ottani Belügyminisztérium már öt osztályra tagolódott (közigazgatási, politikai hírszerzői, államrendőrségi, határrendőrségi és csendőrségi), majd létrejött még az útlevel-kiállító részleg.²⁰ Sokat eláruló tény, hogy leggyorsabban a rendőrség és a politikai hírszerzés megszervezését hajtották végre. 1919 júniusában és júliusában másnapi jelentésekben számoltak be az aktualításokról; így például arról, hogy 1919. június 20-án nyolc, politikai jellegűnek gondolt (!) összejövetel volt Szegeden. A Rendőri Osztály 1919. június 21-i keltezésű, 42/19 sz. jelentése pedig négy kommunista agitátorról tesz említést.²¹ A belügyminisztérium keretében 1919. július 7-én elkezdte munkáját a Szegedi Idegenellenőrző Hivatal.²² Ez kezdetektől fogva igen tágan értelmezte az „idegen” szót: mindenki, aki nem volt szegedi lakos 1919. augusztus 1. előtt. A hivatal hatáskörébe tartozott még, hogy ügynevezett politikai megbízhatósági igazolványt állítson ki az arra érdemeseknek.²³ Látható, hogy a szegedi kormány, illetve belügyi vezetés leggyorsabban a rendőrség és a politikai hírszerzők létszámának feltöltését végezte el, bár nyilván jelentézők is akadtak szép számban. Az önálló Politikai Hírszerző Osztályt 1919. június 30-án állították fel, Károlyi belügyminisztersége alatt. Az osztály szervezésével és vezetésével Siket Andor miniszteri titkárt bízták meg. Az új részleg első feladata az volt, hogy értesítette a többi minisztériumot: megalakult, munkára kész, azonnali hatállyal adják át nekik a birtokukban lévő valamennyi, az osztály számára releváns információt. 1919. július 26-án a szegedi minisztertanács a belügyminiszter előterjesztésére megtárgyalták, hogy az egyes minisztériumok a Tanácsköztársaság által ellenőrzött területekről adatokat és információkat szereztek be, méghozzá önálló forrásokból ahelyett, hogy ezzel a feladattal a Politikai Hírszerző Osztályt bízták volna meg.²⁴

Érdemes kiemelni, hogy a Honvédelmi Minisztérium már kezdetektől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy a szegedi kormány által ellenőrzött területeken katonai közigazgatást kell (pontosabban kellene) bevezetni. Ezt a tervet azonban mind Károlyi, mind pedig Korossy határozottan elvetette.²⁵

Mindenesetre ez a felvetés önmagában rámutat arra a különbségre, hogy a szegedi politikusok és Horthy mit gondolt arról, hogy kiket és hogyan kell(ene) felelősségre vonni 1919. augusztus 1-je, illetve 7-e után.²⁶ A francia engedéllyel felállított és kezdetektől Horthy irányítása alatt lévő hadsereg (amely később veszi csak fel a Nemzeti Hadsereg nevet) román segítséggel hagyhatta el Szegedet, és szerb segítséggel tudott a Dél-Dunántúlon megjelenni.²⁷ A Nemzeti Hadsereg, illetve a Fővezérség lényegében teljes működése alatt a kommunistá-

²⁰ BOTOS 1994, 22–23.

²¹ MNL OL K-572. 1. cs. 88., 126.

²² KELEMEN 1923, 605.

²³ Például: MNL OL K-572. 2. cs. 63.

²⁴ BOTOS 1994, 23.

²⁵ BOTOS 1994, 22.

²⁶ A vita egyik gyűjtőpontja az volt, hogy civil személyekkel szemben a katonai szervek ne, csak a rendőrség, illetve a civil igazságszolgáltatás járhasson el. A problémáról részletesen lásd: KOVÁCS 2009, 72–73.

²⁷ A kérdésről olvashatunk Kozma Miklós memoárjában is: KOZMA 1933.

kat, általában a baloldaliakat és a „liberális-defetista” erőket tartotta fő ellenségnek, akik az egyes számú bűnbakjai a háborús vereségnek és Magyarország szétesésének.

1919–1920 zavaros időszakában – mint láthattuk – több szervezet is foglalkozott politikai nyomozással és „rendteremtéssel”, amelyek ekkor sem (vagy még nem?) különültek el élesen a kémelhárító, korabeli kifejezéssel élve „defenzív” tevékenységtől. A magyar történelem szempontjából pedig különösen tragikus, hogy a korábbi vörösterrorra jött válasz: a fehérterror is több száz áldozatot követelt.²⁸ A fehérterror létrehozásában és működtetésében pedig a tisztai különítményeknek különösen nagy szerepe volt.

A hatalomra törő Horthy a Fővezérség, illetve még a szegedi kormány keretein belül két önálló osztályt állított fel 1919 júniusában: az „Ellenforradalmi” és a „VI. Politikai Hírszerző Osztályt”. Előbbi irányítása kezdetektől Gömbös Gyula feladata volt, míg utóbbié Kozma Miklósa. A VI. osztály feladata volt – a Tanácsköztársaság ellenőrzése alatti területeken a „fehér” hírszerzés és propagandatevékenység megszervezésén kívül – a kapcsolat felvétele a többi antikommunista szervezettel és a Vörös Hadseregben szolgáló, de Horthyval szimpatizáló antikommunista tisztekkel. A 14 751/eln. 6. 1919. számú utasítás értelmében „[a] fővezérséghez 2 belügyi, 1 csendőrségi és 1 külügyi kiküldött osztatik be”.²⁹ Érdemes megjegyezni, hogy a katonák – és a csendőrök – némi gyanúval viseltettek a polgári rendőrökkel szemben. Nem egyről gondolták, hogy „kommunistagyanús”, s emiatt megfigyelés alatt kell tartani. Hasonlóan viszonyultak a szegedi kormány többi tagjához, illetve a minisztériumok alkalmazottaihoz is.³⁰ Figyelőszolgálatra leggyakrabban a csendőrséget kérték fel Gömbösék. Ugyanakkor tudták, hogy az igazi urak a várost megszálló francia csapatok. Szegeden nemcsak francia – pontosabban francia gyarmati – katonák, hanem francia rendőrök is szolgáltak.³¹ Egy 1919. július 22-i, a Hírszerző Osztály által kémekről írt jelentésben szinte utasítják az eljáró tisztet, hogy mindenről informálja a francia városparancsnokságot, illetve a francia rendőrséget is!³² A megfigyelés és a megfigyeltetés nem csak a Tisza partján volt népszerű. A Pápai járás katonai parancsnoka saját hatáskörben elrendelte a városi közigazgatási hatóságok működésének megfigyelését, mivel különösen sok panaszt hallott a rendőrség.³³

Miközben az ismert kommunista vezetők elhagyták Magyarországot, Horthy hadserege és különítményei pedig román és szerb segítséggel – és mellelleg jóváhagyással – megszállták a Dél-Dunántúlt, azalatt a román hadsereg 1919. augusztus 3–4-én megszállta Budapestet is. A Peidl-, majd Friedrich-kormányok – túl azon, hogy a külföld egyiket sem ismerte el – valós hatalom nélküli kabinetek voltak, s azt se feledjük, hogy utóbbi lényegében román segítséggel jött létre. Más kérdés, hogy ennek ellenére a megszálló román csapatok lehallgatták a Friedrich-kormány tagjainak egymás közti beszélgetéseit...³⁴

²⁸ Jelen tanulmány nem foglalkozik részletesen a fehérterrorral, csupán jelezzük, hogy a korban többen az ebbéli tevékenységüket kémelhárító munkának fogták fel. A helytörténetírás eredményei mellett a témáról lásd: KOVÁCS 2009; KONOR 2010; KÁDÁR–VÁGI é. n.

²⁹ MNL FML VI.1. 1. d.

³⁰ MNL OL K-572. 1. cs. 786., 941–942.

³¹ MNL OL K-572. 2. cs. 50. (1919. július 22-i jelentés).

³² MNL OL K-572. 1. cs. 786.

³³ MNL FML Dunántúli Kormánybiztos Általános Iratai. 4. d. 18/hir/1919. sz.

³⁴ L. NAGY 1994.

A magyar politikai helyzet kaotikusságát végül egy ideküldött brit diplomata, George Clerk ugyan megoldotta, de felvetődött a kérdés, hogy a „kompromittálódott” személyekkel szemben ki folytassa le a nyomozást: a rendőrség vagy a honvédség. Erről 1919 őszén a Fővezér és az igazságügyi tárca komoly vitát folytatott egymással, különösebb eredmény nélkül. 1920 tavaszán a honvédelmi tárca egy teljesen új elképzeléssel állt elő. Soós Károly tábornok, a miniszter egységes antibolsevista szerv felállítását javasolta. Hosszas fejtegetés után arra a megállapításra jut, hogy „jelen helyzetben, midőn a bel- és külviszonyok még távolról sem tisztázottak, külbonyodalmak még mindig aktuálisak, sőt még a béke aláírása után is egy darabig aktuálisak maradnak, midőn a bolsevizmus egyéb ellenségeinkkel karöltve dolgozik a nemzeti és állami létünk megdöntésén, az összpontosított vörösvédelem vezetése katonai kezekbe legyen letéve [...], viszont természetesnek tartom, hogy mihelyt a viszonyok konszolidálódtak, a külbonyodalmaknak a bolsevizmussal való egybekapcsolása megszűnt, ezen szerv a katonaságtól a Belügyminisztérium kereteibe menjen át, és én leszek az első, ki azt annak idején javasolni fogja.”³⁵

A feladatot a Honvédelmi Minisztérium C (Belügyi) osztálya látta volna el. Ez ellen az elképzelés ellen azonban a Belügyminisztérium a leghatározottabban fellépett. 1920 kora nyarán pedig úgy tűnt, hogy nyert a BM: június 12-én a 4710/1920. ME számú rendelet kötelezte a hadsereget, hogy a polgári személyek utáni nyomozást szüntesse be, vagy erősen korlátozza. A katonák, illetve a HM azonban nem vonult vissza, sőt ellentámadásba lendült. Június 17-én – tehát alig egy héttel a 4710/1920. ME rendelet kihirdetése után – megszületett a Honvédelmi Minisztérium 102 929. számú rendelete, amely szerint létre kell hozni a Tájékoztató Szolgálatot, amelynek feladatát a honvédelmi miniszter a következőkben határozta meg: „célja a katonai parancsnokságoknak a belföldi viszonyokról tiszta képet nyújtani és ezáltal elkerülni azt, hogy az 1918-iki forradalmakhoz hasonló események a honvédelemért felelős katonai közegeket előkészületlenül találják, továbbá a nemzeti hazafias és honvédelmi eszmének terjesztése a nép legszélesebb rétegeiben.”³⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a T szolgálat felállítása ellen még a HM 13. hadbírói osztálya is kifogást emelt, igen hosszan megindokolva, hogy miért lenne veszélyes egy ilyen szerv.

Vagyis 1920–21 Magyarországon még mindig az volt a kérdés, hogy ki nyomozzon az ún. *politikai* ügyekben: katonák vagy rendőrök, illetve ki végezze az elhárítási munkát. A két szervezet és szakma – amúgy a korábbiakban sem teljesen zökkenőmentes – kapcsolata ezekben az években jutott a mélypontra.

Ennek egyik emblemikus eseménye az ún. *Club kávéházi atrocitás* volt,³⁷ amely során 1920 júniusában egy intézkedő rendőrt a tisztí különítményesek lelőtték a nyílt utcán. Az eset kapcsán mind a rendőrség, mind pedig a T osztály nyomozott. Csakhamar kiderült, hogy az ún. *T tiszték* – és a Honvédelmi Minisztérium – fő feladatuknak a bűnösök elbújtatását tartották a rendőrök elől...³⁸ A tisztí különítmények, illetve a „T tiszték” túlkapásai azonban egyre inkább soknak bizonyultak a politikának is, s 1921-ben már Horthy sem védte meg őket.

³⁵ HOLLÓS – NEMESNÉ BERÁN 1977, 43.

³⁶ Idézi: VARGYAI 1971, 110–111.

³⁷ Az esetet feldolgozta: ZINNER 1989, 97–98.

³⁸ KOVÁCS 2009, 89–92.

1921 első hónapjaiban kormányzati szinten újragondolták a kém-, vörös- és nemzetvédelmet. Ennek eredményeképpen 1921. június 26-án a T osztály a Magyar Királyi Belügyminisztérium hatáskörébe került át. A külön T szolgálat ezek után még egy évig sem maradt fenn: az akkori belügyminiszter, Klebelsberg Kunó 1922. június 1-jével egyszerűen megszüntette azt (1715/1922. sz. res.). Azok, akik addig a csendőrparancsnokságokon a T szervnek dolgoztak, átkerültek a területileg illetékes vegyesdandárhoz. 1922 nyarára hivatalosan is eldőlt az alapvető kérdés: politikai ügyekben, civilekkel szemben a rendőrség nyomoz. A katonaság pedig visszaszorult a kaszárnyákba, s immár nem foglalkozhattak nyíltan (bel)politikai kérdésekkel, politikai nyomozásokkal, és az elhárítási munkából is csak a kifejezetten katonai vonatkozású kérdések maradtak meg hatáskörükben.

Összességében mi mondható el az 1918 ősze és 1922 közötti időszakról témánk szempontjából? Egyrészt a nemzetközi helyzet, az, hogy Magyarország az első világháborút a vesztes oldalon fejezte be, alapvetően befolyásolta a folyamatokat. A gyengekező kormányok hatalmukat jobban féltették politikai ellenlábasaitól, mintsem az antanttól vagy a velük szövetséges államoktól. Így az elhárító munka dandárja sokkal inkább irányult ezen csoportok ellen, mintsem a külföldi hírszerzők ellen, akiknek – s ezt lássuk be – nem volt nehéz dolguk 1919–1920 Magyarországon. Elég volt csak beszélgetniük néhány magyar politikussal... Így a profi, akár az egykori Evidenzbürót is megjárta tisztek, és így a szakértelmük is paragon hevert. A rossz emlékü Tanácsköztársaságot és vörösterrort követő zűrzavar és fehérterror megerősítette a belső ellenség keresésének „szükségyszerűségét”, a szomorú eredmény ismert. A korban szinte mérhetetlen mennyiségű hír és álhír terjedt az országban, de főleg Budapesten. A kormányok számára önmagukban ezek szűrése is sok munkát adott. A probléma végül Bethlen István kormányzásának első éveiben oldódott meg. Bethlen és köre felszámolta a tisztí különítményeket, s letörte a hadsereg igényét, hogy a civil ügyekbe oly mértékben beleavatkozzon, mint ahogyan azt korábban tette. A kormány a Belügyminisztériumot, illetve a rendőrséget jelölte ki, hogy az ország belső békéjére, nyugalma vigyázzon, s ennek keretében az elhárítási feladatok is hozzájuk kerültek. A trianoni békediktátum korlátozta ugyan a magyar honvédség lehetőségeit, amely természetesen próbálta ezt kijátszani – gondoljunk csak az ún. *rejtett* osztályokra más minisztériumokban –, de a magyar kormány katonai kérdésekben továbbra is számított a k. u. k.-s és/vagy evidenzbürós tisztek tapasztalataira, munkájára.

Felhasznált irodalom

- ÁDÁM Magda – ORMOS Mária szerk. (1999): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. I. köt. Budapest, Akadémiai.
- BÁNLAJKY József (1929): A katonatanács megalakulása. In BÁNLAJKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. Budapest, Grill.
- BONHARDT Attila (1994): *A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után: a magyarországi hadifogolyfogadó- és leszerelő szervek tevékenysége 1918–1923*. Kandidátusi disszertáció kézirat.
- BOTOS János (1994): *A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*. Budapest, BM Kiadó.
- HAJDU Tibor (2008): Linder Béla és Pogány József a hadügy élén. *História*, 30. évf. 9. sz. 33–35.

- HOLLÓS Ervin – NEMESNÉ BERÁN Éva szerk. (1977): *Megfigyelés alatt. Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből 1920–1944*. Budapest, Akadémiai.
- KÁDÁR Gábor – VÁGI Zoltán (é. n.): *Törvényen kívül: fehérterror és lakossági pogromhullám 1919–1921*. Elérhető: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=146:-toervenyen-kivuel-feherterror-es-lakossagi-pogromhullam-1919-1921-&catid=15:tanulmanyok (A letöltés ideje: 2017. november 12.)
- KELEMEN Béla (1923): *Adatok a szegedi ellenforradalmi kormány történetéhez*. Szeged, Mars Grafikai Műintézet.
- KONOK Péter (2010): Az erőszak kérdései 1919–1920-ban. Vörösterro – fehérterror. *Múltunk*, 55. évf. 3. sz. 72–91.
- KOVÁCS Tamás (2009): Az ellenforradalmi rendszer politikai rendszetének genezise, 1919–1921. *Múltunk*, 54. évf. 2. sz. 64–92.
- KOVÁCS Tamás (2012): Az internálás mint rendészeti válasz állambiztonsági és államrendészeti kihívásokra 1919–1945 között. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport. 431–442.
- KOVÁCS Tamás (2017): Két „csóttábori” jelentés nyomában. In BODA József – FELKAI László – PATYI András szerk.: *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére. Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest, Dialóg Campus. 337–347.
- KOZMA Miklós (1933): *Az Összeomlás 1918–19*. Budapest, Athenaeum.
- L. NAGY Zsuzsanna (1994): A főváros román megszállás alatt: 1919. augusztus–november. *Budapest Negyed*, 2. évf. 2. sz. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00004/nagy.htm> (A letöltés ideje: 2017. november 12.)
- ORMOS Mária (1983): *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth.
- PASTOR, Peter (1976): *Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three*. New York, Boulder – Columbia University Press. Elérhető: www.hungarianhistory.com/lib/wils/wils01.htm (A letöltés ideje: 2017. november 7.)
- SAKMYSTER, Thomas L. (2012): *A Communist Odyssey: The Life of József Pogány / John Pepper*. Budapest, Central European University Press.
- STOCKER Antal (1920): *A nagy per. Cserny József és terrorista társainak bűnügye*. Budapest, Magyar Országos Véderő Egyesület. Elérhető: http://mtdaportal.extra.hu/books/stocker_antal_a_nagy_per.pdf (A letöltés ideje: 2017. november 8.)
- SUBA János (2008): Karhatalmi formációk Magyarországon 1918–1920. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 15. évf. 18. sz. 131–142.
- SZAKÁLY Sándor (2015): *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Budapest, Magyar Napló.
- VARGYAI Gyula (1971): *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- ZINNER Tibor (1989): *Az Ébredők fénykora 1919–1923*. Budapest, Akadémiai.

Nagy Ákos Péter

A magyarországi belügyi belső elhárítás történetének rövid áttekintése a második világháború végétől a Nemzeti Védelmi Szolgálat megalakulásáig

A belügyi belső elhárítás szervezetének kialakulása és változásai Magyarországon 1944 őszétől az 1956-os forradalom és szabadságharcig

Hazánk második világháborút követő sorsát elsősorban azok a nemzetközi szerződések határozták meg, amelyeket a tengelyhatalmak ellen szövetséges nagyhatalmak a világháború alatt megkötöttek.¹ Másodsorban pedig a későbbi magyar kormányok döntései voltak meghatározóak.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legelső intézkedései közé tartozott a jogállamiság megteremtéséhez szükséges első jogszabályok meghozatala, az új közigazgatás megszervezése, a földreform kidolgozása, a honvédség és a rendőrség újjászervezése, valamint a háborús jóvátételekhez tartozó intézkedések elindítása.

A rendőrségen szovjet mintára újrászerveződtek és egyúttal meghatározó szerephez jutottak a politikai részlegek is. A kezdeti káoszra jellemző, hogy egyszerre két helyen is megalakult a politikai rendőrség, Budapesten (Péter Gábor vezetésével), illetve Debrecenben (Tömpe András vezetésével).

A két, egymástól függetlenül megalakított szervezet feladatai közé tartozott többek között a volt munkaszolgálatosok, háborús bűnösök, deportálások elszenvetői és elkövetőinek vizsgálata éppúgy, mint a politikai pártok és frakciók tagjainak vagy éppen a volt rendszer köztisztviselőinek és közalkalmazottainak visszamenőleges átvilágítása. A szervezetek feladatainak és hatáskörének vizsgálata alapján megállapítható, hogy már 1945-ben prioritást élvezhetett a belügyi belső biztonsággal és elhárítással kapcsolatos tevékenység.

Ezen politikai egységekbe, a politikai rendőrség kötelékébe kezdték el nagy erővel beszervezni a partizánokat, a proletár fiatalokat és az általuk megbízhatónak vélt korábbi

¹ A teheráni egyezmény (1943. november 28. – december 1.), a jaltai értekezlet (1945. december 4–11.), illetve a második világháború után a potsdami értekezlet (1945. július 17. – augusztus 2.), valamint a Magyarországgal Párizsban megkötött békeszerződés (1947. február 10.), amely 1947. szeptember 17-én lépett életbe. Forrás: *A Decade of American Foreign Policy: Basic Documents, 1941–49* (1950).

rendszerek erőszak szervezeteinek alkalmazottait. Elkezdődött az újonnan toborzott rendőrségi állomány átvilágítása és ellenőrzése, valamint a rendőrségi állományról szóló nyilvántartás megszervezése és létrehozása is. Kezdetben a szovjet alakulatok által elhurcoltak nagy száma miatt a frissen felállított rendőrség nehezen tudta végrehajtani feladatát.

A kommunista párt több, általuk megbízhatónak tartott és a rendőrség újjászervezésében részt vállaló személyt bízott meg azzal a feladattal,² hogy járják végig a vidéket, és a vizsgált területről előre meghatározott szempontok szerint készítsenek összefoglaló jelentéseket. Ezek alapján a Belügyminisztérium gyorsan reagált néhány problémafelvetésre, amely a rendvédelmi szervek helyzetének stabilizálását segítette elő.³

A Magyar Királyi Csendőrség⁴ megszüntetését követően megalakult a Magyar Államrendőrség.⁵ Az állam teljes területén a rendőrhatalom jogkörét és rendőrszolgálatot a belügyminiszter felügyelete és ellenőrzése mellett a Magyar Államrendőrség hatáskörébe utalta.⁶ A felhatalmazás alapján a Magyar Államrendőrség hatáskörébe tartozott többek között „az államrendészet (politikai rendészet) minden ágának ellátása” is.⁷ A politikai rendészeti osztályok állománya a kezdeti időkben csak mintegy 130 főből állt, amely 1946-ban már majdnem a tízszeresére, 1240 főre nőtt.⁸

A Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály A–K jelzésű főcsoportokba tagolt szervei foglalkoztak belső elhárítással az alábbiak szerint: a C főcsoport a népellenes besúgók, spiclik, provokátorok, valamint az osztály belső bizalmi ügyei, így esetleges megvesztegetések, részrehajlások felderítésével, a D főcsoport a defenzív vonatkozású ügyekkel. A Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály alosztályokba tagolt szervei közül a Defenzív Alosztály a rendőrség és a politikai rendőrség belső biztonságának felügyeletével, illetve a vidéki politikai rendőrség iratainak őrzésével volt megbízva, a Felügyeleti és Területi Alosztály pedig ellenőrizte a többi alosztály és a vidéki szervek közötti tevékenységet.

Az elhárító munkára több okból is szüksége lehetett a rendszernek: egyrészt feltehetően azért volt szükség a belső elhárítással foglalkozó szakemberekre, mert teljes kontrollt akartak gyakorolni még a saját embereik felett is, másrészt pedig azért, mert nem voltak pontos és ellenőrzött információk arról, hogy milyen háttérrel rendelkeznek azok a személyek, akik az újjászervezett államrendőrség állományába bekerültek. A szakirodalomban már részletes feldolgozták⁹ a Magyar Államrendőrségbe beolvasztott, új típusú politikai rendészeti osztályok későbbi sorsának alakulását, azonban a belügyi belső elhárításért felelős egységekről csak érintőlegesen tettek említést.

² Amely feladatra a felhatalmazást a 132.790/1945. BM 7. számú nyílt belügyminisztériumi rendelet adta.

³ Javaslatok, jelentések a rendőrség szervezeti, fizetési ügyeiről, a közlekedés, határrendészet, KEOKH megszervezéséről, a rendőrákadémia munkájáról (1945. V. 11. – 1948. V. 31.). PIL-MKP KVI. 274. f. 11. 5. ó. e. 8–15.

⁴ 1.690/1945. ME r.

⁵ 1.700/1945. ME r. 1. §.

⁶ 1.690/1945. ME r. 5. § (1). bek.

⁷ 1.690/1945. ME r. 6. §.

⁸ ORGOVÁNYI 2014.

⁹ Többek között Müller Rolf, Krahulcsán Zsolt, Cserényi-Zsitnyányi Ildikó, Baráth Magdolna, Kiszeley Gábor által.

A két, egymással párhuzamosan működő, de lényegében önálló osztály egységesítése, a Belügyminisztérium első átszervezése Rajk László belügyminiszterségéhez köthető.¹⁰ Az így létrejött szervezet a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (a továbbiakban: ÁVO) néven működött tovább. A szervezet súlya jelentősen növekedett, a belügyi hierarchiában három lépcsőt előrébb lépett, működési tevékenysége országos illetékességűvé vált, de még a rendőrség kötelékén belül működő, osztályszervezetű egységes politikai rendőri alakulatként szerepelt.

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya ügykörét képezte a büntető törvénykönyvben leírt¹¹ vagy a népbíráskodásról szóló rendeletekbe¹² ütköző bűncselekmények nyomozása és feljelentése, egyesületek működésének figyelemmel kísérése, esetleges betiltásukra történő javaslattevés. Ügykörükbe tartozott továbbá a politikai tartalmú röpiratterjesztők tevékenységének nyomozása, bejelentett gyűlések megfigyelése, államrendészeti vonatkozású belföldi és külföldi adatok gyűjtése, titkos rádióállomások felderítése is. Az ÁVO továbbá javaslatvételi lehetőséggel rendelkezett a rendőrhatóságok felé internálások, kitiltások, rendőri felügyelet alá helyezés és rendőrhatósági őrizet tekintetében, és nem utolsósorban a politikai megbízhatóságot illetően is véleményezési joggal rendelkezett. Az ÁVO munkamódszere konspiratív, szigorúan bizalmas, illetve nem volt publikus. A munka tökéletes végrehajtása azonban komoly akadályokba ütközött, mivel a korabeli állomány tagjai – ahogyan azt az egyik vezetőjük egy értekezleten jelezte – korábbi hivatásuk vagy képzetlenségük miatt még nem ismerték későbbi szakterületeiket, így könnyű volt őket megvezetni, a párt érdekeivel ellentétes tevékenységet elrejtteni. Ezeken túl pedig alapvető problémaként jelentkezett az állomány körében az operatív tevékenység ismeretének, illetve megértésének hiánya.¹³

A Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályát (BM ÁVO), az új szervezetet – feltehetően annak mindenható erejét és abban rejlő veszélyességét felismervén – Rajk László a Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségébe helyezte (1948), ezért már nem volt alárendelve egyik főkapitányságnak sem. A vidéki osztályok irányítása is megváltozott, szintén csak a BM Államvédelmi Osztály vezetőjéhez tartoztak. Mivel azonban az országos illetékesség ellenére az osztály továbbra sem rendelkezett hatósági jogkörrel, ezért a kényszerintézkedések tekintetében csak javaslatvételi jogosultságuk volt. Emiatt a BM ÁVO egységei által folytatott egyes ügyekben továbbra is a kapitányságvezetők mondhatták ki az utolsó szót. Rajk László – Péter Gábor korábbi változtatást sürgető indítványát figyelembe véve – az Magyar Kommunista Párt Belügyi Bizottsága (MKP) számára nyújtott be javaslatot, amelyet végül 1948. július 12-én fogadtak el, s a szervezet így megkapta a hiánnyolt jogosultságokat. A végső döntés már az új belügyminiszter, Kádár János működéséhez

¹⁰ Rajk László 1946. március 20-án, Nagy Imre lemondását követően kapta meg a belügyminiszteri tárcát, mivel Nagy Imre két nappal korábban, 1946. március 18-án önként lemondott a tisztségéről. Nagy Imre lemondásának hátterében az állt, hogy belügyminiszteri tevékenységét a Magyar Kommunista Párt vezetősége többször is kritizálta. 533.900/1946. BM r.

¹¹ 1946/VII. tv.

¹² 81/1945. ME r.; 1440/1945. ME r.; 6750/1945. ME r.

¹³ 1947. évi operatív csoportvezetői értekezlet anyagai. ÁBTL V-150339, 2.1. XI/1. 1948. 48.

köthető;¹⁴ 1948. szeptember 10-én így „létrejött a kibővített jogkörű politikai rendőrség, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága”.¹⁵

A BM ÁVO-n belül a belső elhárító tevékenység a korai időszakban a VI. és a XV. osztályhoz tartozott. A BM ÁVO-nál a belső biztonsági elhárítást és ellenőrzést a VI. osztály végezte. Feladatkörük – a belbiztonsági ellenőrzés tekintetében – a rendőrség, a honvédség (párhuzamosan a Katona Politikai Osztály is végezte a tevékenységét), a minisztériumok és a felügyeleti körükbe tartozó intézmények, minden országos, illetve vármegyei hatáskörű közigazgatási szerv állományának, valamint minden közalkalmazotti szakmai szerveződésnek az ellenőrzése és elhárítása, valamint esetenként ipari terület elhárítása volt.

Az osztályok feladata ezeken a területeken elsődlegesen a politikai aknamunka és a korrupció, illetve a reakciós elemek kiszűrésével különféle szabotázsakciók megakadályozása volt. A BM ÁVO XV. osztálya is belső ellenőrzést folytatott, hiszen az ÁVO egységeinél dolgozó személyek múltjának feltárását és ellenőrzését végezte. Megállapítható, hogy még a legmegbízhatóbbnak tartott szervezetben, az ÁVO-ban szolgálatot teljesítő alkalmazottak sem tűntek eléggé megbízhatónak vezetőik szemében, az ő visszaellenőrzésükre is többször sor került.

Az Államvédelmi Hatóság

Rajk László (és társai) perét és elítélését követően a Belügyminisztériumot átszervezték. Ennek során¹⁶ a Belügyminisztériumból kivált a BM ÁVO, és önálló, elkülönült szervezeti keretben Államvédelmi Hatóságként folytatta tevékenységét.¹⁷

A korábbi belügyi osztályból alakult szervezethez több, korábban más szervhez tartozó, de hasonló feladatot ellátó egységet is hozzárendeltek, így a Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség katonai és támadólagos részlegét is.¹⁸

Az ÁVH hivatalosan 1950. január 1-jén¹⁹ alakult meg mint önálló, országos hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szervezet. Vezetője Péter Gábor altábornagy volt.

Az ÁVH Titkárságból és I–IX. számú főosztályból állt, ezek közül a II. Főosztályhoz, a Katonai Elhárító Főosztályhoz tartozott a belügyi belső elhárítás.

Az ÁVH belügyi belső elhárítása keretében dr. Janikovszky Béla ezredest Péter Gábor altábornagy 1950. február 1-jén²⁰ bízta meg a II. Főosztály vezetésével. A belügyi belső elhárítást – más-más vonatkozásban – az új szervezetnél a II. Főosztály különböző osztályai folytatták, így az ÁVH II. Főosztály 2. és 3. osztálya (Katonai Elhárító Főosztály Belső Karhatalom, Rendőrség, Határőrség Osztály, illetve a Katonai Figyelés, Operatív Ellenőrzés Osztály).²¹

¹⁴ 288.009/1948. BM r.; 288.010/1948. BM r.

¹⁵ MÜLLER 2013.

¹⁶ Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. ÁBTL 2.1. XI/4.

¹⁷ 4.353.1949 (268) MT r. ÁBTL 1.4. 1949–1953 1. d. ÁVH-parancsok.

¹⁸ A HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség katonai és támadólagos részlegét 1950. február 1-jén olvasztották az ÁVH-ba. CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI 2009.

¹⁹ 4.353/1949. MT rendelet alapján.

²⁰ 250.320/1950. ÁVH eln. számú rendeletében.

²¹ A 4. számú mellékletben a II. Főosztályhoz tartozó minden fellelt alosztály vezetőjének és helyettesének nevét és rendfokozatát rögzítettem.

Az ÁVH II. Főosztály általános feladata a rendőrség és az államvédelmi karhatalmon belüli elhárító munka megszervezése és irányítása volt.²² Feladataik közé tartozott a kémek, szabotőrök, kormány- és demokráciaellenes elemek és más ellenséges elemek elleni harc, a rendőrség és az államvédelmi karhatalmi alakulatok megvédése az imperialista ügynökök bejutásától és az államtitok megőrzésének biztosítása a rendőrségen és a karhatalmon belül. Az egységeken belül informátori, besúgói hálózatokat szerveztek, ezeket rezidensek vezették, akiket pedig a vezetőtisztok irányítottak. Az így beérkezett információkat nyilván tartásba vették. A parancs külön meghatározta, hogy a korábbi belügyminiszter, az addigra már koncepciók eljárásban kivégzett Rajk László társaival együtt a rendőrséget tudatosan ellenséges elemekkel árasztotta el, ezért ezen elemek kiszűrése és semlegesítése elsődleges cél volt. Egy évvel később már a kémelhárítás is szerepelt a feladataik között.²³ Az elhárító szervek ettől kezdve jogosulttá váltak betekinteni és megismerni az általuk biztosított rendőri alakulatok titkos és szigorúan titkos iratait is.

Az ÁVH II. Főosztály 2. osztálya 3 alosztályból állt (a, b, c). Hálózati-operatív munkát a Határőrség alosztály (II/2-a), a Belső Karhatalom alosztály (II/2-b) és a Rendőrség alosztály, Budapesti Főkapitánysága és a rendőrség tanosztályai (II/2-c) tekintetében végzett.

Az ÁVH II. Főosztály 3. osztálya, a Katonai Figyelés, Operatív Ellenőrzés Osztály 5 alosztályból (a–e) állt. Az osztály feladata volt a második világháború előtti hadsereg tisztjeinek, valamint a hadseregtől politikai okokból elbocsátottak megfigyelése (II/3-a), a háborús és államellenes bűncselekményekkel vádolt személyek felkutatása a honvédség, rendőrség, határőrség, belső karhatalom tevékenységi területén (II/3-b), a hadseregben, a határőrségnél, a rendőrségnél és a belső karhatalomnál tevékenykedő imperialista ügynökök felderítése és elhárítása, környezetanulmányok készítése, megfigyelések végzése, házkutatások és őrizetbe vételek foganatosítása (II/3-c).

A diktatúra hatása Magyarországon (1949–1953)

A hatalom az államszerkezetet demokráciának nevezte, azonban az leginkább a diktatúra ismertetőjegyeit tükrözte vissza. Az ország területileg a SZEB szovjetek által megszállt övezet részét képezte, a kialakított állami rendszerek a Szovjetunió teljes alárendeltségében és kontrollja alatt működtek, a szovjet helytartóként regnáló Rákosi Mátyást személyi kultusz vette körül, mialatt a magyar társadalom nagy része kilátástalanságban és megfélemlítésben élt. Az a tény, hogy 1950-ben a Belügyminisztériumból kivált és létrejött a független ÁVH, tovább erősítette az állam diktatórikus berendezkedését. A Péter Gábor által vezetett szervezet ellenőrzése alatt tarthatta mind az állami intézményrendszerek működését, mind pedig a párt tevékenységét. „A mindenben és mindenki ellen ellenséget gyanító – azt prejudikáló – éberségi hisztéria ekkoriban lényegi alkotóeleme volt a rendszernek.”²⁴

²² 043/1950. ÁVH V.biz. ÁVH ve. 016. sz. parancsa (1950. IX. 29). ÁBTL 1.4. 1 kötet/1. doboz, 1956 előtt kiadott volt ÁVH parancsok és utasítások, 17–18.

²³ BM – ÁVH 01. sz. parancsa az Államvédelmi Hatóság elhárító szervének jogai és kötelességei a rendőrségen belül (1951. VII. 06.). ÁBTL 1.4. 1. doboz 10-250/20/1965, 1956 előtt kiadott volt ÁVH parancsok és utasítások, 86–88.

²⁴ GYARMATI 2011, 258–260.

Az államvédelmis beosztottak ebben az időszakban – kívülállók számára – inkább tűntek paramilitáris, szabályokat és társadalmi normákat nem ismerő szabadcsapatnak, mintsem egy tudatosan kiválogatott elit egység tagjainak. Az alakulatokat a katonai egységeknél megszokott rend és fegyelem nem jellemezte, az állomány tagjai a kisebb vétségektől egészen a durva szabályszegésekig szinte mindent elkövettek.²⁵

Az uralkodó párt, azaz a MDP által már-már a hisztérikusságig fokozott éberségi tisztogatásokból – amelyek a párt nem moszkovita vezetőit²⁶ is jelentősen érintették – és a féktelen terrorból az ÁVH tagjai sem maradhattak ki: a rendszer külső és belső ellenségein túl az ÁVH-n belül is több alkalommal módszeres tisztogatásokat hajtottak végre. 1950-ben a teljes politikai állományt újabb politikai kontraszelekció sújtotta, a vezetők és a beosztottak jelentős részét találták valamilyen okból problémásnak. Ezért érthető, hogy az állomány miért bizonytalanodott el, és miért érezte úgy, hogy alkalmasságát a szervezetben maradásra bizonyítania kellett.²⁷

A fokozódó terror nemcsak az alacsonyabb beosztásúakat, hanem annak egyik értelmi szerzőjét, legfőbb támogatóját és kivitelezőjét is elérte, így Péter Gábor av. altábornagyot is, akit 1953-ban lefokoztak, majd börtönbe zártak.²⁸

A BM ÁVH egyesítésére 1953 nyarán, Péter Gábor letartóztatását követően került sor, amikor is Gerő Ernő belügyminiszter a BM-ben jelentős átszervezést hajtott végre. Az átszervezés alapjaiban változtatta meg a szervezet funkcióját, némileg szakítva annak korábbi működési filozófiájával is. Az átszervezéssel létrehozott ún. egységesített Belügyminisztérium feladatköre leszűkült a rendőri és állambiztonsági szervek irányítására; a belügyi munka egésze érzékelhetően az államvédelmi tevékenység irányába tolódott el. Tetteen érhető, hogy az ÁVH és a BM egyesítésével a Belügyminisztérium az államvédelem minisztériuma lett.²⁹ A terror deklarálása céljából, annak ellentételezéseként az ÁVH-t *de iure* megszüntették. (Tényleges megszüntetésről csak retorikai értelemben beszélhetünk, mivel a feladatkörök és az állomány jelentős része – a Belügyminisztériumba visszacsatolva – ugyanott folytatta tevékenységét, ahol az ÁVH-ban abbahagyta. A szervezet – Nagy Imre miniszterelnök által szorgalmazott – teljes átvilágítása és elszámoltatása szintén nem történt meg. Mivel a korábbi koncepciós perek kidolgozásában és végrehajtásában a kormány, illetve az Magyar Dolgozók Pártja vezetésének több tagja is mélyen érintett volt, a büntettek elkövetéséhez pedig az ÁVH asszisztált, ezért elemi érdek fűződött az ÁVH elszámoltatásának hátráltatásához és akadályozásához.

Az Állami Ellenőrzés Minisztérium (ÁEM) létrehozása jelentette a változtatások következő állomását. Az 1950-es évek korai szakaszában a hatalom úgy érezte magát csak biztonságban, ha mindenről és mindenkiről lehetőleg mindent tudott. Az ÁEM ekkor nem a rendészeti

²⁵ HÖR OP parancsgyűjtemény. MOL 1951. évkör. I/I., III/4-5. tárgykör, 1–173. folyószám, XIX-B-10. 12–16. doboz.

²⁶ Rákosi Mátyás az újonnan bevezetett tanácsrendszerben általa tapasztalt éberségi hiányosságokért 1951-ben Zöld Sándor belügyminisztert tette közvetlenül felelőssé, aki a letartóztatását megelőzően megölte családját, majd öngyilkos lett. A „pártszerűtlenül” cselekvő Zöld helyett elsőként Kádár Jánost és Kállai Gyulát vonták felelősségre.

²⁷ BORECZKY 2002.

²⁸ Péter Gábort elsőként imádott szervezetének vezetésétől fosztották meg, elvették párttagságát és lefokozták, majd mindezek befejezéseként 1953-ban a Rákosi-villában letartóztatták.

²⁹ GYARMATI – S. VARGA 2001, 28.

egységek belbiztonsági szerveként, hanem *quasi* mint egy országos illetékességű ellenőrzési szolgálat tevékenykedett. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1955. évi 27.³⁰ és 28.³¹ számú törvényerejű rendeletei alapján életre hívott testület „a fegyveres erők és a fegyveres testületek ellenőrzését a Minisztertanács által megállapított szabályok szerint végzi”.³² A határozatban foglaltak szerint az ÁEM úgynevezett honvédelmi ellenőrzés keretein belül országos illetékességgel vizsgálhatta a BM és a Néphadsereg testületeit, objektumait, állományát.³³

Az utasítás engedélyezte az ÁEM ellenőrei számára a fenti dokumentumban leírtak végrehajtását, azonban külön engedélyhez kötötte,³⁴ hogy az ÁEM ellenőrei a belügyi szervek ellenőrzése (vizsgálat vagy tanulmány) során az ellenőrzött szerv operatív dokumentumait, iratait, objektumait is megismerhessék. Piros László belügyminiszter³⁵ utasítása szerint ugyan az ÁEM ellenőreinek jogában állt a Belügyminisztérium szerveinél használt különféle iratokba és okmányokba betekinteni,³⁶ de ellenőrzésük az államvédelmi operatív munkára vonatkozó iratokra nem terjedhetett ki.³⁷

Az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni időszakok

A magyar nép eltiport szabadságküzdelme után, az ÁVH tényleges megszűnését követően a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Belügyminisztériuma által 1959-ben felállításra került a Belső Elhárító Csoport (BECS),³⁸ az első szigorúan operatív tevékenységű belügyi belső elhárításért felelős egység, amely a BM Felügyeleti Csoport keretein belül működött. Feladata a belügybe beférkőzött kémek felkutatása és ártalmatlanítása, illetve a belügyi területen nemkívánatos személyek eltávolításában való együttműködés volt. Az újonnan felállított csoport azonban csak bizonyos tekintetben kapott szabad kezét: az igazán érzékeny adatokkal rendelkező szervezeteknél (Politikai Nyomozó Főosztály, a BM Személyügy, valamint a BM Titkárság szervei) elhárítást nem folytathattak.

A csoport munkavégzése során a kor operatív erőit, eszközeit és módszereit összességében alkalmazhatta, így többek között ügynököket is. Ezeket az – általában hazafias alapon vagy presszionálással – beszervezett személyeket célszerű volt a hivatásos állományból kiválasztani, hiszen csak ők rendelkezhetek a célterületről, valamint a meghatározott célszemélyekről releváns és aktuális információval. Az állomány az állampárt számára legmegbízhatóbb káderekből tevődött össze, akik jegyzett szakmai és politikai múlttal, valamint élettapasztalattal rendelkeztek. A kor színvonalához mérten jó erővel rendelkező egység a munkáját csak nehezen tudta végezni, hiszen a belügyi állomány körében is ismert másodlagos feladatkör miatt mind a parancsnoki, mind pedig a beosztotti állomány csak korlátozottan működött vele együtt. Az operatív feldolgozást követően az ügyeket egyfelől a Fegyelmi Osztály, másfelől

³⁰ 1955/27. tvr.

³¹ 1955/28. tvr.

³² 17/1956. sz. BM ut. ÁBTL 1.5 2-15/17/1956.

³³ NAGY 2015.

³⁴ 6007/1956. (IV.19.) sz. MNM. hat. II. fejezet 3. pont.

³⁵ 17/1956. sz. BM ut.

³⁶ 6007/1956. (IV.19.) sz. MNM. hat. III. fejezet 5. pont.

³⁷ 17/1956. sz. BM ut. 1., 4. pont.

³⁸ 8/1959. (IV.13.) BM parancs.

a Katonai Ügyészség vitte tovább. Az egység mindössze 30 főből állt, akiknek jelentős része operatív munkaerő volt.³⁹ Ha a beszerzett adatok büntetőeljárás lefolytatását tették lehetővé, úgy azokat a BM Fegyelmi Osztályának adták át, akik a vizsgálatot lefolytatták. Különleges esetekben a személyzeti szervek operatív feldolgozásra átadhatták a BECS-nek olyan személyek adatait is, akiknek a problémáját személyzeti úton nem tudták tisztázni.

A belügyi belső elhárításért felelős állomány összeválogatásánál – a korábbi időszaktól eltérően – új elemnek tekinthetjük azt is, hogy már nemcsak a pártpolitikai megbízhatóság, vagy pedig az ismerősi ajánlás, hanem a szakmai tudás és felkészültség is fontos tényezőnek számított. A hatalom megszilárdítása nem következhetett volna be, ha a Kádár-rendszer nem tudott volna legalább valamelyest kiegyezni korábbi ellenfeivel.

A Belügyminisztérium 1962-es átszervezésének célja az ún. *totális elhárítás* szervezeti maradványainak felszámolása volt, amelynek során a minisztérium szervezetét igyekeztek a megváltozott kül- és belpolitikai viszonyokhoz alakítani. A hírszerzés és a kémelhárítás a Belügyminisztérium belső biztonságának fenntartásában is fontos tényezővé vált, hiszen az enyhe nyugati nyitás miatt az imperialista aknamunkára a belügyminisztériumi állomány körében is fokozottabban kellett számítani. Az enyhülési folyamat fontos lépése volt az 1962-ben megszületett amnesztiarendelelet és a későbbiekben a határok részleges átjárhatóvá tétele. A Belügyminisztériumot jelentősen átszervezték, az apparátust megtisztították a korábbi rákosista egyénektől, a belügyi belső elhárítást folytató egység munkáját pedig hozzáigazították a nemzetközi elfogadottsághoz szükséges minimális elvárásokhoz.

Az alakulatot alacsonyabb szintre sorolták be, már nem közvetlen belügyminiszteri alárendeltségben tevékenykedett, munkáját a II. Főcsoportfőnökségen belül látta el. Új elnevezéssel – II/3-as Csoport⁴⁰ –, de változatlan feladattal folytatta munkája végrehajtását. Elődjétől eltérően, az ügyrend a szakmai feladatok meghatározásánál – tanulva az 1956-os eseményekből – új, politikai jellegű feladatként határozta meg az állományon belül rejtőző, ellenséges nézeteket valló személyek elleni harcot, hiszen az azok által terjesztett rendszeridegen nézetek jelentős mértékben veszélyeztethették a szervezet hatékonyságát és az ott szolgálók rezsim iránti lojalitását.⁴¹ Az egység legfontosabb feladata még mindig nem a korrupció elleni harc vagy a belügyi belső büntetőeljáró tevékenység volt, hanem a kémelhárítás. Ezt követte a belső bűnelkövetők és szabálysértők cselekményeinek felderítése, megakadályozása és megszakítása. Erre talán az lehet a magyarázat, hogy az 1963-ban elrendelt általános amnesztiarendelelet következtében, valamint a külföldi utazást érintő 1964-es rendeletek miatt jelentősen megnőtt Magyarország idegenforgalma, s ezzel együtt a külföldi titkosszolgálatoknak dolgozó személyek beszivárgásának az esélye is.

Az 1970-es évek elején a szervezet kereteinek újabb módosítására került sor. A belügyi belső elhárításért felelős szervezet 1972-ben visszakerült a Belügyminiszter közvetlen irányítása alá, BM Belbiztonsági Osztály megnevezéssel.⁴² Az 1958. év óta rejtetten működő, tevékenységéről alig valamit eláruló egység kilépett a „szürke zónából”, és hivatalosan is megjelent a Belügyminisztérium szervezeti felépítésében.

³⁹ A maradék 5 helyen a csoportvezető és helyettese, valamint 3 fő adminisztrátor osztozott meg.

⁴⁰ Kőrösi György r. ezredes, miniszterhelyettes – Pap János belügyminiszter jóváhagyásával – kiadta a BM II/3. Csoport ügyrendjét. A II/3. Csoport ügyrendje a BM 10-732/1972. ügyrend kiadásakor hatályát veszítette.

⁴¹ 10-1880/1962. A BM II/3. Csoport ügyrendje, I. fejezet 3 pont.

⁴² 10-21/8/1971. sorszámu, 08. MNK BM parancs (1971. VI. 18.).

Az osztály alapvető feladata elsődlegesen – a parancsnokokkal való együttműködés előtérbe helyezésével – a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium büntetés-végrehajtási szerveinek védelme volt. A feladatkör a bűnmegelőzéssel, a terület pedig az objektumvédelemmel bővült ki. Elsődleges feladata – eltérően a jogelődői által végzett munkától – a belső biztonsági munka során a bűncselekmények megelőzése volt. Munkavégzése során az együttműködői kategóriák merítési körét jelentősen korlátozták.

Az osztály tevékenységét a megelőzés, a felderítés és a félbeszakítás hármására alapozta, politikai és köztörvényes bűncselekmények felderítésére jogosult volt. Figyelemmel mind ezekre előzetes operatív ellenőrzést vagy bizalmas nyomozást is folytathatott, amelynek során a belügy állambiztonsági szervek hálózati alapelveinek alkalmazásával titkos segítők – titkos munkatárs vagy titkos megbízott – együttműködését is igénybe vehette. A korábbi gyakorlatól eltérően azonban szigorúan tilos volt az állomány valamely tagjának ügynökként történő alkalmazása vagy a központi állomány körében hálózat szervezése. Hálózati személyt csak konkrét ügyben alkalmazhatott, általános, megelőzési területen nem. Az osztály feladatvégzése során két irányba fejtette ki a tevékenységét: az egyik az általános megelőzés vonala, a másik pedig az egyszerű operatív munka volt. Fontosabb – általánosan megfogalmazott – feladataként az államtitok és a szolgálati titok védelmét, valamint az objektumvédelmet jelölték ki.

A Belbiztonsági Osztály által alkalmazott munkafolyamatok:

- adatgyűjtés és adatellenőrzés;
- előzetes operatív ellenőrzés;
- bizalmas nyomozás.

Az adatgyűjtés és adatellenőrzés olyan információszerzést és információpontositást jelentett, amelynek során a biztonsági tiszt a feladatvégzése szempontjából szükséges adatokhoz operatív erők, eszközök és módszerek felhasználása nélkül, kvázi nyílt forrásból jutott hozzá.

Előzetes operatív ellenőrzés bevezetésére egyszerű operatív munkában akkor volt lehetőség, ha a korábban folytatott adatgyűjtés, illetve adatellenőrzés során keletkezett információk alapján bűncselekmény gyanúja állt fenn, de azt nem lehetett nyílt eljárás keretein belül felderíteni. Az általános megelőzés vonalán is volt lehetőség előzetes operatív ellenőrzés elrendelésére akkor, ha különösen fontos államtitok vagy BM-objektum védelme során azt valamilyen konkrét jelzés megalapozta. Az előzetes operatív ellenőrzés bevezetésének alapját általában az adatgyűjtés és az adatellenőrzés alatt beszerzett adatok képezték. Ez azonban nem minden esetben volt így. Előfordult, hogy a bűncselekmény jellege miatt a munkát már eleve előzetes operatív ellenőrzéssel kellett kezdeni. Ennek az volt az oka, hogy így kezdettől fogva eleve szélesebb spektrumban alkalmazhatták az operatív erőket, eszközöket és módszereket. Az ellenőrzés időtartama három hónap volt, amely szükség esetén az engedélyezésre jogosult vezető által volt meghosszabbítható. Az osztály jogosult volt a társ operatív szervek hálózati lehetőségeit igénybe venni, környezetanulmányt készíttetni, K-ellenőrzést kérni, külső figyelmet alkalmazni vagy 3/a-rendszabályt (telefonlehallgatás) bevezettetni.

Amennyiben az adatgyűjtés vagy az adatellenőrzés nem volt elégséges, úgy előzetes operatív ellenőrzést kellett elrendelni. Kivételes esetben az osztály jogosult volt bizalmas nyomozás folytatására. A megkötésre azért volt szükség, mert a titkos adatszerzés ezen fajtájában már minden operatív erő, eszköz és módszer korlátozás nélkül felhasználható volt. A bizalmas nyomozás határideje hat hónapra nőtt, amelynek meghosszabbítására lehetőség volt.

A bizalmas nyomozás elrendelését az alapozta meg, ha az előzetes operatív ellenőrzés a bűncselekmény elkövetésére utaló alapos gyanút alátámasztotta, de az ellenség bűnös tevékenységének félbeszakításához, az elkövető személyének, esetleg bűntársainak, bűnös kapcsolatainak felderítéséhez⁴³ további operatív munkára, valamint bizonyítékgyűjtésre volt még szükség. Amennyiben az államellenes bűncselekmények közül kémkedés, összeesküvés, szervezkedés alapos gyanújára utaló adatok merültek fel, úgy azokat az abban illetékes III/II. és a III/III. Csoportfőnökségnek kellett átadni. A bizalmas nyomozással érintett személy esetében – figyelemmel annak rendfokozatára – az engedélyezésére, hasonlóan az előzetes operatív ellenőrzésben leírtakhoz, külön felsőbb vezetői és parancsnoki engedélyekre és hozzájárulásokra volt szükség.⁴⁴ Az egység objektumvédelmi tevékenységéről több irat is fennmaradt az adattárakban. Az osztály csak operatív eljárásokban tevékenykedhetett, vizsgálati munkát nem végzett, a korábbi gyakorlattól eltérően őrizetbe vételt vagy előzetes letartóztatást már nem fogantatosított.

Az osztály állománya – bizonyos keretek között – feladata minél eredményesebb teljesítése céljából operatív erők segítségét is igénybe vehette. Azaz – hasonlóan az állambiztonság más területeihez – hálózati személyeket is alkalmazhatott. Ezeket a belügyes hálózati személyeket azonban csak konkrét ügyben – megelőző tevékenysége során nem – alkalmazhatta.

Békés átmenet a pártállami szubkultúrából a demokratikus jogállam rendszerébe

Hazánkban az 1989–90-es politikai rendszerváltoztatás a társadalom mélyreható átalakulását, a demokrácia kereteinek megteremtését jelentette. Egy országos, a belügyi munkát érintő botrányt követően⁴⁵ a Belügyminisztériumot újra átszervezték, a belügyi struktúrát teljesen átformálták. A szervezetek tevékenységét utasítások helyett – a végleges döntések megszületéséig – átmeneti törvényekben szabályozták, a titkosszolgálati háttérrel alkalmazó munkavégzést pedig bírói vagy igazságügy-miniszteri engedélyeztetéssel kontrollálták. A megváltozott helyzet a belügyi belső elhárításért felelős szervezetet is érzékenyen érintette. A szervezet az életben maradás érdekében a belügyi belső elhárító tevékenység jövőjére vonatkozóan több, a demokratikus értékeket szem előtt tartó, lehetséges opciót is kidolgozott.

A rendszerváltoztatást követően szükség volt egy olyan egységre, amely a mindenkori belügyminiszter által irányított rendészeti szervek iránti közbizalom fenntartásában és megerősítésében segített. A segítséget leginkább az általa folytatott felderítő tevékenységétől, valamint preventív intézkedéseitől remélte a Belügyminisztérium.

A rendvédelem területén lassú átalakulás vette kezdetét, azonban – több osztállyal ellentétben – a belügyi belső elhárítást végző egységet 1990-ben fontossága miatt nem szüntették meg.

1991. április 15-én, a belügyminisztériumi, állambiztonsági és rendőrségi hatáskörök szétválása után a BM Belbiztonsági Osztályának jogutódjaként megalakult az Országos Rendőr-főkapitányságon a Biztonsági Főosztály. Az egység – hosszú idő után ismét főosztályi státuszban – a rendészeti szervek belső bűnmegelőzését és bűnfelderítését végezte.

⁴³ Ezen bűncselekményeket az ügyrend I. fejezet 7. bekezdés b) pontja nevesítette.

⁴⁴ 008/1972 MNK BM parancs (1972. IV. 17.), III. fejezet 15. szakasz.

⁴⁵ Duna-gate botrány, 1990.

Tevékenységét a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyeztetésének átmeneti szabályozásáról szóló törvény⁴⁶ mellett egy 1991-es BM-utasítás⁴⁷ és az ekkor rögzített ideiglenes ügyrend szabályozta.⁴⁸

A főosztály felépítése szerint egy törzsre, négy osztályra és egy önálló alosztályra tagozódott. Országos illetékességgel rendelkezett, az osztályok ennek megfelelően az ország különböző területein lévő, a Belügyminisztériumhoz tartozó szervek belső ellenőrzéséért feleltek. Feladatkörébe az 1992-es utasítás⁴⁹ kiadásáig, elődszervezetével ellentétben kizárólagosan a Belügyminiszter és a BM által irányított szervek tartoztak, így a munkát az országos parancsnokságoknál, szolgálatoknál és azok háttérintézményeinél látta el, de a tevékenységi területe a kor igényei miatt rövidesen kibővült. Több együttes rendelet következtében lehetősége volt a társszervek alakulatait is ellenőrizni, de fő felügyeleti területét a rendőrség állománya jelentette. A védelmi munka során a belső bűnmegelőzés és a bűnfelderítés volt a legfontosabb.

A hatáskörök gyors kibővítését az indokolta, hogy az országhatárok megnyitásával, a turizmus fellendülésével, valamint a civilek gyakori ki- és beutazásával kapcsolatosan megnőtt az országhatárokon tevékenykedő, hivatásos állomány által elkövetett visszaélések száma. A hivatalos állományon belüli bűnelkövetők miatt a rendvédelmi szervek amúgy sem pozitív megítélése tovább romlott, ráadásul a kiterjedt korrupció – jellegeből adódóan – hosszabb távon már az ország nemzetbiztonsági érdekeiben is érzékelhető sérülést okozhatott volna. A hatékonyság növelése érdekében kidolgozták egy akciócsoport létrehozásának koncepcióját is.

A főosztály elsődlegesen operatív munkát folytatott, jogosult volt a titkos információgyűjtésre.⁵⁰ Hatósági jogkört – elődszervezeteihez hasonlóan – továbbra sem gyakorolhatott, a főosztály munkatársa büntetőeljárás cselekményeket egyedül nem végezhetett.

Az állomány helyzete a kor követelményeihez, valamint a többi rendvédelmi testülethez mérten elmaradott volt, a munkavégzést az alacsony fizetés, a rossz munkahelyi körülmények, az erőltetett igénybevétel éppúgy jellemezte, mint a társszervek elutasítása.

E struktúrát 1991-ben alakították ki, de 1994/1995-ben már elavulttá vált, fejlesztésre szorult, mivel a jogállami normáknak megfelelő jogszabályi változások miatt új, addig még nem végzett feladatokat kellett a szervezetnek ellátnia, illetve a bűnügyi helyzet is drasztikusan változott.

Az útkeresés, a belügyi belső elhárítás szervezeti helyének és struktúrájának megtalálása évekig tartott. A sarkalatos törvények sorában a rendőrségi törvény (a továbbiakban: Rtv.)⁵¹ megalkotása és a parlament által történő elfogadása azonban rendezte az eddig hiányzó törvényi háttérrel.

⁴⁶ 1990. évi. X. tv.

⁴⁷ 12/1991. BM ut. Megjegyzés: Az 1990. X. törvényben megfogalmazottak egységes végrehajtása érdekében mind az ORFK vezetője (12/1992. utasítás), mind pedig az ORFK Biztonsági Főosztályának vezetője (7/1992. intézkedés) egy-egy normát adott ki.

⁴⁸ A 10-21/13/1991. számú ideiglenes ügyrendet dr. Boross Péter belügyminiszter hagyta jóvá, dr. Szabó Győző ORFK-vezető egyetértésével. Az ideiglenes ügyrendet a 18/1995. BM ut. helyezte hatályon kívül.

⁴⁹ 13/1991. (IV. 15.) BM ut. I. p. 3. bek.

⁵⁰ 13/1991. (IV. 15.) BM ut.14. bek.

⁵¹ 1994. évi XXXIV. tv.

A BM Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálata

A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálata (a továbbiakban: RSZVSZ) szervezetét a korábbi alapvető feladatok folytatására, de feladatkörét az új magyar és európai jogi környezethez igazítva, kifejezetten a korrupcióellenes tevékenység megerősítésére, a rendőrségi törvény parlamenti elfogadása után, 1995-ben hozták létre. Az új egység független, önálló gazdasági szervezetként, feladatainak, személyi körének és hivatali tevékenységének pontos meghatározását követően állt fel. Ennek értelmében a szolgálat feladata „a bűncselekmény alapos gyanújának megállapítása vagy kizárása”: kizárólagosan a hivatali, hivatalos személyként vagy hivatali tevékenységével összefüggésben elkövetni kívánt, vagy elkövetett, illetőleg katonai bűncselekmények megelőzésére, megszakítására, és felderítésére irányult,⁵² a rendvédelmi szervek szakmai feladataiba beleszólást nem engedélyezett.

Büntetőeljárás cselekményeket nem végezhetett, felderítő tevékenységet pedig az Rtv. titkos információgyűjtésről szóló VII. fejezetében leírtak szerint folytathatott.⁵³ A felderítést az alapos gyanú megállapításáig vagy a kizárásig folytatta. Alapos gyanú esetén az illetékes nyomozó hatóságnál kellett feljelentést tennie, fegyelmi eljárás elrendelése feltételeinek fennállása esetén pedig a beszerzett adatokat át kellett hogy adja az illetékes vezetőnek.⁵⁴ Az egység mind értékválasztásában, szerkezetében, mind pedig struktúrájában teljességgel átalakult. Az állomány létszámában, technikai ellátottságában és anyagi megbecsültségét tekintve is fejlesztették. A szolgálat tevékenységét többnyire a nyilvánosság kizárásával végezte. Az előzőektől eltérő, új védelmi filozófiájának alapja a felderítés, támasztópillérei viszont a megelőzés és a védelem voltak.

Az alábbi szervek tartoztak az RSZVSZ tevékenységének hatáskörébe:

- Rendőrség,
- Köztársasági Őrezred,
- Határőrség,
- Vám- és Pénzügyőrség (Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal),
- Büntetés-végrehajtás,
- Katasztrófavédelem (Tűzoltóság, Polgári Védelem).

Az RSZVSZ tényleges nemzetközi tevékenységére akkor kerülhetett sor, amikor az Országgyűlés – a Belügyminiszter előterjesztése alapján – a bűnüldözés hatékonyságának növelése érdekében, a nemzetközi együttműködés eszközeinek felhasználására 1999-ben törvényt alkotott.⁵⁵ Ez a törvény lehetőséget nyitott az Interpollal,⁵⁶ az Europollal,⁵⁷ a VIS-szel⁵⁸ és az OLAF-fal⁵⁹ nemzetközi szerződések megkötésére, valamint a Schengeni Információs Rendszer Magyar Köztársaság általi törvényi előkészítésére. Az RSZVSZ megalakulását

⁵² Előterjesztés a Kormányzat részére a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról szóló rendeletről (1995. II. 2.). BM-I, RSZVSZ doboz, előterjesztések 1995, szám nélküli anyag 2. bek.

⁵³ (1995. II. 2.). BM-I, RSZVSZ doboz, előterjesztések 1995, szám nélküli anyag 5. bek.

⁵⁴ Csak azon adatokat adhatja át a vezetőnek, melyek a fegyelmi eljárást megalapozzák, és nem titkos információgyűjtés során kerültek a birtokába. 18/1995. (BK 19.) BM ut. melléklet, 6. bek. b) pont.

⁵⁵ 1999. évi LIV. tv.

⁵⁶ Nemzetközi Büntügyi Rendőrség Szervezete (*International Criminal Police Organization*, Interpol).

⁵⁷ Európai Rendőrségi Hivatal (*European Police Office*, Europol).

⁵⁸ Vízuminformációs rendszer (*Visa Information System*, VIS).

⁵⁹ Európai Csalás Elleni Hivatal (*European Anti-Fraud Office*).

követően egészen 2004. május 1-ig, Magyarországnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáig a nemzetközi együttműködési megállapodásait kormányközi vagy hasonló tárcaközi keretszerződésekre hivatkozva kötötte meg, illetve a nemzetközi tevékenységét a bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló törvény rendelkezéseinek figyelembevételével végezte. Az európai uniós csatlakozást követően, 2004-től a nemzetközi kapcsolatai megsokszorozódtak, az RSZVSZ nemzetközi szervezetek fórumain is aktívvá vált. Célként határozták meg az ez irányú kapcsolatok tovább mélyítését és a határon átnyúló korrupciós bűncselekmények közös, hatékonyabb felderítését.⁶⁰ Később a Szolgálat az Európai Unió korrupcióellenes szakmai szervezeteiben is helyet kapott, majd más nemzetközi korrupcióellenes szervezet munkájában való részvételre is felkérést kapott.

2008-ban megalakult az Európai Korrupcióellenes Kapcsolattartói Hálózat, amelyben az RSZVSZ – annak megalakulásától – tevékenyen részt vett, később pedig a vezetésében is szerepet vállalt. Az RSZVSZ 2010-ig eredeti védelmi filozófiájának megfelelően végezte tevékenységét. A legnagyobb hangsúly a védett terület zavartalan működésének biztosításán volt, valamint azon, hogy a jogellenes cselekményeket elkövető állomány tevékenységének védett szervre gyakorolt negatív hatásait kiküszöböljék.

Jól látható, hogy a rendszerváltást követően a szervezet lényeges változásokon ment keresztül. A korábbi rendszerben megszokott politika által befolyásolt feladatvégzés helyett a tényleges szakmai munkára koncentrálnak. A tevékenységi köre alapvetően megváltozott: a korábban marginális feladatai előtérbe kerültek, közülük is a korrupció elleni harc lett az egyik legfontosabb. A kémelhárítás vonalát az alakulat 1990 után már nem végezte, korábbi tevékenységét a rendszerváltás után felállított Nemzetbiztonsági Hivatal folytatta tovább. A szervezet e rövid időszak alatt több átszervezést is megért. Ezek a változások mind a feladatkörök, mind pedig az állomány létszámának bővülését eredményezték. A folyamat 2011. január 1-jén ismét változott. Már az ország új Alaptörvényéhez igazodva jelentős hatásköri bővítést, valamint személyi állománynövekedést követően az RSZVSZ szervezetét is integrálva alakult meg a Nemzeti Védelmi Szolgálat.

Felhasznált irodalom

- A Decade of American Foreign Policy: Basic Documents, 1941–49* (1950). Prepared at the request of the Senate Committee on Foreign Relations, by the Staff of the Committee and the Department of State. Washington D. C., Government Printing Office. Elérhető: www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/UN/un1942.html (A letöltés ideje: 2015. március 13.)
- BORE CZKY Beatrix (2002): Fegyelmi ügyek az Államvédelmi Hatóságnál. In GYARMATI György szerk.: *Trezor 2. A Történelmi Hivatal évkönyve 2000–2004*. Budapest, Történelmi Hivatal. 215–232.
- CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI Ildikó (2009): Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2009/2. sz. Elérhető: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi.pdf (A letöltés ideje: 2015. március 13.)
- GYARMATI György – S. VARGA Katalin szerk. (2001): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. 1. köt. Budapest, Történelmi Hivatal. (Állambiztonsági Történelmi Tár)

⁶⁰ NAGY 2015.

- MÜLLER Rolf (2013): A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember). *Betekintő*, 2013/3. sz. Elérhető: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_3_muller2.pdf (A letöltés ideje: 2015. március 13.)
- ORGOVÁNYI István (2014): A politikai rendőrség létrehozása és működése a Duna–Tisza közén 1945–1946-ban. *Betekintő*, 2014/4. sz. Elérhető: http://epa.oszk.hu/01200/01268/00032/pdf/EPA01268_betekinto_2014_4_04.pdf (A letöltés ideje: 2015. március 13.)
- TABAJDI Gábor — UNGVÁRY Krisztián (2008): *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, Corvina – 1956-os Intézet.

Urbán Attila

Változások a magyar kémelhárítás feladatrendszerében és szervezeti rendjében az 1970-es évek első felében

Magyarországon a Belügyminisztérium 1962-ben végrehajtott átszervezésével létrejött az a stabil állambiztonsági szervezeti rend, amely fő vonalaiban egészen a BM III. Főcsoportfőnökségnek az 1990 januárjában kipattant *Duna-gate botrányt* követő megszüntetéséig érvényben maradt. Az állambiztonsági szolgálatok illetékességét, feladatrendszerét, valamint felépítésüket a korabeli párthatározatok irányelvei és jogszabályok előírásai határozták meg. A kémelhárítási tevékenység intézménytörténeti kutatásának elsődleges forrásai az 1962-ben, 1967-ben, 1972-ben és 1979-ben kiadott főcsoportfőnökségi ügyrendek, valamint az 1985-ben a belügyi vezetés által a gyakorlat számára informálisan jóváhagyott „ügyrendtervezetek”. A fenti dokumentumokat áttekintve megállapítható, hogy a „klasszikus Kádár-korszak” időszakában az állambiztonság működésében a legjelentősebb szervezeti és szemléletbeli korrekcióra az 1970-es évek első felében került sor, amelyek hatása egészen a rendszerváltásig érezhető volt. A kémelhárítási szakterület,¹ a BM III/II. Csoportfőnökség ekkor végrehajtott intézményi és módszertani korszerűsítésének irányait elsősorban a politikai rendszer 1960-as évek elején megvalósult konszolidációjával, illetve a Magyar Népköztársaság (MNK) nyugati irányban dinamikusan kibővülő nemzetközi kapcsolataival összhangban megfogalmazott új pártállami igények határozták meg.

A kémelhárítási feladatokat meghatározó nemzetközi környezet változása és a módosuló pártállami igények

A magyar állambiztonsági szolgálatok tevékenységét – Magyarország politikai rendszerének 1940-es évek végén szovjet mintára kialakult jellegéből fakadóan – a közvetlen pártirányítás elve, azaz az MSZMP központi pártszerveinek, elsősorban a Politikai Bizottságnak az iránymutatásai határozták meg. A pártvezetés Moszkva jóváhagyásával az 1960-as évek középső harmadától – oldani kívánva a korábbi időszak elszigeteltségét – mind intenzívebb kapcsolatokra törekedett a kapitalista államokkal. E törekvés homlokterében – a kádári

¹ A Magyar Népköztársaság állambiztonsági igazgatási rendszerének 1990-ig érvényes alapjait még 1953-ban, az első Nagy Imre-kormány megalakulását követően fektették le, a Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnöksége II. (Felderítő) Csoportfőnökségének megszervezésével. Ezt követően a katonai felderítés kivételével valamennyi titkosszolgálati terület – köztük a katonai elhárítás – egészen a rendszerváltásig a belügyi tárca szervezeti rendjébe illesztve végezte a munkáját.

rezsimnek a nyugati világban történő szalonképessé tétele mellett – elsősorban a magyar gazdaság modernizálása, a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolása, valamint a hazai ipar hatékonyabb működtetéséhez szükséges forrásokhoz, illetve a fejlett nyugati technológiákhoz való hozzáférés biztosítása állt. E célok elérése érdekében a tömbön kívüli, semleges tőkés országok (Ausztria, Finnország) mellett a nagykövetségi szintű kapcsolatok felvételét, valamint a nyugati állampolgárok könnyített magyarországi beutazását is lehetővé tevő tárgyalások kezdődtek a NATO szövetségi rendszerhez tartozó nyugat-európai államokkal, köztük – a korabeli titkosszolgálati zsargont használva – *totális elhárítás* alatt álló Német Szövetségi Köztársasággal, majd az Amerikai Egyesült Államokkal is.² Az évtized második felétől mind szélesebb körben megkötött kulturális, tudományos és gazdasági megállapodások, valamint a vízumügyintézés megkönnyítését követően nyugati relációban fellendülő turizmus, a megsokszorozódó mennyiségű postai küldemények, valamint az amnesztiával hazatérni kívánó személyek új kihívások elé állították a magyar kémelhárítást.

A fenti folyamatokra első körben reagálva a magyar kormány a 24/1966. (IX. 25.) számú rendelete, valamint a belügyminiszter 4/1966. (IX. 25.) BM számú rendelete szabályozta a külföldiek be- és kiutazását, valamint az ország területén való tartózkodásának szabályait. A BM III/II. Csoportfőnökség szervezeti rendjében működő Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal (KEOKH) folyamatosan frissítette a tiltó névjegyzéket. Ezen többek között szerepeltek a jelentősebb nyugati sajtóorgánumok – köztük a *Szabad Európa Rádió*, az *Amerika Hangja* és a *BBC* – külföldön élő, a „szocialista országokról ellenséges propagandaanyag” leközlésében közreműködő magyar munkatársai is.³

A belügyi vezetés a növekvő idegenforgalom „differenciált” ellenőrzésére 1967 tavaszán létrehozta az ún. Központi Kémelhárítási Adattárat (a továbbiakban: KKA), amellyel ki kívánta szűrni azokat a személyeket, akikről feltételezhető volt, hogy Magyarországon hírszerző vagy egyéb rendszerellenes tevékenységet kívánnak folytatni. A létrehozott értesítési rendszerben külön kategóriát képviseltek a már korábban azonosított ellenséges hírszerzők és ügynökök, az elsődleges adatok alapján ún. hírszerző- és kémgyanus személyek, valamint azon külföldiek, akikre indokolatlannak tűnő gyakori beutazás vagy gyanús mozgás alapján figyelt fel az állambiztonság. Tekintettel arra, hogy a külföldiek nagy része a fővárosba érkezett, a BRFK Politikai Osztályán az idegenforgalom, illetve a KKA Értesítőben szereplő személyek ellenőrzésére 1968 nyarán külön alosztályt hoztak létre. Az Elnöki Tanács 1970. évi 4. sz. törvényerejű rendeletben meghatározta az útlevelek kiadásának elveit. A jogszabály rögzítette, hogy az „útlevélszerveknek” az ügyintézés mellett az állambiztonság „felderítő és feldolgozó munkáját” is segíteniük kell. Az idézett törvényerejű rendelet rendelkezéseire épülő 02/1970. számú belügyminiszteri utasítás alapján a kémelhárítás szervei ún. figyelőztetést végezhettek az útlevélszervek nyilvántartásában. Amennyiben a szolgálatok látókörében álló személy kért útlevelet, az ügyintéző szerv három napon belül köteles volt értesíteni az állambiztonsági szerv illetékes vezetőjét.⁴

² ROMSICS 2010, 515–519.

³ Nem kellett a tiltó névjegyzékbe felvenni vagy ott tartani azokat a személyeket, akik ugyan a tiltó rendelkezés alá eső kategóriába tartoztak, de beutazásukhoz operatív vagy más fontos állami érdek fűződött. A témakört részletesen elemzi: KRAHULCSÁN 2010.

⁴ KRAHULCSÁN 2010.

A Magyarország külpolitikai környezetében bekövetkezett változásokkal, illetve a belpolitikai stabilizáció területén elért eredményekkel összhangban az állampárti vezetés az MSZMP Központi Bizottságának 1969. november 28-i, valamint a Politikai Bizottság 1970. október 20-i határozataiban fektette le a belügyi – és ezen belül az állambiztonsági – munka új alapelveit. Ezek között szerepelt, hogy az állambiztonsági szerveknek a korábbiaknál hatékonyabban és célzottabban kell fellépniük a nyugati kapitalista államok Magyarország társadalmi-gazdasági berendezkedését „változó taktikával veszélyeztető” tevékenységével szemben. Az új gazdasági mechanizmus elindítását követően is csak korlátozottan rendelkezésre álló anyagi erőforrásokra tekintettel az MSZMP vezetésének részéről a BM felé markáns igényként fogalmazódott meg az általános ellenőrző-elhárító tevékenység indokolt területre szűkítése, illetve az így felszabaduló humán és technikai kapacitások átcsoportosításának következetes végrehajtása.⁵

Az idézett párthatározatok ezenkívül kitértek a – belügyi tárca igényeihez igazodó – felsőoktatási intézmény létrehozásának, valamint a BM tevékenységét szabályzó törvényerejű rendelet megalkotásának időszerűségére is. A Rendőrtiszti Főiskolát – az MSZMP KB fenti határozatában foglaltak szerint – az 1971. évi 39. számú törvényerejű rendelet hozták létre. Az intézményen belül külön állambiztonsági tanszékot szerveztek, amelybe később integrálták a kezdetben külön működő katonai elhárító tanszékét is. Az 1970-es évek második felében a hallgatók közel 50%-a már eleve tiszti rangban szolgált a III. Főcsoportfőnökségen, így a főiskolai képzés bizonyos értelemben továbbképzést, illetve a már meglévő beosztáshoz szükséges végzettség megszerzését is jelentette.⁶ Az állam- és a közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendelet kiadásával Magyarország történetében első ízben jelent meg olyan nyilvános jogszabály, amely – ha meglehetősen szűkszavúan is – lefektette az állam biztonsága érdekében végrehajtandó főbb feladatokat.⁷

Az MSZMP által jóváhagyott szakpolitikai irányelvek mentén bontakoztak ki a BM III/II. Csoportfőnökség tevékenységét több ponton érintő szervezeti, módszertani változások az 1970-es évek elején. A vizsgált időszakban megvalósított intézkedések közül külön kiemelhető a teljes állambiztonsági terület „profilisztitása”, a háttértámogató tevékenységi területek összbelügyi szervezeti egységekbe történő integrálása, illetve a korabeli titkosszolgálati tevékenységet átfogó jelleggel és korszerűbb szakmai szemlélettel meghatározó belső normaalkotási folyamat. Az ekkor kiadott „alapparancsok” – köztük a hálózati munka alapelveit lefektető 005/1972., valamint az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkáját meghatározó 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs – a rendszerváltásig hatályban maradtak.⁸

⁵ *A Központi Bizottságnek a Belügyminisztérium munkájáról szóló 1969. november 28-i határozata.* MOL 288. f. 4. cs. 501. ö. e.

⁶ GERGELY 1997, 140–141.

⁷ A jogszabály megszületéséről és titkosszolgálati vonatkozásairól bővebben: URBÁN 2002, 63.

⁸ A korszak állambiztonsági szervezetrendszerének egészét érintő intézményi változásokról bővebben: URBÁN 2003, 23.

A kémelhárítás feladatrendszerének és intézményi hátterének felülvizsgálata

Az említett párhatározatokban szereplő elvárásoknak az állambiztonsági munka gyakorlati területeire történő lebontása érdekében a BM III/II. Csoportfőnökség vezetőjének, Karasz Lajos r. vezérőrnagy vezetésével létrehozott BM Állambiztonsági Szakbizottság 1971. március 15-re készítette el javaslatát a „Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására”. A dokumentum rögzítette, hogy a kémelhárító munka fő irányai megfelelőek, hatékonyságának fokozása azonban a III/II. Csoportfőnökség egyes feladatainak pontosítását, szervezeti és munkaszervezési intézkedések végrehajtását, valamint a személyi állomány munkaterületek szerinti elosztásának bizonyos mérvű megváltoztatását követeli meg.

A szakbizottsági javaslat hangsúlyozta, hogy a politikai rendszer konszolidációjában elért eredményekre építve folytatni kell a „totális elhárítás maradványainak felszámolását”, ennek megfelelően a kémelhárítás számára a népgazdaság általános állambiztonsági védelme helyett a nyugati hírszerző szolgálatok tevékenysége szempontjából leginkább kitett szektorok (köztük a hadiipar, hírközlés, valamint a közlekedés és az idegenforgalmi terület kiemelt objektumainak) célzott védelmét irányozta elő. A gazdaság további területein a dokumentum elégségesnek ítélte, ha az érintett kémelhárítási szakterületek erőforrásait az államtitok védelmére, a nemzetközi érintkezés csatornáinak ellenőrzésére, illetve az operatív lehetőségeinek biztosítására összpontosítják.⁹

Az Állambiztonsági Szakbizottság – felismerve, hogy a nyugati államokból Magyarország irányában robbanásszerűen növekvő idegenforgalom érdemi ellenőrzése meghaladja a III/II. Csoportfőnökség erőforrásait – kezdeményezte a korábban a kémelhárítás szervezeti rendjébe illesztett idegenrendészeti tevékenység BM-szintű megszervezését. Az 1971-ben létrehozott BM Igazgatásrendészeti Csoportfőnökségbe a kémelhárítási területből kivált KEOKH mellett beolvadt a korábban az állambiztonsági főcsoportfőnök közvetlen irányítása alatt működő BM III/3. (Útlevel) Osztály is. A belügyminiszter 08/1971. számú parancsában ezzel párhuzamosan több olyan új központi belügyi szervet is létrehozott, amelyekbe korábban a BM III. Főcsoportfőnökséghez tartozó részlegek integrálódtak. Ezek közül kiemelhető a BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökségbe illesztett III/4. (Értékelő és Elemző) Osztály, valamint a BM Nyilvántartó Központozóhoz kerülő III/2. (Operatív Nyilvántartó) Osztály.¹⁰

A javaslat rámutatott, hogy a nemzetközi kapcsolatok és tudományos-technikai együttműködés bővülése, valamint az „ellenséges hírszerzők megváltozott taktikája” miatt erősíteni kell a csoportfőnökség központi szerveinek irányító és ellenőrző szerepét, illetve a kémelhárítási munka „támadó jellegét”. Ez utóbbi célkitűzés érdekében a dokumentum kiemelte, hogy a hazai bázison végzett operatív munka mellett erőforrásokat kell átcsoportosítani a Magyarországgal szemben legaktívabb nyugati titkosszolgálatok Ausztriában, Nyugat-Németországban, valamint Olaszországban működő rezidentúráinak, ügynöki

⁹ *A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására.* MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 4.

¹⁰ BM KI 10-21/8/1971.

állományának intenzív felderítésére, valamint hírszerzőik és ügynökeik visszafordításával és operatív játszmák kezdeményezésével az „ellenséges szervezetekbe való behatolásra”.¹¹

A szakbizottsági javaslat a fenti stratégiai célokkal összhangban a BM III/II. Csoportfőnökség (alábbi táblázatban szereplő) szervezeti egységeinek konkrét létszámára lebontott átcsoportosítási előterjesztést fogalmazott meg a belügyi vezetés számára.

1. táblázat

BM III/II. – vonalas elv szerinti szervezeti egységek

Szervezeti egység	Az ügyrendben megfogalmazott főbb feladatok
III/II-1. Osztály létszám: 40 fő (javaslat: + 16 fő) Alosztály Alosztály	Az USA és egyes latin-amerikai országok hírszerző szolgálatainak elhárítása támadó munka, bizalmas nyomozás legális fedésű rezindentúrák, hírszerzők
III/II-2. Osztály létszám: 41 fő (javaslat: + 8 fő) Alosztály Alosztály	NSZK és Ausztria hírszerző szolgálatainak elhárítása támadó munka, bizalmas nyomozás legális fedésű rezindentúrák, hírszerzők
III/II-3. Osztály létszám: 52 fő (javaslat: + 13 fő) Alosztály Alosztály Alosztály	A többi európai NATO-tagállam és Törökország hírszerző szolgálatainak elhárítása brit vonal olasz és francia vonal többi NATO-vonal
III/II-4. Osztály létszám: 43 fő (javaslat: + 25 fő) Alosztály Alosztály	Közel- és távol-keleti országok hírszerző szolgálatainak elhárítása Izraeli-cionista vonal Közel- és távol-keleti országok, fejlődő országok magyarországi ösztöndíjasai
III/II-5. Osztály létszám: 25 fő (javaslat: + 19 fő) Alosztály Alosztály	Határon túli operatív intézkedések végrehajtása határon túli intézkedések hálózati jelöltek kutatása, tanulmányozás, beszerzés és kiképzés hazai bázison

Forrás: A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására. MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 5.

A vonalas elv szerinti szervezeti egységek vonatkozásában – a szovjet állambiztonsági szervek iránymutatásaival¹² összhangban – a szakbizottsági javaslat elsősorban az amerikai, a nyugatnémet és az izraeli-cionista elhárítási szakterület megerősítését kezdeményezte, a határon túl (Ausztria, az NSZK és Olaszország területén) végrehajtandó operatív

¹¹ A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására. MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 5.

¹² A szovjet kémelhárítás az átszervezés előtti években az amerikai, a nyugatnémet és az izraeli hírszerzés aktivitására hívta fel a magyar állambiztonsági szervek figyelmét. TÓTH 2012.

intézkedésekért felelős osztály felállítása mellett.¹³ Az előterjesztés által kezdeményezett változásokat részben megalapozták a kémkedés gyanújával a javaslat megszületésének időszakában indított bizalmas nyomozások adatai: a BM III. Főcsoportfőnökség 1971 első felében 82 ügyben kezdeményezett bizalmas nyomozást kémkedés gyanújával, ebből 14 esetben nyugatnémet, 12 esetben angol, 9 esetben amerikai, 5 esetben francia és 2 esetben osztrák vonalon. A további 40 esetben a feldolgozó munka során nem keletkeztek konkrét állam beazonosítására alkalmas adatok. Ugyanebben az időszakban a magyar állambiztonsági szervek 11 bizalmas nyomozást indítottak „cionista jellegű tevékenység” gyanújával.¹⁴

2. táblázat

BM III/II. – védelmi és kutató-szűrő munkát végző szervezeti egységek

Szervezeti egység	Az ügyrendben megfogalmazott főbb feladatok
III/II-6. Osztály létszám: 69 fő (javaslat: – 48 fő) Alosztály Alosztály Alosztály	Hadiipar, közlekedés, hírközlés, valamint a főhatóságok és minisztériumok preventív védelme, támadómunka, bizalmas nyomozás hadiipar vasút, posta közúti, vízi és légi közlekedés
III/II-7. Osztály létszám: 40 fő (javaslat: – 15 fő) Alosztály Alosztály Alosztály	Külkereskedelmi és műszaki-tudományos együttműködés területi, az államtitok védelmével kapcsolatos feladatok, támadómunka, bizalmas nyomozás külkereskedelem nyugati relációjú műszaki-tudományos együttműködés államtitok-védelem
III/II-8. Osztály létszám: 71 fő (javaslat: – 33 fő) Alosztály Alosztály Alosztály	Elhárítás az idegenforgalom területén, a titkos objektumok környezetében, valamint az amnesztiával hazatértek között kutatás-körözés idegenforgalom titkos objektumok, amnesztiások

Forrás: A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és strukturájának kialakítására. MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 5.

Az Állambiztonsági Szakbizottság fenti táblázatban szereplő átcsoportosítási javaslatai szigorúan követték a pártvezetésnek a belső erőforrások felhasználásával, illetve a szervezet karcsúsításával végrehajtott intézményi korszerűsítésre vonatkozó irányelveit. Ennek megfelelően a koncepció részben az általános védelmi és szűrő-kutató területek létszámának csökkentésével, illetve szükség szerinti összevonásukkal kívánta biztosítani a kiemelt elhárítási vonalakat, valamint a hazai és a határon túli támadólagos tevékenység megerősítéséhez szükséges humán állományt.

¹³ *A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és strukturájának kialakítására. MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 6.*

¹⁴ BM KI 1-a/1755/1972. 1.

3. táblázat

BM III/II. – háttértámogató munkát végző szervezeti egységek

Szervezeti egység	Az ügyrendben megfogalmazott főbb feladatok
III/II-9. Osztály létszám: 43 fő (javaslat: + 16 fő) Alosztály Alosztály	Adatfeldolgozás, elemzés, értékelés és tájékoztatás elemzés, értékelés és tájékoztatás operatív nyilvántartás, adatfeldolgozás
III/II-10. Osztály létszám: 30 fő (javaslat: + 3 fő) Alosztály Alosztály Alosztály	Együtműködés baráti kémelhárító szervekkel, a szocialista országokban tartózkodó magyar állampolgárok védelme nemzetközi együtműködés harmadik országos elhárítás a Külügyminisztérium védelme
Csoportfőnökségi Törzs létszám: 29 fő (javaslat: – 3 fő)	Csoportfőnök közvetlen munkatársai „M” tiszt Akció-hírószekötetés Titkárság (TÜK, tolmácsok, továbbképzés, pénzügyi és anyagi ellátás)

Forrás: A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására. MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 5.

A dokumentum külön kitért az „ellenséges hírszerzők” a Magyar Népköztársaság ellen harmadik ország területén folytatott tevékenységének elhárítását, valamint a szocialista országokban tartózkodó magyar állampolgárok (kiemelten a diplomáciai szolgálat tagjainak) operatív védelmét célzó képességek bővítésére. Emellett általános észrevételként jelent meg a javaslatban, hogy – a megszerzett operatív információk országos szinten centralizált feldolgozása, illetve az ezt végző állomány létszámának megerősítése mellett – fejleszteni kell az elemző-értékelő munka színvonalát.¹⁵

Az Állambiztonsági Szakbizottság által készített háttéranyag a BM III/II. Csoportfőnökség korábbi (a KEOKH leválasztása utáni) 493 fős összlétszáma vonatkozásában jelentős változtatást nem javasolt. A koncepcióban szereplő 10 fős megtakarítást a testület a III. Főcsoportfőnökség más szervezeti egységei – a nemzetközi vonatkozású új kihívások, valamint a támadólagos operatív munka erősítése okán elsősorban a hírszerzés¹⁶ – megerősítésére javasolta felhasználni.¹⁷

A dokumentum zárófejezete a kémelhárítás központi és területi szervei – elsősorban a megyei rendőrkapitányságok szervezeti rendjében működő kémelhárító alosztályok – közötti munkamegosztás hatékonyabbá tétele, elsősorban a szakirányító tevékenység erősítése és a párhuzamosságok felszámolása érdekében fogalmazott meg javaslatokat. A koncepció

¹⁵ BM KI 1-a/1755/1972. 6.

¹⁶ A BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség működésének korszerűsítéséről és a kémelhárítási szakterülettel folytatott együttműködéséről bővebben: URBÁN 2011.

¹⁷ A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására. MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 13.

a vonalas elv alapján folytatott feldolgozó munkákat a központi szervek, míg a védelmi és a szűrő-kutató tevékenységet – a megyei szinten nem decentralizálható ügyek kivételével – a területi szervek hatáskörébe kívánta utalni. A szakbizottsági anyag az utóbbi kategóriába tartozó feladatkörként jelölte meg a külföldi ösztöndíjasok és tudományos szakemberek, az NSZK-val kapcsolatot ápoló német kisebbség és a görög diaszpóra látókörebe került tagjainak ellenőrzését, a szovjet katonai objektumok, hadiipari létesítmények környezetében, illetve a Posta és a MÁV kiemelt objektumaiban, valamint a külföldiek által látogatott idegenforgalmi létesítményekben megfelelő operatív (információszerző) lehetőségek biztosítását.¹⁸

A kémelhárítási tevékenység új kormányzati elvárásoknak való megfelelése szempontjából meghatározó kérdést jelentett az állománnyal szemben megfogalmazott képesítési és alkalmassági követelményrendszer. Az Állambiztonsági Szakbizottság a belügyi vezetés számára e témakörben még a fent áttekintett javaslatok felterjesztését megelőzően, 1971. február 27-én készített egy rövid háttéranyagot. Ez a dokumentum nemcsak a vezetői, de az egyes elhárítási vonalért felelős kiemelt „főoperatív” tiszti beosztásban az egyetemi, főiskolai vagy politikai főiskolai végzettség és orosz nyelvtudás mellett elvárta egy nyugati nyelv felsőfokú ismeretét is. A javaslat ezenkívül leszögezte, hogy „a BM III/II. Csoportfőnökségen a politikai megbízhatóság és elvi szilárdság követelményéből adódóan csak párttagok dolgozhatnak”.¹⁹

A szakbizottság részéről megfogalmazott követelmények jól mutatják, hogy az állambiztonság – ezen belül a kémelhárítás – területén a szolgálatokkal szemben jelentkező új típusú igények miatt a művelési tisztek kiválasztásánál a korábban hegemon helyzetben lévő politikai-ideológiai szempontok mellett egyre jelentősebb tényezővé vált a megfelelő szakmai képzettség és a személyi alkalmasság. E változásokat megkönnyítette, hogy az állambiztonsági szolgálatoknál jelentős generációváltás következett be az 1970-es évek elején. Az újonnan felvett, már a Kádár-rendszerben szocializálódott fiatalok döntő többsége már eleve rendelkezett a munkakörük betöltéséhez előírt iskolai végzettséggel.

Az állambiztonsági főcsoportfőnök, Rácz Pál²⁰ vezérőrnagy a belügyi vezetés számára készített, a III. Főcsoportfőnökség feladataira és működési rendjére vonatkozó, 1971. március 15-én kelt összegző jellegű javaslatában támogatta az Állambiztonsági Szakbizottság fenti megállapításait és a III/II. Csoportfőnökség számára előirányzott 483 fős létszámot, illetve a támadólagos elhárítási részlegének megerősítését. Ennek indoklása során leszögezte: „Az USA, az NSZK, Izrael és a NATO elleni feladatok meghatározásánál a vonatkozó párt-határozatok és irányelvek mentén figyelembe vették, hogy a belső ellenséges tevékenység is túlnyomó részt a határon túlról ösztönözve, azzal helyenként összefonódva jelentkezik.”²¹

¹⁸ *A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és strukturájának kialakítására.* MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 14.

¹⁹ *Az Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárítási Csoportfőnökség munkaköreire, a vezetőkkel és beosztottakkal szemben támasztandó követelményekre.* MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 2.

²⁰ Rácz Pál a III. Főcsoportfőnökség vezetői közül azon kevesek közé tartozott, akik számára a BM csak egy köztes – 1970-től 1973-ig tartó – karrierállomás volt. Ugyanakkor a főcsoportfőnöki kinevezése előtt, Bernben, Belgrádban, Genfben, az Amerikai Egyesült Államokban, Párizsban és Kairóban megszerzett két évtizedes diplomata-, illetve SZT tiszti tapasztalata kapcsán – az angol, francia, spanyol és román nyelven is felsőfokon beszélő – Rácz vélhetően pontosan átlátta a megerősített támadólagos elhárítási szakterület előtt álló feladatok jelentőségét. Életrajzáról bővebben: TABAJDI–UNGVÁRY 2008, 110.

²¹ *Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség szervei feladatainak, működési rendjének és strukturájának kialakítására.* MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 3–4.

A főcsoportfőnök támogatásával felterjesztett szakbizottsági ajánlásokat a BM „M” és Szervezési Csoportfőnöksége vizsgálta felül, amelynek Szervezési Osztálya 1971. április 29-én kelt előterjesztésében alapvetően egyetértett a szakterületi javaslatokkal, de az állambiztonsági állomány létszámát – főként az adminisztratív munkakörök vonatkozásában – tovább kívánta csökkenteni. A fenti döntés után a kémelhárítási szakterület tervezett létszámát – elsősorban III/II-9. Osztály adatfeldolgozó és operatív nyilvántartó szakterülethez rendelt státuszok elvonásával – 475 főben határozták meg.²²

A kémelhárítás új szervezeti rendjének kialakítása 1972 nyarán

A fenti észrevételek beépítését követően kialakított végleges javaslatot – a fegyveres szervek pártirányítását koordináló MSZMP Közigazgatási és Adminisztratív Osztályával, valamint a kormány Honvédelmi Bizottságával történő többkörös konzultáció után – a miniszter felügyelete alatt dolgozó BM Központi Koordinációs Bizottság hagyta jóvá. A 1972 júniusában kiadott új csoportfőnökségi ügyrend szerint a kémelhárítási szakterület az alábbi felépítéssel illeszkedett be a BM III. Főcsoportfőnökség szervezeti rendjébe:

4. táblázat

A BM III/II. Csoportfőnökség szervei (1972. május 30.)

Hadrendi kód	Központi szervek tevékenységi területei
III/II-1. Osztály	Az USA és más amerikai államok hírszerzésének elhárítása
III/II-2. Osztály	Az NSZK és Ausztria hírszerzésének elhárítása
III/II-3. Osztály	A többi európai NATO-tagállam, Törökország, valamint a semleges államok hírszerzésének elhárítása
III/II-4. Osztály	Elhárítás a közel- és távol-keleti országok hírszerzése ellen, valamint ezen államok magyarországi ösztöndíjasai között
III/II-5. Osztály	Határon túli operatív intézkedések
III/II-6. Osztály	Hadiipar, közlekedés, hírközlés, valamint a főhatóságok és minisztériumok preventív védelme
III/II-7. Osztály	Elhárítás a nemzetközi gazdasági együttműködés területein, valamint az államtitok védelmével kapcsolatos feladatok
III/II-8. Osztály	Elhárítás az idegenforgalom területén, valamint az amnesztiával hazatértek között
III/II-9. Osztály	Elemzés, értékelés és tájékoztatás
III/II-10. Osztály	Elhárítás harmadik országban, nemzetközi együttműködés
III/II-11. Osztály	Hírösszeköttetés, operatív nyilvántartás, ellátmány

²² *Előterjesztés a BM III. Főcsoportfőnökség szervezeti tagozódására, létszámára és a munkaköri besorolások meghatározására.* MOL XIX-B-1, 80. sorszám, 2-172/1971. 80. d. 3.

Területi és kihelyezett kémelhárító szervek
budapesti és a kijelölt megyei rendőrkapitányságok III/II. alosztályai
a szocialista államok külképviseletein működő rezidentúrák
illegális rezidentúrák (Ausztria, NSZK, Olaszország)
hazai fedőszervekben működő rezidentúrák, illetve SZT-állomány

Forrás: A BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség ügyrendje²³

Az új ügyrend hatályba lépését megelőző évben a III. Főcsoportfőnökség vonatkozásában több olyan szervezeti változás is történt, amely közvetlenül érintette a kémelhárítási szakterület tevékenységét. Még 1971-ben, 270 fős létszámmal szervezték meg BM III/5. (Rádióelhárítási) Osztályt, amely korábban a BM III/V. (Operatív-technikai) Csoportfőnökség kötelékébe tartozott. Az immár közvetlenül a főcsoportfőnök irányítása alá került szakterület felelt a rádiófelderítési és elhárítási, diplomáciai lehallgató, valamint az állambiztonsági munka operatív-technikai feladataival kapcsolatos „iránymérő” tevékenységért. Az 1971-es belügyminisztériumi szerkezetváltás a csoportfőnökség személyzeti munkájában is változást hozott. A IV. (Személyügyi) Főcsoportfőnökség átszervezésével létrejött az állambiztonság önálló, III/6-os hadrendi kóddal ellátott Személyzeti Osztálya, amely a következő években ellátta a kémelhárítási állományt érintő személyügyi feladatokat is.²⁴

A BM átszervezése kihatott az állambiztonsági, ezen belül a kémelhárító állománnyal kapcsolatban felmerülő biztonsági feladatok szervezeti kereteire is. A belügyminiszter 008/1972. számú parancsa meghatározta a miniszter első helyettesének alárendeltségébe helyezett BM Belbiztonsági Osztály hatáskörét és feladatait. Ennek a szervnek a 2. Alosztálya volt felelős az állambiztonsági munkatársak által elkövetett bűncselekmények megelőzéséért, valamint a belügyi munkához kapcsolódó állam- és szolgálati titkok védelméért. A „belső elhárítás” felé azonban megkötés volt, hogy az állambiztonság operatív állománya körében nem szervezhetett hálózatot, illetve a miniszter és a miniszterhelyettesek kinevezési hatáskörébe tartozó vezetőkkel és közvetlen beosztottakkal kapcsolatos bizalmas nyomozás megkezdésére csak miniszteri utasításra – az illetékes miniszterhelyetttessel egyetértésben – kerülhetett sor. Tekintettel arra, hogy a csoportfőnökség állományánál általános elvárás volt a párttagság, az érintett munkatárssal szemben – a párt védelmét célzó, a Rákosi-korszak államvédelmi örökségéből fakadó „külső engedélyezési eljárást” követve – a titkosszolgálati rendszabályok alkalmazását is magában foglaló operatív ellenőrzést kizárólag az illetékes (ez esetben a BM) pártbizottság titkáranak előzetes hozzájárulásával lehetett megkezdni.²⁵

A kémelhárító szakterület tevékenységét jelentős mértékben érintette az állambiztonsági szervekkel együttműködő hálózati személyek foglalkoztatásának módszertanát meghatározó új irányelvek bevezetése az 1970-es évek elején. Az információs hálózat minőségi összetételét és a hálózati munka alapelveit tekintve a belügyminiszter 005/1972. számú parancsa alapvető változást hozott. Ebben részletesen szabályozták a hálózati funkciókat,

²³ Elérhető: <http://docplayer.hu/216226-A-belugyminiszterium-iii-ii-csoportfonokseg-ugyrendje.html> (A letöltés ideje: 2017. június 1.)

²⁴ Uo.

²⁵ BM KI 008/1972. 130. d.

a titkos együttműködésben részt vevő személyek besorolását, a beszerzési alapeseteket és a beszerzéseknél használt alapok alkalmazására vonatkozó előírásokat. A parancs tartalmazta továbbá a hálózati személyek vezetésének, „nevelésének” és ellenőrzésének alapelveit, a kapcsolattartás megszervezésének, a hálózati személyek – esetlegesen szükségessé váló – átadásának, pihentetésének, kizárásának szabályait, valamint a hálózati személyek jogi helyzetének leírását. Az új szabályozás a titkos információk megszerzésén túl a hálózat kiemelt funkciói közé sorolta az alábbi feladatokat:

- operatív kombinációk (akciók) végrehajtása (például ellenséges hírszerző szervezetbe történő beépülés, operatív játszma folytatása),
- ellenérdekelte titkosszolgálati tevékenységet folytató vagy támogató személyek felkutatása,
- preventív védelem és operatív ellenőrzés (például kiemelt objektumok védelme),
- a hálózati munka egyes részfeladatainak elvégzése (például beszerzési jelöltek tanulmányozása, hálózati összeköttetés fenntartása), valamint
- egyéb operatív megbízások teljesítése (például levéllenőrzés, „T” lakások fenntartása, operatív technika alkalmazása).²⁶

5. táblázat

A hálózati személyek besorolása a főcsoportfőnökséghez fűződő munkakapcsolatok szerint

A hálózat tagjának minősítése	A minősítés tartalmi összetevői
Titkos munkatárs	<ul style="list-style-type: none"> – A hálózat kipróbált, képzett tagja, aki elvi, hazafias alapon, általában kezdeményezően vett részt a titkos együttműködésben. – Képzettségétől függően akár rezidensi feladatokat is elláthatott (azaz a vele kapcsolatban álló operatív tiszt irányítása mellett több hálózati személy is kapcsolódhatott a személyén keresztül a főcsoportfőnökséghez). – Az MSZMP, a KISZ és más fontosabb társadalmi szervezet választott vezetői, kormánytagok, magas szintű kormányzati hivatalok vezetői nem lehetnek hálózati tagok.
Titkos megbízott	<ul style="list-style-type: none"> – Az állambiztonsági szervekkel főként politikai-elvi meggyőződésből együttműködő személy, akinek az alkalmasságát főként személyes tulajdonságai, a munkaköre, illetve a társadalmi-munkahelyi kapcsolatai által meghatározott operatív lehetőségek határozták meg. – Alkalmasságától függően a rezidensi kivételével minden hálózati funkciót betölthetett.

²⁶ Az MNK belügyminisztere az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó – egészen a főcsoportfőnökség megszűntetéséig érvényben maradó – parancsát 1972. április 5-én adta ki. BM KI 10-21/5/1972. 130. d.

A hálózat tagjának minősítése	A minősítés tartalmi összetevői
Ügynök	<ul style="list-style-type: none"> – Az állambiztonsági szervekkel történő titkos együttműködésben főként terhelő, kompromittáló adatok, illetve anyagi érdekeltség alapján részt vevő személy. – Személyes tulajdonságainál és operatív lehetőségeinél fogva alkalmas egyes hálózati funkciók célirányos és folyamatos betöltésére. – Hálózattartó munkával összefüggő feladatokat csak kivételes esetben láthatott el, rezidens nem lehetett. – Más lehetőség híján MSZMP-tag is beszervezhető.

Forrás: BM KI 10-21/5/1972. 130. d.

A belügyminiszter 005/1972. számú parancsának rendelkezései alapján vizsgálták felül a BM III. Főcsoportfőnökség teljes hálózatát, ahonnan kizárták azokat a személyeket, akikkel az állambiztonsági szervek huzamosabb ideje nem, vagy már csak formálisan tartották a kapcsolatot. Szintén leépítették azokat a hálózati pozíciókat, melyek (a védett intézményekben vezető beosztású) hivatalos vagy (a belső folyamatokra kellő rálátással rendelkező) társadalmi kapcsolatokkal kiválthatók voltak. Az állambiztonság által foglalkoztatott hálózati személyek száma az 1973 nyaráig befejezett „állományrevízió” eredményeként 9412 főről 5268 főre csökkent. A létszámcsoökkentés leginkább a titkos megbízotti feladatokat ellátó – elsősorban a „közlekedés-elhárítás” területén foglalkoztatott – személyeket érintette, akik közül 2629 fő lett kizárva a hálózatból.²⁷ A BM III/II. Csoportfőnökség által 1971-ben foglalkoztatott 1620 hálózati személy létszáma 1973 augusztusára 1085 főre csökkent. Az állambiztonsági szervek a hálózati állomány revízióját követően 91 kapitalista – köztük 53 osztrák, 9 olasz, 8 nyugatnémet, 6 görög, 3 francia, 2-2 japán, amerikai és izraeli, valamint 1-1 brit, holland, svéd, spanyol, kanadai és argentin – állampolgárt foglalkoztattak.²⁸ Számos hálózati személyt csak ideiglenesen vontak ki a hálózati munkából, azaz pusztán „pihentették” őket, tekintettel (többek között) hírszerző lehetőségük átmeneti megszűnésére, tartós kiküldetésükre, családi és személyes okokra vagy egy esetlegesen fellépő dekonspirációs veszély elkerülésére. A kémelhárítási szakterület hálózatából kizárt személyek közel 25%-ával – mint társadalmi vagy alkalmi operatív kapcsolattal – továbbra is megmaradt az együttműködés. Hasonló elvek érvényesültek a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség vonatkozásában is, ahol a hálózati munkából kivontak közel 80%-át hasznosították preventív célból kutató, felderítő és alkalmi operatív kapcsolatként.²⁹

A BM III/II. Csoportfőnökség 1972 nyaratól érvényes szervezeti rendje intézménytörténeti szempontból természetesen csak egy pillanatfelvételnek tekinthető, amelyet már az évtized közepén módosítottak a szakterületet érintő új kihívások miatt. Azonban az MNK nyugati relációban fokozatosan bővülő kapcsolatrendszere folytán egészen a rendszerváltásig tartósan bizonyult az a hangsúlyeltolódás, amelynek kapcsán a kijelölt támadólagos

²⁷ A csökkenés mértéke még szembetűnőbb, ha az 1971. júniusi állapotot (10 318 hálózati tag) állítjuk szembe a hálózat felülvizsgálata utáni létszámadatokkal. BM KI belügyminiszteri iratok, 1-a/1313/1972. 205. d.

²⁸ TABAJDI-ÜNGVÁRY 2008, 188–189.

²⁹ BM KI belügyminiszteri iratok, 1-a/1313/1972. 205. d.

irányokban aktívan fellépő magyar kémelhárítás – a hírszerzéssel párhuzamosan – egyre meghatározóbb szerephez jutott az állambiztonsági szervek között. Ez utóbbi tendencia személyügyi vonalon már 1973 decemberében láthatóvá vált, amikor a Minisztertanács a külügyminiszter-helyettesi posztra távozó Rácz Pál főcsoportfőnök helyett a kémelhárítás korábbi irányítóját, Karasz Lajos r. vezérőrnagyot nevezte ki Benkei András belügyminiszter állambiztonsági helyettesévé.³⁰

Összegzés

A Kádár-rendszer konszolidációjával, illetve az 1960-as évek második felétől nyugati irányban dinamikusan kibővülő nemzetközi – elsősorban gazdasági, idegenforgalmi és tudományos – kapcsolataival összhangban új elvárások fogalmazódtak meg a pártállami vezetés részéről az állambiztonsági szervek, ezen belül a BM III/II. (Kémelhárítási) Csoportfőnökség tevékenységével kapcsolatban. Az 1970-es évek elején előtérbe került a nyugati hírszerző szolgálatok elleni – elsősorban osztrák, nyugatnémet és olasz bázison megvalósuló – támadólagos fellépés erősítése, hírigényrendszerük és *modus operandijuk* aktív feltérképezése érdekében. A belügyi tárca számára korlátozottan rendelkezésre álló anyagi, technikai és humán erőforrások hatékony felhasználása érdekében került sor az állambiztonsági szempontból érzékeny szektorok – köztük a hadiipar, hírközlés, a nemzetközi együttműködésbe bevont gazdasági és tudományos intézmények, valamint az idegenforgalmi terület kiemelt objektumainak – célzott operatív védelmének kialakítására. A kémelhárítás területén jelentkező új típusú igények miatt az állomány kiválasztásánál a korábban hegemón helyzetben lévő politikai-ideológiai szempontok mellett egyre jelentősebb tényezővé vált a megfelelő szakmai képzettség és a személyi alkalmasság. Az évtized első felében végrehajtott szervezeti és módszertani változások – hasonlóan az állambiztonsági munkát meghatározó új jogszabályok alapelveihez – egészen a rendszerváltás időszakáig érvényben maradtak.

Felhasznált irodalom

- GERGELY Attila (1997): *A hatalom árnyékában*. Budapest, Magyar Kapu Alapítvány. (Kapu füzetek 3.)
- KRAHULCSÁN Zsolt (2010): A be- és kiutazások állambiztonsági és pártellenőrzése (1965–1970). *Betekintő*, 2010/2. sz. Elérhető: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_2_krahulcsan.pdf (A letöltés ideje: 2018. március 13.)
- ROMSICS Ignác (2010): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.
- TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián (2008): *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, Corvina – 1956-os Intézet.
- TÓTH Eszter (2012): „A harc mindenesetre folyik; vigyázni kell, mert a világreakció rájött, hogy túljártunk az eszén.” A KGB vezetőinek Budapesten tartott helyzetértékelése 1968 decemberében. *Betekintő*, 2012/2. sz. Elérhető: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2012_2_toth.pdf (A letöltés ideje: 2018. március 13.)

³⁰ Lásd: www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_21_22_1973.pdf (A letöltés ideje: 2017. június 1.)

- URBÁN Attila (2002): Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. *Rubicon*, 13. évf. 6–7. sz. 58–65.
- URBÁN Attila (2003): A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 48. évf. 3. sz. 3–74.
- URBÁN Attila (2011): Változások a magyar hírszerzés feladatrendszerében és szervezeti rendjében az 1970-es évek első felében. In BARÁTH Magdolna – BÁNKUTI Gábor – RAINER M. János szerk.: *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. Budapest, L'Harmattan. 137–153.

Hegedüs László

Állambiztonsági elhárító munka a határőrségnél

Bevezetés

A határőrérő kémelhárítási vonatkozású védelmére minden történelmi helyzetben szükség-szerű az adott időszak viszonyai között hatékonyan működő elhárító szolgálat tevékenysége. A fegyveres erők részeként is minősülő határőrérő operatív védelmére rendelt szolgálat alapfeladata volt az ellenséges indíttatású rejtett támadások, továbbá a védett, tilalmi szfé-rákba bejutás megelőzése, illetve bármilyen ártalmas és veszélyhelyzet-okozás kockázatai-val szembeni felderítés, operatív vizsgálat és megelőző célú, továbbá ellentámadó operatív intézkedésre is képes rendszer működtetése, valamint a társszervekkel való együttműködés szervezése. A tanulmány szerzői célja a közelmúltunk fél évszázadnyi folyamatának az át-tekintő bemutatása.

A határportyázó századok (1945 – 1946. március 14.)

A hadműveletek elhaladása után megszállt településeken öntevékenyen szerveződő kato-nai alakulatoknál létesülő katonai kémelhárító szolgálatok még megtartották a szervezet és a működés nemzeti hagyományait. A debreceni kormányban viszont Rákosi Mátyás már megbízta Pálffy György vezérkari századost a katonai kémelhárító szolgálat meg-szervezésével és vezetésével. „Az ideiglenes kormányzat Honvédelmi Minisztere 1945. március 12-én megkapta a SZEB¹ Elnökének a jóváhagyását ahhoz, hogy a HM keretében a katonapolitikai defenzív és offenzív hírszerző osztályt felállíthassa, egyrészt a honvédség kereteiben a fasiszta és reakciós tevékenység elleni küzdelem, és az ellenséges hírszerzés aktív megakadályozása és a hírszerzés offenzív végrehajtása céljából, az ellenség által meg-szállt területeken a megfelelő szovjet szervekkel együttműködésben.”²

Az 1945. február 23-án kiadott miniszteri rendelet alapján kezdték a SZEB által en-gedélyezett 5000 fős állománnyal a határportyázó századok örseinek a megszervezését. A honvédkerületi parancsnokságok „D”³ osztályainak alárendelt század-D-tiszthelyettesi

¹ Szövetséges Ellenőrző Bizottság.

² Szócs 1970b.

³ „D”, azaz defenzív, ami az elhárító tevékenységre utal.

intézménye, valamint az őrsnyomozói beosztások képezték a kezdeti határőr-elhárítás és a határőr-felderítés akkor még egységes szervezetét.⁴ Az operatív munkában kezdeti jártasságot szerzett D-tiszthelyetteseket helyeztek a határőrizet fő erejét képező határportyázó századokhoz. A tevékenységük hatékonyságát hátrányosan befolyásolta a fiatal és képzetlen állomány alkalmazási kényszere. Ezt a szervezethez való személyi kiválasztási és megítélési felfogás, főleg az 1956-ig érvényesülő gyakorlat eredményezte, amely a származást a megbízhatóság abszolút kritériumának tekintette. Még az 1955. január 1-jei állapotban is az államvédelmi szervek 4500 fős tisztii állománya többségének az iskolai végzettsége a nyolc általános alatt volt. A szolgálatokat országos szinteken is irányították néhány elemis vagy iskolázatlan, magas rendfokozatú vezetők.⁵

A KPO törzsében és a honvédkerületeknél működő D-osztályokon szakképzett és tapasztalt tisztek szolgáltak, akik a század-D-tiszthelyetteseket és az őrsnyomozókat irányították és ellenőrizték. A havi jelentéseik mutatják, hogy kiemelt feladatuk volt: az egykori nyilasok és háborús bűnösök felderítése; a háború alatti tisztek és tiszthelyettesek megfigyelése; az ellátás és a felszerelés állapota és annak az állományra gyakorolt hatásának értékelése; az állomány és a környezeti lakosság köreiben a kommunista szerveződés állapota és annak a személyes segítése; az állomány és a környezeti lakosság kapcsolatainak az állambiztonsági szemléletű ellenőrzése.⁶

A honvéd határőrség éveiben

A SZEB meghatározta, hogy „a határbiztonság megteremtésével járó feladatok jellegére tekintettel” a honvéd határőrséget önálló parancsnoksággal kell megalakítani, amelynek – a KPO vezetői feladatkörének a meghagyása mellett – Pálffy György vezérőrnagy legyen az országos parancsnoka.⁶ Pálffy a határőrség parancsnoki minőségében is a HM alárendeltségében maradt, ám az „informális” (SZEB- és MKP-támogatás) hatalom tudatában a formális alárendeltségét figyelmen kívül hagyta. Ezt mutatja a Nagy Imre belügyminiszterhez a KPO vezetői minőségében küldött – 1946. március 14-én keltezett – átiratának a részlete: „Miniszter Úr! A SZEB rendelkezésnek megfelelően a honvéd határőröket átszervezem, megerősítem, és közvetlenül a Katonai Politikai Osztályom útján magamnak rendelem alá.”⁷ Pálffy 1946. március 14-én az előkészítő csoportnak utasítást adott a honvéd határőrség azonnali megszervezésére, továbbá az új alakulatok részére meghatározott határszakaszok őrizetének a 10 napon belül történő átvételére. A következő napra kidolgozott tervet jóváhagyta, és intézkedett azok végrehajtására. Az új honvéd határőrség 14. zászlóalj századai 1946. március 25-én átvették a határszakaszaik őrizetét. A 15., vasútbiztosító határőr zászlóalj megalakítását későbbre halasztották. A parancsnokságot az 1945-től működő KPO-központ kiegészítésével alakították meg. A vezérkari főnök által irányított 1/a (elhárító), 1/b (felderítő) osztályok mellett létrehozott (nevelési és egyéb funkcionális) osztályok új parancsnokai képezték a 12 fős határőrparancsnoki kart. Az általuk irányított 20 fős irodai és kisegítő személyzet, valamint a nyomozói állomány képezte a határőrségnek a kezdetben Országos, később Honvéd Határőr

⁴ DÁVID 2015, 19.

⁵ GYARMATI – S. VARGA 2006, 816.

⁶ KORNIS 1970.

⁷ NAGY 2013, 29.

Főparancsnokság elnevezésű központját. Az alegységekhez a honvédségnél már megismert „legjobbakat” – közöttük az operatív tevékenység bázisát is erősítő személyeket – válogatták ki. A határ vadász állományt átvették, a közöttük szolgáló egykori csendőrök és a régi tiszthelyettesek közül az „alkalmatlanok” eltávolítását elhalasztották.

A zászlóalj D-tisztszei és a képzettebb D-tiszthelyettesek a korábnál erőteljesebb ráhatást tudtak kifejteni a század-D-tiszthelyettesek tevékenységére. A zászlóaljszintű oktatási napokon bővítették a tapasztalataikat. Az 1946. évtől 6 hetes központi tanfolyamon is oktatták az állományt. Közöttük is voltak kiemelkedő képességű fiatalok, akik később kiváló szakemberként tanították és segítették a fiatalabbakat a gyakorlati tevékenységre.⁸ A „B-listázásnak” nevezett – a közigazgatás állományának a felülvizsgálatáról szóló – 1946. márciusi rendelet alapján, az 1945 előtt szolgáló tisztek és tiszthelyettesek eltávolítása következtében, főleg őrsparancsnoki létszámihiány keletkezett. Jól képzett, „osztályidegennek” minősülő, értékes közép- és alegységszintű parancsnokok százait távolították el a honvéd határőrségtől. Az uralkodó politikai felfogás sokáig tartó, súlyosan torzító hatást gyakorolt a fiatal életkorú „D” szervek személyi állományára is, akik a romboló téveszmék hatására váltak részesévé a tragikus következményű döntések előkészítésének és intézkedések kezdeményezésének.

A rendőrségi állományú, távolsági utasellenőrző határrendészet állományának kémelhárítási vonatkozású biztosítása a vidéki kapitányság PRO, majd 1946. október 4-től a Péter Gábor vezetésével, országos hatáskörrel létrehozott Magyar Államrendészet Államvédelmi Osztály (ÁVO) hatáskörébe tartozott. A honvéd határőrség vezérkari főnöke 1946. október 9-én arról „értesítette” a belügyminisztert, hogy „a közeljövőben, a Kat.Pol. szempontok érvényesítésére határszéli utasellenőrző szolgálat (HUESZ) bevezetését tervezi, amihez kéri a miniszteri állásfoglalást”.⁹ A KPO ezzel kiterjesztette a tevékenységét a határrendészetre is, amit a határrendészetnek az ÁVH határőrségbe való helyezéséig fenntartottak.

A határbiztonsághoz kapcsolódó, korabeli rendvédelmi szervek széles körét próbára tette a „soproni zsákban” 1946. december 2. 22.00 – december 5. 24.00 közötti három napig tartó komplex akció. A razziaműveletek hatására a térségben erősödött a közbiztonság, nőtt a rendvédelmi szervek tekintélye. Az eredményekből és az értékelhető hibákból sokat tanultak, továbbá hasznos gyakorlati tapasztalatokat szereztek az összevont fiatal nyomozók és D-tiszthelyettesek.¹⁰

Az államvédelmi hatósági és a belügyminisztériumi években

Az átalakítás alapvető célja az volt, hogy a honvéd határőrség újszerű működési és formai megjelenítésével növeljék az ÁVH demonstratív erejét, tovább erősítsék az 1948. október 25-től már átszervezett BM Államvédelmi Hatósága által a közhatalmi fejleményekre gyakorolt katonapolitikai biztosítékát. A határrendészeti szervekkel is kiegészülő ÁVH fegyveres alakulatként megjelenített potenciális erejét tovább növelve, még inkább a félelemkeltő szerepében, a szellemi és a cselekvői társadalmi léttérben minden ellenállás elfojtására képes, fenyegető tényezővé vált. Az MDP legfelsőbb vezetőiből álló „Államvédelmi Bizottság”

⁸ ELISCHER 1970.

⁹ Határszéli utasellenőrző szolgálat 1970.

¹⁰ Szócs 1970a.

nevű – eltitkolt – párttestület már 1949. július 18-án, Rákosi Mátyás elnökletével az ÁVH megerősítését készítette elő. Az egyetlen megbízható szervezetnek a BM-ben működő ÁVH-állományt tartották. Az ÁVH-t személyi és szervezeti megerősítéssel önállóvá kell tenni, és az ellenőrzése alá kell helyezni a hadsereget. A határőrség, továbbá a – KPO át-szervezésével 1947. február 15-én létrehozott – Katonapolitikai Csoportfőnökség szerveit a hadseregből ki kell vonni, és az áthelyezésükkel a megalakuló önálló ÁVH-t fegyveres katonai erővé fejleszteni.

A létrehozandó ÁVH-t közvetlenül az MDP Politikai Bizottsága fogja irányítani. Valójában korlátlan és ellenőrizhetetlen önkényhatalmi szervezetté vált, amelyet kizárólag Rákosi Mátyás személyesen irányított. Az önálló ÁVH-szervek leendő vezetőit is megjelölték, akik között Pálffy György altábornagy már nem szerepelt. Ellentmondásos életútja az 1949. október 24-i kivégzésével lezárult.¹¹ A Katonai Elhárító Főosztály néven átszervezett szolgálat 1950. február 1-jén beolvadt a Péter Gábor áv. altábornagy által vezetett ÁVH szervezetébe.¹²

A Honvéd Határőrséget és a határerő-elhárítást egyaránt váratlanul érte az 1949. december 30-án kelt HM-napiparancsban közölt politikai döntés a Honvéd Határőrségnek az 1950. január 1-jei létszám- és eszközállapota szerint az ÁVH állományába történő átadásának azonnali végrehajtására. Ennek a folyamata a meglévő honvédségi vezetés azonnali eltávolításával kezdődött, a szélesebb körű, személyi „tisztogatással” folytatódott, majd az átvett honvéd határőrség teljes körű átalakításával végződött. Leváltották a határőrség parancsnokát és a politikai helyettesét. Leszerelték az 1945 előtt is szolgáló főparancsnoksági osztályvezetőket, helyeikre az ÁVH-központból 17 fő – a határőrségi viszonyokat nem ismerő – államvédelmi tisztet helyeztek. Az ÁVH vezetőjének az 1951. január 3-án kiadott rendelete alapján átszervezték az addig meghagyott honvéd határzászlóaljok rendszerét, és kialakították az ÁVH határőrségnek – azokban az időkben még az erői felét a déli viszonylatra koncentráló – megerősített szervezetét. Megkezdődött, és az év végére befejeződött a kerületenként 3-4 távolsági határátkelőn a határrendészeti kirendeltségek átvétele, és azok feltöltésével a katonai felépítésben működő Forgalom Ellenőrző Pontok (FEP) létrehozása. A folyamatosan emelt, legmagasabb létszám 1953-ban volt, ami részben a fokozatosan erősödő háborús készültséget jelezte, másrészt a déli határnak a Jugoszláviával megromlott viszony miatti megerősítése tette szükségessé, majd 1954-től fokozatos csökkenve állandósult a határőrség 17 ezer főnyi létszámkerete.¹³

Az ÁVH katonai elhárító főosztály egyik osztályaként a határerő elhárítási védelmére rendelt szolgálat újszerű helyét és szerepét az a körülmény jelölte ki, hogy az államvédelmi hatóság speciális belső államvédelmi, kémelhárítási vonatkozású, biztonsági feladatot teljesített egy katonai felépítésű, békében is állandó fegyveres harci készenléti állapotban, a határbiztonság fenntartására hivatott szervezetnél. Az „államvédelem az államvédelemben” jellegéből adódó, különös körülménynek nehéz volt a helyes fogalmi értelmezése, de gyakori volt annak a félreértése, amint azt a gyakorlati érvényesülés folyamatában sok eset bizonyította. A honvéd határőrségnek és a KPO alárendeltségű „D” szolgálatnak még azonos vezetői és irányító központja volt. Az ÁVH határőrség működésének kezdeti időszakában még a határőrségi elhárítás is tradicionálisan a határőr-felderítés társalosztályaként alakult,

¹¹ BERKI 1994, 123–126.

¹² BERKI 1994, 123–126.

¹³ FÓRIZS 2017.

ám néhány hónap múlva – hasonlóan a szovjet mintához – áthelyezték a katonai elhárító főosztály alárendeltségébe, és annak a keretében működött mindaddig, amíg az Alkotmány a határőrséget a fegyveres erők részeként jelölte meg. A közel 80–120 főnyi – gyakran változó létszámú – határőr-elhárítás szervezeti felépítése szorosan igazodott a határőrség erőinek a gyakran változó csoportosításaihoz és az adott szakszolgálati területeken ellátott feladataikhoz, valamint azok személyi állományának a határvidéki, változatos életviszonyaihoz. A határőr-elhárító szolgálatnak az 1950–1973 közötti létszámviszonyai nem voltak tartósan meghatározhatók. Ugyanis az ÁVH katonai főosztályába történő helyezés idejétől kezdődően azonos osztálytörzsből irányították a határőrségi, a belső karhatalmi, a rendőrségi, a büntetés-végrehajtás-őrszemélyzeti, légoltalmi és a belügyi tűzoltói állomány körében „katonai elhárítást” végző alosztályait és csoportjait. Az osztályvezetőt segítő központi törzsből végeztek különböző (értékelő-elemző, feldolgozó műveletet, munka és személyzeti ügyeket, pénzügyi és nyilvántartó adminisztratív segédfeladatok) jellegű szaktevékenységet. A gyakran változó törzstisztek által alaposan nem ismert szakterületeket érintő szakmai témakörök megítéléséhez sokszor hiányos volt a hozzáértésük. Az osztályhoz tartozó hatféle, alapjaiban eltérő rendeltetésű elhárítási területen belüli gyakori áthelyezések és az általánosan magas fluktuáció nem biztosította az egyes területek alapos megismerését. Az 1957 után újjászervezett belső karhatalom, megszűnéséig, a határőrségi elhárítással azonos vezetési alárendeltségben volt, és a büntetés-végrehajtás őrszemélyzete irányában működő katonai elhárító állományt is irányító központnak, ami az előzőekben körvonalazott, vegyes összetételű törzs működését és az egyéb irányítási zavarok lehetőségét hordozta magában.

Az 1956 előtti határőrségi elhárítás tevékenységének az első dokumentum értékű megítélését a BM Államvédelmi Kollégium 1956. október 15-i napirendi értékelése és a jegyzőkönyvben szereplő határozata tartalmazza.¹⁴ A főosztályvezető előterjesztése a határőrségi és a belső karhatalmi területeket – a belügyminiszter jegyzőkönyvben szereplő megjegyzése szerint hibásan – nem tartalmazta, de a vitában az osztály általános tevékenységét is értékelték. A kifejtett vélemények túlnyomó többsége a rendőrség területén dolgozó katonai elhárítók drasztikus módszereit és a kirívó magatartásukat jellemezte, döntően pedig a katonai elhárítóknak a rendőrségnél való működését erőteljesen elutasító álláspontot képviselte. A határőr-felderítés vezetője a vitában azt kezdeményezte, hogy a határőr-felderítő állomány körében is a rendőrséggel azonosan indokolt lenne a katonai elhárítási tevékenység teljes megszüntetése. Azzal folytatta, hogy a határőrség és a belső karhatalom tisztai állománya köreiben pedig az elhárítás illetékességét kizárólag a cselekvői normasértésre utaló, egyedi jelzések eseteire kellene korlátozni, de azt is csak az állományilletékes parancsnok előzetes egyetértéséhez kötötte véghezessék. A kollégiumi állásfoglalásban a határőrségi elhárítást érintő javaslatokat a kollégiumi ülés támogatta ugyan, azonban a miniszter által is támogatott javaslatnak a Politikai Bizottsághoz való előterjesztéséről határoztak azzal az indoklással, hogy 1950-ben is a legfelső pártszerv határozta meg a határőrségi elhárítás hatáskörét. A jegyzőkönyvben leírt állásfoglalás jelezte, hogy a határőrségi elhárítás feletti rendelkezést a miniszteri vezetés „tabunak” tekintette, ezért a legfelső pártvezetéstől tette függővé a kollégium által indokoltnak tartott helyzet vizsgálatára vagy az intézkedésre

¹⁴ GYARMATI – S. VARGA 2006, 383–392.

vonatkozó parancsnoki döntést. A kollégiumi vitában a határőrségi területen dolgozó elhárítók tevékenységét is erőteljes kritikai érveléssel minősítették, amely szerint az elért „bizonyos” eredmények mellett sok politikai és morális kárt idéztek elő, „különösen korábban.” Az emberi viszonyokban sérelmeket és szakadást idéztek elő a hivatásos állomány körében. A feladataik végzéséhez szükséges képzettség és a műveltség tekintetében messze elmaradnak a tisztai állományhoz képest, amit fölényes, erőszakos magatartással igyekeznek ellensúlyozni. A határőrségi elhárító osztály állományának a határőrségen belüli megítélése szempontjából lényeges az a tapasztalat is, hogy minden korábbi kritikai vélemény mellett az 1956. október 23-án kezdődő forradalmi események kritikus, próbára tevő időszaka folyamán sem történtek irányukban kirívó határőrségi kiközösítő intézkedések, illetve a személyüket vagy a családtagjaikat támadó és fenyegető események.

Az 1945–1949. évek között a honvéd határvadász rendszerben differenciált erőcsoportosítást nem alkalmaztak. Az 1951. évben megalakított kerületek, illetve zászlóaljok differenciált létszámú őrseivel az országos határőrereő 50%-os arányának a déli viszonylatú határszakaszra összpontosuló csoportosításához a korabeli határőrereő-elhárításnak is a hasonló arányát rendelték. A kerületi alosztályoknak alárendelt zászlóaljaknál működő elhárítók csoportjai a zászlóaljak vezetési bázisairól végezték az őrsökön és a FEP-ek irányában kifejtendő szakmai tevékenységüket. A későbbiekben hasonlóan, a nyugati viszonylatú határszakaszra áthelyezett erőcsoportosítás súlyképzéséhez igazodva épült a szervezetük, ahol már a déli megerősítés idején szerzett tapasztalatok hasznosításával működött az operatív tevékenység fejlődő műveleti rendszere.

A határőrség történetének az 1965–1985 közötti korszakában élte át talán a leghosszabb konszolidált fejlődési időszakát, amelyben a műszaki technikai fejlesztéssel és a humán erők műveleti modernizációjával, az egyre növekvő idegenforgalom arányában, a határrendészeti ellenőrzés kiemelt fejlesztése került a tevékenysége középpontjába. Ebben a folyamatban nemcsak a nyugati, hanem valamennyi viszonylatú FEP-en az állomány képzése és a technikai fejlesztés mellett jelentős polgári alkalmazotti és sorállományú segéderők felkészítésére és megnövelt létszámban a határbiztonsági jellegű ellenőrzési részfeladatok ellátására bevont alkalmazásukra is szükség volt. Ebben az időszakban az elhárítási tevékenység is egyre nagyobb erőt és energiát fordított a határbiztonsági ellenőrzés bizalmas részfeladataira alkalmas személyek – közöttük egyre nagyobb számban a feladatra alkalmas sorállományú és polgári alkalmazott – kiválasztására, felkészítésére és a tevékenységük ellenőrzésére irányuló parancsnoki tevékenység operatív eszközökkel és módszerekkel is történő segítésére. Az 1970-es évek elejétől állandósuló és a következő évtizedekben mindvégig funkcionáló határőrereő-elhárítás szervezeti felállása volt a leginkább differenciált az adott kerületeknél, a viszonylati helyük és a határbiztonság ellátásában betöltött szerepük alapján meglévő elhárítási feladatok terjedelme és ellátható „mélysége” alapján. A keleti és északi, valamint részben a déli viszonylatok határőrkerületeinél azonosak voltak ugyan az alapvető elhárítási feladatok, azonban az adott kerületnél működő erők létszáma arányában, azoknál a kerületeknél is biztosítani kellett, ahol egy elhárító tiszt dolgozott. A differenciáltság vonatkozott arra is, hogy az elhárítói szakmai módszertan szempontjából alapvetően háromféle „tevékenységi modell” alakult ki, amelyeknek a legjobb változatait az azonos viszonylati irányokban működő kerületeknél a hasznos tapasztalatok egymás közötti cseréjével rendszerszerűvé lehetett fejleszteni. Ebben a módszerbeli fejlesztésben élenjáró szerepe volt az alosztályvezetői és az egyre inkább „határőrségi elhárítókból” összetevődő

vezetői törzstisztek elemző, értékelő és általánosító tevékenységének. A differenciált súlyképzés körébe tartozott az is, hogy amennyiben bármilyen forrásból a szerv hatáskörébe tartozó állambiztonsági operatív feldolgozást (adatellenőrzést, előzetes ellenőrzést, bizalmas nyomozást) megalapozó információ került felszínre, akkor az osztály ideiglenesen nélkülözhető operatív erőinek a szükség szerinti átcsoportosításával vagy az elhárítási központ intézkedésével bármilyen operatív feladatot az egyfős elhárító főtitiszt területein is képesek voltak teljesíteni. Ugyanez vonatkozott nagyobb volumenű, tartósan elkülönített jelentősebb határőrségi erők átcsoportosítására, például: aknazárak telepítése, felszedése, valamint az Elektromos Jelző Rendszer (EJRE) létesítése és bontása eseteiben, amikor a csapaterőkkel párhuzamosan a határőrségi elhárítás is elkülönített erőkkel és a helyzethez formált tevékenységgel, hatékonyan támogatta az adott feladatnak a cél szerinti teljesítését.

A határőr-elhárítás fentiekben tárgyalt időszakában a 6 alosztályra tagolódó szervezeti felépítése az alábbiak szerint igazodott a határőr-erő csoportosításához:

- a 10–13 fős, az osztály vezetését segítő szakmai törzs;
- a 4 nyugati kerületnél a 9-9 fős alosztályok: 36 fő,
- a 3 déli kerület 5 fős csoportjai együtt képezték a pécsi központú, 15 fős déli alosztályt;
- a 3 keleti és az északi viszonylatú kerületeknél: 1-1 operatív főtitiszt, továbbá a budapesti légi és a folyami FEP-en: egy operatív főtitiszt, valamint az adyligeti vegyes rendeltetésű határőr ezrednél dolgozó 3 fős elhárító csoport, együtt képezték az osztálytörzs mellett működő, 10 fős központi alosztályt;
- az országos parancsnoksági és a havonta megjelenő határőrség lapját is szerkesztő sajtóosztály elhárítási területein illetékes kiemelt operatív főtitiszt tevékenységét közvetlenül az osztály vezetője irányította és ellenőrizte.

Összesen: a vezetőkkel és a titkárságaikkal együtt: 75–80 fő.

Az 1974-től kezdődően létrehozott szervezeti megoldás biztosította, hogy jelen legyen és működjön a határőr-erő biztonsági védelmére irányuló parancsnoki vezetési szinteknek megfelelően felkészült és együttműködési hatáskörben is felelős elhárító szervezeti vezető vagy illetékes operatív főtitiszt, a közös feladatok teljesítésének a megszervezésére, továbbá a kölcsönös kötelezettségek teljesítésére.

A határőr-erővel kapcsolatos elhárítás feladatai

A három, illetve korábban a hat, alapvetően különböző rendvédelmi szerv összevont irányítása időszakaiban – a határőrségi viszonyaihoz igazodó feladat- és a differenciált jellegű munkavégzés rendszerszerű kialakítására irányuló – céltudatos kutató és értékelő-elemző-rendszerező tevékenységre nem volt lehetőség. A BM államvédelmi kollégiumának csak az 1954. év nyarán született az első döntése valamennyi állambiztonsági és a rendőri, valamint a katonai elhárító szerv országos központjaiban, továbbá az alárendelt szerveiknél az osztályvezetés szintjéig módszertani irodák létrehozására. A katonai elhárítási központban és az alárendelt osztályokon ilyen irodákat azonban nem hoztak létre. Szervezett módszertani elemző, illetve kutatói tevékenységről az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában csak az 1974. évtől található a korabeli katonai elhárítás területeiről archivált,

tudományos jellegű, publikált elemzések. A korabeli operatív szakmai munkavégzés alapja a nagyszámú és az egymást követő parancsokkal a korábbiakat hangsúlyosabban ismétlő vagy követelményeket és kötelmeket – akaratkinyilvánító, továbbá tiltó és szankciókkal is fenyegető stílusban – előíró, rendszerint egyes részterületeken irányadó utasítás, valamint részterületeket érintő elvárásokat határozatszerűen megfogalmazó módszerbeli ajánlások nehezen áttekinthető sokasága, amelyek a közismert kézi vezérléses vezetés eszközei voltak.

Közöttük kiemelkedő volt az a határőrerő-elhárítás általános hálózati tevékenységgel összefüggésben, egy tragikus haláleset kapcsán súlyosan elmarasztaló értékelést tartalmazó 1963. július 24-én kelt, 0014. számú BM parancs, amelynek az első publikálása a jelen tanulmányban történik. A tényállás szerint a nyugati határszakaszon, egy szolgálatban lévő járőrparócs egykét lelőtte a társa, akinek az állítása szerint az illető külföldre szökést kísérelt meg, a tettével azt akarta megakadályozni. A halálos lövést az elhárítással is kapcsolatban álló határőr adta le, ezért az esemény vizsgálata során az operatív tevékenység széles körű szakmai ellenőrzését is elvégezték. Az elhárító tevékenység általános áttekintése keretében – a parancs tartalmi súlyozásából kiolvashatóan – arra összpontosítottak, hogy a rejtett operatív hírforrások vezetési gyakorlatában előforduló szabályellenes, provokatív feladatmeghatározásokban, továbbá az általános operatív tevékenységben melyek voltak a követelményektől eltérő és a vizsgált tragédiához közvetve hozzájáruló vonások. Az idézett parancsból kitűnik, hogy az osztály határőrségi területére kiterjedő ellenőrzés az akkori határőrerő-elhárító osztály általános tevékenységéről súlyos kritikai megállapításokra jutott, és ezekből kiinduló feladatokat határozott meg.¹⁵ Megállapítja, hogy a határőrség felzárkózott az ország általános fejlődéséhez, amivel a határőrségi elhárító szervek munkája nem tartott lépést, és a III. Főcsoportfőnökség többi szerveihez viszonyítva is elmaradt. Az operatív munka mélyreható elemzésének a hiánya, a társadalomban végbemenő változásoknak és a párt határozatainak helytelen értelmezése az elhárító munkában meg nem engedhető torzulásokat, káros gyakorlatot eredményezett. Egyes hálózati személyeknek – kezdeményezés címén – több esetben provokatív feladatot adtak.

A feladatokat 9 pontban taglaló parancs csoportfőnöki utasítás készítését rendeli el a torzulások gyors felszámolására és a hálózattal végzett tevékenység helyes gyakorlatának a meghatározására. A miniszteri parancs sem az elhárítás vezetőjét utasította a végrehajtás visszaellenőrzésére, hanem a „Politikai Bizottság 1957. november 12-én kelt határozata alapján biztosítsák a határőr elhárító munka pártellenőrzését”. A megállapítások egyértelműen dokumentálják, hogy a korabeli határőrségi elhárítás leggyengébb elemét képezte a hálózati munka, amely az ellenőrzés minden lehetséges hibájának az együttes megnyilvánulásait felmutatta.

Figyelmet érdemel, hogy az ebben a parancsban meghatározott feladatok teljesülését a szakmai eljárások átfogóan soha nem ellenőrizték visszatérően, ezért – mintegy elfeledve – a súlyos hibákat feltáró dokumentum „hatályban” maradt 1982-ig. Végül a 13/1982 BM sz. (1982. április 21.) utasítás helyezte hatályon kívül.¹⁶ Az 1963–1982-es évek között, a határőrség parancsnokaival történő együttműködési feladataira is, a honvédelmi és a belügyminiszterek közös parancsa (lásd: 1958. szeptember 4-i, 022. számú HM–BM közös parancs) előírásai

¹⁵ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 014. számú parancsa (1963. június 24.). ÁBTL 42-10-21/14/1963.

¹⁶ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 13/1982. számú utasítása a BM Határőrség parancsnokának és a BM-III/IV. Csoportfőnökség határőrségi elhárító osztálya együttműködésére. ÁBTL 4. 2. II. sor 10-10-21/13/1982.

elsősorban a honvédségi, magasabb (hadsereg-hadosztály-hadtest) egységek szintjén együttműködő partnerek kölcsönös tájékoztatási kötelezettségét tartalmazta. A 10/1982. számú¹⁷ miniszterhelyettesi intézkedés a határőrparancsnokok tájékoztatásának az újszerű szabályai szerint, a differenciált határőrségi viszonyokhoz igazodó, újszerű fogalomként bevezette a „nyugati viszonylatú őrsők, FEP-ek, valamint ezekkel azonos elbírálású más alegységek parancsnokai és a politikai helyettesei” értelmezést. Ennek értelmében elrendelte a határőrség egészénél a kerületi parancsnokságok mellett a FEP-ek, a felderítés, a határmegbízott vegyes bizottságok, a titokvédelem, a fegyver, lőszer, robbanóanyag hozzáférési helyei és azokban érintett személyi állomány operatív védelmének az erősítését. Az együttműködést a kiemelt területeken az alegység szintű parancsnokokra is országosan kiterjesztette. Mindezt más oldalról kiegészíti azzal is, hogy a „tájékoztatást olyan szintű parancsnokoknak kell adni, akik a hatáskörük alapján az információ ellenőrzésére, a szükséges intézkedésekre, illetve azok felhasználására illetékesek”. Ebben újszerű elem volt, hogy a tájékoztatást a közös feladatok megszervezésének és azok összehangolt végigvitelének a komplexumába helyezte, és meghatározta a közös tennivalókat.

Újszerű a miniszterhelyettesi intézkedésnek a BM III. Főcsoportfőnökség központi és a főkapitányságok állambiztonsági szervei számára az alábbi előírást megfogalmazó részlete: „A BM határőrség személyi állományával, valamint az állandó állományúakkal közös háztartásban élő, közvetlen hozzátartozókkal kapcsolatos, minden állam- és közbiztonsági jellegű, valamint a velük szemben támasztott erkölcsi normák megsértésére vonatkozó információt küldjenek meg a határőr-erő elhárító osztálynak.”¹⁸ Ennek a korábban hiányzó szabályozásnak szinte felbecsülhetetlen jelentősége volt az állandó állomány állambiztonsági védelmének a megerősítésében. A kezdeményezés előzménye és előzetes próbája volt, hogy az 1970-es évek elejétől valamennyi főkapitányság állambiztonsági szervének a vezetőivel együttműködési megállapodásokat készítettek, továbbá azok érvényesülési tapasztalatainak az évenkénti, közös értékelésével pontosították a tartalmukat. Ezeknek az ötéves folyamatából származott a kutatási feldolgozás során az összefoglaló tanulmányban az – intézkedésben jóváhagyott – együttműködési feladat megfogalmazása. Lényegében az 1982. évben megjelent belügyminiszteri intézkedéshez kapcsolódó államtitkári és az állambiztonsági miniszterhelyettesi rendelkezésekben került sor a határőrségi elhárító szolgálat ügyrendjének legfelső szintű szabályozására.

Az állambiztonsági miniszterhelyettesi rendelkezésből idézett elvárás realitását mutatták a valóságban történt súlyos esetek. Az emlékezetes balassagyarmati tragikus kimenetelű túsdráma utólagos vizsgálata kimutatta, hogy a két elkövető fiatalemberen kívül a baráti társasági környezetükben többen tudtak a fegyverszerzési és a zsarolással való kényszerítéssel történő nyugatra távozási terveikről. Az eseményt elsősorban a bűncselekmény előkészületeiről ismeretekkel rendelkező baráti körből érkező bejelentés vagy rejtett hírforrással történő felderítés útján lehetett volna megelőzni. Tanulságos eset volt a nyugati határszakaszon szolgálatot teljesítő, egykori határőr százados által civil személyeknek a nyugatra szökését anyagi érdekből

¹⁷ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 10/1982. számú intézkedése a BM. határőrség parancsnokai és a BM. III/IV. csoportfőnökség határőrségi elhárító osztálya együttműködéséről szóló 13/1982. számú utasítás végrehajtásáról. Budapest, 1982. április 21. Jelzet: ÁBTL 4. 2. II. sor 10-27/10/1982.

¹⁸ A Magyar Népköztársaság belügyminisztériumi államtitkárnak 3/1982. számú intézkedése a BM határőrség parancsnokai és a BM. III/IV. csoportfőnökség határőrségi elhárító osztálya együttműködéséről szóló 13/1982. BM. számú utasítás végrehajtásáról. 1982. április 21. Jelzet: ÁBTL 4. 2. II. sor 10-26/3/1982.

történi elősegítésének az esete. Három civil személynek két alkalommal segített a határon átjutni, amiről tudott és közreműködött a határ közelében élő felesége. A központi társszerv segítségével érkező információ adott esélyt számunkra a bűncselekmény operatív nyomozására és az esemény eljárásjogi nyílt vizsgálatának a megalapozására.

Végeredményben a fentiekben bemutatott miniszteri utasítás a határörerő-elhárító szervnek a honvédségi területeken működő elhárítástól eltérő, az 1970-es évek elejétől fokozatosan kialakított és a gyakorlatban is kipróbált, differenciált rendszerű tevékenységének a BM legfelső szintű hatásköri vezetők által a rendelkezéseikben foglalt és dokumentált jóváhagyása. Ennek alapját a korabeli határörerő-elhárítás osztályvezetése, továbbá a hat alosztályvezető által 5 éven át irányított, szervezeten folytatott módszertani kutatás és gyakorlati modellezés utáni elemzéseket tartalmazó, a BM III. Főcsoportfőnökség tudományos bizottsága által is egyetértően támogatott tanulmány ajánlásai képezték.¹⁹ A szolgálat kiemelt feladata volt a határország állományába tartozók által elkövetett állam elleni és más politikai jellegű bűncselekmények felderítése, megelőzése és megszakítása érdekében az operatív nyomozás és az előjáró engedélyével a vizsgálati eljárás kezdeményezése. A leggyakoribb, titoksértésszerű jelenség a szigorúan titkos minősítésű dokumentumok eltűnése volt, amely esetekben elsősorban az ellenséghez való eljutás veszélyét kellett felderíteni, vagy az annak a gyanúját kizáró körülményeket dokumentálni. Az ártó szándékú, céltudatos cselekvés vagy vétkes gondatlanság motivációinak a megállapítására kellett megbízhatóan igazoló tényezőket felderíteni. A vizsgálatok záró intézkedése – a személyi felelősség miatti szankció tudomásul vétele mellett – minden esetben az esetek tanulságainak a megelőzésre történő hasznosításának a kezdeményezése volt. A külföldre szökések lehető legnagyobb határfokú megelőzésére és az elkövetés lehetséges akadályozására vonatkozó komplex feladatrendszer kialakítása és annak a kiemelt fejlesztésére fordított törekvés, továbbá a ráfordított humán erő és a széles körű, sokoldalú együttműködés szervezése a határörerő parancsnokainak és az elhárításnak minden mást megelőző feladatává nőtte ki magát. A parancsnoki és az elhárítási együttműködésben a határörök külföldre szökése megelőzésének a reális esélye minimális volt abban az esetben, ha a szökni készülő a szándékát vagy az előkészületi cselekményeit titokban tartotta, és az adott, pillanatnyi lehetőséget kihasználva, a környezete számára váratlanul követte el a szökést. Azonban történtek olyan, esetenként több személy együttes cselekményeként végrehajtott szökések, amelyeknek a kivitelezése hosszabb idejű és többoldalú előkészítést és az elkövetés elképzelt módozatának az elgondolását, valamint az elkövetésre másokkal történő megállapodást is igényelnek. Ezt példázza a déli határszakasz egyik őrséről 1951. július 1-jén, 20 órakor Jugoszláviába szökött 4 fő államvédelmi határőr esete. Ketten szolgálatban voltak, akikhez csatlakozott két további társuk is. Az aknamezőre deszkát helyezve, sérülés nélkül átjutottak. A vizsgálat megállapította, hogy a hazaárulást Kukovics Gusztáv államvédelmi határőr – aki az őrsön agitátorfelelős is volt – szervezte. Drákói intézkedésként az őrs parancsnokát és a politikai vezetőjét, továbbá két őrsparancsnok-helyetttest, a helyi kocsmáros és további két helyi lakost, majd az egyik határőr anyját és a mostohaapját, a másik határőr apját és anyját, a harmadik határőr anyját és bátyját, összesen 13 főt vettek őrizetbe. Az őrs állományát széthelyezték. Megfenyítették a zászlóalj parancsnokát, a politikai tisztjét, továbbá a kerület parancsnokát és a politikai helyettesét.²⁰

¹⁹ DOHÁNY–HEGEDŰS 1982.

²⁰ FÓRIZS 2017.

A déli határon az 1951–1954 közötti években kialakultak a „sem béke, sem háború” fogalmával jellemezhető viszonyok, a sorkatonai szolgálat idejét becsülettel szolgálók tömege mellett különböző okokból számos külföldre szökést, illetve a cselekmény valóságos súlyát eltúlzó korabeli jogszabályok szerint „hazaárulásnak” minősülő bűncselekményt követtek el. A határőr-elhárítás legfőbb feladatai közül is elsőként a „hazaárulások megszüntetését” miniszteri parancs szintű államvédelmi kollégiumi határozatra épülő utasításban határozták meg, ami nyilvánvalóan teljesíthetetlen követelmény volt. A déli határszakaszon 1952. október 15-én V. I. áv. határőr „hazaárulást” követett el Jugoszláviába. A szegény sorsú szülőket 1952. október 19-én letartóztatták, és első fokon az apát 33, az anyát 5 év főbüntetésre, továbbá mindkettőjüket 5 év közügyektől eltiltás és teljes vagyonekobzás mellékbüntetésre ítélték.²⁰

A déli határnak az országos fő irányát képező időszakában az elhárítók és a parancsnokok sokoldalú és a későbbi időszakokban hasznosuló és fejleszthető tapasztalatokkal gazdagodtak. Kialakult az egyes operatív tisztek határközeli alegységeinek az egymástól is különböző jellemzők elhárítási szempontból fontos körülményeinek figyelembevételével végzendő alakítása. A nyugati őröskön egy operatív tiszt négy alegységet átfogva, tartósan ugyanott dolgozott, ahonnan csak a legszükségesebb esetben kerülhetett más feladatkörbe. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy a felelősségükre meghatározott alegységek belső életét, illetve az ott szolgáló sorállományt személy szerint, alaposan megismerjék, a jellemző személyi tulajdonságaikat és a személyes képességeiket, továbbá az otthoni családi, egyéni magánéleti gondjaikat szinte napra készen és folyamatos alakulásában ismerjék. Elhárítási kezdeményezésre a határőrség országos parancsnoka és az országos rendőr-főkapitányság vezetőjének 1984. május 21-én kiadott együttes intézkedése erősítette meg azt a gyakorlatot, amely az 1981. évtől „a nyugati határszakaszra, és a velük azonos megítélésű területekre bevonuló sorállományú határőr” ellenőrzése során kipróbáltan működött.²¹

Az 1970-es évek első felében a határőrségi elhárítás szervezetében kiemelkedő jelentőségű változások történtek. A határőrségtől a szolgálathoz érkező tiszteknek már többéves gyakorlatuk volt az alegységek, határőrőrsök irányításában, ezért otthonosan tudtak dolgozni a különböző szakaszolgálati közegekben, főleg a sorállománnyal kapcsolatos gyakorlati jártasságukat tudták kiválóan hasznosítani. A parancsnoki munkakapcsolati működésben egyenlő partnerként tudtak megnyilvánulni, és az elhárítás szempontjainak a támogatását kiváltani.

A fél évtized alatt a szolgálathoz érkezett képzett tisztek alkotó szellemisége erősítette meg a szakmai tevékenység tapasztalatai elemzésének a színvonalát, és azok rendszerszerű általánosításának az igényét és a gyakorlatát. Közülük többen kerültek fiatalon alosztály- és csoportvezetői feladatkörökbe. Nagy érdemük, hogy az alkotó szellemiségű erőfeszítéssel és a szakmai hozzáértésükkel a határőrségi elhárítás tevékenységi szintjét felzárkóztatták az 1970-es évektől jelentősen fejlődő határőrség operatív helyzete alakulásának az igényeihez. A határőr-elhárító osztály egykori személyi állományának a szakmai felkészültségi színvonalát, továbbá a jogállami körülményekhez való alkalmazkodási képességét egyaránt bizonyítja, hogy különböző szakmai területeken, többségükben magasabb szintű, felelős beosztásokban szolgálták tovább a haza érdekeit. Sokan távozhattak nyugállományba az aktív életútjukon tanúsított helytállásukat nagyra becsülő elismeréssel.

²¹ FÓRISZ 2017.

Az emlékezetük tárházában őrizve, a környezetükben továbbörökítik a határtörténeti múlt maradandó élményeit, és büszkeséggel emlékezhetnek a „mindhalálig becsülettel a haza szolgálatában” végigküzdött életszakaszukra.

A szerző a fentiekben foglalt tények felidézésével és gondolati elemzéssel törekedett felmutatni a határőrség és a határörerő-elhárítás fél évszázadnyi múltjából az egymásra épülő időszakok főbb jellemzőit. Minden időszak hozott az előzményekhez viszonyítható, bizonyos újszerű elemet, ugyanakkor a régiből sok olyant is megtartott, ami konzerválja a fejlődést fékező elemeket. A fejlődés ellentmondásos, hullámvonalú, a változás folyamatos és örökké tart.

A jelen és az eljövendő korok új nemzedékei a felmenőiktől szájhagyomány útján eljutó legendáinak a továbbéléséből, továbbá a múlt „mélységes kútforrásaiból” leírt történelem tanulmányozása során juthatnak ismeretekhez a jelenben tárgyalt múltunk időszakáról. Számukra nehezen lesz felfogható, és – talán ebből a dolgozatból is több vonatkozás – hihetetlennek is tűnhet majd, amelyek a valóságban történt, tragikus tények voltak. Tanúságtételei annak a természetes emberi, reményteljes vágnak, hogy soha többé, senkinek ne kelljen átélni a nemzedékünknek túlélni kényszerült világrendet, és benne mindazt, ami abból a diktatórikus biztonságpolitikai gyakorlatban érvényesült.

Felhasznált irodalom

- BERKI Mihály (1994): *Az Államvédelmi Hatóság*. Budapest, magánkiadás.
- DÁVID Ferenc (2015): *A magyar katonai titkosszolgálatok megszervezése. A HM Katona Politikai Osztály szervezete, feladata és működése, 1945–1947*. PhD-értekezés kézírata. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, „Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program.
- DOHÁNY Zoltán – HEGEDÜS László (1982): *A BM határőrség központi szerveinél és csapatainál folyó elhárító munka elveinek és gyakorlatának rendszerezése és továbbfejlesztése*. Gépelt eredeti példány. Állambiztonsági tanulmányok. Jelzet: ÁBTL [24] 4. 1. A-34-39. Nytsz: 58/00887.
- ELISCHER Dezső (1970): *Hogyan dolgozott egy D-tiszthelyettes 1946–1947-ben?* In Szőcs Ferenc szerk.: *A Határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség. 217–223.
- FÓRISZ Sándor (2017): *A határőrség szervezetének és vezetési rendszerének változásai 1945–1956 között*. In PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – BODA József – ISASZEGI János szerk.: *Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig*. Budapest, Zrínyi. 561–567.
- GYARMATI György – S. VARGA Katalin szerk. (2006): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. Harmadik kötet. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. (Állambiztonsági Történetár.)
- Határszéli utasellenőrző szolgálat bevezetése (1970). In Szőcs Ferenc szerk.: *A Határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség. 327–329.
- KORNIS Pál (1970): *A határőrség újjászervezése*. In Szőcs Ferenc szerk.: *A Határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség. 111–120.

- NAGY György (2013): A Magyar Királyi Határrendőrség felállításának okai, máig ható jelenségei. In *A modernkori magyar határrendészet százötz éve*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat. 13–44.
- Szűcs Ferenc (1970a): A soproni razzia. In Szűcs Ferenc szerk.: *A Határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség. 81–103.
- Szűcs Ferenc (1970b): Az elhárító és felderítő szervek megalakulása a honvéd határőrségnél. In Szűcs Ferenc szerk.: *A Határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, Belügyminisztérium Határőrség Politikai Csoportfőnökség. 63–66.

Vákát oldal

Dobák Imre

A titkos információgyűjtés eszközeinek vázlatos struktúrája az állambiztonsági szférában

A tanulmány az állambiztonság időszakában alkalmazott titkos operatív eszközökre, mintegy a titkos információgyűjtés korábbi „eszközészletére” tekint vissza, amelynek egyes elemei tagadhatatlanul kihatottak a rendszerváltozást követő időszak titkos információgyűjtést érintő szakmai gondolkodására. A hazai nemzetbiztonsági szféra 1990 után „kialakított” információgyűjtési eszközei és módszerei között értelemszerűen helyet kaptak annak titkos formái is, amelyek napjainkban mind a nemzetbiztonsági szolgálatok,¹ mind egyéb, arra feljogosított szervek képességei között fontos szerepet töltenek be.

A kérdéskör állambiztonsági előzményeit a titkos (operatív) eszközök és módszerek kategóriái mentén kell keresnünk, amelyek vázlatos áttekintése segítheti az eltelt évtizedek ez irányú viszonyainak a mélyebb megértését is. A tanulmány az adott korszak politikai viszonyaitól elvonatkoztatva az 1962–1989 közötti időszakra helyezi a hangsúlyt, és nem célja az akkori, illetve napjaink szabályozásának összevetése. A pártirányítás² alatt álló állambiztonsági szervek és a későbbi alkotmányos alapokon álló nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetésének, működésének eltérő sajátosságai közül azonban mindenképpen ki kell emelni a Révész Béla által megfogalmazottakat, miszerint „az állampolgárokat az állambiztonsági szervek tevékenységével szemben érdemben jogvédelem nem illette meg, az állambiztonsági szolgálatok az emberi és állampolgári jogokat széleskörűen korlátozhatták, az állampolgárok magánszférába szinte szabadon betekinthettek”.³

A jogszabályi háttérrel tekintve a III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség tevékenységét és feladatrendszerét, valamint a titkos operatív eszközök és módszerek rendszerben elfoglalt főbb helyét titkos minősítésű jogszabályokban és belső normákban szabályozták. Meghatározó keretként a működés kapcsán a BM Állambiztonsági Főcsoportfőnökség feladatait szabályozó 6000/1975. MT határozat, valamint a Minisztertanács elnökhelyettesének 1/1975. sz. utasítása (az állam biztonságának védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről) emelhető ki. A források sorában felhasználtuk a BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség által

¹ A hazai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét szabályozó 1995. évi CXXV. törvény alapján az öt nemzetbiztonsági szolgálatból négy jogosult titkos információgyűjtést folytatni. A 2016-ban létrehozott TIBEK a törvény vonatkozó pontja alapján erre nem jogosult.

² „A csoportfőnökségek irányítását nem a kinevezett vezetők, hanem [...] közvetve az állampárt gyakorolta.” DÁVID 2017, 5.

³ Révész 2007, 141.

kiadott állambiztonsági képzések egyes tananyagait,⁴ amelyek részletesen ismertetik a titkos operatív eszközök és módszerek körét, átfogó képet adva a „titkos információgyűjtés” korabeli szerkezetéről.

A korszak „szakzsargonját” használva, az operatív munka fogalma mögött az állambiztonsági szolgálat meghatározott erővel, eszközökkel és módszerekkel folytatott konspirált tevékenysége volt értelmezhető, amely „aktív, céltudatos, közvetlen beavatkozással, a titkos nyomozati (operatív) eszközök és módszerek álcázott felhasználása útján”⁵ ment végbe. Fogalmi meghatározását tekintve az operatív eszközök „az állambiztonsági feladatok konspirált végrehajtását, megvalósítását, elérését megkönnyítő vagy lehetővé tevő, a jogszabályokban törvényesen megengedett vagy előírt eszközrendszerek”,⁶ az operatív módszerek pedig „az állambiztonsági feladatok ellátása során alkalmazott, általános érvényű, a célkitűzésekhez elvezető eljárások”⁷ voltak.

Titkos eszközök vagy módszerek?

A kérdéskörrel foglalkozó tanulmányokat, parancsokat, korabeli oktatási anyagokat vizsgálva látható, hogy az eszközök, módszerek mint kategóriák belső tartalma, valamint az „eszköz” vagy éppen „módszer” elnevezések használata az érintett közel 30 év alatt is több változáson ment keresztül.

Példaként említhető, hogy amíg az 1955-ben kiadott miniszteri parancs mellékletében⁸ a szobalehallgatást titkos operatív „eszközként” definiálják, és a szobalehallgatás (IX/8. rendszabály), valamint telefon-ellenőrzés (IX/9. rendszabály) felhasználásának szabályozásáról szóló⁹ belügyminiszteri parancs is ezt az értelmezést erősíti, addig az 1958 és 1959-es évek szabályozásaiban¹⁰ a két rendszabályt (ekkor már 3/e és 3/a) már „módszerként” határozzák meg.

Az 1956-ban kiadott, a belügyi és állambiztonsági szervekről szóló minisztertanácsi határozatban¹¹ az eszköz-módszer kategóriákra élesen nem lebontva határozták meg az államvédelmi szervek munkájának titkos eszközeit és módszereit. Ezek a következők voltak: az ügynökség, a figyelés, a környezettanulmányozás, a levélforgalom ellenőrzése, a titkos házkutatás, a titkos előállítás, a titkos államvédelmi állomány rendelkezésre állása, a beszélgetések lehallgatására szolgáló titkos technikai eszközök alkalmazása, a belföldi és külföldi irányultságú rádióelhárítás, a hamis okmányok készítése és használata, az operatív nyilvántartások (valamint az előzetes ellenőrzési dosszié) vezetése.

⁴ ÁBTL 4.1. A-3046/1-5. (1957, 1976, 1977).

⁵ ÁBTL 4.1. A-3036.

⁶ ÁBTL 4.1. A-3036.

⁷ ÁBTL 4.1. A-3036.

⁸ Az államvédelmi szervek szobalehallgató munkájának alapelvei, 1955. évi 23. sz. miniszteri parancs 1. sz. melléklete (2-3/23/1955).

⁹ MNK Belügyminiszter 23. számú parancsa (2-3/23/1955).

¹⁰ MNK belügyminiszterhelyettesének 3. (10-21/2/1958) és 9. (10-23/9/1959) számú parancsai.

¹¹ MNK Minisztertanácsának 3541. (VIII. 22.) 1956. számú határozata. Lásd: Jobst 2011.

A titkos operatív eszközök kapcsán 1962 után is többféle felsorolással találkozhatunk. A Minisztertanács Elnökhelyettesének 1/1971. számú utasításának¹² felsorolása már a titkos operatív eszközök és módszerek rendkívül széles tárházát határozta meg, a titkos figyeléstől kezdve egészen a szabálysértések és bűncselekmények nyomozásának megszüntetéséig vagy akár a zavarkeltő hírekkel történő félrevezetésig.

Az 1972-ben kiadott ügyrend¹³ a Főcsoportfőnökség 17 eszközét és módszerét sorolja fel, amely többek között a konspirált környezettanulmány, a titkos kutatás, előállítás foganatosítása mellett alkalmazható eszközként és módszerként sorolta a konspirált és tállalkozási lakások megszervezését, de a szigorúan titkos objektumok polgári, vállalati vagy intézményi fedéssel való működtetését is.

A kérdéskörrel foglalkozók munkáit tekintve Urbán Attila szervezeti kérdéskörökkel foglalkozó tanulmányában¹⁴ az operatív munka szakaszai, így az előzetes ellenőrzés és a bizalmas nyomozás mentén jeleníti meg a 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs alapján felhasználható operatív erőket, eszközöket és módszereket, míg Vörös Géza az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikáit vizsgálva¹⁵ ismerteti a *titkos operatív eszközök és operatív módszerek közé sorolható elemeket*. Az eszköz és módszer kategória letisztulásának időszakát jelzik az 1975/1. Állambiztonsági Tanulmány bevezetőjében megfogalmazottak, ahol az eszközökhöz sorolt külső (operatív) figyelés mint „titkos nyomozati (operatív) eszköz (alkalmazott módszer, eljárás)” szerepel. Solti István titkos információgyűjtés témakörében készült értekezéstervezetében¹⁶ a korszak eszközeinek és módszereinek körét a hálózat, a konspirált figyelés és környezettanulmányozás, a küldemény-ellenőrzés, a titkos házkutatás, a titkos előállítás és kihallgatás, a személyek beszélgetéseinek titkos lehallgatása, valamint a rádió-ellenőrzés kategóriák alatt vizsgálja.

Jelen tanulmány az „eszközök” áttekintésére helyezi a hangsúlyt, így az állambiztonsági állomány képzését szolgáló tankönyvek,¹⁷ valamint a 005/1972. számú belügyminiszteri parancs¹⁸ által alkalmazott felosztást alapul véve tesz kísérletet a korabeli állambiztonság rendelkezésére álló képességek tárházába történő vázlatos betekintésre. Ennek alapján a titkos nyomozati (operatív) eszközökhöz sorolták:

- a hálózatot;
- a külső figyelést;
- a környezettanulmányozást;
- az operatív technikai eszközök alkalmazását;
- a postai küldemények operatív ellenőrzését;
- az operatív nyilvántartást;
- valamint az operáció alkalmazását.

¹² Minisztertanács Elnökhelyettesének 1/1971. számú utasítása az állam biztonság védelmében alkalmazható eszközökről és módszerekről.

¹³ A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége Ügyrendje, Budapest, 1972. március 15. (10-530/1972).

¹⁴ URBÁN 2012, 279.

¹⁵ VÖRÖS 2013, 20.

¹⁶ SOLTI 2017.

¹⁷ ÁBTL 4.1. A-3046/2-4 (1976), A-3046/5 (1977).

¹⁸ MNK belügyminiszterének 005. számú parancsa (1972. április 5.) (10-21/5/1972).

A hálózat

A hálózati úton történő információszerzés a titkos eszközök közül az egyik legfontosabb „képességként” járult hozzá az állambiztonsági munkához. Kiemelt eszközként tartották számon, hiszen az emberi együttműködések révén olyan információszerzési lehetőséget biztosított, amely más eszközökkel nem volt megvalósítható. Sajátossága a személyes, közvetlen kapcsolatban rejtett, amely szándékok, tervek, elképzelések felderítését is lehetővé tette.¹⁹

Az eszköz mögöttes tartalmának rövid lényege, hogy a hálózathoz sorolt személyek titkos együttműködési formában, az állambiztonság operatív tisztjeinek vezetésével és irányításával működtek közre az információszerzésben, valamint vettek részt egyéb titkos operatív feladatok (például operatív kombináció) végrehajtásában.

A kategória maga rendkívül összetett feladatrendszerrel ölel fel, és a hálózathoz kapcsolódó személyek a korszakban a társadalom szinte minden szintjén megtalálhatók voltak. Kategorizálásuk a korábbi 33/1958. számú belügyminiszteri parancs²⁰ alapján ügynök, informátor, rezidens, „K” és „T” lakástulajdonos kategóriákra volt osztható, amely felosztásban azonban 1972-ben változás következett be. A 005/1972. számú belügyminiszteri parancs²¹ értelmében az ügynök mellett kialakították a titkos megbízott (tmb.) és a titkos munkatárs (tmt.) kategóriákat is. Feladatkörük, súlyuk és jelentőségük eltért egymástól, így a felosztásban a kapcsolat „értékességét” tekintve a legalacsonyabb szintet az ügynök jelentette, majd a titkos megbízott következett, aki (például hazafias alapon beszerelve) akár átmenetet is jelenthetett a titkos munkatárssá válás felé. Az állambiztonság titkos munkatársait pedig alkalmasságukon és hírszerzési lehetőségeiken túl már az operatív képzettség és tapasztaltság is jellemezte. Hazafias alapon együttműködve, jelentősebb részfeladatokat is elláthattak, így rezidensi funkciót tölthettek be az operatív tiszt vezetésével.

A külső figyelés

A figyelés a környezettanulmányozáshoz hasonlóan alapvetően emberi erőforrásokra épülő tevékenység, amely során az adott operatív helyzethez igazodva azonban felhasználhattak bizonyos operatív célú technikai eszközöket is. Ezek magukban foglalták a vizuális megfigyelés során alkalmazott fényképek, valamint videófelvételek készítésére alkalmas technikai eszközöket.

A korabeli definiálásból idézve, a figyelés „az adatgyűjtés egyik módszere, amikor a figyelem jellegét leplezve”²² derítették fel az érintett személy tevékenységét. Fajtáit tekintve ismert volt a nyílt figyelés (külön engedéllyel demonstrációs céllal végrehajtott „agresszív figyelés”), valamint az operatív figyelés, amely többek között a figyeléssel érintett személy viselkedésének, mozgásának, kapcsolatainak feltérképezésére vagy egyéb operatív akciók biztosítására is irányulhatott. Az operatív figyelés kategóriáján belül speciális módként állt rendelkezésre:

¹⁹ ÁBTL 4.1. A-3046/4.

²⁰ A belügyminiszter 33. számú parancsa Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei című instrukció módosításáról (1958. december 5.).

²¹ MNK belügyminiszterének 005. számú parancsa (1972. április 5.) (10-21/5/1972).

²² ÁBTL 4.1. A-3036.

- a pontfigyelés, amikor „a figyelt személy mozgásának, haladásának irányát, időpontját, körülményeit”²³ állapították meg, és akár az ellenfigyelés²⁴ felderítésére is alkalmas volt;
- a biztosító figyelés, amely „célja, hogy a figyelt személy helyváltoztatását, mozgását bizonyos területen azonnal észlelni lehessen”;²⁵
- a belső figyelés, amikor cél egy csoport, szervezet belső életére, tevékenységére vonatkozó információszerzés, adatgyűjtés, felderítés.

A figyelés mint operatív eszköz, annak mélységében is eltért egyéb eszközöktől, hiszen ellentétben például a hálózattal a külső, látható tényezők megállapítására irányult. Felhasználását tekintve megállapíthatta, dokumentálhatta a figyelt személy kapcsolatait, látható szokásait, mozgását. Felhasználását tekintve pedig a bizalmas nyomozás alatt álló személyek „figyelemmel kísérésén” túl a hálózati személyek ellenőrzésére, egyéb operatív eszközök alkalmazásának támogatására, a beszerzési jelöltek tanulmányozására vagy éppen egyéb kapcsolatok megállapítására is megfelelő eszközt jelenthetett.

Mint Solti István megfogalmazza, a figyelési tevékenység dekonspirációveszélyes tevékenységként jelent meg, így nem elsődleges információgyűjtő eszközként a „figyelés folytatását csak jelentős állambiztonsági kockázatot jelentő személyek esetében”²⁶ engedélyezték.

A titkos környezettanulmányozás

A környezettanulmányozás már az állambiztonság időszakában sem volt új típusú titkoszolgálati eszköz, történeti előzményei korábbra nyúlnak vissza.²⁷ Mindez jól mutatja az emberi közreműködéssel végzett, érdeklődésen, informálódáson alapuló információgyűjtés alkalmazásának történeti állandóságát. A tevékenységet az egyes struktúrákban többnyire a (meg)figyeléssel közös szervezeti egységekben találhatjuk meg, amely egyik indokaként vélhetően a tevékenységhez értő állomány biztosításának igénye, valamint az alkalmazott szakmai fogások közötti azonosságok és a konspiráltság állhattak.

Az 1962-ben létrehozott állambiztonsági főcsoportfőnökségi struktúrában a környezettanulmányozás, valamint a figyelés szakterületei kezdetben a III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökséghez tartoztak. Rövid időn belül²⁸ azonban a két területet közvetlenül a főcsoportfőnök felügyelete alá helyezték, kiemelve ezzel annak egyfajta szakmai önállóságát. Az operatív figyelés és környezettanulmány alkalmazásának szabályait a MNK belügyminiszterének 0010/1970. számú parancsa rendezte, felismerve, hogy „az állambiztonsági munka titkos operatív eszközei és módszerei között a korszerű elhárításban egyre fontosabb szerepet tölt be az operatív figyelés és környezettanulmányozó munka”.²⁹

²³ ÁBTL 4.1. A-3036.

²⁴ Ellenfigyelés: a másik fél által végzett figyelési tevékenység felderítése.

²⁵ ÁBTL 4.1. A-3036.

²⁶ Solti 2017, 27.

²⁷ Lásd: DEMETER–TÓTH 2012, 134.

²⁸ MNK Belügyminiszterének 0019. sz. parancsa (1964), ÁBTL 4.2. – 10 – 21/19/1964.

²⁹ 0010/1970. sz. BM parancs. 3. Elérhető: www.abparancsok.hu/node/1186 (A letöltés ideje: 2018. március 3.)

A környezettanulmányozás során a nyílt és a speciális környezettanulmányozás fajtái álltak rendelkezésre. „A nyílt környezettanulmányozással például nyugatra utazni kívánó állampolgárok esetében találkozhatunk”³⁰, egyfajta általános információkat megtudva az érintettől. A speciális környezettanulmányozás azonban alapvetően már valamilyen konkrétabb céllal (például a már említett más operatív eszközök alkalmazásának megalapozása) készülhetett. Az ún. speciális környezettanulmány „egy konkrét kérdés, feltétel, körülmény vagy feladat előkészítésének részleteit tisztázza. Ilyenek lehetnek: titkos őrizetbe vétel, előállítás; titkos operáció; titkos operatív technikai rendszabályok (eszközök) alkalmazása; operatív figyelés; fedett figyelőhely szervezése stb.”³¹ Lényegét tekintve az adott személy életvitelének, környezetének, kapcsolatainak feltérképezését szolgálta, továbbá az eszköz alkalmazása gyakran más titkos operatív eszközök alkalmazásának megalapozását, kiegészítését is jelentette. A *környezettanulmányozással megszerzett adatok* – terhelő adatként – pedig akár az adott személy bűnösségére vonatkozóan operatív bizonyítéknak is minősülhetnek (maga az eljárás során az érintett tanulmányozott személy nem válhatott ismertté).³²

A környezettanulmányozás nem téveszthető össze a nyílt információgyűjtéssel, illetve adatgyűjtéssel, és a tevékenység végrehajtása során olyan adatok megszerzésére kerülhetett sor, amelyre nyílt eljárással vagy akár nyomozással nem lett volna lehetőség. Végrehajtásában a területi adatgyűjtést megelőzően kiemelt szerepet kapott annak előkészítése, a meglévő források tanulmányozása, a megfelelő ürügy és legenda megválasztása. A területi adatgyűjtés a környezettanulmányozás legfontosabb és legérzékenyebb területe volt, hiszen az adatszolgáltatóktól a szükséges információkat konspiráltan, azonban közvetlen személyes kontaktus útján szerezték be. A munka utolsó fázisát az adott korban a „környezettanulmányi jelentés” elkészítése, vagyis az eredmények ismertetése, összegzése képezte. Maga a környezettanulmány mint végtermék, korabeli definícióját tekintve „összefoglaló jelentés, amely az állambiztonsági szervek érdeklődési körébe került személyek életkörülményeire, [...] magatartására, személyi tulajdonságaira vagy más kapcsolódó operatív értékű adatokra vonatkozó megállapításokat”³³ tartalmazott. Követelmény volt, hogy a jelentés „csak a konkrét hírforrásból, az adott szolgáltatóktól származó adatokat tartalmazhatja”.³⁴

Titkos operatív technikai eszközök

Az operatív technikai eszközök (és módszerek) kategóriája egyfajta gyűjtőkategóriát képviselt az állambiztonsági szervek „eszközkészletében”. Idesorolhatók azon technikai jellegű képességek, amelyek sajátos technikai megoldásaiknál fogva biztosíthatták az információgyűjtést. Ezek közül azon megoldások, amelyek időben folyamatosan lehetővé tették az információk gyűjtését, rendszabályként voltak jelen: a telefon-ellenőrzés (3/a rendszabály), a szobalehallgatás (3/e rendszabály), a rejtett fotó, optika, tv (3/r rendszabály), azok azonban, amelyek kiegészítő technikai jelleggel bírtak, operatív technikai eszközként álltak rendelkezésre (például zártechnika).

³⁰ KISZELY 2001, 216.

³¹ ÁBTL 4.1. A-3046.

³² ÁBTL 4.1. A-3046/2-5. Lásd: DOBÁK–REGÉNYI 2014, 228.

³³ ÁBTL 4.1. A-3046.

³⁴ ÁBTL 4.1. A-3046.

„Az operatív technikai eszköztár 1982-re nyerte el végleges rendszertani elhelyezkedését”,³⁵ amikor is a szabályozási változásban a rendszabályok (3/a, I-3/a, 3/e, 3/r) mellett az operatív technikai eszközök kategóriájában megjelentek a 3/z (titkos behatolás, zárnyitás), és a 3/f (dokumentáló fényképezés) módszerek.

A módszerekhez sorolt elemek résztvevénységükkel járultak hozzá az adott információgyűjtő tevékenység eredményes végrehajtásához. Mint a korabeli szakmai terminológia megfogalmazta, ezek nem voltak rendszabályok, hiszen „a célhelyiségben tartósan nincsenek jelen [...], és nem közvetlenül a célszemélytől biztosítják az operatív értékű adatok megszerzését”.³⁶ A kategórián belül a zártechnika például különböző záruk felnyitásának részfeladatát jelentette. Ennek különösen egyes operációk végrehajtása során volt kiemelt jelentősége, így például a titkos házkutatás, illetve őrizetbe vétel esetében. A konspirált okmányfotózás mint módszer alkalmazásakor pedig az egyes operációk során megtalált dokumentumokat, anyagokat rögzítették fényképezés útján. Ezen megoldások hatékonyan segíthették elő egy-egy operatív akció végrehajtását, mivel azonban nem voltak „tartós” információgyűjtő megoldások, így nem is sorolták őket a rendszabály kategóriába.³⁷

A korabeli képzési anyagokból az is visszatükröződik, hogy az operatív technikai eszközöket mint titkos nyomozati (operatív) formákat alapesetben nem önállóan, hanem más eszközökkel együttesen alkalmazták, elősegítve ezzel a többi eszköz védelmét, illetve növelve azok hatékonyságát. Ezek közül emelhető ki a hálózat, amely kapcsán az operatív technikai eszközökre mint egyfajta kiegészítő megoldásra is tekintettek.

A felhasznált technikai megoldások terén érdemes hangsúlyozni, hogy azokat a korszak technikai fejlődését nyomon követve alakították ki, és működési módjukban nem tértek el a „hagyományos” eszközöktől (például fényképezőgép). Állambiztonsági jelentőségüket felhasználási céljuk és az ebből adódó sajátosságok (például konspirált telepítés, kis méret, rejthetőség) jelentették.

A szobahallgatás

A lehallgatás fogalomköréhez kapcsolódó tevékenység az áttekintett időszakban az ún. 3/e rendszabályként volt ismert. A tevékenység létezésének nyomait már a két világháború közötti katonai hírszerző és kémelhárító szervezetnél is megtalálhatjuk, de a világháborút követően kiépülő államvédelem is szükségszerűen támaszkodott rá, így „az 1950-es évek elejétől a szobahallgatás, majd az ezt követő időszakban további rendszabályok is jelentős információforrásokká váltak”.³⁸ Alkalmazása fontos képességet biztosított, amely más oldalról azonban a magánszféra rendkívül súlyos sérülését okozhatta, talán az egyik legintruzívabb eszközként értelmezhető.

A helyiségekben történő beszélgetések lehallgatásának gyakorlati kivitelezése több módon is történhetett, így például a mikrofonnal vett beszélgetések rádiós úton történő továbbításával (3/e labda) vagy akár egy táskába rejtett, beszélgetéseket rögzítő eszközzel (3/e tarca). Maga a szobahallgatás rendkívül gondos előkészületeket, szakmai hozzáértést igényelt,

³⁵ Solti 2017, 36.

³⁶ ÁBTL 4.1. A-3046/2-5. Lásd: Dobák–Regényi 2014, 257.

³⁷ ÁBTL 4.1. A-3046/2-5. Lásd: Dobák–Regényi 2014, 257.

³⁸ Dobák–Solti 2016, 127.

és gyakran hálózati személyeket, kapcsolatokat vontak be. A 3/e labdamódszernek – amelyik alapvetően az információk rádiós úton történő továbbítását jelentette – is megvoltak azonban a maga hátrányai, hiszen rendkívüli módon függött a rádiós vételi viszonyoktól. A 3/e tárcamódszer során pedig a beszélgetések rögzítése jelenthetett megoldandó problémát.³⁹ A technikai fejlődéssel a hordozható és telepíthető eszközök egyre kisebbek lettek, biztosítva ezáltal azok rejtett elhelyezését többek között a célszemély lakásában.

A szobalehallgatás mint rendszabály alkalmazását 90 napra engedélyezték.⁴⁰ A keletkezett hanganyagok feldolgozását feldolgozók, idegen nyelvű beszélgetések esetén fordítók végezték. Alkalmazásának jelentősége abból adódott, hogy az információk közvetlenül a célszemélytől, illetve annak környezetétől származtak, és a rendszabály így lehetővé tette „a célszemély legbizalmasabb beszélgetésének rögzítését, titkolt tevékenységére, illetve a magatartására vonatkozó adatok megszerzését”.⁴¹

A telefon-ellenőrzés

A telefonok ellenőrzése, lehallgatása mint titkos információgyűjtő tevékenység a technikai környezet fejlődésével párhuzamosan jelent meg. Ismert, illetve alkalmazott megoldás volt a két világháború közötti politikai rendészet vagy akár a katonai hírszerzés és kémelhárítás tevékenysége mentén is, majd az állambiztonság időszakában érte el „fénykorát”. Ekkorra a telefonközpontok fejlődésével az ellenőrzési megoldások már a központi (telefonközponti) megoldások irányába mozdultak el, és kialakultak a lehallgatott, rögzített közleményeket feldolgozó szervezeti elemek is. Korabeli fogalmát tekintve a telefonlehallgatás: „meghatározott telefonkészüléken folytatott beszélgetések ellenőrzése, rögzítése, azok tartalmának értékelése. Lehetőséget ad a fővonalak ellenőrzésére, a hívás más irányba való eltérítésére, vagy a készülék időszakos kikapcsolására.”⁴²

A telefonlehallgatás az érintett időszakban rendszabályként (elnevezésében 3/a rendszabály néven) működött, igénylésére írásos formában nyílt lehetőség, alkalmazására a Belügyminisztérium állambiztonsági és bűnügyi operatív szervei voltak jogosultak. A rendszabály alkalmazását 90 napra engedélyezték.⁴³ A titkos operatív rendszabályok definícióját tekintve „rendszabálynak kell minősíteni azokat a titkos operatív technikai eszközöket, melyek folyamatosan, vagy időszakosan biztosítják a konspirált lehallgatást, fényképezést, vizuális ellenőrzést”.⁴⁴

Az 1970-es években a telefon-ellenőrzés során már egyfajta központi ellenőrzést és rögzítést alkalmaztak⁴⁵ igazodva az időközben fejlődő távközlési környezethez és lehetőségekhez. A telefonbeszélgetések lehallgatását biztosító technikai eszközrendszerek fejlődésével párhuzamosan változáson ment keresztül a feldolgozói munka is, megjelentek és egyre nagyobb teret nyertek a beszélgetéseket rögzítő eszközök. A távközlési-technikai

³⁹ KISZELY 2001.

⁴⁰ 3/1958 sz. (I. 23.) BM parancs.

⁴¹ ÁBTL 4.1. A-3046/2-5. Lásd: DOBÁK–REGÉNYI 2014, 256.

⁴² ÁBTL 4.1. A-3036.

⁴³ 3/1958. sz. (I. 23.) BM parancs.

⁴⁴ ÁBTL 4.1. A-3046/2-5. Lásd: DOBÁK–REGÉNYI 2014, 255.

⁴⁵ KISZELY 2001.

hozzáértést, valamint a lehallgatott beszélgetések feldolgozását végző terület a korabeli struktúrában külön szervezeti helyet foglalt el, jelezve a tevékenység sajátosságait, így a hozzáértő technikai és feldolgozó szakemberek szükségességét. A feldolgozás kapcsán Kiszely Gábor 2001-ben kiadott *Állambiztonság* című könyvében⁴⁶ a feldolgozó munka végrehajtása kapcsán megjegyzi, hogy „aláírók és fordítók az anyag feldolgozásakor a lehallgatott szövegen nem változtathattak, semmiféle következtetést nem írhattak be, hisz a jelentésnek pontosan kell visszaadnia az adott beszélgetést”.

A postai küldemények ellenőrzése

A postai küldemények (operatív) ellenőrzése⁴⁷ – a korszakban ismert nevén a „K” ellenőrzés – szintén gazdag történeti előzményekre tekint vissza, hiszen a mások leveleinek elolvasásából megismerhető információk már a történelem korábbi időszakaiiban is a hírszerzés, az információgyűjtés titkos tevékenységének részét képezték. Jelen volt a két világháború között alkalmazott információgyűjtési megoldások között, majd később az ÁVO és az ÁVH módszerei között is.

Rendszere és gyakorlata a korszakra hatékony eszközzé vált, amely vagy célirányosan, a már látókörébe került személyek és szervezetek küldeményeinek kiszűrésére irányult, vagy ún. szűrő-kutató jelleggel történt a postaküldemények ellenőrzése, ami lényegében adott objektumok vagy csoportok küldeményeinek ellenőrzését jelentette. A szűrő-kutató jellegű megoldást akkor alkalmazták, amikor nem konkrét célszemély postaküldeményeinek ellenőrzése volt a cél, hanem bűncselekmények, illegális tevékenységek nyomait keresve, szélesebb körben történt a levelek felbontása.⁴⁸

A postai forgalomban megjelenő küldemények ellenőrzése állambiztonsági szempontból főként a kémelhárítási tevékenység mentén, valamint a különböző propagandaanyagok, röplapok, rágalmozó, fenyegető levelek kiszűrése kapcsán vált fontossá. Mivel a küldemények mint összeköttetési módszerek az ellenséges hírszerző szervekkel való kapcsolattartás lehetőségét biztosíthatták, így ezek felderítése során az ügynök – (ellenséges) hírszerző szervezet, valamint az (ellenséges) hírszerző szervezet – ügynök irányába való kapcsolattartás irányait,⁴⁹ nyomait keresték. Különös figyelmet fordítottak a – korabeli állambiztonsági képzési anyagokban is kiemelt – virágnyelven írt üzenetekre, a mikropont alkalmazására, valamint a kémiai úton előállított titkosírásokra. A levelek postai úton történő továbbítása az elektronikus úton továbbított kommunikációs megoldások fejlődésével a korszak végére veszített jelentőségéből, azonban mint titkosszolgálati eszköz továbbra is nélkülözhetetlen elem maradt.

⁴⁶ KISZELY 2001, 214.

⁴⁷ 0019/1970 (VII. 15.) sz. belügyminiszteri parancs.

⁴⁸ Lásd: 0034/1964. számú Miniszterhelyettesi utasítás, valamint az ezt szabályozó 0019/1970. belügyi parancs.

⁴⁹ A küldemény-ellenőrzéssel érintett fő irányok mellett, speciális esetként ismert volt az ún. „harmadik országos” megoldás is, amikor – feltételezve, hogy az adott postai irányt az állambiztonság nem ellenőrzi – az ország területére egy szövetséges országból érkezett küldemény hordozhatta a nyugati hírszerző szervezet részéről az ügynöki utasítást.

A nyilvántartások

Az állambiztonsági időszak sajátos, rendkívül fontos „eszközét” jelentették a nyilvántartások és maguk a nyilvántartási területek, hiszen az itt koncentrálnak, összegyűjtött, rendszerezett, elemzett adatok hatékonyan segíthették az állambiztonsági munka végrehajtását. Az operatív szervek munkatársai a feladataikkal érintett személyekre, objektumokra, eseményekre vonatkozó korábbi információk kapcsán szükségszerűen fordultak a belügyminisztérium nyilvántartásaihoz (BM Nyilvántartó Központ 1. Osztály), illetve egyéb irattári anyagokba történő betekintéshez. A nyilvántartások biztosíthaták az adott személyekre, objektumokra vonatkozó adatok rendelkezésre állását, így igény esetén azok lekérését, megismerését (például a prioritálás).⁵⁰ A meglévő nyilvántartásokban lévő ellenőrzés eredményeként – amennyiben az érintett szerepelt a nyilvántartásban – derülhetett fény arra, hogy az adott személyről melyik szerv rendelkezik bővebb információval.

A Főcsoportfőnökség működésének időszaka alatt maga a mögöttes struktúra is változáson ment keresztül, így Operatív Nyilvántartó Osztályként, majd 1974-től a Nyilvántartó Központ I. Osztályaként működött, majd később Adatfeldolgozó Csoportfőnökség néven egyesítették az Információ Feldolgozó Csoportfőnökséggel.⁵¹ Fejlődött a nyilvántartás rendszere is, folyamatosan jelentek meg azon technikai megoldások, amelyek az adatok elektronikus formában történő tárolását és gyors visszakereshetőségét tették lehetővé (számítástechnikai és például a mikrofilmes megoldások). A technikai lemaradás a korszak második felére vált még erőteljesebben érezhetővé, majd a fejlesztések hatására bevezették az ún. gépi adatfeldolgozást, leegyszerűsítve ezzel az információk kérések és válaszok biztosításának folyamatát.⁵²

A hálózati és operatív nyilvántartások az állambiztonság munkájához nélkülözhetetlen adatok széles körét ölelték fel. Mint Vörös Géza megfogalmazza tanulmányában: „a hálózati nyilvántartás tartalmazta az állambiztonsági szervek által foglalkoztatott, pihentetett, kizárt titkos segítőtársakra, valamint azok kapcsolataira vonatkozó adatokat. Az operatív nyilvántartásban a korabeli jogszabályok alapján az állam és emberiség ellen, a társadalmi és gazdasági rend ellen elkövetett bűncselekmények elkövetőinek, a bizalmas nyomozás vagy körözés alatt álló személyeknek, illetve a politikai vagy állambiztonsági szempontból fontos objektumoknak az adatait helyezték el.”⁵³

Az operatív szervek működése során keletkezett adatok nyilvántartására, tárolására az ún. dosszié rendszerű nyilvántartások álltak rendelkezésre. Az ezekben történő betekintés szigorúan szabályozott volt. Azokban az esetekben például, amikor a prioritálás eredménye alapján valamely szervnél bővebb információk álltak rendelkezésre, és arra az érintett lekérdőzőnek feladatai ellátásához szüksége volt, az adott dossziéba csak megfelelő szintű vezetői engedély birtokában tekinthetett be (így például „a titkosított dossziékba való betekintéshez a titkosító szerv vezetőjének előzetes hozzájárulása”⁵⁴ kellett). Mivel maga

⁵⁰ Magára a prioritálásra kezdetben ún. manuálisan elkészített kérdőjegyek felhasználásával kerülhetett sor, később azonban már gépi prioritáló felület állt rendelkezésre.

⁵¹ KISZELY 2001, 224.

⁵² A korszakra is igaz, hogy „az adatbázisokban és a különböző hálózatokban tárolt információk tömege miatt” felértékelődött azok rendelkezésre állása. SIMON 2016, 67.

⁵³ VÖRÖS 2013, 24.

⁵⁴ ÁBTL 4.1. A-3046/2-5. Lásd: DOBÁK–REGÉNYI 2014, 280.

az operatív nyilvántartás – mint eszköz – rendkívül szoros kapcsolatban állt a hálózati munkával is, a nyilvántartás egészének működtetése kapcsán szigorú konspirációs előírások⁵⁵ érvényesültek, megakadályozandó, hogy nyilvántartott anyagok, adatok arra illetéktelen személyekhez kerülhessenek.

Az operációk

Az operációk a korszak állambiztonsága eszköz- és módszerkészletében mint operatív eszközök jelentek meg, amelyek összességében „az állambiztonsági operatív munka során alkalmazott kényszer- és az ezekhez kapcsolódó egyéb intézkedések titkos vagy leplezett módon történő végrehajtását”⁵⁶ jelentették. Ezek fajtájukat tekintve lehetnek titkos és leplezett kutatások (ház-, lakrész-, munkahely-, csomag-, poggyász-, gépkocsi- stb.), leplezett személymotoszás, ruházatátvizsgálás, őrizetbe vétel és előállítás, valamint a razzia. Az operációk céljai között szerepelhetett adott tevékenység felderítése, annak bizonyítása, megelőzése, esetlegesen megszakítása vagy akár információk megszerzése.⁵⁷

Az érintett intézkedések két formáját (titkos, illetve leplezett) tekintve, amíg az első esetben mélyen konspiráltan történt annak végrehajtása, és arról az érintett környezete, kapcsolatai sem szerezhettek tudomást, addig a leplezett operáció „más szervek hatáskörében és illetékességében, azok igazolványával és egyenruhájában”⁵⁸ zajlott úgy, hogy az érintettek a végrehajtást követően sem fedték fel magukat.

A titkos operációk állambiztonság időszakában alkalmazott formái:

- A *titkos őrizetbe vételt és előállítást* a bizalmas nyomozás adott szakaszában hajtották végre, amely során az érintett személyes szabadságát meghatározott időre úgy korlátozták, hogy arról annak környezete, kapcsolatai sem szerezhettek tudomást. A „távollét” okát a környezet felé az állambiztonság a végrehajtással párhuzamosan megfelelő legendával biztosította. A titkos őrizetbe vétel és előállítás céljai között jelent meg például az adott személy beszerzése, amelyre csak megfelelő bizonyítékok (például köztörvényes bűncselekmény elkövetése) megléte esetén kerülhetett sor.
- A *titkos kutatás* során – amelynek célja mindig valamilyen konkrét tárgy, eszköz, bizonyíték felkutatása volt – az adott személy lakását, munkahelyi irodáját, szállodai szobáját, csomagját, járművét kutatták át konspirált formában. Mindennek előkészítése és végrehajtása rendkívüli körülményt igényelt, és szükségessé tette más módszerek egyidejű alkalmazását is (például zárnyitás, figyelés), az érintett „távol tartását” vagy akár a konspiráció biztosítása érdekében a környezetben lévő egyéb külső személyek „kivonását”.

A titkos és a leplezett végrehajtási mód közötti lényeges különbség tehát a titkosság „mélységében” kereshető, hiszen a leplezett forma azon fedést biztosító szerv esetében (például határőrség, közlekedésrendészet, közrendvédelem), akinek „szerepkörében” eljártak, lényegben nyílt

⁵⁵ BM III. Főcsoportfőnökség Konspirációs és Biztonsági Szabályzata (10-2207/1963), 8.

⁵⁶ ÁBTL 4.1. A-3036.

⁵⁷ ÁBTL 4.1. A-3036.

⁵⁸ ÁBTL 4.1. A-3036.

intézkedésnek volt tekinthető. Egy leplezett őrizetbe vétel és előállítás során intézkedni kellett többek között az érintett fedést biztosító szerv általi együttműködésről, akár az adott személy fogdai elhelyezéséről is. A leplezett kutatás során pedig a fedést biztosító szerv hatáskörébe tartozó munkavégzés alkalmával lényegében „a véletlenség látszatát keltve” találták meg a kutatás célját jelentő eszközt.⁵⁹

A leplezett razzia mint eszköz alapvetően a kutatási tevékenység sajátos változata, amely során nem tárgyat kívántak felkutatni, hanem személyt. Végrehajtási módját tekintve egy objektumban vagy területen található személyek okmányainak ellenőrzését, személyazonosságának megállapítását (például igazoltatással) jelentette, amelyet csak nyíltan, illetve leplezett formában hajthattak végre. Ennek megfelelően az „állambiztonsági razzia” mint eszköz alkalmazásánál egy esetleges előállítást is az érintett fedést biztosító szerv hajthatott végre.

Befejezés

A korabeli eszközök és módszerek körét vázlatosan áttekintve jól látható, hogy az állambiztonsági szolgálat a titkos, operatív technikák széles skáláját alkalmazhatta tevékenysége során. A hagyományosan jelen lévő emberi erőforrással végzett információgyűjtési területek mellett, a külső környezet fejlődésével párhuzamosan fontos szerepet kaptak a technikai típusú titkos képességek is, azok „rendszerszintű” alkalmazása. Egyetértve a Révész Béla által megfogalmazottakkal, érdemes hangsúlyozni, hogy ezen „eszközöknek és módszereknek nincs egy lezárható köre”,⁶⁰ hiszen bármiféle kategorizálástól függetlenül azok a külső környezethez igazodva, az onnan érkező változásokra reagálva napjainkban is módosulnak. Amíg egyes korábban még alkalmazott titkos információgyűjtési eszközök kikerültek az alkalmazható megoldások köréből (így például a „titkos előállítás és titkos kihallgatás [...] a modern szolgálatok esetében alkotmányban lefektetett alapelvek miatt kizárt”),⁶¹ vagy jelentőségük visszaszorult, addig mások technikai megoldásaikban átalakultak, vagy éppen új eszközök és módszerek fejlődnek.

A korszak titkos eszközeinek és módszereinek alkalmazása mögött nem a mai demokratikus társadalmi berendezkedésnek, elveknek és normáknak megfelelő jogi szabályozás keresendő. Ezenfelül ezek az eszközök és módszerek – minősítésüknél fogva – a társadalom tagjai számára sem voltak megismerhetők. A témakör jelentősége azonban vitathatatlan, amit jól jelez, hogy napjaink nemzetbiztonsági szolgálatai és az arra feljogosított egyéb szervezetek titkos információgyűjtő tevékenységüket (titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazását) az Alaptörvény alapján sarkalatos jogszabályi keretek között végezhetik.⁶²

⁵⁹ ÁBTL 4.1. A-3036.

⁶⁰ DEZSŐ–HAJAS 1997, 283. Idézi: RÉVÉSZ 2007, 142.

⁶¹ SOLTÍ 2017, 19.

⁶² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 46. cikk (6) bekezdés.

Felhasznált irodalom

- DÁVID Ferenc (2017): Nemzetbiztonság és szervezetrendszer. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2017/14. sz. Elérhető: <https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/david-ferenc-nemzetbiztonsag-es-szervezetrendszer-1.original.pdf> (A letöltés ideje: 2018. március 13.)
- DEMETER Nóra – TÓTH Antal (2012): A környezettanulmány (1919–1990). In CsÓKA et al. szerk.: *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából 1785–2011*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 133–136.
- DEZSŐ Lajos – HAJAS Gábor (1997): *A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok*. Budapest, HVG-Orac.
- DOBÁK Imre – SOLTI István (2016): Az „operatív technika” fejlesztésének helye és szerepe az állambiztonság szervezetrendszerében – a szobalehallgatás. *Hadmérnök*, 11. évf. 3. sz. 121–134.
- DOBÁK Imre – REGÉNYI Kund Miklós szerk. (2014): *Szaktörténeti szemelvények*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat.
- JOBST Ágnes (2011): A Belügyminisztérium működésének szabályozása 1956 nyarán. *Betekintő*, 2011/1. sz. Elérhető: www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_1_jobst_0.pdf (A letöltés ideje: 2018. március 13.)
- KISZELY Gábor (2001): *Állambiztonság 1956–1990*. Budapest, Korona.
- RÉVÉSZ Béla (2007): A titkosszolgálatok titoktalanításáról. *Politikatudományi Szemle*, 16. évf. 4. sz. 129–152.
- SIMON László (2016): A titok speciális értelmezése az elmúlt 25 év kihívásainak, kockázatainak és fenyegetéseinek tükrében. *Felderítő Szemle*, 15. évf. 1. sz. 67–87.
- SOLTI István (2017): *A titkos információgyűjtés, elvei, eszközei és módszerei, alkalmazásának lehetőségei a nemzetbiztonsági munkában*. PhD-értekezés-tervezet kézírata. Budapest, NKE HDI.
- URBÁN Attila (2012): A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége operatív-technikai tevékenységének szervezeti háttere és működési rendje (1962–1990). In CsÓKA Ferenc et al. szerk.: *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából 1785–2011*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 261–290.
- VÖRÖS Géza (2013): Az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikái. *Levéltári Szemle*, 63. évf. 1. sz. 19–30.

Vákát oldal

A katonai elhárítás átalakulása a rendszerváltás időszakában

Jelen tanulmányban a katonai elhárítás átalakulását (átalakítását) kívánom bemutatni a politikai rendszerváltás időszakában. A tanulmány a katonai elhárítás átalakulása történetének és változó környezetének (különös tekintettel jogszabályi háttérére), illetve egyes eseményeknek a bemutatására koncentrálok. Az önálló magyar katonai elhárítás 1918-tól kezdődő közel 100 éves történetében mintegy 19 szervezeti formában működött. A jelenlegi a huszadik. Ezt szemlélteti az alábbi táblázat, amely tartalmazza a szolgálat megnevezését,⁶³ létezésének (működésének) idejét, illetve a megjegyzés rovatban (kódoltan) a katonai felderítéssel integráltságát (I) vagy attól való függetlenségét (F), alárendeltségét (HM, MH, HVK, BM, ÁVK, MT, K)⁶⁴ vagy önállóságát (Ö), felügyeletét, irányítását és vezetését.

1. táblázat

A katonai elhárítás közel 100 éves szervezettörténetének áttekintő táblázata

Fsz.	Megnevezés	Időtartam		Megjegyzés
		tól-	-ig	
1.	Hadügyminisztérium 1. osztály	1918. 11. 01.	1919. 03. 21.	I, HM, HM, ov.
2.	Hadügyi Népbiztosság 5. osztály	1919. 03. 21.	1919. 05. 05.	I, HVK, HNBV, ov.
3.	Vörös Hadsereg Parancsnokság Hírszerző alosztály	1919. 05. 05.	1919. 08. 01.	I, HVK, VHP, VKF, alosztályvezető
4.	Fővezérség II. csoport	1919. 11. 17.	1920. 04. 01.	I, HM, fővezér, csoportvezető
5.	Magyar Királyi Vezérkar Nyilvántartó Iroda	1920. 04. 01.	1920. 06. 04.	I, HVK, VKF, irodavezető

⁶³ A megnevezéseket illetően megjegyzendő, hogy azok nem mindenütt egyértelműek, tekintettel az adott történelmi körülményekre (például az első világháborút követően a trianoni tiltások miatti rejtettség, a második világháború kezdeti időszakában az ország megosztottsága, a kormány helyzete stb.).

⁶⁴ Rövidítések sorrendben: I (a katonai felderítéssel integrált), F (a katonai felderítéstől független), HM (Honvédelmi Minisztérium), MH (Magyar Honvédség), HVK (Honvéd Vezérkar), BM (Belügyminisztérium), ÁVH (Államvédelmi Hatóság), MT (Minisztertanács), K (Kormány), Ö (önálló), OV (osztályvezető), alov. (alosztályvezető), fcsf. (főcsoportfőnök), csf. (csoportfőnök).

Fsz.	Megnevezés	Időtartam		Megjegyzés
		tól-	-ig	
6.	Kommunista mozgalmak figyelemmel kíséresi Osztály	1920. 06. 04.	1925. 08. 30.	I, HVK, VKF, ov.
7.	Magyar Királyi Honvéd Vezérkar 2. osztály	1925. 09. 21.	1945. 05. 02.	I, HVK, HM, VKF, ov.
8.	Hadműveleti nyilvántartó csoport	1945. 02. 26.	1945. 04. 15.	I, HM, HM, csoportvezető
9.	Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Osztály	1945. 03. 12.	1947. 02. 14.	I, HM, HM, ov.
10.	Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Csoportfőnökség	1947. 02. 14.	1949. 01. 01.	I, HM, HM, csf.
11.	Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség	1949. 01. 01.	1950. 02. 01.	I, HM, HM, fcsf., csf.
12.	Államvédelmi Hatóság Katonai Elhárító (II.) Főosztály	1950. 02.01.	1953. 07. 22.	F, ÁVH, HM, ÁVHV, főov.
13.	Belügyminisztérium Katonai Elhárító (III.) Főosztály	1953. 07. 22.	1956.10. 28.	F, BM, BM, főov.
14.	Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárító Törzs	1956. 11. 08.	1956. 12. 22.	F, HM, HM, törzsparancsnok
15.	Honvédelmi Minisztérium II. Főosztály	1956.12. 22.	1957. II. f.	F, HM, HM, főov.
16.	Belügyminisztérium II/1. Osztály (Katonai elhárítás)	1957. II. f.	1962. 08. 15.	F, BM, BM, ov.
17.	Belügyminisztérium III/IV. (Katonai elhárító) Csoportfőnökség	1962. 08. 15.	1990. 02. 14.	F, BM, BM, fcsf., csf.
18.	Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatal (MH KBH)	1990. 02. 14.	1996. 03. 28.	F, MH, HM, MHPK, KBHV
19.	Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal (MK KBH)	1996. 03. 28.	2012. 01. 01.	F, Ö, K (HM), HM, főigazgató
20.	Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat	2012. 01. 01.		I, K (HM), HM, szolgálatvezető

Forrás: a szerző saját szerkesztése⁶⁵

Jelen írásomban a hangsúlyt a Belügyminisztérium III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség életrésztjének utolsó éveire és a rendszerváltáskor megalakult, majd a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) megalkotásáig funkcionáló Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatalra (MH KBH) helyeztem. A BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség alatt bemutatott jelentése az 1988-ban kezdődő, a katonai elhárítás sorsát is befolyásolni látszó történések egyike volt. Az átalakulások sorának folytatása előtt szólnom kell ezekről is, kiemelve közülük azokat az elemeket, amelyek kifejezetten a katonai elhárítás majdani átalakulására vonatkoztak.

⁶⁵ A táblázatot a kutatómunkám során fellelt adatok alapján készítettem.

A sort Sillai Árpád rendőr ezredes, az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság (ÁBMHT) vezetője nyitotta meg⁶⁶ 1988 novemberében, amikor kijelentette, hogy a totális biztonsági szemlélet helyett – tudományos elemzésen alapuló – új szemléletre van szükség, amelynek lényege a vonalas és objektumi elv alapján kiépített irányítási rendszer (és szervezet) helyett az állambiztonság fő irányaira, területeire és feladataira koncentráló új rendszer (és szervezet) kialakítása. Ő a katonai elhárítást közvetlenül a miniszterelnök alárendeltségében, a kormány által irányított, törzsből és öt (hírszerző, elhárító, biztosító, operatív technikai és figyelő) igazgatóságból álló „Biztonsági Szolgálatban”, az Elhárító Igazgatóság részeként képzelte el.

Horváth József rendőr vezérőrnagy, a BM III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökség vezetője egy 1989. január 10-én készített elgondolásban⁶⁷ vetette fel elsőként, hogy a katonai elhárítás szervezetét, profiltisztítás szándékával, a Honvédelmi Minisztériumnak kellene átadni. Elgondolása szerint a Határőrség elhárítási feladatait a belügyminiszter vagy helyettese által közvetlenül irányított Elhárító Hivatal (vagy Belső Biztonsági Szolgálat) látta volna el.

1989. március végén, a BM III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökségen készült reformterv⁶⁸ szerint az Alkotmányban rögzített és egy új biztonságpolitikai (nemzetbiztonsági) törvényben szabályozott, egységes, három (hírszerző-, biztonsági-, és szak-) szolgálatból álló Nemzetbiztonsági Hivatal foglalná magába a katonai elhárítást is.

Strényi Ferenc rendőr vezérőrnagy, a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség vezetője 1989. április 18-án felterjesztett jelentésében⁶⁹ az ország alkotmányos rendjének, állami, társadalmi, gazdasági és honvédelmi érdekeinek védelme érdekében a kémek, a hazaárulók, a terroristák, a rombolók, a kártevők és más ellenséges elemek tevékenységével szemben egy Nemzetvédelmi Szolgálat létrehozását látta szükségesnek, melyet a belügyminiszter felügyelne, a BM-en belül megalakítandó Védelmi Tanács irányítaná és egy belügyminiszter helyettes vezetné.

Két hét telt el 1989. május 5-ig, amikor Pallagi Ferenc rendőr vezérőrnagy, a belügyminiszter állambiztonsági helyettese a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökségnek arra szabott feladatot,⁷⁰ hogy dolgozza ki a csoportfőnökség majdani jogállását, ügyrendi és szervezeti feladatait, valamint a munka folytatásának fő irányait arra az esetre, ha olyan döntés születne, mely szerint a csoportfőnökség átkerül a HM állományába, illetve haladéktalanul kezdje meg az állambiztonsági munkát szabályozó belügyi rendelkezések átvizsgálását és legkésőbb 1989. június 30-ig tegyen javaslatot azok hatálytalanítására, módosítására és új szabályozók kidolgozására.

1989. június 9-én ült össze az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottsága, és hallgatta meg Horváth István belügyminiszter jelentését.⁷¹ Ebben a jelentésben a miniszter – többek között – javaslatot tett az új állambiztonsági szolgálat szervezeti felépítésére is. Kijelentette, hogy megítélése szerint az eddigi öt csoportfőnökség helyett három (hírszerző, elhárító és belső biztonsági) szolgálatot kell létrehozni. A jelentésben egyértelművé vált,

⁶⁶ BARÁTH 2010.

⁶⁷ BARÁTH 2010, 14.

⁶⁸ BARÁTH 2010, 15.

⁶⁹ A BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség munkájával kapcsolatos jelentések: ÁBTL 1.11.7-61-242/89. 9. d.

⁷⁰ BARÁTH 2010, 18.

⁷¹ „Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben” (BARÁTH 2010, 19.).

hogy a „profilisztítás” érdekében a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség – Magyar Néphadsereg szervezetébe történő – integrálását a két ütemre tervezett átalakítás első ütemében kell végrehajtani.

Strényi Ferenc rendőr vezérőrnagy, a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség vezetője végrehajtva a belügyminiszter állambiztonsági helyettesének a katonai elhárítás HM-be való integrálódására vonatkozó parancsát 1989. szeptember 1-jén terjesztette fel jelentését.⁷²

A terjedelmes és tartalmas jelentés rendkívüli alapossága is megerősíti azt a tényt, hogy a katonai elhárítás valójában és ténylegesen nem akadályozta a politikai és állambiztonsági rendszerváltást, és cáfolja a – helyenként és időnként még ma is elhangzó – vádat, hogy nem teljes „vállszélességgel” támogatta azt. A jelentés tartalmazta azt az ismert tényt, hogy a katonai elhárítás szervezeti tagozódása, státusz- és állományviszonyai, nagybani működési feltételei közel 40 év alatt alakultak ki. Sokrétűségük a BM állambiztonsági alárendeltség mellett az MN és a HÖR területén végzendő alaptevékenységhez kapcsolódott.

A jelentés szerint a szervezetnek a HM részére történő átadáskor összesen 507 státusz állna rendelkezésre, amelyből 485 volt feltöltve. Összetétele és rendfokozat szerinti megoszlása: 2 tábornok (tbk.), 437 tiszt (ti.), 7 zászlós (zls.), 6 tiszthelyettes (tts.) és 55 kinevezett polgári alkalmazott (kpa.). Az állomány 16%-a (81 fő) a BM központi, 13%-a (68 fő) a BM határőrségi és 71%-a (358 fő) az MN ellátási rendszerébe tartozott. Ennek megfelelően rendőr-, határőr- és honvédségi egyenruhát viselt. A vezetői állomány átlagos életkora 42–45 év, a beosztotti állományé pedig 30–35 év volt. Az állomány alapképzettségét illetően döntően honvédségi, határőrségi és rendőrtisztai főiskolai végzettségű volt. A szervezet az MN és a HÖR struktúrájához igazodott. Az igazodás a szárazföldi, a honi légvédelmi és repülőcsapatok, valamint a határőrség tekintetében csaknem teljesnek, a HM, az MNVK és közvetlenjeik, a hátszázgvédelem és a háttérintézmények vonatkozásában részlegesnek volt minősíthető.

Az operatív eszközöket illetően a csoportfőnökség vezetői a létszám arányában továbbra is az akkori rendben, a megfelelő belügyi szervek biztosításával számoltak, bár felvetődött a számukra szükséges szakemberek rendelkezési állományba vételével való megoldás is. Az elgondolás szerint az operatív és vezetési nyilvántartásokat és a priorálási rendszert a belügyi biztonsági szolgálatoktól különválasztva – mind manuálisan, mind számítógépes módszerrel – önállóan tervezték kezelni és működtetni, biztosítva természetesen az információcserében a kölcsönösséget és a megfelelő szintekhez való kapcsolódást más nemzetbiztonsági szolgálatok részére is. A BM-hez tartozó operatív és nyílt technikai eszközöket, anyagokat, illetve a szolgálati rendeltetésű lakásállományt könyvjóváírással tervezték átvenni úgy, hogy az ezekkel összefüggő, továbbá a személyügyi, pénzügyi, szociális ellátási és kiképzési tevékenységet az MNVK 2. (Felderítő) Csoportfőnökség akkor rendelkezésre álló szerveire építve, hozzájuk kikülönített szakemberekkel vélték megvalósíthatónak.

A könyvjóváírási módszert javasolták alkalmazni a nyílt és rejtett vezetés feltételeit szolgáló és a BM által biztosított híradó és rejtjelző vonalak, bérletek tekintetében is.

A folyamatos működéshez szükséges mintegy 250 ezer darab minősített ügyiratot a BM Titkárságtól elvi jegyzőkönyv alapján tervezték átvenni és önálló irattár kialakításával biztosítani azok szükség szerinti használatát. Egyebekben az MN ügykezelési rendjéhez való csatlakozást tervezték.

⁷² 1.11.7 BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség munkájával kapcsolatos jelentések: 1.11.7.-61-3098-1/1989. 9. d.

Az események a katonai elhárítás integrációját illetően a várakozásnak megfelelően történtek, bár annak módja és ideje némileg eltért az általuk tervezettől. Ennek egyik oka az Országgyűlés által 1989. október 18-án elfogadott és 1989. október 23-án kihirdetett – a jogállamiság tekintetében és a nemzetbiztonsági szférát illetően jelentős mérföldkőnek tekinthető – az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény megjelenése volt, amely úgy rendelkezett, hogy az állam biztonságával összefüggő szabályokat 1990. április 30-ig megalkotandó, alkotmányerejű („nemzetbiztonsági”) törvényben kell meghatározni.⁷³

A KBH első, 389 fős szervezete úgy alakult ki, hogy az MHPK parancsai értelmében az MH-ba való integrálódással egyidejűleg hozzáigazították a „Gerecse” haderőfejlesztési tervben meghatározott MN (majd MH) tipikus szervezetéhez, azaz áttértek az osztály – alosztály – részleg (csoport) szervezetről a főnökség – osztály – alosztály – részleg (csoport) szervezetre.

Az MH KBH létrehozása és szervezete ki- és átalakításának időszakában történt meg az Antall-kormány részéről a polgári „titkosszolgálatok lefejezése”, ahogy egy interjúban Boross Péter, a polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter nyilatkozott a BM III/III. (Belső Reakció Elhárító) Csoportfőnökség (a *Duna-gate* néven ismertté lett botrány következményeként is elkerülhetlenné vált) felszámolása kapcsán. Felvetődött – mondta a miniszter –, hogy meg kell szüntetni a BM III. Főcsoportfőnökség teljes szervezetét (benn természetesen a katonai elhárítást is). Erre a katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknál is számítani lehetett a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat (KBH és KFH) felügyelő honvédelmi miniszter elgondolása szerint is. Ez – a KBH-nál a *Botrány az irattárban* néven elhíresült „akció”⁷⁴ következményeként – 1990. szeptember 24-én történt meg.⁷⁵

A vonatkozó jogszabályok áttanulmányozása és a hivatal szakértőivel történt értelmezése, különös tekintettel a folyamatban levő „Gerecse” (majd a „Gamma”) fedőnevű haderőcsökkentési és szervezet-korszerűsítési koncepcióra – kialakítottuk a KBH új állománytábláját. Akkori megítélésem és mai meggyőződésem szerint is a hivatal szervezete profiltisztább lett, és 32 fős létszámcsoökkentés mellett is jobban megfelelt a szervezet elé állított feladatoknak, az MH szervezeti felépítésének és az egyszemélyi felelős, vezetői rendszer követelményeinek. A KBH státuszainak száma így 357 (296 ti., 6 tts., 55 kpa.) lett.

A 024/1990. MHPK-parancs rendeltetése az volt, hogy meghatározza a KBH állománya és az MH többi katonai szervezete különböző beosztottai közötti együttműködés tartalmát, követelményeit és rendjét; a közös feladatok végzésének szabályait és az érte való felelősséget; a biztonsági tisztek katonai szolgálatának teljesítésére vonatkozó általános szabályokat. Ennek megfelelően nyolc fejezetben határozta meg: a KBH rendeltetését és feladatait, vezetőjének és dolgozóinak jogállását, szervezeti felépítését, működési feltételeit, a katonai szervezetek parancsnokainak (vezetőinek) jogait és kötelességeit

⁷³ Megjegyzendő, hogy tekintettel az akkori események alakulására a határidőt az 1990. március 12-én elfogadott, a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1990. évi XVI. törvény 1990. szeptember 30-ra módosította. Lásd: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000016.TV> (A letöltés ideje: 2017. október 20.)

⁷⁴ A teljes mértékben mai napig sem tisztázott körülmények között az történt ugyanis, hogy 1990. szeptember 24-én, a honvédelmi miniszter szóbeli felhatalmazása alapján az állítólagos iratmegsemmisítést ellenőrizni szándékozó HM politikai és egy helyettes államtitkárt a KBH irattárába – az 1990. évi X. törvényre és a 26/1990. sz. MT rendeletre való hivatkozással – nem engedték be. Egyes vélemények szerint ez már csak egy lényegtelen, utolsó csepp volt a pohárban (GYARAKI 2004).

⁷⁵ A KFH vezetőjének cseréje jóval később, 1993. március 3-án történt.

a KBH-val való együttes tevékenység során, a KBH biztonsági tisztjeinek jogait és kötelességeit a katonai szervezetek parancsnokaival (vezetőivel) való együttes tevékenység során.

A KBH második átszervezésére 1991. április 1-jén, egyrészt az MH-ban bekövetkezett átszervezések (például megszűnt a Légvédelmi és Repülő Főcsoportfőnökség, a csapatrepülőlékek átkerültek a SZCSP alárendeltségébe stb.), másrészt az előző átszervezés tapasztalatai, illetve a megoldásra váró kérdések készítették bennünket.

A szervezetet úgy alakítottuk át, hogy megszűntettük a három Központi Katonai Biztonsági Osztályt, és a hivatalvezető közvetlen vezetése mellett, az újra felállított 1. KBF szakmai alárendeltségébe helyeztük az MHP közvetlen alárendeltségébe tartozó katonai szervezetek (kiképzés, szervezés, mozgósítás, híradó, haditechnika, hadtáp, hátországvédelem, elhelyezés, építés, hadiipar stb.) elhárítását végző osztályokat.

A szárazföldi csapatok operatív biztosítását továbbra is a 2. KBF, míg a légvédelmi, repülő és rádiótechnikai szervezeteket a 3. KBF fogta össze. A hivatal központi szervezeteinek közvetlen vezetése a hivatalvezető részéről a KBH közvetlen osztályok és a titkárság vezetőin keresztül valósult meg. Az előbbi az operatív (alkotmányvédelem, kémelhárítás, információelemzés, értékelés, tájékoztatás, miniszteri személyvédelem, szakszolgálat, belső biztonság, oktatás), utóbbi a katonai rendnek megfelelően a parancsnokhoz tartozó (személyügy, szervezés, mozgósítás, pénzügy, anyagi-technikai biztosítás) osztályokra vonatkozott.

Külön kell foglalkoznom az operatív ellenőrzés és védelem kérdésével. A 26/1990. MT rendeletben meghatározott feladatok közül a különösen fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek – tudtukal történő – védelmét ellátó speciális szervezettel a hivatal nem rendelkezett, az ellenőrzés és védelem végrehajtása módjának kimunkálása, illetve megfelelő szintű jogszabályban való szabályozása sem történt meg. Ennek az állapotnak a megváltoztatása pedig nem tűrt halasztást. Für Lajos honvédelmi miniszter többszöri javaslatunk ellenére sem határozta meg ugyan a különösen fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek körét, de a HM-be és az MH-ba való felvételek, ezredesi előléptetések és tábornoki kinevezések kapcsán egyedi felkérésekre és utasításokra egyre nagyobb számban került sor ellenőrzésre.

Külföldi (német, brit, francia, amerikai, izraeli, orosz, ukrán) partnerszolgálati kapcsolataink gyakorlatának és tapasztalatainak tanulmányozásával, hazai viszonyokra történő adaptálásával (ismereteim szerint Magyarországon elsőként) kidolgoztuk a biztonsági ellenőrzés és védelem – később „A”, „B” és „C” típusú nemzetbiztonsági ellenőrzésnek nevezett – módszerét, és egy 10 főből álló, 1991. április 1-jei hatállyal rendszeresített speciális szervezettel, a Biztonsági Védelmi és Ellenőrző Osztállyal (BVEÖ) – végre is hajtottuk a rendszer próbáját.

Sajnálatos, hogy az akkori kormányban nem volt meg a politikai akarat e kérdéskör törvényi vagy akár kormányrendelettel történő szabályozására. Sok, a kormányváltás után jelentkező, nem megfelelően átgondolt politikai nyilatkozat miatt a média által is felkapott, a társadalmi közvéleményt is erősen foglalkoztató, a korábbi kormányra és a nemzetbiztonsági szolgálatokra is árnyékot vető problémától menekülhettünk volna meg.

Egy kisebb korrekciót hajtottunk végre 1992. január 1-jén, mivel meg kellett oldani a honvédelmi miniszter lakásának és gyakori tartózkodási helyének (hétvégi telek) biztosítását. Ennek érdekében hoztunk létre egy 8 fős Lakásbiztosító Részleget, amit részben átcsoportosítással és részben létszámemeléssel oldottunk meg.

Újdonság volt (a katonai elhárítás korábban ilyenrel nem rendelkezett), hogy az operatív szakszolgálati (főleg technikai jellegű) tevékenység magasabb szintű végzésének szándékával, a hivatalvezető közvetlen alárendeltségében, a 3148/1990. (IV. 19.) MT határozat felhatalmazásával élve, létrehoztunk egy 11 státuszt magában foglaló Szakszolgálati Osztályt (SZO). Fenti határozat rendelkezett, hogy az újonnan létrehozott nemzetbiztonsági szolgálatok feladataik ellátásához szükséges titkosszolgálati eszközöket és módszereket a Szakszolgálati és Technikai Igazgatóság (SzOTI) biztosítja, de lehetőséget adott a szolgálatoknak is ilyen jellegű szervezetek létrehozására. Bár a SzOTI-val a kapcsolatunk jó, korrekt és zavartalan volt, bizonyos tapasztalatokat (egyszerűbb, konspirációmentesebb és hatékonyabb az elhárítandó területen – az „idegenekkel szemben” – a katonai elhárítók alkalmazása) figyelembe véve e változat mellett döntöttünk.

A következő (a vizsgált időszakban az utolsó) átalakítást az 1993. július 1. – 1995. április 30. közötti időszakban hajtottuk végre. Indoka először is az MH-ban a kisebb, finanszírozható, ugyanakkor hatékonyabb fegyveres erő kialakítására irányuló folyamatok (a hadtestek megszüntetése és a Katonai Kerület Parancsnokságok megalakítása), a határbiztosítási és határvédelmi feladatok, a „Partnerség a békéért” (PfP) program beindítása, a NATO-hoz való csatlakozási szándékot rögzítő okmány aláírása stb., illetve a kormányváltásból fakadó és a várható hivatalvezetői váltás volt.

Az átalakítás azzal kezdődött, hogy a hivatalvezető tehermentesítése és a helyettesek felelősségének növelése céljából felosztottuk a hivatal központi osztályait. A hivatalvezető közvetlenül vezette a Belső Ellenőrzési (belbiztonsági) és a Jogi és Igazgatási osztályt. Az operatív helyettes „fennhatósága” alá kerültek az operatív (kémelhárító, alkotmányvédelmi, információ elemző-értékelő és tájékoztató, szakszolgálati, oktatási és tudomány-szervező stb.) osztályok. Az adminisztratív helyettes funkcionált a hagyományos rendeltetésű (anyagi, technikai, személyzeti, szervezési, mozgósítási, pénzügyi, ügyviteli stb.) osztályok felett. Ezzel a – minden vonatkozásban rendezett – szervezettel következett be az 1994. évi kormány- és a hivatalvezetői váltás.⁷⁶

Felhasznált irodalom

- BARÁTH Magdolna (2010): Az állambiztonságtól a nemzetbiztonságig. In OKVÁTH Imre szerk.: *Állambiztonság és rendszerváltás. Közelmúltunk hagyatéka*. Budapest, L'Harmattan. 11–33.
- GYARAKI Károly (2004): Visszaemlékezés a katonai biztonsági hivatal alapítására és tevékenységének első négy évére. *Felderítő Szemle*, 17. évf. 2. sz. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2018-2.pdf (A letöltés ideje: 2018. március 13.)

⁷⁶ Keleti György, az új honvédelmi miniszter – még a miniszteri teendők átadás-átvétele előtt – az MHVKF-en keresztül hozta tudomásomra, hogy a továbbiakban nem velem képzeli el a KBH vezetését. Megparancsolta, hogy mire hivatalba lép, számoljam fel a miniszteri személy- és lakásvédelmi osztályt, mivel a védett vezetőkre vonatkozó kormányhatározat értelmében azt a Köztársasági Őrezred fogja biztosítani számára. A feladatot végrehajtottam, és 1994. augusztus 1-jei hatállyal felmentettek.

Vákát oldal

Finszter Géza

Állambiztonság – nemzetbiztonság és a rendszerváltozás (1989–1990)

A rendszerváltozás időszakában a Magyar Népköztársaság Magyar Köztársaság néven egy új politikai berendezkedés kiépítésének útján indult el azzal a céllal, hogy az egypárti diktatúrát alkotmányos jogállammá alakítsa. Ennek a célnak közjogi alapját az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított 1949. évi XX. alkotmánytörvény teremtette meg, a következők szerint:

„1. § Magyarország: köztársaság.

2. § (1) A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek.

(2) A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja.

(3) A társadalom egyetlen szervezetének, egyetlen állami szervnek vagy állampolgárnak a tevékenysége sem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetőleg kizárólagos birtoklására. Az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult és egyben köteles fellépni.

3. § (1) A Magyar Köztársaságban a pártok az Alkotmány és az alkotmányos jogszabályok tiszteletben tartása mellett szabadon alakulhatnak és szabadon tevékenykedhetnek.

(2) A pártok közreműködnek a népakarat kialakításában és kinyilvánításában.

(3) A pártok közhatalmat közvetlenül nem gyakorolhatnak. Ennek megfelelően egyetlen párt sem irányíthat semmiféle állami szervet. A pártok és a közhatalom szétválasztása érdekében törvény határozza meg azokat a tisztségeket, közhivatalokat, amelyeket párt tagja vagy tisztségviselője nem tölthet be.”

Tanulságos az előbbi rendelkezéseket összevetni az alkotmánytörvény 1990. évi XL. törvénnyel módosított szövegével, amelynek 2. § (1) bekezdéséből kimaradt a *demokratikus szocializmus* fordulat. Az 1949 utáni korszakot követő első szabad választásokkal és az azok eredményeként megalakult polgári kormányának a hivatalba lépésével a rendszerváltozás közjogi értelemben befejeződött. Ennek a történelmi fordulatnak az alkotmányjogi értékelését – máig ható érvényességgel – a 11/1992. (III. 5.) AB határozat végezte el. Ez a határozat egy olyan – igazságtételnek is nevezett – törvény alkotmányos kontrollja során született meg, amelyik a következő rendelkezéseket tartalmazta:

„1. § (1) 1990. május 2-án ismét elkezdődik az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és az elkövetéskor hatályos törvényekben meghatározott azon bűncselekmények büntethetőségének az elévülése, amelyeket az 1978. évi IV. tv. 144. § (2) bekezdése hazaárulásként, 166. § (1) és (2) bekezdése szándékos emberölésként, 170. § (5) bekezdése

halált okozó testi sértésként határoz meg, ha az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét. (2) Korlátlanul enyhíthető az (1) bekezdés alkalmazásával kiszabott büntetés. 2. § Ez a törvény a kihirdetés napján lép hatályba.”

A hazaárulás törvényi tényállása a büntetőtörvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényt módosító 1989. évi XXV. törvény szerint a következő volt: „144. § (1) Az a magyar állampolgár, aki abból a célból, hogy a Magyar Köztársaság függetlenségét, területi épségét vagy alkotmányos rendjét sértse, külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel kapcsolatot vesz fel vagy tart fenn, büntetést követ el, és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a hazaárulást

- a) súlyos hátrányt okozva,
- b) állami szolgálat vagy hivatalos megbízatás felhasználásával,
- c) háború idején,
- d) külföldi fegyveres erőnek behívásával vagy igénybevételével követik el.”

Az igazságtételnek is nevezett törvény, amelyet az Országgyűlés „Az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről” címmel 1991. november 4-i ülésén elfogadott, megteremtette volna annak a lehetőségét, hogy a rendszerváltozást megelőző időszakban – a diktatúra irányítóinak politikai felelősei mellett – a titkosszolgálatoknál bármilyen beosztást betöltő személy, függetlenül attól is, hogy szolgálata mely történelmi korszakra esik, és konkrét hivatali tevékenysége miben merült ki, büntethető legyen a pártállamban teljesített állami szolgálata vagy hivatalos megbízatása alapján. Ez a büntetőjogi következmény annál is inkább megalapozott lehetett volna, mert az alkotmányos jogállam értékrendje szerint egy diktatúra kiszolgálása, és különösen annak nemzetközi szintű megerősítése a csatlós államok szövetségi együttműködése révén, már önmagában hordozza azt a társadalomra veszélyességet, amely a polgári alkotmányosság alapértékeit sérti vagy veszélyezteti.

Az igazságtételi törvény – amennyiben hatályba lép – igazolhatta volna a pártállami korszak állambiztonsági szervei munkatársainak azon félelmét, amit a rendszerváltozás ténye köreikben kiváltott. Aki 1990 előtt ott dolgozott, tudatában volt annak, hogy nem egyszerűen egy szakmát gyakorolt, hanem politikai küldetést teljesített, mégpedig egy olyan politikáét, amely maga volt az önkény. Ez egyenesen következett a pártirányításnak abból a rendszeréből, amelyben a politikai és az állami elemek nem váltak el egymástól, és hiányoztak azok a törvények is, amelyek a titkosszolgálati tevékenység legalitását adhatták volna. A történelmi tapasztalatok is arra figyelmeztettek, hogy győzelmes forradalmak első feladatuknak tekintik a megdöntött politikai rendszer erőszakszerveinek felszámolását.

A félelmeket erőteljesen tompította viszont az a tény, hogy a történelem 1990-ben a forradalmak egy olyan formáját hozta el, amit nevezhetünk békés átmenetnek, vagy ahogyan a továbbiakban bemutatásra kerülő alkotmánybírói határozat fogalmazott, jogállami forradalomnak:

- „Az Alkotmánybíróság a »jogállami forradalom« paradoxonának letéteményese: a jogállami Alkotmánnyal elkezdődött, és annak megvalósításában álló békés rendszerváltásban az Alkotmánybíróságnak saját hatáskörében feltétlenül biztosítania kell a jogalkotás összhangját az Alkotmánnyal.”

A hivatkozott alkotmánybírószági döntés az igazságtételi törvényt megsemmisítette, mert úgy találta, hogy ez a jogalkotás nem állt összhangban a köztársasági Alkotmánnyal a következő okból:

„A törvény szövegezésének határozatlansága és bizonytalansága sérti a jogbiztonság követelményét. A törvény sérti az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét, hogy a bűncselekmények büntetethetőségének elévülésére – beleértve az elévülés félbeszakítását és nyugvását is – az elkövetéskor hatályos törvényt kell alkalmazni, kivéve, ha az elévülés időszakában az elkövetőre nézve kedvezőbb szabályok léptek hatályba.”

A határozat arra is rámutatott, hogy alkotmányellenes az elévülés nyugvási okának olyan meghatározása, miszerint „az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét”.

A most idézett alkotmánybírószági döntés igazi jelentőségét témánk szempontjából az adja, hogy állást foglal a rendszerváltozás alkotmányjogi értelmezésében:

„Az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítással gyakorlatilag új alkotmány lépett hatályba, ami az államnak, a jognak és a politikai rendszernek a korábitól gyökeresen különböző, új minőségét vezette be azzal a meghatározásával, hogy »a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam«. Alkotmányjogi értelemben ez a tartalma a »rendszerváltás« politikai kategóriájának. Ezért a rendszerváltás megkövetelte állami intézkedések értékelését nem lehet elválasztani a jogállamiságnak az alkotmányos demokráciákban történelmileg kikristályosodott és az 1989. évi magyar alkotmányrevízió során is alapul vett követelményeitől. Az Alkotmány meghatározza a jogállami államszervezet alapvető intézményeit és működésük fő szabályait, valamint tartalmazza az emberi és állampolgári jogokat alapvető biztosítékaikkal együtt. Magyarország jogállammá minősítése ténymegállapítás és program egyszerre [...]. A rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe...”

Végezetül néhány érv a határozatból, amelyekből megismerhető az alkotmányos büntetőjog fogalma, amire ugyan ma nem szokás hivatkozni, sokan magát a terminológiát is száműznék, de a gondolatok szépsége mégis érdemes a felidézésre:

„Alkotmányos jogállamban a büntetőjog nem pusztán eszköz, hanem értéket véd és maga is értékeket hordoz: az alkotmányos büntetőjogi elveket és garanciákat. A büntetőjog a büntetőhatalom gyakorlásának törvényes alapja és egyúttal az egyéni jogok védelmének szabadságlevele is. A büntetőjog értékvédő ugyan, de szabadságlevélként az erkölcsi értékek védelme körében nem lehet az erkölcsi tisztogatás eszköze.”

A 11/1992. (III. 5.) AB határozat értelmében felfogott rendszerváltozás esélyt adott arra, hogy a pártállami struktúrák sorában az állambiztonsági szolgálatok megváltozott szellemiséggel, új jogi környezetben nem csupán megtalálják helyüket az alkotmányos jogállamban, hanem különleges szakértelem és felhatalmazás birtokában örködjének a szabaddá vált nemzet biztonsága felett.

Válság és változás

Már most érdemes előrebocsátani, hogy az értékelt korszakban nem csupán a hazaárulás törvényi tényállása változott meg, hanem újrafogalmaztak csaknem valamennyi állam elleni bűncselekményt. E tanulmányban nincs terünk az összes említett módosítás elemzésére, de egy tényállás mellett mégis érdemes elidőzni. Az összeesküvésről van szó, amelynek jogi meghatározása a pártállami időszakban a következő volt:

Összeesküvés: „139. § (1) Aki a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjének megdöntésére vagy gyengítésére irányuló összeesküvésben részt vesz, vagy azt támogatja, büntettet követ el, és egy évtől öt évig, az összeesküvés kezdeményezője vagy vezetője két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Ha az összeesküvés az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet súlyosan veszélyezteti, a résztvevő és a támogató két évtől nyolc évig terjedő, a kezdeményező és a vezető öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Az 1989. évi XXV. törvénnyel módosított változat viszont így szól:

Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása: „139. § (1) Aki olyan cselekményt követ el, amely közvetlenül arra irányul, hogy a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét erőszakkal vagy ezzel fenyegetve – különösen fegyveres erő igénybevételével – megváltoztassa, büntettet követ el, és öt évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatására irányuló előkészületet követ el, büntett miatt öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Nem büntethető az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása miatt, akinek önkéntes elállása következtében a bűncselekmény folytatása elmarad, vagy aki annak folytatását önként megakadályozza.”

Amennyiben az állambiztonsági szolgálatok akkori vezetői és beosztottai elmélyedtek volna a most tárgyalt bűncselekmény alakváltozásában, akkor értelmezheték volna a jogi környezetnek azt az átalakulását, amit röviden három tételben írhatunk le:

- A polgári jogállam a világnézeti pluralizmus álláspontjára helyezkedik, nem hirdet egyetlen helyes ideológiát, különösen nem úgy, hogy annak minden vitatóját ellenségnek minősíti, amint azt a leváltott összeesküvés-fogalom tette.
- A polgári jogállam sem a kormányának, sem egyetlen más hivatalának nem vindikál tévedhetetlenséget, ezért nem üldözi, hanem egyenesen megteremti a véleménynyilvánítás szabadságát, amelynek része a hatalmi intézmények kritikája, szemben azzal a fenyegetéssel, amit az összeesküvés büntetendősége korábban sugallt.
- A polgári jogállam ugyanakkor nem védtelen az alkotmányos rendet támadó erőszakkal szemben, amiként az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának büntetendősége példázza.

Kár, hogy ez a tanulási folyamat az állambiztonsági szerveknél nem kezdődött meg, pedig abból két következtetést is levonhattak volna. Először azt, hogy a régi módon gondolkodni és cselekedni nem igazán bölcs dolog, és a jog parancsa szerint nem is szabad. Másodszor azt, hogy titkosszolgálatokra az alkotmányos demokráciáknak is szükségük van, de annak törvényi feltételeit is meg kell teremteni.¹

Csaknem 30 esztendő távlatából is lehet keresni azokat az okokat, amelyek az említett tanulási folyamatot késleltették.

Az okok sorában az első a válságtudat hiánya. Miközben a közlegő politikai fordulat határozottan érzékelhető félelmeket szült, ez a szorongás nem párosult a saját tevékenység kritikai szemléletével. Egyetlen tanulmány készült ebben az időszakban a rendőrség válságáról,

¹ PAJCSICS–FINSZTER 1990.

ami fokozottan érvényes volt a rendőri szervezetben „elrejtett” állambiztonsági szervezetre is anélkül, hogy az bárminemű visszhangot kiváltott volna.² A válság – a hivatkozott tanulmány szerint – egyaránt jelentett funkcionális, legalitási és politikai-erkölcsi krízist. A funkcionális elem szoros összefüggésben van a rendészet és benne a titkosszolgálatok társadalmi rendeltetésével. A békés rendszerváltozás azt követelte volna, hogy a fegyveres szolgálatok szembesüljenek korábbi küldetésükkel, utasítsák el annak diktatúrát szolgáló célját és az emberi jogok önkényes korlátozását jelentő eszközeit, fogalmazzák újra feladataikat, amelyeknek illeszkedniük kell az alkotmányos demokrácia fundamentumaihoz. A legalitási válság azokra a törvényi alapokra mutatott, amelyek hiányában a rendszerváltozás küszöbéhez érkezett rendészet a jogállami működés egyetlen feltételének sem felelt meg. Ez a közrend fenntartásában és a bűnüldözésben nem jelentett áthidalhatatlan akadályt, mert a korszakban hatályos büntető anyagi és eljárási jogszabályok kiállhatták az alkotmányos kontrollokat, és ahol korrekcióra volt szükség, azt gyorsan és hatékonyan végrehajthatták. (Ilyen korrekció volt a Btk. állam elleni bűncselekményeket tartalmazó fejezetének a revíziója, amelynek a szellemiségéről az előzőekben már szót ejtettünk. De hasonló intenzitással és eredményességgel tudta befogadni a jogállami értékeket a büntető-eljárási kódex is, példának okáért a letartóztatás elrendelésének bírósági hatáskörbe utalásával.) Az állambiztonsági szolgálatok működésének törvényben történő szabályozására 1990-ig nem került sor, noha a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény az állampolgári jogok korlátozását olyan tárgynak határozta meg, amelynek jogszabályi rendjét kizárólag törvény írhatja elő. Különös nyomatékot adhatott volna az akár átmeneti igényű ilyen tárgyú törvényhozásnak a köztársasági Alkotmány 1989. október 23-án történt kihirdetése, azonban a törvényességet megteremtő jogalkotás elmaradt. Hogy a felvetés nem illúzió, azt igazolja az 1989 végén kirobbant ún. *Duna-gate* botrány, amelyet követően már 1990 januárjában megszületett a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásáról szóló 1990. évi X. törvény, amely a most tárgyalt körben egészen 1996-ig hatályban volt. Vannak kutatási adatok arra is, hogy 1989 nyarán született egy belügyminiszteri előterjesztés a titkosszolgálati tevékenység törvényességének megteremtésére, de erre a jogalkotásra végül nem került sor.³

A funkcionális és a törvényességi válság mellett érzékelt lehetett egy politikai-morális konfliktust is, amely különösen erősen jelentkezett mindazokban, akik a pártállami ideológia lelepleződésével korábbi munkájuk legitimitását veszítették el. Ez még akkor is megrázkódtatást jelentett, ha a baloldali diktatúrát igazoló eszme nem 1989-ben, hanem sokkal korábban, Magyarországon már 1956 óta az erodálódás útjára kényszerült.

A párthatalom születése pillanatától fogva tudta, hogy *egész léte az erőszakra épül*, nem nélkülözheti tehát az erőszak eszközeivel és technikájával rendelkező szakapparátust. A politikai erőszak nem ismerte el sem a társadalmi kontrollt, sem pedig az önkorlátozást. A jogi erőszak viszont csak ezekkel a korlátozásokkal működtethető. Ez pedig elfogadhatatlan egy valamirevaló diktatúra számára. Ezért a fizikai erőszakot alkalmazó szakapparátusokat (rendőrség, biztonsági szolgálat, hadsereg) *ki kell vonni a jog uralma alól*, a párt haderejévé kell tenni, közvetlen pártirányítás alá szükséges helyezni, alkalmazottaitól pedig feltétlen politikai hűséget kell megkövetelni. Ámde az erőszak mindenféle formája erkölcsi megalapozást kíván. Az erőszak alkalmazójának biztosítékok kellenek arra, hogy amit tesz,

² FINSZTER 1990.

³ RÉVÉSZ 2007.

az társadalmilag értékes. A jogi erőszakban ez viszonylag egyszerű – a jogi norma maga közvetíti a társadalmilag megkívánt magatartást –, a végrehajtó biztonságát pedig az adja, hogy adminisztratív lépéseivel – legyenek ezek bármilyen kemények az egyes emberrel szemben – nem tesz egyebet, mint érvényesíti a jogot.

De miként találjon magának biztos erkölcsi alapokat a párt katonája? Nos, itt nem lehet más „aranyfedezet”, mint a jó ügy szolgálatának a hite, az a meggyőződés, hogy a világ legigazságosabb társadalmát építi. Olyan mesterek irányításával, akik egy csodálatos jövő egyedüli helyes tervének a birtokosai. Mikor pedig erről a nagy kísérletről kiderül, hogy történelmi zsákutca, „hasztalan harc”, akkor egyik pillanatról a másikra összeomlik a látszatértékeknek az a rendszere, amelyre az erőszak „politikai legitimációja” épült. Ez az erkölcsi-politikai válság lényege. *A rendőrségnél nem cinikus és az erőszakot önmagáért kedvelő beteg lelkek dolgoztak, hanem többségében olyanok, akik hittek ebben a politikai legitimációban.* Ők most becsapottnak és ostobának érezhetik magukat. Mások viszont nem adják fel korábbi hitüket, az ő szemükben a rendszerváltás, a demokrácia születése nem örömnép, hanem „az ellenség legsötétebb erőinek az összeesküvése”. Nyilvánvaló az is, hogy ez a válság a különböző szolgálatok tagjait eltérő mértékben érinti. A legsúlyosabban az állambiztonsági beosztottakat.

A válság a rendszerváltozás időszakának természetes állapota. A baj inkább azokkal volt, akik erről a krízisről nem vettek tudomást. A demokratikus társadalom intézményeinek kiépülése út a válságból a változás, a megújulás felé. Szolgahadból hivatásrend, ez a polgári alkotmányosság ígérete a rendészet számára. A jogállam lebontása újabb válságok forrása.

A folytatható és az elutasítandó múlt

Nem véletlenül hívtuk fel a figyelmet a köztársasági alkotmány két változatára. Az első, a kihirdetés napján érvényes szöveg még tartalmazta a *demokratikus szocializmus* fordulatot, amit azután az 1990. évi alkotmánymódosítás elhagyott.

A korabeli dokumentumokban az is nyomon követhető, hogy a pártállami keretek között működő Belügyminisztérium már 1989 márciusában késznek mutatkozott egy demokratikus fordulat részeként a közbiztonság és a belső rend védelmének reformértékű átalakítására, és különösen annak a polgári alkotmányosság sáncai közé terelésére, de akként, hogy az a korábbi politikai berendezkedés egyes elemeit tartsa fenn. Ezek az elhatározások fogalmazódtak meg a Belügyi Tudományos Tanács által 1989. március 1-jén szervezett fórumán.⁴

A *Belügyi Szemle* 1989. áprilisi száma tudósított az Igazságügyi Minisztériumban akkor folyamatban lévő alkotmányozásról, kiemelve olyan fontos elveket, mint a törvények uralmának és a hatalommegosztás elvének helyreállítását, valamint a pártok alakításának a szabadságát. Az említett lapszám helyet adott Horváth István belügyminiszter irásának, aki ugyancsak a változások szükségességét hangoztatta, de még úgy képzelte, hogy mindez a korábbi rendszer értékeinek szerves megőrzésével valósulhat meg. Említést tett „egyéb állampolgári és az állami szervek viszonyát érintő nyílt törvényi szabályozásról” is, de csak a nagyon bennfentesek érthették meg, hogy ebben az esetben a titkosszolgálati eszközök alkalmazásának törvénybe foglalásáról volt szó.⁵

⁴ *Belügyi Szemle*, 27. évf. (1989) 4. sz.

⁵ HORVÁTH 1989, 3.

A belügyi átalakulás további tervei olvashatóak a *Belügyi Szemle* 1989. májusi számában. Ekkor már egyenesen a belügyi igazgatás reformjáról vizionálhattunk, amelynek rendjén nemcsak a civil igazgatási teendők befogadása, a rendőr-minisztériumi jelleg megszüntetése, hanem a rendvédelmi igazgatás egészének a közigazgatásba integrálása is megfogalmazódott. A reformcélok között szerepelt a minisztériumi irányítás és a rendőrség szakmai vezetésének szervezeti elkülönítése. Az állambiztonsági szolgálatok jövőbeni alakításának előfeltételeként állapotanalízist sürgettek, mert csak ennek a diagnózisnak az ismeretében lehet eldönteni, hogy a titkosszolgálat irányítása maradjon a belügyminisztériumnál, vagy különüljön el attól. Vezéreszme lett a következő gondolatsor: „Nálunk sokáig a maximális és társadalmilag nem ellenőrizhető hatékonyság állt a rendvédelmi szolgálatokkal szembeni elvárások középpontjában. Az alkotmányos jogállamiság kibontakozásával viszont az állampolgárokat szolgáló nagyobb jogvédelmi garanciák iránt növekedett meg a társadalmi igény.”⁶

Hasonló szellemben alakultak a követelmények a rendészeti munkának a jogvédelem szempontjából legérzékenyebb területeivel szemben is. „Bűnösséget csak a bíróság mondhat ki. Ezért változtatnunk kell a gyanúsítottakkal való bánásmódon. Ez azt jelenti: a személyi szabadságában korlátozott személyek törvényes jogai nem korlátozhatók (például az emberi méltósághoz, a hatóság előtti egyenlőséghez, az emberhez méltó környezethez. Ez a fogva tartás körülményeinek megváltoztatását teszi szükségessé, mivel ma a fogdában szigorúbb a rezsím, mint a börtönben.)”⁷

Úgy tűnik azonban, hogy számos tiszteletre méltó törekvés ellenére – amelyek közül nem egy ma is aktuális lenne – a titkosszolgálatok jogállami megreformálása mégsem történhetett meg társadalmi feszültségek nélkül, amelyek szimbolikus példája volt az ún. *Duna-gate* ügy.

Miközben bontakozóban volt az a folyamat, amelyet az Alkotmánybíróság a későbbiekben *jogállami forradalomnak* nevezett, tovább működtek azok a mechanizmusok, amelyek a monolitikus hatalomgyakorlás módszereit szerették volna konzerválni. Erre mutatott az 1990 januárjában kirobbant ún. *Duna-gate* ügy tanulságai. A botrányt igazolta, hogy az állambiztonsági szolgálat egyes szervei, mindenekelőtt a belső elhárításért felelős BM III/III. csoportfőnökség (Belső Biztonsági Szolgálat) az ellenzéki pártok működésének alkotmányos elismerését követően is folytatta ezeknek a polgári politikai erőknek a titkosszolgálati eszközökkel történő megfigyelését. A belügyminiszter bizottságot bízott meg az eset kivizsgálásával. A bizottság jelentése megállapította: „a belső biztonsági szolgálat 1989 végéig operatív erők és eszközök felhasználásával is gyűjtött információkat az SZDSZ és a FIDESZ, valamint más pártok, szervezetek és személyek tevékenységéről. A szolgálat vezetője és a hozzá beosztott parancsnokok ezt lényegében elismerték. Álláspontjuk szerint [...] az általuk irányított, illetve végrehajtott felderítések egyik célja volt az ellenzéki pártok védelme. Ezzel szemben a napi jelentésekben foglalt információk nem tanúskodnak arról, hogy azok az ellenzéki pártok vezető személyiségeinek a védelmét szolgálták volna, ellenkezőleg azt bizonyítják, hogy a felderítések ezen személyek tevékenységének, kapcsolatainak, valamint terveinek feltárását eredményezték.”⁸ A történethez hozzátartozik, hogy ebben az időben már a Belügyminisztériumban sem működtek pártszervezetek.

⁶ VEREBÉLYI 1989, 16.

⁷ DICZIG 1989, 20.

⁸ A Diczig-bizottság 1990. január 1-jén kelt, Belügyminisztérium 85-70/90. számú jelentése.

Az 1989. október 23-án hatályba lépett módosított köztársasági alkotmány előrevetítette azt a jelenleg hatályos megoldást, ami tiltja a honvédség, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainak politikai tevékenységét.⁹

A Diczig-bizottság jelentése a belügyi vezetés számára több intézkedés megtételét javasolta, amelyek közül most a következőt emeljük ki: „A minisztérium vezetésének haldéktalanul intézkednie kell olyan tartalmú utasítás kiadására, amely egyértelműen megtiltja a titkos operatív eszközök olyan jellegű alkalmazását, ami nem konkrét bűncselekmény felderítésére irányul, amelynek alkalmazását gyanú nem alapoz meg.”

Nehezen érthető, hogy a számos reformelképzelés térnyerése mellett miért folytatata a Belső Biztonsági Szolgálat (III/III. csoportfőnökség) mégis olyan irányban és olyan módon a tevékenységét, ami ellentétben állt még magának a felügyelő minisztériumnak az elhatározásaival is. Egyes vélemények szerint ez a titkosszolgálatok „önmozgásával” magyarázható, mások viszont azt hangoztatták, hogy a fő ok abban keresendő, miszerint a hagyományos politikai meghatározottság erősebbnek bizonyult, mint a jogállamiság szellemében megkívánható pártsemlegesség. Valójában azonban a Kenedi János szerkesztésében olvasható dokumentumok meggyőzően igazolják, hogy sem a kormányzó párt (MSZMP) nem mondott le arról, hogy az állambiztonsági szolgálatokat közvetlenül is megrendült politikai hatalma védelmére használja, sem a belső elhárítás nem habozott ennek az elvárásnak a teljesítésekor. Különösen élesen rajzolódik ki ez a felfogás a Nagy Imre újratemetése körüli biztonsági feladatok meghatározásában: „A III/III. Csoportfőnökség érintett operatív területei tisztázzák a temetés pontos helyét, idejét, forgatókönyvét. Állapítsa meg, kik tartják a búcsúztató beszédeket, lehetőleg azok tartalmát is. Vizsgálják meg, hogy a legszélsőségesebb elképzelésekkel fellépő szervezetek – FIDESZ, SZDSZ, Republikánus Kör – egyes vezetői miként járathatóak le a többi szervezet előtt.”¹⁰

A III/III. csoportfőnökség vezetőjének az a direktívája, amely a szolgálat feladatát „a szétforgácsolódott baloldali erők” támogatásában jelölte meg egy 1989. novemberi szakmai értekezleten, jól mutatja az állampárti ethosz továbbélését.¹¹ Hasonló szellemségről tanúskodik a szolgálat 1989. évi jelentése: „Az év utolsó negyedére gyakorlatilag megvalósult a többpártrendszer. Tisztázódtak az erőviszonyok, és az is megfigyelhető volt, hogy a szocialista erők és a »nemzeti centrum« lépéshátrányba került [...]. Az 1989 végére kialakult helyzetben – a fő vonulatok mellett – megfigyelhető a demokrácia jelszavával fellépő szélsőségesek megjelenése is. Jellemzőjük az agresszivitás, a gátlástalanság, a manipulatív politizálás.”¹²

Az előzőek fényében megalapozott volt a demokratikus erőknek az a követelése, amely a múlt teljes elutasítását jelentette, miként az is, hogy a rendészet – és benne a nemzetbiztonság – alkotmányosságának megteremtése már a polgári kormány és a szabadon választott országgyűlés feladata lesz.

⁹ KORINEK 2006.

¹⁰ KENEDI 1996, 261.

¹¹ RÉVÉSZ 2011.

¹² MÜLLER-TAKÁCS 2010, 86.

Jogalkotás a nemzetbiztonságról

Annak ellenére, hogy a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásáról szóló átmeneti törvény, amint azt már említettük, csaknem öt esztendeig érvényben volt, a nemzetbiztonsági tevékenység legitimitását megteremtő jogi szabályozás sürgető feladat maradt. (A jelen tanulmány nem térhet ki a rendőrségi törvény megszületésének körülményeire, mégis érdekes párhuzam, hogy az utóbbi jogalkotás is négy esztendőig igényelt, mire a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvénnyel végre révbe ért.)

Kétségtelen, hogy ebben a témakörben az alkotmányosság kútfojainak a kiépítése rendkívül bonyolult. Ha valamely állami tevékenységet a jog keretei közé kívánunk terelni, akkor feltétlenül szükséges *a szabályozás tárgyának alapos ismerete*. A közigazgatás tudománya ezt az igényt úgy fogalmazza meg, hogy a jogalkotás számára a normaképzés előfeltétele az adott hivatali működés funkcionális elemzése. De mit elemezzon a jogalkotó a magyar nemzetbiztonsági törvény megfogalmazásakor? Mögöttünk volt a szocialista típusú rendszer állambiztonsági szervezete és annak egész tevékenysége. Kockázatos vállalkozás lett volna innen gyűjteni a tapasztalatokat, egyrészt mert ezekkel kapcsolatban általános volt az elutasítás, másrészt pedig az egypárti diktatúra biztonsági szolgálatainak tevékenységében a jog és a politika olyan mértékben összerosódott, hogy az bizonyosan nem adhatott mintát a jogállami megoldáshoz. Nem járnánk jobban az 1990 januárja óta eltelt időszakokkal sem, hiszen az ideiglenesség a legkevésbé sem lehet kulcs egy messzire tekintő, stabil jogi megoldáshoz. A törvény nem az örökkévalóságnak szól, de érvényesüléséhez nélkülözhetetlen *a helyes prognózisra épített stabilitás*.

Nem feledhetjük azt sem, hogy a kilencvenes évek eleje optimizmust sugárzott. Jeles gondolkodók a „történelem végéről” írtak. A totális elhárítást folytató politikai szövetség összeomlott, a kétpólusú világ megszűnt. Ezt a folyamatot a katonai felderítés szakemberei különös élességgel ismerték fel.¹³

A jövőt firtatni már csak azért is szükséges, mert létezett egy nem kevés érvet felsorakoztató és nem kevesek által hirdetett elképzelés *a titkosszolgálatok nélküli világról*, amelyet talán éppen az olyan kis országok képesek megvalósítani először, mint Magyarország. Ezt az illúziót nem annyira az optimizmus, hanem inkább a közelmúlt nagyon is reális tapasztalatai éltették. Miért kellene hatósági feladatát tenni annak kifürkészését, hogy mi a hitünk, a gondolatunk, a véleményünk? A diktatúrák titkosszolgálatai abszurd feladatokra kaptak megbízást egy olyan rendszerben, amelyben még a zene is „politikailag gyanús” tevékenységnek számított. Ámde abból, hogy egy kudarcot vallott monolit szisztéma – egyebek mellett – állambiztonsági szolgálatát is rosszul és ostobán működtette, sajnos nem következik magának a felderítő és elhárító funkcióknak a felszámolhatósága.

Képzeljünk el egy olyan szuverén országot, amelyik kijelenti, hogy nincsenek titkai, s nem tart igényt mások titkainak a megismerésére sem. Kijelenti továbbá azt is, hogy kizárólag olyan érdekeket fogalmaz meg a maga számára, amelyek más hatalmak részére is elfogadhatók – legyenek ezek akár politikai, akár társadalmi, vagy éppenséggel gazdasági célok. Végül ez a képzeletbeli mintaállam azt is kifejezné, hogy mindenekfelett bízik a vele kapcsolatba kerülő más, idegen tényezőkben, senki részéről nem feltételez veszélyt vagy fenyegetést, és nem is hajlandó olyan lépésekre, amelyeket a bizalmatlanság vagy a gyanakvás

¹³ TÖMÖSVÁRY 2014, 263.

vezérel. Bármennyire is vonzó ez a kép, *ily módon manapság egyetlen sikeres ország sem képes működni*. Vannak-e a mai és a holnapi magyar valóságnak olyan sajátosságai, amelyek szükségessé teszik azt, hogy az állami munkamegosztás rendjében elkülönített biztonsági hivatalok működjenek, speciális profillal és titkosszolgálati eszköztárral? *A törvényjavaslat elkészítői erre a kérdésre igennel válaszoltak.*

A 20. század keserű tapasztalata, hogy a diktatúrák mindenkor hívekre találtak, a kegyetlenségek végrehajtására is bőven akadt jelentkező. A demokratikus berendezkedések legnagyobb ellensége az alattomos erőszak, amelyben az önkényuralmi rendszerek mindig „jobbna” bizonyultak, minthogy ezeket nem kötik erkölcsi megfontolások.

A demokrácia nem csodaszer, noha teljesítményei messze felülmúlják a szolgásra építő rendszereket. Ami viszont történelmi távlatokban igaz, az az egyes ember számára egyáltalán nem evidencia. Nálunk egyelőre még az a helyzet, hogy a polgár hajlamos egyetlen sikertelen parlamenti vitában a demokrácia bukását felismerni, ami akkor tűnik igazán veszélyes jelenségnek, ha tudjuk, hogy új demokráciáknak vannak meggyőződéses ellenfelei is. Ha pedig közülük akár csak néhányan politikai céljaik eléréséhez *az alkotmányos fórumoknál hatékonyabb eszköznek értékelik az erőszakot*, akkor az ő tevékenységük akadályozása már elhárítási feladat. A katonai biztonság megteremtése számot vet a fegyveres konfliktusok új veszélyeivel.¹⁴ Ha a sérülékeny és segítségre szoruló gazdaságunkra gondolunk, amelyet néha jó lenne erősebbnek és vonzóbbnak mutatni a valóságosnál, akkor bizony aligha tartható az a szép elképzelés, amely szerint nekünk már senki előtt nincsenek titkaink.

A törvényalkotás ezeknek a követelményeknek a teljesítésénél *sajátos értékválasztás elé került*. Egyfelől meggyőződéssel vállalták a felismerést, amely szerint a nyilvánosságtól elzárt, mélyen konspirált nemzetbiztonsági tevékenység jogi, szervezeti és működési feltételeinek megteremtése *nemzeti érdek*, másfelől viszont tudatosították mindazt *a veszélyt is*, amit az ilyen speciális szolgálatok fenntartása a demokratikus vívmányokra és a polgárok szabadságára jelent.¹⁵

Nem kikerülhető az az ellentmondás sem, amely *a jogszabály publikussága* és a nemzetbiztonsági munkafolyamatok *titkos természete* között feszül. Azt, hogy ezek nem könnyen megoldható problémák, a miénknél fejlettebb, gazdag tapasztalatokra támaszkodó polgári demokráciák példái is igazolják. Az Egyesült Királyságban például a mai napig nem szabályozza törvény a biztonsági szolgálatok működését, és ennek ellenére Nagy-Britannia ebből a szempontból sem tekinthető „tökéletlen demokráciának”.

Azokban az országokban viszont, ahol van biztonsági törvény, ezek a jogi teljesítmények az 1970-es és az 1980-as években születtek, gyakran több évig tartó parlamenti csatározások és „érlelés” eredményeként. A konfliktus mindenhol azonos csomópontok körül alakult ki.

Előszőr: gondot okozott az a követelmény, hogy a titkosszolgálatok *maradjanak távol a politikai csatározásoktól*, különösen pedig ne részesítsék megengedhetetlen előnyökben a kormányzó hatalmat, de ugyanakkor ismerjék fel az „extrém” politikai tevékenységet, és időben reagáljanak az erőszakos tendenciákra. Hol van tehát *az alkotmányos küzdelmek és az ellenséges aknamunka határa?*

¹⁴ SZENES 2017.

¹⁵ REGÉNYI 2014, 287.

Másodszor: a biztonsági szervek mindenhol cselekvési szabadságot igényelnek, mondván, ez az eredményes működés alapfeltétele. Ugyanakkor minden jogi garancia éppenséggel a cselekvési autonómia korlátjaként hat. Létezik-e valójában ideális egyensúly a gyors reagálás, az ügyes manőverezés és mindezeknek a jogi ellenőrzöttsége között?

Harmadszor: az állampolgárok magánéletébe mélyen behatoló titkosszolgálati eszközök engedélyezése jelent feloldhatatlan ellentétet. Elgondolható-e olyan engedélyezési eljárás, amelyik jogviszonyokat tételez fel ott, ahol valójában ezeknek a jogviszonyoknak az egyik – és pedig a leginkább kiszolgáltatott – alanya nem is tud a jogviszony létéről, továbbá delegálható-e ez az engedélyezési hatáskör olyan állami szervezethez, amelynek történetesen alkotmányos feladata a jogviták eldöntése, és nem pedig távoli gyanúk igazolása vagy cáfolása?

Az előbb említett három dilemma megoldásánál szélsőségek is fenyegetnek. Elképzelhető az is, hogy a jogi szabályozás útjában álló akadályokat látva *lemondunk az alkotmányos biztosítékok létesítéséről*. Erre voltak különböző értékű példák. A totalitárius rendszerek nevezetesen nem tépelődtek a probléma felett. Szigorúan hierarchizált, egyetlen akarat alá rendezett és a jogfosztottságra épült politikai szisztémájukban a titkosszolgálatok igen „környezetbarát” viszonyokra lelhettek. A jog általi megzabolázásuk szóba sem került.

Tény, hogy a demokratikus államok is hosszú éveken keresztül ténylegesen jogi korlátok nélkül működtették titkosszolgálatukat. Ellenben ezek az alkotmányos rendszerek a törvényes biztosítékok egész sorával mégis kordában tudták tartani biztonsági szerveiket, de az ennek ellenére bekövetkezett jogsértések, a polgárok jogainak indokolatlan veszélyeztetése a demokratikus országokat is normaalkotásra készítette. Volt ebben a törekvésben egy másik tendencia is, amely számunkra szintén nagyon fontos. Kiderült, hogy a törvényi keretek között működő speciális szolgálatok – éppen a jogszabályi felhatalmazás adta nagyobb biztonságérzetükből és alkotmányos rangjukból adódóan – hatékonyabbak azoknál a szervezeteknél, amelyek mindenféle jogi kötöttségtől mentesen tevékenykedhetnek.

Az természetes, hogy a garanciák után kutató jogalkotás a *büntető anyagi és alaki jog megoldásaiban látja a biztosítékok mintáit*. Ennek megfelelően a nemzetbiztonsági feladatok megfogalmazását olyan pontos tényállásokba szeretné foglalni a lelkiismeretes törvényhozó, amelyek hasonlatosak a Büntető Törvénykönyv Különös részének egyes bűncselekményi definícióihoz. De még a kémelhárítás és az alkotmányvédelem munkafolyamatait sem lehet kizárólag egy majdani büntetőfelelősséget megalapozó felderítéssel azonosítani, minthogy a *hatékony titkosszolgálati akcióknak nagyon gyakran nem az állam büntetőigényének az érvényesítése a céljuk*. Az a törvényhozás, amelyik megfelel az alkotmányos feladatok sajátos szakmai érdekeiről, lehetetlenné teszi ezeknek a hivataloknak a rendeltetészerű működését.

Szervezeti kérdések

A nemzetbiztonsági feladatok definíciójának az előbbieken követett módja ismét felveti a nemzetbiztonsági szervek jellegének a kérdését. Ez a vita sokáig elméleti síkon maradt, hiszen a korábbi állambiztonsági szervek tevékenységét vajmi kevéssé befolyásolták a tudományos megfontolások. Nem úgy az 1990. január utáni időszakban, amikor komoly elhatározás született a mindenoldalú legitimitáció megteremtésére. Ekkor már jelentőssé váltak az elméleti szempontok, amelyeket lényegében három csoportba lehetne sorolni:

- Van olyan nézet, amelyik a titkosszolgálatokat nem tartja betagozhatónak egyetlen állami szervtípusba sem. Ez a nézet azonban, ha konzekvens akar maradni, nem tartja lehetségesnek a nemzetbiztonsági tevékenység jogi szabályozását sem.
- Más megközelítés szerint a titkosszolgálatok speciális bűnüldöző szervek, amelyeknek a tevékenységét a büntetőnorma keretei szabják meg. Minden ide nem sorolható funkció felesleges és megszüntetendő. A felfogás következetes hívei azt is mondják, hogy ilyenképpen a különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazása csak bűncselekmény gyanúja esetén megengedhető, és ennek a részletes szabályait a büntetőeljárás törvénybe szükséges elhelyezni.
- A harmadik iskola a biztonsági szervezet összetett feladataira figyelemmel az ezekre létrehívott hivatalok komplex jellegét hangsúlyozza. Ilyenformán a titkosszolgálatok tagadhatatlanul ellátnak büntetőfelderítő funkciókat, emellett azonban jelen vannak igazgatási, hatósági, sőt rendészeti teendők, és végül van az információszerző, -értékelő feladatoknak egy nagyobb része, amely a kormányzati munkát segítő speciális szolgáltatásnak minősül, de beleillik az igazgatási jellegű feladatoknak a sorába. A törvényalkotás ezt a nézetet tette magáévá, mert csak ez az a felfogás, amely a nemzetbiztonsági tevékenységek önálló jogi szabályozását valóban feltétlenül szükségessé teszi.

A rendszerváltás időszakában elvégzett elemzések azt a felismerést tükrözték, hogy a titkosszolgálatok a pártállami szisztémában mintegy „megbújtak” a Belügyminisztérium egységes szervezetében. Törvényenkívüliségüket jószerivel ez a szervezeti megoldás is jótékonyan segítette. Önként adódott tehát a következtetés: a törvényes működéshez szervezeti garanciára is szükség van, ez pedig a polgári titkosszolgálatoknak a Belügyminisztériumtól történő elválasztásával valósítható meg. A katonai titkosszolgálatok tekintetében a helyzet bonyolultabb, mert ott a korábbi megoldás az volt, hogy a hírszerző feladatokat ellátó részleg a Honvédelmi Minisztérium keretei között működött, míg a felderítő-elhárító szolgálat ugyancsak a Belügyminisztérium állambiztonsági szervezetében kapott helyet. A jelenlegi megoldás felszámolja ezt a felemáságot, és a katonai titkosszolgálatokat egységesen a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe utalja.

A törvényalkotás lényegében átvette a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. minisztertanácsi rendelet megoldását, amikor öt szolgálatot hozott létre.¹⁶ Számuk azóta sem változott, noha a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központot a 2016. évi LXIX. törvény 16. §-a iktatta be új szervezetként, időközben a két katonai titkosszolgálat Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat elnevezéssel egyesült.

Természetesen felvetődhet, hogy nem túlzás-e ez a széttagoltság. Akik így aggályoskodnak, tulajdonképpen két érvet emlegetnek. Az egyik szerint a megoldás költséges, hiszen mindegyik szervezetnek külön-külön kell megteremtenie a saját funkcionális hátterét. A másik ellenvetés pedig az, hogy az egymástól elkülönülő szervezetek képtelenek lesznek az együttműködésre, még akkor is, amikor arra nagy szükség lenne. A kellő koordináció hiánya pedig az alacsony hatékonyságon túl azzal is fenyeget, hogy a nemzetbiztonsági célok helyett sajátos, belső hivatali célok kapnak hangsúlyt. Az előzőekben említett praktikus ellenvetések mellett egy elvi megfontolásra is felhívom a figyelmet. A szocialista társadalmi

¹⁶ BODA 2016, 126–136.

berendezkedések produkáltak olyan példákat, amikor az államvédelmi szervek törvényen kívüliségét éppen az önállóságuk biztosította. A magyar államvédelem történetében például nagyon jól megfigyelhető egy, már 1947-től elindult önállósodási folyamat, amely végül is 1949-re vált teljessé. Jól tudjuk, hogy ez a szervezeti elkülönülés milyen mértékben nyújtott lehetőséget az ÁVH számára azokhoz a törvénysértésekhez, amelyek ma már részleteikben is lelepleződtek a nyilvánosság előtt.

Ami pedig a történeti tanulságokat illeti, nem kétséges, hogy az 1990-es demokratikus magyar kormányzatnak nem az 1950-es évek elején jellemző viszonyokból kellett kiindulnia, hanem abból a tényből, hogy a titkosszolgálatokat 1957–1958-ban sajátos módon szervezték át. A pártirányításnak olyan módszereit érvényesítették, amelyeknek jól megfelelt az érintett speciális szolgálatoknak a Belügyminisztériumon belüli elhelyezése. Ezen kellett változtatni, nem pusztán azért, mert mindenféle korábbi szervezeti megoldást tagadunk, hanem azért, mert *a kialakuló kormányzati irányítás és a titkosszolgálatok tevékenységének a parlamenti felügyelete ebben a szisztémában valósítható meg hatékonyan.*¹⁷

Önmagában az a tény, hogy végül a nemzetbiztonsági szolgálatokról csak 1995-ben született törvény, arra mutat, hogy a rendszerváltást közvetlenül követő időszakban *nem volt jogalkotási szükségállapot*. Minden feltétel adva volt ahhoz, hogy a legfontosabb jogi dokumentumok a gyakorlat és az elmélet összefogásával, megfontoltan, szigorúan precíz állapotanalízisekre és a jövő stratégiai megtervezésére épülhessenek.

Felhasznált irodalom

- BODA József (2016): „Szigorúan titkos!”? *Nemzetbiztonsági Almanach*. Budapest, Zrínyi.
- DICZIG István (1989): A Belügyminisztérium a politikai intézményrendszer korszerűsítésének tükrében. *Belügyi Szemle*, 27. évf. 5. sz. 18–27.
- FINSZTER Géza (1990): A magyar rendőrség válsága. *Belügyi Szemle*, 28. évf. 6. sz. 3–13.
- FINSZTER Géza (1991): A nemzetbiztonságról. *Belügyi Szemle*, 29. évf. 1. sz. 5–17.
- HORVÁTH István (1989): A belügyminisztérium helyéről, szerepéről. *Belügyi Szemle*, 27. évf. 4. sz. 3–4.
- KENEDI János (1996): *Kis állambiztonsági olvasókönyv*. Budapest, Magvető.
- KORINEK László (2006): A rendőrség pártirányítása 1956–1989. *Rendészeti Szemle [Belügyi Szemle]*, 54. évf. 10. sz. 55–67.
- MÜLLER Rolf – TAKÁCS Tibor (2010): *Szigorúan titkos '89. A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói*. Budapest, L'Harmattan.
- PAJCSICS József – FINSZTER Géza (1990): Az állambiztonsági tevékenység alkotmányos szabályozása. *Magyar Jog*, 37. évf. 1. sz. 31–41.
- REGÉNYI Kund (2014): Alkotmányvédelmi Hivatal, mint modern nemzetbiztonsági szolgálat. In BODA József – PARÁDI József szerk.: *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 265–273.
- RÉVÉSZ Béla (2007): Egy meghíusult törvényalkotási kezdeményezés 1989-ből. *De Iurisprudentia et Iure Publico*, 1. évf. 1–2. sz. 107–184.

¹⁷ FINSZTER 1991, 3–18.

- RÉVÉSZ Béla (2011): A politikai átalakulás és a titkosszolgálatok változásainak kapcsolata az újabb források tükrében. *De Iurisprudentia et Iure Publico*, 5. évf. 4. sz. 52–139.
- SZENES Zoltán (2017): Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. In FINSZTER Géza – SABJANICS István szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus. 69–104.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2014): A katonai felderítés/hírszerzés története a rendszerváltástól napjainkig. In BODA József – PARÁDI József szerk.: *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 241–265.
- VEREBÉLYI Imre (1989): A belügyi igazgatás reformja. *Belügyi Szemle*, 27. évf. 5. sz. 3–17.

A polgári elhárítás negyedszázada (1990–2016)

Az önálló polgári elhárítás kialakulása (1988–1990)

A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség – hírszerzési (III/I.), kémelhárítási (III/II.), belsőreakció-elhárítási (III/III.), katonai elhárítási (III/IV.) és operatív technikai (III./V.) terület szerinti – felépítése közel 30 éven át, 1990 januárjáig működött. Az állambiztonsági szervek számára a rendszerváltásig tartó három évtized a stabilitás jegyében telt el. Az 1980-as évek végétől ugyanakkor az állambiztonsági szolgálat is megérez(het)te a politikai változások előjeleit.

Még ha azt nem is láthatta, hogy pár éven belül az addigi megfigyelt személyek kerülnek hatalmi pozícióba, azt bizonyosan érzékelte, hogy a kádári szocializmus átalakulóban van, ami előbb-utóbb ki fog hatni az állambiztonság működésére is. Az állambiztonsági szolgálaton belül – úgy véljük: legkésőbb 1988 őszétől – zárt, szakmai-tudományos műhelymunka vette kezdetét, amely részint a vonatkozó új szabályozás előkészítését, részint az állambiztonsági szervezetrendszer modernizációját célozta. A munkacsoport közvetlenül a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság irányításával működött. Tagjai tanulmányozták az ismert nyugati modelleket (szervezés/szabályozás), azon belül kiemelt figyelmet fordítottak azokra a szervezetekre, ahol a politikai átalakulás jelentős mértékű változást eredményezett a szakmai munkában.¹

Végeredményként lényegében az a két alternatíva jelent meg, amely a mai napig elkíséri a nemzetbiztonsági szervezetrendszerrel való szakmai vitát. Az egyik egy *egységes szolgálatban* gondolkodott (ezen központosított változatban először, 1989 márciusában jelent meg a Nemzetbiztonsági Hivatal elnevezés), míg ezzel szemben egy funkcionálisan *tagolt struktúra* is körvonalazódott (1989 januárjában), amelyben egy Hírszerző Hivatallal és egy Elhárító Szolgálattal számoltak a készítőik.² A központosítás vs. decentralizáció, illetve annak mikéntje 1988/1989-től áll a nemzetbiztonsági intézményrendszerrel kapcsolatos viták középpontjában.

Koncepcionális fordulatként értékelhető a belügyminiszter 1989. július 3-án benyújtott minisztertanácsi előterjesztése. Ez egyrészt javasolta a katonai elhárítás visszaintegrálását a Magyar Néphadseregbe (ezt követően a katonai szolgálat[ok] különállása gyakorlatilag

¹ KOVÁCS 2011, 69.

² BARÁTH 2010, 14–15.

már nem volt kérdéses),³ valamint – összehangoltan a politikai változásokkal, konkrét szervezeti modell említése nélkül – javaslatot tett „a hírszerzés (III/I), a kémelhárító szolgálat (III/II) és a belső biztonsági szolgálatnak (III/III) az új koncepcióra, feladatokra, irányokra történő” fokozatos „beállítására”.⁴

Az állambiztonság kérdése a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során is napirendre került. Az állampárt nem támogatta sem azt az ellenzéki javaslatot, amely az állambiztonsági szolgálat rendőrségtől való elválasztását indítványozta, sem azt, amely kezdeményezte a szolgálatok közvetlenül minisztertanácsi alárendelését. A Fidesz berkein belül már 1989-ben megfogalmazódott, hogy az állambiztonsági szolgálatot a Német Szövetségi Köztársaság Alkotmányvédelmi Hivatalához (*Bundesamt für Verfassungsschutz*, BfV) hasonlóan kell felépíteni, nem a végrehajtó hatalomnak, hanem az országgyűlésnek alárendelt független biztonsági szervezetként.

Érdekes, hogy egy 1989. március 1-jei belügyi tudományos értekezleten – amely részben az állambiztonsági szervezet új feladatairól és átalakításáról szólt – Horváth vezérőrnagy, III/III.-csoportfőnök maga is egy egységes szervezet és a névváltoztatás szükségessége mellett érvelt, amelynek során az Alkotmányvédő Hivatal elnevezés is a javaslatai között szerepelt.⁵ Ez vagy véletlen párhuzam, vagy az elhárítás operatív pozíciói révén Horváth rálátással rendelkezett – nemcsak a pártállami, hanem – a rendszerváltó pártok biztonságpolitikai elképzeléseire is. (A fennmaradt adatok szintjén ugyanakkor ez tényszerűen nem igazolható.) A német szemlélet – az Alaptörvény megalkotásával és a polgári elhárítás 2010-es átnevezésével – csak 20 évvel később jelent meg névleg a magyar nemzetbiztonsági rendszerben.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon az állambiztonság kérdésében végül nem történt érdemi megállapodás, az egyeztetések hatására ugyanakkor egy újabb, máig ható koncepcionális döntés született. Mivel az ellenzék szorgalmazta az állambiztonság és a rendőrség szétválasztását, az új alkotmány hatályba lépését követően, 1989. november 1-jével megszüntették az állambiztonsági szolgálat nyílt nyomozati jogkörrel rendelkező BM III/1. (Vizsgálati) Osztályát. Hatásköre és állománya az ORFK Vizsgálati Osztályához került át. A nyomozati jogkörrel nem rendelkező titkosszolgálati modellt a rendszerváltás egyik fontos vívmányaként tartják számon.

A BM országos vezetői értekezletén, 1989. július 4-én Horváth István belügyminiszter kijelentette, hogy a szolgálat feladata elsősorban a *nemzet biztonságát* érintő cselekmények felderítése.⁶ Ez az első *nyilvános* nyoma annak, hogy az állambiztonság helyett az állampárti titkosszolgálat egyre inkább a nemzetbiztonság kifejezés használatára tért át. Fokozatosan a belső jelentési rendszerben is kezdett átalakulni a fogalomhasználat. A ma már kutatható Napi Operatív Információs Jelentések értékeléseiben megfigyelhető, hogy 1988–1989-től mind gyakrabban említettek „nemzetbiztonsági” kockázatokat. Részint állampárti gyökerei, részint tág értelmezhetősége miatt a nemzetbiztonság fogalma máig szakmai viták tárgyát képezi.⁷

³ TÖMÖSVÁRY 2014.

⁴ RÉVÉSZ 2000, 31.

⁵ BARÁTH 2010, 12.

⁶ BARÁTH 2010, 21.

⁷ Lásd erről bővebben: DOBÁK–KOVÁCS 2017; IZSA 2009b; KURTÁN 2009.

Habár az állambiztonság vezetése egyre intenzívebben igyekezett a politikai változásokra felkészíteni a szolgálatot, nem számoltak egy, a szervezeten belülről kirobbant botrányral. A megfigyelési ügy, vagy ahogy utóbb nevezték, a *Duna-gate*⁸ markánsan, részint máig hatóan meghatározta az ország nemzetbiztonsági struktúráját. A *Duna-gate* felborította mind az állampárti, mind pedig az ellenzéki elképzeléseket a (polgári) titkosszolgálatok jövőjéről. Egyrészt a társadalom és az ellenzék részéről fokozta az ellenérzéseket a szolgálat(ok)kal szemben, másrészt szűkítette a Németh-kormány mozgásterét, amely sietve feldarabolta az addigi egységes szerkezetet.

Az ügyészégi nyomozástól és a belügyi vizsgálattól függetlenül a Minisztertanács 1990. január 21-én hatályon kívül helyezte az állambiztonsági tevékenységet szabályozó valamennyi normaszöveget, ami halaszthatatlanná tette a titkosszolgálati eszközök törvényi szintű szabályozását. Ez lett végül a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény, valamint a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendelet, amelyek hatályba lépését követően két polgári (Információs Hivatal – IH, Nemzetbiztonsági Hivatal – NBH) és két katonai (Katonai Felderítő Hivatal – KFH, Katonai Biztonsági Hivatal – KBH) szolgálat kezdte meg a működését.

Az önálló magyar polgári elhárítás *intézményes* történetének kezdetei erre az időpontra tehetők. A BM III/III. (a „belső reakciót” elhárító) Csoportfőnökségét megszüntették, jogállami keretek között is releváns feladatait kiszervezték, személyi állományát részben nyugdíjazták, részben más területekre helyezték át.⁹ (Ezzel együtt a Nemzetbiztonsági, majd az Alkotmányvédelmi Hivatal tevékenységét mindvégig elkísérte, hogy a közvélemény sokszor – tévesen vagy tudatos „tévesztésből” – a III/III. Csoportfőnökség jogutódjaként kezelte.)

Az első szabadon választott Országgyűlés az 1990. évi LI. törvénnyel a katonai szolgálatokat a honvédelmi miniszter, a polgári szolgálatokat pedig kijelölt tárca nélküli miniszter felügyelete alá helyezte. Az Antall-kormány úgy döntött, hogy kollektív felelősségre vonás és elbocsátások helyett megtartja az állambiztonsági szolgálatok állományának azon részét, amelynek szaktudására a polgári nemzetbiztonsági szervezetek átalakítása és/vagy felépítése során támaszkodni lehetett.

Magyarországon a kormány a – teljes szakítás vs. fokozatos modernizáció dilemmája mellett – nemzetbiztonsági területen többoldalú politikai kihívással szembesült. Egyensúlyt kellett teremtenie a titkosszolgálatok eredményessége és a demokratikus ellenőrzés kérdésében, miközben választ is kellett találnia az átalakuló világrend jelentette komplex kihívásokra is (nemzetközi terrorizmus, formálódó szövetségi környezet, növekvő szervezett bűnözés).¹⁰

Ebben a környezetben elkerülhetetlen volt, hogy egy, a stabilizáció irányába ható folyamat induljon el. Ma már egyre inkább egyetértés van abban, hogy a teljes átalakítás, azaz a rendszer lebontása, majd felépítése évekre visszavetette volna a preventív titkosszolgálati képességeket, amelyeknek – a belső intézményi változások mellett – elsősorban egy átfogó, széles politikai támogatottságot élvező szabályozásban kellett testet öltenie.

⁸ Lásd részletesen: RÉVÉSZ 2004, 2005a, 2005b.

⁹ KOVÁCS 2011, 70.

¹⁰ KURTÁN 2009, 3.

Az addigi egységes rendszer helyett 1990 után a polgári elhárításnak egy szakmai és részben politikai irányításában tagolt rendvédelmi közösségben kellett megtalálnia a helyét. Miközben az alaptevékenységet ellátó operatív szervek „elosztása” kevesebb fejlődést okozott, addig a hírszerzési és elhárítási feladatokat egyaránt támogató, közös szervezeti elemek elosztása már összetettebb feladatot jelentett. Amellett, hogy az adminisztratív támogató szervezeti elemeket (humán erőforrás, kiválasztás, oktatás, jog, nemzetközi kapcsolattartás, infrastruktúra stb.) külön-külön kellett létrehozni, máig ható nehézségeket jelent az egységes adatbázis megszűnése, valamint a megosztott döntéstámogatás is.

Nemzetbiztonsági törvény, reformok, reformkísérletek

Alighogy a négy titkosszolgálat megkezdte önálló működését, máris hozzáfogtak a szolgálatok tevékenységét átfogóan szabályozó normaszöveg előkészítéséhez. Az Antall-kormány által 1991 őszén (T/1462. számon) beterjesztett nemzetbiztonsági törvényjavaslat csak tervezet maradt, a parlament végül nem tűzte napirendjére. A pártok közötti nézetkülönbségek és az állambiztonsági múltból adódó társadalmi ellenérzések miatt a szolgálatok átfogó jogi szabályozása csak erős politikai mandátum birtokában történhetett meg. A minősített többséggel rendelkező Horn-kormány előterjesztésére az Országgyűlés végül 1995. december 19-én fogadta el a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényt (a továbbiakban: Nbtv.).¹¹

A jogszabály megerősítette a Németh-kormány által 1990-ben kialakított strukturális alapokat. Szervezeti változást jelentett, hogy az addig a Nemzetbiztonsági Hivatal berkein belül működő Szolgálati és Operatív Technikai Igazgatóság (azt megelőzően III/V. Csoportfőnökség) Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (a továbbiakban: NBSZ) néven önálló intézményként alakult meg.

Az Nbtv. lényegében stabilizálta a szolgálatok és a politika interakciójának kialakult gyakorlatát azzal, hogy megtartotta a tárca nélküli miniszteri státuszt, de a „felügyelő” helyett immár „irányító” jogkörökkel, aminek elsősorban igazgatásszervezési és normaalkotási okai¹² voltak. Az állambiztonsági múlttal való szakítás jegyében a törvény sajátossága az volt, hogy éppen azoknak a minisztereknek a szerepvállalását zárta ki, akik az euroatlanti térség államaiban jellemzően ellátták a titkosszolgálatok kormányzati irányítását, ellenőrzését. Ebből adódóan a magyar modell egészében szemlélve különbözött valamennyi nemzetközi titkosszolgálati közösség felépítményétől.

Már a törvény megalkotását is politikai vita kísérte, amelynek homlokterében – miközben az NBSZ létrehozását egyetértés övezte – a szolgálatok számának csökkentése („ötből három”) állt. A központosítás két modellje körvonalazódott. Az egyik (elsősorban a Fidesz által támogatott) ún. *funkcionalista modell* koherens hírszerző (IH–KFH) és elhárító (NBH–KBH) szolgálatokban gondolkodott, míg a másik (az MSZP által támogatott), ún. *egységes politikai irányítási modell* a katonai (KFH–KBH) és a polgári titkosszolgálatok (IH–NBH) összevonását szorgalmazta.

¹¹ A nemzetbiztonsági törvényhez lásd bővebben: DEZSŐ–HAJAS 1998; HAJAS 1999.

¹² HETESY 2011, 22.

A következő évtizedben a magyar titkosszolgálati közösségre vonatkozó e két modell határozta meg a nemzetbiztonsági intézményrendszert övező szakpolitikai gondolkodást, a szolgálatok számának mérséklésében – politikai és (talán) szakmai síkon egyaránt – egyetértés mutatkozott. Az eltelt 20 év alatt számos kezdeményezés történt a nemzetbiztonsági struktúra átalakítására, ezek közül az alábbiakban csak azokat összegezzük, amelyek kihatottak – vagy megvalósulásuk esetén kihatottak volna – a polgári elhárítás működésére (is).

2000 – Konferencia a szolgálatok jövőjéről

Az 1998-ban hivatalba lépő első Orbán-kormány idején különböző koncepciók jelentek meg a szolgálatok jövőbeni struktúrájáról. Mindezen elképzelések egy 2000 őszi szervezett konferencián körvonalazódtak, amelyen a magyar döntéshozók és szakemberek mellett külföldi meghívottak is részt vettek.

Amellett, hogy elhangzott az összevonás két – előzőekben említett – módzata, alternatív lehetőségként felvetették a polgári elhárítás belügyminisztériumi reintegrációjának, valamint a tárca nélküli miniszteri poszt megszüntetésének lehetőségét is. (A konferencia 2001-ben kiadott kötetét – *A nemzetbiztonságról – A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági struktúrájáról és a szolgálatok feladatairól Budapesten, 2000. október 26–27-én rendezett konferencián elhangzott előadások – 15 évre, 2016. december 31-ig minősítették, szakmai feldolgozása még várat magára.*)

A konferencia jelentőségét az adja, hogy sem előtte, sem utána nem volt még kísérlet sem arra, hogy a nemzetbiztonsági struktúra kérdésében érdekelt lehető legtágabb szakmai és szakpolitikai „közönséget” egy fedél alá gyűjtve megpróbálják felvázolni a lehetséges átalakítási irányokat. Egyúttal felszínre került, hogy miközben a szolgálatok számának csökkentésében, az integráció szükségességében egyetértés mutatkozott, addig annak mikéntje körül jelentős véleménykülönbségek vannak. Mindez előrevetítette azt is, hogy a későbbi átalakítások során az érintett felek között csak nehezen lehet széles körű kompromisszumot kialakítani.

2006 – A költségvetési kényszer vezérelte reformkísérlet

A második Gyurcsány-kormány hivatalba lépését követő, a megtakarítási szükséglet által vezérelt reformelképzelések 2006 nyarán érték el a nemzetbiztonsági szolgálatokat. A kormány – az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről szóló 2118/2006. (VI. 30.) Korm. határozatban – egyelőre konkrétumok nélkül megfogalmazta a „háromszolgálatos modellre” épülő intézményi átalakítási programot.

A részletes javaslatok és a lehetséges irányok kidolgozására a titkosszolgálatokat irányító miniszter szakértői bizottságot kért fel.¹³ A reformterv 2007 januárjára konkretizálódott, miután a kormány – a 2010/2007. (I. 30.) Korm. határozatban – rögzítette a lehetséges integrációs irányokat, amelyek a már említett, a szakpolitikai gondolkodásban lényegében

¹³ IZSA 2009a, 51.; HOMONNAI 2007, 12.

1995-től jelen lévő modelleket tartalmazták, megtartva a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat különállását. A kormány végül nem az MSZP által szorgalmazott, az egységes irányításra alapozott, hanem eredetileg a Fidesz által javasolt funkcionális összevonást támogatta (IH–KFH, NBH–KBH), így – talán az összetett belpolitikai környezet ellenére is – esély mutatkozott a reform kivitelezésére.¹⁴

A 2007-es nemzetbiztonsági reformkísérlet végül nem az ellenzékkel való megegyezés, hanem az MSZP-n belüli kompromisszum hiányában nem tudott megvalósulni, mivel a honvédelmi tárca – amely elvesztette volna a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok feletti irányítást – nem támogatta a szolgálatok összevonását. A tárca nélküli miniszter végül felkérte az Állami Számvevőszéket (a továbbiakban: ÁSZ), hogy – elsősorban a pénzügyi megtérülés oldaláról – tekintse át a polgári és katonai szolgálatok összevonásának kérdéskörét.¹⁵ Az ÁSZ jelentése megállapította, hogy a tervezett átalakítás reálisan négyéves távlatban jelentene megtérülést, ami elegendő volt ahhoz, hogy a reformelképzelést sutba dobják.

Az átalakítás végül csak lokálisan, a polgári elhárításra terjedt ki, amelynek részeként a Nemzetbiztonsági Hivatalt 2007. szeptember 1-jei hatállyal átszervezték. Egyes erről szóló tudósítások szerint a szervezeti egységek száma harmadával csökkent, miközben közel 20 főosztályvezető felmentésére került sor. Az átszervezés kérdése csakhamar a politikai viták homlokterébe került, számosan „tisztogatásnak” értékelték a folyamatot.¹⁶

2010 – Belügyminisztériumi irányítás

A 2010. május 28-án létrejött, az Nbtv. módosításához szükséges parlamenti többséggel rendelkező második Orbán-kormány alapvető változtatásokat hajtott végre a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok kormányzati irányításának területén. A korábbi tárca nélküli miniszteri irányítás megszűnése mellett a Nemzetbiztonsági Hivatalból Alkotmányvédelmi Hivatallá (AH) átnevezett polgári elhárítás és a titkos információgyűjtés technikai-szolgáltató szervezeteként megjelenő Nemzetbiztonsági Szakszolgálat irányítása a Belügyminisztériumhoz került. Részint a romagyilkosságok ügyének tanulságait levonva a döntés egyúttal koncepcióváltást is jelentett a polgári elhárítás „attitűdjében”, amelynek az addigi zártságából kilépve, koncentrált felderítési adatokkal, hatékonyabban kell támogatnia mind a nyílt nyomozati jogkörrel rendelkező rendvédelmi szervek tevékenységét, mind pedig a belbiztonsági döntésekhez kapcsolódó kormányzati munkát.

A rendvédelmi közösségen belüli párhuzamok mérséklése/megszüntetése jegyében az Alkotmányvédelmi Hivatal belföldi terrorelhárítási kompetenciája – 2011. január 1-jével – a létrejövő Terrorelhárítási Központoz (TEK) került.¹⁷ Az addig a polgári elhárító szolgálat által koordinált, a belföldi rendvédelmi együttműködést elősegítő *ad hoc* Terrorellenes Koordinációs Bizottság (TKB) irányítása, valamint a terrorellenes nemzetközi együttműködési feladatok is a TEK hatáskörébe kerültek.

¹⁴ HETESY 2011, 23.

¹⁵ FAZEKAS 2007.

¹⁶ LENCSES 2007, 2.; SZAKÁLY 2007, 17.

¹⁷ A TEK felállításához lásd bővebben: T/10307. számú törvényjavaslat a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról; valamint a terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól szóló 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet.

Bár formálisan – újabb titkos információgyűjtési kompetenciával rendelkező szervezetek (TEK, NVSZ) létrehozásával és három tárca között megosztott politikai irányítással – a magyar rendvédelmi és nemzetbiztonsági közösség összetettebbé vált, szükséges kiemelni, hogy a Belügyminisztérium jelentős lépéseket tett a szervezetek közötti hatékony együttműködés fejlesztése érdekében. Ezek közül a leghangsúlyosabb a Nemzetbiztonsági Kabinet „felélesztése”, szerepének megerősítése és újragondolása volt 2011-ben. Így a polgári elhárítás további működését tekintve is meghatározóvá vált a miniszterelnök, illetve egyes kormánytagok részvételével ülésező Kabinet munkája, amelynek szakmai háttértámogatását a Nemzetbiztonsági Munkacsoport adja. Ülésein a nemzetbiztonsági szolgálatok vezetői mellett jelen vannak a rendvédelmi szervek országos parancsnokai is.

2011 – Szándék az egységes politikai irányítás megteremtésére

A Belügyminisztérium 2011 novemberében nyújtotta be az összetett biztonsági kihívások hatékonyabb kezelését lehetővé tevő salátatörvény-előterjesztést (bővebben: T/5004. számú törvényjavaslat az egyes rendvédelmi tárgyú törvények módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvénymódosításokról), amely a nemzetbiztonsági szervek vonatkozásában egyrészt javaslatot tett az Információs Hivatal belügyminisztériumi alárendelésére, másrészt – Nemzeti Információs és Bűnügyi Elemző Központ (NIBEK) néven egy új, a nemzeti koordinációt elősegítő szolgálat létrehozására.

Mindkét javaslat alapvetően a magyar rendvédelmi közösségen belüli együttműködés fejlesztését célozta. Egyrészt véget vetett volna a polgári hírszerzés és az elhárítás tagolt politikai irányításának, másrészt rendezte volna a 2001-ben felállított Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ (SZBKK) helyzetét is. A NIBEK mint jogutód szervezet így már megerősített jogosítványokkal koordinálhatta volna az egyes rendvédelmi szervek információgyűjtő tevékenységét, s ezzel a későbbiekben – angolszász mintára – az ún. nemzeti hírszerzési ciklus vezérlő szervévé válhatott volna. A törvényjavaslat elfogadására végül – a kormányzó párton belüli különböző szakpolitikai vélemények miatt – nem került sor.

2015 – A polgári elhárítás átalakítása

A változó biztonságpolitikai környezetben mind jobban megfogalmazódott a polgári elhárítás irányába, hogy az eltelt évek/évtizedek alatt végbement változásokhoz – amelyek egyaránt jelentettek kihívásokat, feladatokat és új lehetőségeket – markánsabban alkalmazkodjon, és működése a mindennapok szintjén is tükrözze a korszerű, hatékony szakmai elemeket. A fejlesztés koordinációja érdekében a Belügyminisztérium miniszteri biztost nevezett ki, majd az Alkotmányvédelmi Hivatal korszerűsítését célzó szervezeti átalakítás 2015 májusában vette kezdetét.¹⁸

Anélkül, hogy az átalakítás (minősített) konkrétumairól szó esne, kiemelhető, hogy annak célja egyfelől a működésre közvetlen hatást gyakorló, az eltelt évek alatt végbement törvényi változások hatékonyabb implementációja volt (például az egységes

¹⁸ A belügyminiszter 7/2015. (V. 15.) BM utasítása miniszteri biztos kinevezéséről. *Hivatalos Értesítő*, 2015/23. 2477.

és a felülvizsgálati eljárással megerősített nemzetbiztonsági ellenőrzések terén), másfelől a fejlesztések az eredményesebb, gyorsabb reagálóképességet lehetővé tevő belső módszertani elemek mindennapi működésbe való beágyazását célozták.

Az Alkotmányvédelmi Hivatal átalakítása szervesen összekapcsolódik a külvilág számára is érzékelhető (materiális) fejlesztési projektekkel. A konferencia óta eltelt időszakban nyilvánosságra került, hogy megkezdődött az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Kormányzati Adatközpont és a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (TIBEK) közös elhelyezését szolgáló korszerű székház építési projektje.¹⁹ Emellett az AH – többek között – közel másfél milliárd forintnyi közösségi forrás felhasználásával jelentős informatikai fejlesztéseket hajtott végre, aminek eredményeként a nemzetbiztonsági ellenőrzések rendszerét, a klasszikus papíralapú működés helyett, az online tér irányába mozdította el.²⁰

2016 – A migráció és a terrorcselekmények hatása

A 2015-ben felerősödő, Magyarországot is rendkívüli mértékben érintő tömeges migrációs hullám, majd a 2015. novemberi párizsi terrorcselekmények felerősítették a terrorelhárítási, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok képességeinek fejlesztési igényeit, amelyek homlokterében egyrészt – mind nemzetközi, mind hazai szinten – a rendvédelmi szektoron belüli koordináció erősítése, másrészt a felderítési képességek további fejlesztése szerepelt. A 2016. március 22-i, brüsszeli terrorcselekmények után, áprilisban a Belügyminisztérium az Országgyűlés elé terjesztette általános vitára a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő törvények módosításáról szóló törvényjavaslatot,²¹ amelyet a szükséges szakmai előkészítést követően széles körű politikai egyeztetések kísérték.

A törvény elfogadásával²² az Alkotmányvédelmi Hivatal illegális migráció terén meglévő feladatai bővültek [Nbtv. 5. § p) pont], a jogszabály a menekültügyi státuszokhoz kapcsolódó jogellenes törekvések felderítését a polgári elhárítás hatáskörébe utalta. A törvénnyel egyúttal létrejött egy, az információk nemzeti szintű koordinációjáért és elemzéséért felelős szervezet, a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (TIBEK) is. Jelen – elsősorban a polgári elhárítás elmúlt 25 évének vázolására vállalkozó – tanulmány keretein belül nem részletezzük a TIBEK feladatrendszerét. Az eltelt közel másfél éves működés tapasztalatainak levonása nem e tanulmány feladata.

A polgári elhárítás súlyponti kihívásainak áttekintése (1990–2016)

Miközben a polgári elhárítást érintő, az előző fejezetekben bemutatott szervezeti és fejlesztési kérdések a nyílt források alapján viszonylag nyomon követhetően zajlottak, addig a Hivatal tevékenységéről – természetesen – lényegesen kevesebb információ érhető el.

¹⁹ BARANYAI 2017.

²⁰ *MTI*, 2017. december 1.

²¹ T/10307. számú törvényjavaslat a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról (2016. április). Elérhető: www.parlament.hu/irom40/10307/10307.pdf (A letöltés ideje: 2016. augusztus 2.)

²² 2016. évi LXIX. törvény a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról (2016. június 7.).

Az alábbi áttekintés – még ha ez az olvasóban hiányérzetet is okoz – kizárólag azon mozzanatok összegzésére, áttekintésére szorítkozik, amelyek a nyílt források szintjén is bemutatathatók. A polgári elhárítás alaptevékenységének súlypontjait a társadalmat érintő (biztonsági) kihívások kezelése és a kormányzati döntéstámogatás szerinti feladatok együttesen határozzák meg. A súlypontok az elmúlt negyedszázadban – a formálódó biztonsági környezettel, társadalmi adottságokkal összhangban – folyamatosan változtak.

A rendszerváltás első évtizedében a szervezett bűnözés és az ahhoz kapcsolódó kockázati elemek (korrupció) erőteljes jelenléte volt meghatározó a polgári elhárítás feladatrendszerében. Az ezredforduló után a nemzetközi terrorizmus kihívásai, majd azt követően, 2007-től az erősödő belső terrorjelenségek kezelése, míg végül napjainkban – a „klasszikus” feladatok ellátása mellett (például kémelhárítás, gazdaságbiztonság) – a migráció és a kibervédelem (információbiztonság) kezelése jelenik meg hangsúlyos elemként a polgári elhárítás feladatrendszerében. E rövid – a szakmai szemnek felszínesnek tűnő – áttekintés után az alábbiakban (s ott, ahol a nyílt források megengedik) pár gondolatban összegezzük, hogy az egyes súlyponti eltolódások milyen konkrét következményekkel jártak.

A szervezett bűnözés erőteljes jelenléte az 1990-es évek végén összetett válaszokat igényelt a kormány részéről. Mindennek egyik eleme volt egy olyan elemző-koordinációs szerv létrehozása, amely megoldást jelent a rendőri és nemzetbiztonsági együttműködés és adatcsere fejlesztésére. Ez lett a 2001. január 1-jével (a 2000. évi CXXXVI. törvény alapján) létrehozott Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ (a továbbiakban SZBKK). Állományát az együttműködő szervezetektől (beleértve a polgári elhárítást) vezényelt munkatársak adták, akik egyrészt rendszereztek és tárolták a különböző szervezetektől érkező információkat, másrészt elemzések készítésével támogatták a nyomozati szervek munkáját.²³

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy részletesen bemutassa, milyen változásokat generált „szeptember 11-e” a hazai és nemzetközi biztonságpolitikai gondolkodásban. Nem célunk bekapcsolódni abba a vitába sem, hogy mennyiben érte vagy érthette sokkhatásként a „bipoláris gondolkodásban elkényelmesedett” titkosszolgálatokat, hogy az addigi körülhatárolható ellenségképet felváltotta egy, az emberiség történetében korábban nem tapasztalt méreteket öltő, permanens kockázat. Mindezen kérdések, illetve a titkosszolgálatok mellőfogásai (például Irak, 2003) és az évezred elején megjelenő belföldi vallási radikalizáció (például London, 2005), valamint az emberi alapjogok és a biztonság igényének – visszatérő – konfliktusa együttesen jelentős mértékben meghatározták a titkosszolgálatok következő évtizedes pályáját.²⁴

A 2001. szeptember 11-i, majd az azt követő európai (Isztambul – 2003, Madrid – 2004, London – 2005) terrorcselekmények titkosszolgálatokra gyakorolt hatása részben abban öltött testet, hogy – jelentős politikai támogatás/elvárás mellett – az együttműködés mind nemzeti, mind nemzetközi szinteken erősödött. Megszaporodtak az érdemi, konkrét adat- és tapasztalatcserét lehetővé tevő multilaterális szervezetek, megszülettek a fundamentumai a közös nemzetközi adatbázisoknak is. A nemzeti szintű információmegosztásban rejlő kockázatok felismerése vezetett oda, hogy a NATO/EU tagállamok ún. (terrorellenes) fúziós vagy koordinációs központokat hoztak létre. Magyarországon ennek jegyében született meg 2003-ban a Terrorellenes Koordinációs Bizottság (TKB). Munkáját 2010-ig a Nemzetbiztonsági Hivatal,

²³ Az SZBKK működéséhez lásd bővebben: BÁLINT 2012, 131–137.

²⁴ „Szeptember 11-e” következményeihez lásd bővebben: TÁLAS 2002.

majd azt követően a Terrorelhárítási Központ (TEK) hangolja össze, tagja a terrorellenes küzdelemben érintett valamennyi rendőri és nemzetbiztonsági szervezet.

A belpolitikai események hatására megerősödő szélsőjobboldali mozgalmak, illetve a paramilitáris jegyeket mutató szerveződések 2006 utáni megjelenése átformálódó kihívások elé állította a magyar rendvédelmi szerveket, illetve a polgári elhárítást. Mind a társadalmat, mind a politikai vezetést megdöbbentette, hogy az extrém szervezetek erősödése terrorcselekmények, majd sorozatgyilkosságok elkövetésébe torkollik. A Budaházy Györgyhöz köthető *Magyarok Nyilai Nemzeti Felszabadító Hadsereg* elnevezésű szervezet 2007-ben lépett színre, nevéhez (legalább) kilenc Molotov-koktéllal, illetve egy robbanóanyaggal végrehajtott merényletkísérlet köthető. Bár a támadásokat alapvetően figyelmeztetési céllal hajtották végre, és nem kapcsolódtak össze követelésekkel, a Magyarok Nyilai több tekintetben magán viselte a terrorszervezetre jellemző sajátosságokat.²⁵

Miközben a világ biztonsági szervezetei elsősorban a vallási szélsőség által vezérelt, nemzetközi indíttatású terrorizmusra fókuszáltak, a polgári elhárítás figyelmét ebben az időszakban egyre inkább a belső, politikai jellegű (terror)kockázatok feltérképezése kötötte le. A társadalmat és a rendvédelmi szerveket egyaránt sokkhatásként érte a 2008 nyarától egy éven át tartó, romagyilkosságokként ismertté vált sorozat-bűncselekmény. Az összesen kilenc, faji indíttatású merényletben hat ember vesztette életét.²⁶ Már a nyomozás során megmutakoztak a rendőri szervek és a polgári elhárítás közötti együttműködési zavarok, amelyet a későbbi parlamenti szakbizottság általi vizsgálatok, valamint a KBH és az NBH belső vizsgálatai nemcsak megerősítettek, de tovább konkretizáltak.²⁷

A Magyarok Nyilai és a romagyilkosságok képében a magyarországi extrém szervezetek evolúciója egy olyan szakaszba lépett, amely közvetlen hatást gyakorolt a polgári elhárítás tevékenységére. Az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága által folytatott tényfeltárási vizsgálat a polgári elhárítás (NBH) tekintetében súlyos működési zavarokat állapított meg, amelyek középpontjában a szervezeteken belüli és a szervezetek közötti koordinációs hiányosságok, az intézményi információkezelés és -elemzés problematikája, valamint a 2007. őszi átszervezés következtében az érintett szervezeti egységeknél mutatkozó (átlagosan 40%-os) létszám- és szakemberhiány álltak.²⁸ A Katonai Biztonsági Hivatal szerepével kapcsolatos vizsgálatok később – többek között – megállapították, hogy az egyik elkövető titkos kapcsolatként (köznapinévén: ügynökként) segítette a katonai elhárítás munkáját.²⁹ A körülmények összességében tehát az elhárításért felelős magyar titkosszolgálatok csődjét mutatták.

Az évezred első évtizedének végére – többek között a Magyarok Nyilai és a sorozat-bűncselekmények tapasztalatai következtében – mind a politikai, mind a szakmai vezetés számára nem lehetett kérdés, hogy egyrészt a magyar rendvédelmi közösség, kiemelten

²⁵ BOROSS 2013, 8–12.

²⁶ BOROSS 2013, 13–19.

²⁷ RÉNYI 2013.

²⁸ Ténymegállapító vizsgálati jelentés – A romák sérelmére elkövetett sorozatgyilkosság felderítésére irányuló nyomozást segítő nemzetbiztonsági szolgálati munka értékelése az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága által felállított Tényfeltárási Munkacsoport vizsgálati munkája alapján (2009. november 17.).

²⁹ Jelentés – Az MK KBH szakmai tevékenysége a romák terhére elkövetett bűncselekmény-sorozat ügyében (2010. szeptember 14.). Elérhető: www.kormany.hu/download/e/dd/f0000/KMBT_163_00793.pdf (A letöltés ideje: 2013. október 10.)

a nemzetbiztonsági szolgálatok „szigetszerűen” működnek, másrészt – ezzel összefüggésben – jelentős kockázatok rejlenek a nemzeti szintű együttműködésben (illetve annak hiányában). A mulasztások, illetve a rendőri és a nemzetbiztonsági szervek közötti távolság miatt már a 2010-es választások előtt megfogalmazódott a polgári elhárítás és a rendőrség azonos politikai irányításának, illetve azon keresztül a belbiztonsági együttműködés fejlesztésének lehetősége.

Miközben az elmúlt negyedszázad kihívásaira adott (szak)politikai válaszok közül a szervezeti folyamatok viszonylag nyomon követhetően zajlottak, addig az egyes szolgálatok működését, azaz az ún. hírszerzési ciklus módszereit érintő evolúciós folyamat – természet-szerűen – a felszín alatt ment végbe. Így például a kormányzati tájékoztatás összehangolása mellett a szolgálatoknak – köztük a polgári elhárításnak – mind nemzeti, mind nemzetközi szinten kihívást jelent az információs társadalom azon velejárója, hogy ma már gyakorlatilag olyan információk is elérhetők pár kattintással, amelyeket korábban csak titkosszolgálati eszközökkel lehetett megszerezni.

Amellett, hogy mindez egyre átgondoltabb/szelektáltabb titkos információgyűjtést igényel, egyúttal azt is eredményezte, hogy a döntési szintek is tájékozottak a nyílt térben elérhető információkról, így a hírigények oldalán is egyedi, valós titkosszolgálati értékkel bíró információk megszerzése kerül a középpontba. (Magyarán: a titkosszolgálati információk felhasználói is használják a Google-t, így reális képet képesek alkotni az információ hírértékéről. A politikai szintek esetében ráadásul ma már megszokott, hogy munkájukat nyílt információelemzéssel foglalkozó kutatóműhelyek segítik.)

A Napi Operatív Információs Jelentések adatai alapján³⁰ körvonalazható, hogy az 1980-as évekig a technikai információszerezés (kiemelten a távközlési eszközök ellenőrzése) szerepe megnőtt az állambiztonsági szervek munkájában. Ma már mindez az információs technológia elérhetővé válásával megfordulni látszik, s ismét a klasszikus (humán) módszerek alkalmazása kerül előtérbe. A technikai adatszerezés mindenhatóságába vetett hitet megingatták a későbbi terrorcselekmények és az a felismerés, hogy a kommunikációs technológia széles körű és olcsó elérhetősége folyamatos alkalmazkodást, fejlődő konspirációt tesz lehetővé a célközegek részéről.

Összegzés

A magyar nemzetbiztonsági közösség negyedszázados fejlődési pályája abban a tekintetben nem különbözik a külföldi országokétól, hogy a nemzetbiztonsági szektort érintő változások (nem számítva a kormány szervezetalkítási szabadságából adódó döntéseket) jellemzően a társadalom figyelmét is felkeltő (traumatikus) eseményre adott politikai válaszokként értékelhetők.

Az alaptervékenységi összetevők mellett – amennyiben a szervezet lépést tart a társadalom és a technika fejlődésével – a működést érintő kihívásokat plasztikusabban érzékelheti. Ezek közül a legfontosabbak a HR-oldali feladatok, hiszen az elmúlt évek alatt a generációs értékrendek átalakultak.

³⁰ Feldolgozta: URBÁN 2002.

A „Z” generáció már nem feltétlenül életpályaként tekint nemcsak a nemzetbiztonsági, de a hivatásos tiszti szolgálatra egyaránt. Ez a generáció már rövid munkavállalási ciklusokban gondolkodik, és a gyors, kézzelfogható sikerélmény jelent számára megtartó erőt, ami nehezen összeegyeztethető a klasszikus titkosszolgálati munkával.

Végezetül a tanulmányt azzal a szakmai közhellyel zárom, hogy a transznacionális kihívások érdemi kezelése transznacionális megoldásokat igényel, míg a nemzeti (társadalmi) szintű kihívások kezeléséhez össznemzeti válaszok szükségesek. Valójában sokszor halljuk, említjük, de már másképpen gyakoroljuk az együttműködést, amelynek hatékony folytatásához képesnek kell lenni az egyéni és intézményi korlátok átlépésére.

Szükségtelen hangsúlyozni, hogy napjainkban jelentősen felértékelődnek a nemzetközi együttműködések, amelyek immáron nemcsak a szűken értelmezett információcserére, hanem konkrét tapasztalatcserére, közös képzésekre is kiterjednek. Azonban a nemzetközi együttműködést mindig az adott ország érdekei vezérlik, ebből adódóan kérdéses egy esetleges európai titkosszolgálat létrehozásának valódi hozadéka.

Felhasznált irodalom

- BÁLINT László (2012): Szervezeti kockázatok a bűnügyi és nemzetbiztonsági kockázatok kezelésében. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán szerk.: *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII.* Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport. 131–137. Elérhető: www.pecshor.hu/periodika/XIII/balint.pdf (A letöltés ideje: 2016. július 11.)
- BARANYAI Gábor (2017): Épül a nemzetbiztonság új bástyája. *Magyar Idők*, 2017. november 27. Elérhető: <https://magyaridok.hu/belfold/epul-nemzetbiztonsag-uj-bastyaja-2500717> (A letöltés ideje: 2017. december 20.)
- BARÁTH Magdolna (2010): Az állambiztonságtól a nemzetbiztonsáig. In OKVÁTH Imre szerk.: *Állambiztonság és rendszerváltás.* Budapest, L'Harmattan. 11–34.
- BOROSS Zsigmond Attila (2013): Extrémizmus – terrorizmus. *(T)error és Elhárítás*, 2. évf. 1. sz. 1–19.
- DEZSŐ Lajos – HAJAS Gábor (1998): *A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok.* Budapest, HVG-Orac.
- DOBÁK IMRE – KOVÁCS Zoltán András (2017): Korszakváltások a magyar nemzetbiztonsági intézményrendszerben. In FINSZTER Géza – SABJANICS István szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században.* Budapest, Dialóg Campus. 175–219.
- FAZEKAS Ágnes (2007): Vizsgálja az ÁSZ a szolgálatokat. *Népszava*, 2007. június 22.
- HAJAS Gábor (1999): A nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozása. *Belügyi Szemle*, 47. évf. 4–5. sz. 99–111.
- HETESY Zsolt (2011): *A titkos felderítés.* PhD-értekezés kézirat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Elérhető: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hetesy-zsolt/hetesy-zsolt-vedes-ertekezes.pdf> (A letöltés ideje: 2016. augusztus 2.)
- HOMONNAI Gábor (2007): Szolgálati birok – nemzetbiztonsági átszervezés. *HVG*, 2007. január 4.
- IZSA Jenő (2009a): Nemzetbiztonsági reform – átmenetileg elhalasztva. *Nemzet és Biztonság*, 2. évf. 1. sz. 50–59.
- IZSA Jenő (2009b): A titkosszolgálatok tevékenységének általános jellemzői, ellenőrzésük és irányításuk kérdései. *Szakmai Szemle*, 7. évf. 2. sz. 5–19.

- KOVÁCS Tamás (2011): Átmentett, vagy megmentett légió? – A magyar állambiztonság metamorfózisához 1989–1990. *Levéltári Közlemények*, 82. évf. 1. sz. 61–76.
- KURTÁN Sándor (2009): Titkosszolgálatok Magyarországon, 1988–2008. In SÁNDOR Péter – STUMPF Anna – VASS László szerk.: *Magyarország politikai évtusadkönyve. Kormányzati rendszer a parlamenti demokráciákban 1988–2008*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány. Elérhető: www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-13_kurtan.html (A letöltés ideje: 2016. augusztus 2.)
- LENCSES Károly (2007): Nem lefejezés, racionalizálás az NBH-nál. *Népszabadság*, 2007. szeptember 4.
- RÉNYI Pál Dániel (2013): „Erre nincs felmentés” – Gulyás József a romagyilkosságok nemzetbiztonsági vonatkozásáról. *Magyar Narancs*, 39. sz. Elérhető: <http://magyarnarancs.hu/belpol/erre-nincs-felmentes-86695> (A letöltés ideje: 2016. augusztus 20.)
- RÉVÉSZ Béla (2004): Dunagate I. – Előzmények és a botrány a sajtó tükrében. *Beszélő*, 9. évf. 12. sz. 46–60.
- RÉVÉSZ Béla (2005a): Dunagate II. – A rendszerváltás foratókönyvei és az állambiztonság. *Beszélő*, 10. évf. 1. sz. 40–58.
- RÉVÉSZ Béla (2005b): Dunagate III – A jogállam árnyékában. *Beszélő*, 10. évf. 2. sz. 46–61.
- SZAKÁLY Sándor (2007): Fejcserek, vagy helycserek? *Magyar Hírlap*, 2007. szeptember 7.
- TÁLAS Péter szerk. (2002): *Válaszok a terrorizmusra – avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*. Budapest, SVKH–Cartapress.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2014): A katonai felderítés/hírszerzés története a rendszerváltozástól napjainkig. In BODA József – PARÁDI József szerk.: *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 241–265.
- URBÁN Attila (2002): Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. *Rubicon*, 13. évf. 6–7. sz. 58–67.

Vákát oldal

Kasznár Attila

Az európai terrorelhárítás jelene és jövője

Bevezetés

A terrorizmus kérdésköre a 21. század egyik globális biztonsági kulcskérdésévé vált. A 2015. november 13-ai párizsi merényleteket követően számos elemző úgy vélekedett, hogy alapjaiban kell átértékelni azokat a korábbi elképzeléseket, amelyek a kontinensen megjelenő terrorral, illetve az ellene való fellépéssel kapcsolatosan születtek. Az Európában 2015-ben és 2016-ban történt terrorcselekmények egyértelművé tették, hogy a térség országaiban – elsősorban az Európai Unió tagállamaiban – a nemzetbiztonság és a terrorelhárítás területén új struktúrák kialakítására és gyökeresen új ideológiai alapokon való gondolkodás meghonosodására van szükség.

A tények összeurópai szinten magukért beszélnek. Miközben a világ legtöbb pontján mind nagyobb veszélyt jelentenek a terrortevékenységet végző csoportok, láthatóvá vált, hogy a jövőben Európa sem tekintheti magát védettnek. A korábbi évek és évtizedek viszonyaihoz képest óriásit változott a globális biztonsági helyzet, amely alapjaiban formálta át a kontinens biztonsági képét is.

A folyamatosan növekvő terrorkockázat számos, rendkívül összetett tényezőből eredeztethető, amelyek kombinációja eredményezi a szokatlan és rendkívül bizonytalan állapotot. A terrorizmus aktív jelenlétéből fakadó, folyamatosan változó biztonsági kihívásokra az európai biztonsági intézményrendszer nem, vagy csak nehezen és akkor is mindössze részben képes hathatós válaszokat generálni. A biztonság helyreállítása érdekében eddig tett lépések többségükben a már kialakult állapotok kezelésére szolgálnak, vagyis a politikai és szakmai gondolkodás mellőzi a jövő történéseire való felkészülés szándékát. Ez pedig azt eredményezheti, hogy az Európai Unió a gyorsan és nagy arányban változó biztonsági kihívásokra csak jelentős késedelemmel képes reagálni. A késlekedés egy ilyen súlyú kérdés esetében ugyanakkor nemcsak jelentős anyagi és ideológiai károkat okozhat, de számos emberéletet is követelhet.

A terrorizmus kérdéskörével kapcsolatosan adandó válaszok ugyanakkor minden esetben rendkívüli komplexitást hordoznak magukban, mivel maga az alapszituáció – az általános felfogástól eltérően – nem kizárólag rendvédelmi kérdés, hanem egy interdiszciplináris problémahalmaz. A hathatós és időben megszülető válaszok kidolgozásához elengedhetetlen a különböző háttértényezők mind teljesebb körű ismerete. Ennek a célnak az elérését kívánja elősegíteni jelen tanulmány néhány, hangsúlyozottan terrorelhárítási szemléletű

kockázati kör felvázolásával. Az eredményes jövőbeni fellépéshez nélkülözhetetlen a jelenlegi, úgymond kiindulópont alapos ismerete, ennek érdekében bemutatjuk az aktuális európai terrorhelyzet hátterét alkotó komplex rendszert, aminek elsődleges célja, hogy a háttéralkotó tényezőket feltárjuk.

A továbbiakban kifejtjük azokat a kihívásokat, amelyekkel a terrorelhárítással foglalkozó szolgálatoknak és intézményeknek szembe kell nézniük, illetve amelyekre az adandó válaszokat szükséges kidolgozniuk.

A tanulmány harmadik részében bemutatjuk azokat a főbb sarokpontokat, amelyek végrehajtása, valamint megfelelő kezelése elengedhetetlennek mutatkozik a jövőben végzendő sikeres terrorelhárítási feladatellátás vonatkozásában.

A kiindulópont: a jelenlegi európai terrorhelyzet

Európában a 2015. november 13-ai párizsi terrortámadás-sorozattal¹ új időszámítás kezdődött a terrorizmussal kapcsolatos gondolkodás terén. A francia fővárosban zajlott eseménysor, valamint az azt követő további terrorjellegű történések² olyan új környezetet teremtettek a kontinens biztonsági dimenziójában, amely alapvetően alakította át a terrorellenes fellépéssel, valamint számos egyéb társadalmi problémával kapcsolatos közgondolkodást.

A kialakult helyzetben gyakorlatilag teljesen új kihívásokkal kell szembesülnie a társadalom csaknem egészének. Az új kockázatoknak csak egy szűk, azonban a legtöbb problématerülettel összefüggő szegmense a rendvédelmi szervezet és a terrorelhárítási, valamint nemzetbiztonsági szolgálatokat érintő kihíváskör rendkívüli kibővülése.

Látni kell ugyanakkor, hogy az Európára zúduló terror és az ezzel egy időben kirobbanó nemzetiségi-vallási ellentétthalmaz csak a rendkívül összetett politikai, gazdasági és kulturális probléma együttes és széleskörűen átfogó kezelése során mérsékelhető. A jelenlegi helyzet komplex, aminek számos, több esetben évtizedes múltra visszatekintő, vélt és valós sérelemmel, illetve rövid távú haszonszerzési céllal vezérelt politikai és gazdasági oka van.

A jelenlegi terrorhelyzet közvetlen előzményei

A terrorellenes nemzetközi harc

2001. szeptember 11-ét követően George W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke háborút hirdetett a terrorizmus ellen. Ez a tény a gyakorlatban nem jelentett mást, mint hogy Washington és a szövetségesei egy modern, teljességgel aszimmetrikus háborúba kezdtek egy sok szempontból körül nem határolt ellenséggel szemben. Ugyanakkor kijelenthető, hogy a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelem a klasszikus alapmegfogalmazás értelmében is egyértelműen háborúnak minősíthető, mivel az nem más, mint egy „tág

¹ A közel négy órán át zajló támadás 137 halálos áldozatot követelt, a sebesültek száma 352 volt.

² 2016. március 22. – Brüsszel; 2016. július 14. – Nizza; 2016. december 19. – Berlin.

körben dúló párviadal”.³ Ez a meghatározás pedig nagy vonalakban lefedi azt a folyamatot, amely a terror és a terrorizmus ellen indult.

A háború sajátossága ugyanakkor, hogy az minden esetben erőszakos cselekmények sorozatában ölt testet, amelyek alkalmazási jogát minden részt vevő fél magának követeli. Ezeknek a cselekményeknek a földrajzi behatároltsága azonban meglehetősen tág térben mozog, amely jelen konfliktus esetén minden korábbinál flexibilisebb. Alapvető problémaként jelentkezik, hogy az elmúlt közel másfél évtizedben a terrorellenes koalíció államaiban elfogadottá vált az a nézet, hogy a harci cselekmények színtere a hathatós fellépés eredményeként már nem terjed ki a koalíció államainak területére, hanem azok a terrorista csoportokhoz köthető, illetve harmadik országok területén belül található. Erre az alapot nem más szolgáltatta, mint annak a ténye, hogy a 2015-ös párizsi eseményeket megelőző több mint egy évtizedben Európa területén összesen két alkalommal, 2004. március 11-én Madridban,⁴ valamint 2005. július 5-én Londonban⁵ történt nagyobb szabású terrorista cselekmény.⁶

Csakhogy nem szabad elfelejtenünk arról a tényről, hogy a háború sajátossága, mint azt fentebb már jeleztük, hogy az erőszak eszközét mind a két fél felhasználja a céljai elérése érdekében. Ebből adódóan az utóbbi időben Európában elkövetett terrortámadásokat, valamint a kialakult magas fokú terrorveszélyt egy különös keretek között vívott háború részeként az ellenség által végrehajtott cselekménynek kell tekinteni.⁷

Másod- és harmadgenerációs migránsok

A jelenlegi európai terrorveszély elsődleges forrását továbbra is a másod- és harmadgenerációs migránsok jelentik. Tényként kell kezelni, hogy az utóbbi időszakban Európában elkövetett terrorcselekmények kizárólag migránsokhoz köthetők. Az elkövetők elsősorban a másod- és harmadgenerációs migránsok közül kerültek ki, azok közül, akiknek jól meg nem határozott elvek mentén zajló integrációja számos esetben sikertelennek mutatkozott. Igaznak bizonyult, hogy a kontinensen korábban – 2015 novembere előtt – elkövetett „ter-

³ CLAUSEWITZ 1917, 13.

⁴ Az al-Káidához köthető személyek 2004. március 11-én a reggeli órákban szimultán bombarobbanást hajtottak végre Madrid elővárosi vasúthálózatának négy szerelvényén. Az összesen 10 hátizsákba rejtett robbanószerkezetek mintegy 192 fő életét követelték, valamint 1800-an megsebesültek. A hivatalos nyomozás során megállapítást nyert, hogy ugyan közvetlen kapcsolat nincs az elkövetők és az al-Káida között, de azok a terrorszervezet helyi követőinek voltak tekinthetők. Forrás: Madrid Train Attacks (2004).

⁵ A többszörös, szintén a közlekedési szektort ért robbantássorozatot is az al-Káidához köthető személyek követték el. 2005. július 7-én a reggeli órákban négy öngyilkos merénylő bombát robbantott a londoni tömegközlekedési hálózaton, ebből hármat a metró különböző állomásain, egyet pedig egy emeletes buszon. A támadások következtében – az elkövetőkön kívül – 52-en meghaltak, több mint 700-an megsebesültek. Két öngyilkos merénylő korábban videóüzenetet készített, amelyben az al-Káida harcosságainak vallották magukat. Forrás: Image of Bombers' Deadly Journey (2005).

⁶ Ebben az esetben – az alapvetően más elkövetési alap, a *magányos farkas* szindróma miatt – nem számították a végrehajtott cselekmények közé a 2011. július 11-én Anders Behring Breivik által elkövetett, 77 halálos áldozatot és mintegy 319 sebesültet követelő norvégiai mészárlást.

⁷ Ezen a ponton érdemes megjegyezni annak a paradoxonnak a fontosságát, hogy amennyiben a terrorizmust esetlegesen teljesen klasszikus értelemben vett háborúnak tekintjük, akkor az abban részt vevő felekre a háborús jogszabályok alkalmazandók, ami azonban rendkívül negatív hatással lehet az ellene való fellépés során.

rorcselekmények túlnyomó többségét nem illegális migránsok, hanem migráns felmenőkkel rendelkező, nyugati országok állampolgárai, vagy legális migránsok követték el, akik muszlim vallási fanatikusok voltak”.⁸ Érdemes ezen a ponton megjegyezni, hogy a legtöbb Európában elkövetett terrorcselekményekben részt vevő személy azóta is a már a kontinensen született másod- és harmadgenerációs muszlimok közül került ki.

Ezek a személyek – hangsúlyozottan, az európai muszlim közösségnek csak és kizárólag egy rendkívül szűk szegmense – olyan szociális hiányosságokkal küzdenek, amelyek a társadalmi együttélésük és kapcsolatépítésük során mély konfliktusok eredőiként jelentkezhetnek. Az eredmény ebben az esetben nem más, mint a radikalizáció, amely egy szociológiai folyamatként megnyilvánulva számos stációt érint, azonban a legtöbb esetben végkifejletében egy terrortámadásban vagy annak előkészületében manifesztálódik.

A radikalizálódás folyamata számos ponton utolérhető a nyugat-európai országok⁹ elsősorban muszlim vallású migránsközösségeiben. Megállapítható, hogy az első generációt, amely egy jobb élet reményében, munkavállalási célból érkezett a kontinensre, nem vagy csak minimálisan érintik meg a radikális eszmék. A másod- és harmadgeneráció ugyanakkor számos esetben gyökértelennek mutatkozik, és tagjai – sokszor joggal – magukat a társadalom periferiájára szorult, meg nem értett és kizárótt személyeknek tartják. Ezek a fiatalok biztos pontot keresve, a kellő támogatás hiányában könnyen válnak a kiszolgáltatottságukat kihasználni szándékozó, radikális eszméket terjesztő, elsősorban vallási szélsőségesek áldozatává. Ennek következményeként megy végbe radikalizációjuk, ami erős személyiségtorzuláshoz vezet, így gondolkodásukban helyet kaphatnak a terrorizmus, illetve a dzsiháid eszméi.

A radikalizálódás folyamata általában hosszabb, több éven keresztül zajló folyamatként jelent meg, azonban az utóbbi időkben több esetben¹⁰ is tapasztalható volt, hogy ez a folyamat lerövidült, és rendkívüli gyorsasággal ment végbe.

Külföldi és visszatérő harcosok problematikája

A jelenlegi biztonsági krízis egyik generális problémájaként jelentkezik a visszatérő harcosok jelentette kockázati tényező. Mára tendenciává vált, hogy Nyugat-Európából nagyszámú állampolgár csatlakozik külföldi terrorszervezetekhez, illetve utazik ki a világ különböző válságövezeteibe annak céljából, hogy a háború sújtotta térségekben zajló fegyveres cselekményekben részt vállaljon. Ezek a kiutazó személyek azok, akiknek radikalizációja sikerrel zajlott, és nemcsak fogékonyak, de maximálisan elfogadónak is bizonyultak a szélsőséges ideológiák iránt.

A folyamat teljességének megismerése elősegítheti, hogy a jövőben sikeresebben szűrjék ki azokat a többnyire erős társadalmi kirekesztést megélt egyéneket, akik hasonló szélsőséges cselekmények elkövetésére szánják magukat. A washingtoni székhelyű, nagy múltú Brookings Institution 2015-ben közzétett tanulmánya szerint úgy az Amerikai Egyesült

⁸ BÖRÖCZ 2015, 18.

⁹ A kelet-közép-európai államok esetében a migránsközösségek vonatkozásában a szélsőséges ideológiák irányába történő elmozdulás nem, vagy csak jóval kisebb mértékben mutatható ki.

¹⁰ Egyik kiemelt példaként lehet említeni a nizzai merénylőt, akinek esetében minden korábbinál gyorsabb eltolódás volt tapasztalható a szélsőséges irányultság kialakulása felé.

Államok, mint az európai államok mára olyan hatékony jogi, rendvédelmi és szociológiai intézményrendszerrel rendelkeznek, amelynek révén a hazatérő harcosok társadalmi re-integrációját, illetve az együttélésre képtelen egyének hathatós kontrollját végre tudják hajtani.¹¹ A szerzők megállapítják, hogy a hazatérő harcosok ellenőrzésével kapcsolatos intézményi keretek lehet, hogy további fejlesztésre szorulnak – és amennyiben nem működnek, akkor a nyugati kormányok bukásra vannak ítélve –, de alapvetően megfelelőek, és jelentős veszéllyel járhat a probléma túlreagálása.

Az Amerikában kialakított képet kicsit árnyalja Najim Laachraoui – egyike a Zaventem rep-teren robbantásokat elkövető személyeknek – esete, aki bár aktív résztvevője volt az Iszlám Állam szíriai tevékenységének, hazatérte után el tudta kerülni a terrorrelenes szolgálatok figyelmét, és részesévé válhatott egy szélsőséges előkészítő munkának, amely egy nagyszabású terrorcselekményben csúcsonodott ki. Általánosságban elmondható, hogy a mértékadó európai szakértők szerint a hazatérő harcosok problémája az egyik legjelentősebb biztonsági kérdésnek minősíthető, mivel a gyakorlatban minden második visszatérőnek szándékában áll terrorcselekményt elkövetni, miközben az együttműködésre mindössze az egynegyedük mutat hajlandóságot.¹²

Az európai tapasztalatok alapján tehát kijelenthető, hogy nemcsak javítani szükséges a jelenlegi szűrő- és reintegráló rendszeren, de annak számos jelentős részét kiépíteni is szükségesnek látszik annak megakadályozása érdekében, hogy a visszatérő harcosok a jövőben ne tudjanak terrorcselekményt végrehajtani, illetve hogy ne legyenek képesek a környezetük radikalizálására.

Illegális bevándorlási hullám 2015-ben

Az Európát 2015-ben elérő, minden korábbinál jelentősebb migrációs hullám számos biztonsági kockázatot – szociális, közrendvédelmi, pénzügyi stb. – hordoz magában. Ezek közül jelen esetben a terrorkockázat emelendő ki, amely három jelentősebb összetevőre bontható.

A bevándorlók hatalmas száma olyan koordinálhatatlanul beáramló migránstömeget eredményezett, amelynek hatására százezrek léphettek úgy az Európai Unió területére, hogy gyakorlatilag ellenőrizhetetlen volt a személyazonosságuk. Annak okán, hogy a beáramlók a legtöbb esetben nem tudják igazolni személyazonosságukat,¹³ vagy hamis iratokkal teszik ezt meg, regisztrációjuk és az azzal összekötött azonosításuk nem, vagy csak részlegesen lehetséges. A nemzetközi terrorszervezetek jól ismerték fel az ellenőrizhetetlenül és megállíthatatlanul áramló embertömegben rejlő lehetőséget aktivistáinknak az Unió területére juttatására.¹⁴

¹¹ BYMAN–SHAPIRO 2015.

¹² BEWARDER–FLADE 2016.

¹³ Számos ok közrejátszik abban, hogy a belépni szándékozók okmányok nélkül érkeznek az Európai Unió határaihoz. A legtöbb esetben a személyazonosításra alkalmas iratokat – az embercsempészek utasítása vagy egyéb tanács alapján – saját maguk semmisítik meg, hogy ezzel is elejét vegyék egy olyan adatbázisban szereplésüknek, amely révén az idegenrendészeti kérelmeik esetlegesen elutasíthatók lennének.

¹⁴ Kiváló példaként említhető, hogy a párizsi merényleteket megelőzően Salah Abdeslam (Szaláh Abd asz-Szalám) a hamisított szír útlevellel Magyarország területére lépő társainak Nyugat-Európába jutását volt képes koordinálni.

Az ellenőrizhetetlen keretek között zajló, tömeges migráció kiváló lehetőséget biztosít a visszatérő harcosok számára is, akik a beutazásukhoz ki tudják használni a hamis vagy nem ellenőrizhető személyazonosságban rejlő előnyöket, hogy a későbbiekben már mint uniós állampolgárok mozogjanak tovább.¹⁵ Ezáltal a határterületeken átjutva már minimális ellenőrzési veszélynek vannak kitéve.

Az új beáramlók a korábbi tapasztalatok alapján jóval elkötelezettebbnek mutatkoznak az eredeti kultúrájuk iránt, mint a korábban Európába érkezettek. Ezáltal azonban tovább nő a veszélye a párhuzamos társadalmak kialakulásának, amely viszont melegágya lehet a radikalizációnak.

Autoriter vezetők kontra demokráciaterjesztés

Az elmúlt évtizedekben erősen teret nyert az a nemzetközi kapcsolatok liberális felfogásának alapját adó nézet, amely szerint a konfliktusok feloldásának legjobb módja a demokratikus berendezkedés világszintű elterjesztése. Ennek eredményeként a nyugati államok részéről a határtalan demokráciaterjesztés vált a terrorellenes harc elsődleges eszközévé. Csakhogy „az átgondolatlan demokráciaterjesztés esetén az érintett államok, a kiéleződött társadalmi konfliktusok eredményeként gyakran sodródnak a polgárháborúba, sőt nem egy esetben, példaként hozható akár Irak is, az összeomlás szélére. A kialakult kontrollálatlan helyzet ismét a radikális ideológiai csoportok terjedését segíti elő.”¹⁶ Ez eredményezte, hogy olyan, a politikai korrektség elve alapján kellemetlenné vált államfőket, mint Szaddám Huszein és Moammer Kadhafi a nyugati államok több-kevesebb közreműködése mellett eltávolítottak a hatalomból, ezzel azonban mindkét országot bukott állammá tették, és előidézték, hogy a terrorista csoportok martalékvá váljanak. Mára közismertté vált Moammer Kadhafi néhány hónappal a halála előtt az orosz *Zavtra* lapnak tett azon nyilatkozata, amelyben arról beszélt, hogy az Európai Uniót csak az általa működtetett autoriter rendszer képes megmenteni az Afrikából bevándorolni szándékozó menekültektől. Annak ellenére, hogy a Kadhafi által működtetett rendszer az európai értékrenddel erős kompatibilitási hiányosságokat mutat, mégis pusztán a biztonsági szempontok figyelembevételével az Unió szempontjából hasznosnak volt minősíthető.

A neves amerikai biztonságpolitikai szakértő, F. Gregory Gause már egy 2005-ben írt tanulmányában feltette a kérdést, hogy a demokrácia önmagában elégséges eszköze lehet-e a radikalizmus megfékezésének.¹⁷ A korábbi tapasztalatok alapján azonban a demokrácia és a terror nélküli lét között nincs közvetlen kapcsolat. Egyáltalán nem állítható ugyanis, hogy a demokratikus berendezkedésű országokban kisebb eséllyel jelenne meg a terror, mint ahogyan az sem, hogy például egy autoriter társadalom velejárója lenne a terrorizmus.

Ugyanakkor rendkívül fontos rögzíteni azt a tényt, hogy a nyugati típusú demokrácia egy elsősorban az angolszász kultúrkörben, hosszas evolúció folytán kialakult politikai rendszer. Ennek figyelembevételével méltán merül fel az az előfeltevés, hogy csak és kizárólag az adott

¹⁵ A belépésre váró tömegben történő elvegyülés jóval kisebb lebukási kockázatot jelent az esetükben, mint ha más beutazási módszert – közúti, repéri határátlépés – választanának.

¹⁶ KASZNÁR–POCSKAI 2015, 21–22.

¹⁷ GAUSE 2005.

kulturális keretek között várható el, hogy megfelelő módon működjön. A fenti gondolat értelmében egy eltérő kulturális dimenzióban társadalmi káoszt és jelentős károkat eredményezhet; az utóbbi években pedig ennek számos jelét lehetett tapasztalni világszerte.

Iszlám Állam

Az Iszlám Állam nevű terrorszervezet a globális terror jelenlegi legmeghatározóbb szereplője, amely a „2014 nyarán bekövetkezett iraki offenzíva után bejelentette, hogy egy új államalakulatot hozott létre az általa megszállt területeken. A deklarált hatalomgyakorlási formaként a kalifátust választotta a szervezet, melynek élén annak korábbi vezetője, Abu Bakr al-Bagdadi, mint Ibrahim kalifa áll.”¹⁸ A nemzetközi terrorellenes fellépés eredményeként ugyan az Iszlám Állam folyamatosan visszaszorulóban van, azonban ez a tény a globális terror további terjedését is eredményezheti.

Lényeges szempontként kell leszögezni, hogy

- Az Iszlám Állam elleni fellépés eredményeként a szervezet jelentősen veszített a képességeiből, illetve az iraki–szíriai területéből, azonban ennek eredményeként aktivistái nagy számban távoztak olyan területekre, ahol eddig nem, vagy csak kisebb mértékben volt jelen a csoport. Tipikusan ilyen térségként említhető Líbia, amelynek északi részén az utóbbi időben nagymértékben növekedett a radikális szervezet követőinek száma.¹⁹ Ezen túlmenően megnőhet a hazatérő harcosok száma is, ami számos új biztonsági kihívást eredményezhet.
- Nem mellékes, azonban általánosságban kevésbé propagált eredménye lehet az Iszlám Állam hanyatlásának más, korábban kevésbé ismert vagy éppen az utóbbi időben visszaszorult²⁰ szervezetek előretörése. Különös kockázatot rejt magában, hogy ezek a csoportosulások vagy be kívánják tölteni azokat a pozíciókat, amelyekből Abu Bakr al-Bagdadi társasága kiszorult, vagy éppen annak esetleges fiókszerve elöl akarnak megszerezni egy új területet, vagy egy közös érdekszférában akarják a korábbinál erősebben megmutatni a jelenlétüket. A pozícióharc számos új konfliktushoz, valamint jó néhány korábban is meglévő, azonban az utóbbi időben nyugvópontonra jutott szembenállás újraéledéséhez vezethet. A terrorszervezetek közötti összeütközések minden korábbinál véresebb terrorcselekmények sorát eredményezhetik.

A fentiek értelmében kijelenthető, hogy az Iszlám Állam felszámolása egy olyan sokdimenziós biztonságpolitikai kérdés,²¹ amelynek véghezvitele során az időtényező – a mielőbbi kiiktatás – csak egy indikátorpontként szerepel.

¹⁸ KASZNÁR–POCSKA 2015, 10.

¹⁹ Érdeemes megjegyezni, hogy az Iszlám Állam hasonló szinten vált *franchise* jellegűvé, mint egykoron az al-Káida, vagyis gyakran az egyes hűségeskütt tevő szervezetek között tényleges kapcsolat nem is áll fenn, csak a jobb „eladhatóság” végett képeznek többé-kevésbé egységet.

²⁰ Tipikus példaként említhető az al-Káida.

²¹ A tanulmány jellege és terjedelme nem teszi lehetővé, hogy az Iszlám Állam, valamint az annak felszámolása kapcsán felmerülő politikai, gazdasági, társadalmi és egyéb kérdések sorát részletesen kifejtsük.

A jelenlegi európai terrorhelyzet és következményei

Napjaink Európájával kapcsolatban elmondható, hogy mind jelentősebb terrorveszéllyel kell számolni. Igaz ez akkor is, ha joggal állítható, hogy nem a jelenlegi a kontinens eddigi leginkább terrorterhelt időszak. Ugyanakkor 2014-től kezdődően mindenképpen nagyobb arányú a kontinensen a terrormegjelenés, mint az azt megelőző tíz évben. Amennyiben a 2004-es „fekete évet” nem számítjuk, akkor a Datagraver adatai alapján megállapítható, hogy 1992-ben szedett utoljára annyi áldozatot a terrorizmus Európában, mint 2015-ben vagy 2016-ban.²²

Az 1972-től 1988-ig számított, mintegy 16 éves időszakban ugyanakkor egyetlen évben sem volt olyan „alacsony” a terrorizmus európai áldozatainak száma, mint 2015-ben.²³ Adrian Gallagher, az University of Leeds kutatója 2016 tavaszán úgy fogalmazott: „A valóság az [...] Nyugat-Európa most biztonságosabb, mint évtizedekkel ezelőtt volt, és sokkal biztonságosabb, mint legtöbb más része a világnak.”²⁴ A neves kutatót látszanak megerősíteni a számok is, hiszen amíg 2001 és 2014 között globálisan mintegy 108 214 fő veszítette életét terrorcselekmények során, addig Európában mindösszesen 420 áldozatról beszélhetünk az említett időszak alatt.

A fentiek ellenére az európai lakosság fenyegetettségérzete rohamosan növekszik, aminek szignifikáns okai elsősorban négy tényező mentén jelentkeznek.

Bebizonyosodott a migráció és a terror közötti kapcsolat

Annak ellenére, hogy korábban általában a migrációt nem hozták közvetlen összefüggésbe a terrorizmussal, mégis nagyjából elfogadott volt, hogy az utóbbi másfél évtizedben az európai terrorcselekmények elsősorban a többgenerációs – már itt született és állampolgársággal rendelkező – személyekhez voltak köthetők. A 2015-ös párizsi események során ugyanakkor az elkövetők között megjelentek azok a személyek, akik már közvetlenül a 2015-ben tetőző migrációs hullámmal érkeztek a kontinensre.²⁵ Az ő esetükben egyértelművé vált, hogy az Európába történő „beutazásuk” nem munkavállalási célzattal, a jobb megélhetés iránti vágy által vezérelve zajlott, hanem egy torz ideológia nevében elkövetendő erőszakos cselekmény kivitelezésének tervével, előre rögzített keretek között, szervezett utaztatás eredményeként.

Az illegális migrációra ráépülő szélsőséges személyek beszivárgási szándékának megjelenésén túl kijelenthető az is, hogy a nemzetközi terrorista közösségek egy része kimutathatóan törekszik arra, hogy az illegális bevándorlók tömegeiben elvegyülve juttassa be aktivistáit a kontinens államaiba. A fentebb kifejtettek alapján ugyan egyértelmű, hogy a párizsi terrorcselekmény több résztvevője a kontrollálatlan migránshullámban rejlő biztonsági réseket kihasználva érkezett a kontinensre, emellett számos egyéb jele is tapasztalható az új tendenciának.

²² *People Killed by Terrorism Per Year in Western Europe 1970–2015* (2016).

²³ YORK 2015.

²⁴ LUXTON 2016 (fordítás: K. A.).

²⁵ A Párizsban támadást végrehajtó terroristák közül ketten egyértelműen első generációs migránsnak voltak tekinthetők.

A migráció és a terrorizmus kapcsolatát látszik erősíteni annak ténye is, hogy a Bajorországban támadást végrehajtó 17 éves férfi küldetéssel a kontinensre lépő személynek vallotta magát.²⁶ Ennek ténye egyértelművé tette, hogy egyes terrorista közösségek – kiemelendő az Iszlám Állam – tudatosan, később elkövetendő terrortámadásokat célozva juttatják egyes tagjaikat az európai államok határain belülré.

Európában eddig szokatlan jellegű támadások

Nagymértékben járul hozzá az európaiak biztonságérzetének csökkenéséhez annak a ténye is, hogy a 2015-től elkövetett terrortámadások újszerűnek minősíthetők, mégpedig alapvetően két jellemzőjük alapján:

- a) céljuk,
 - b) eszközüik.
- a) A kontinens terrorizmustörténelmének eseményei elsősorban a terrorról mint figyelemfelkeltési eszközről szóltak. Amint azt Tálás Péter megfogalmazta, a régi típusú terrorizmusnak része az önkorlátozás, míg az új típusú terrorizmusban a támadási opciók korlátlanokká váltak.²⁷
- Vagyis korábban a támadások többségét tekintve a célok sorában nem, vagy csak korlátozott mértékben jelent meg az emberélet tömeges kioltásának szándéka. A 2015-ös párizsi merényletsorozattal azonban egy olyan új tendencia vette kezdetét, ahol az elkövetők elsődlegesen a lehető legnagyobb rombolásra és az áldozatok maximalizálására törekednek.
- b) A támadások kivitelezéséhez használt eszközök terén egyértelművé vált a mind nagyobb – kifejezetten az emberéletben okozott – pusztítás elérésére való törekvés. Megjelentek azok a nagy hatóerővel bíró pokolgépek, amelyek rendkívül sokkoló sérüléseket okozva fokozzák a társadalomban a rettegést, bizonyítva ezáltal azonban azt is, hogy a terrorizmus nem más, mint „egy erőszakos, kíméletlen technikája a megfélemlítésnek”.²⁸

Teljesen újdonságnak számít a kontinensen a nizzai, illetve a berlini támadások elkövetési eszközének, a tehergépjárműnek ilyen irányú felhasználása, amely ugyanakkor már korábban is bevett szokás volt, leginkább Ázsiában. Az üzenet azonban sokkoló, mivel egy olyan használati tárgyat sikerült bevonni az erőszak eszközei közé, amelyhez az adott kultúrában mindaddig pozitív képzettársítások tartoztak, fegyverként való megjelenése nem, vagy csak egész más kontextusban valósulhatott meg.

²⁶ 2016. július 18-án a bajorországi Würzburg térségében közlekedő vonatszerelvényen egy fiatalos afgán menedékkérő baltával rátámadt az utastársaira. Az akcióban heten megsebesültek. A helyszínre érkező rendőrök a menekülő támadót lelőtték.

²⁷ TÁLAS 2007, 6.

²⁸ BODA 2007, 46.

A belső radikalizmus és az erre épülő szélsőségek fokozódása

Annak ténye, hogy robbanásszerűen és kontrollálatlanul növekszik az integráció nélkül az európai kontinensen megtelepülő, más kultúrához tartozó személyek száma, olyan nemkívánatos válaszreakciókat eredményezhet, amelyek új konfliktusok tömeges kialakulását generálhatják.

Ezek közül az egyik legjelentősebbnek tekinthető, hogy a korábban évtizedek hosszú politikai, kulturális és rendvédelmi munkája során háttérbe szorított európai radikális közösségek, látva az osztársadalmi elégedetlenséget, ismételten megerősödhetnek. Az elsősorban a szélsőjobboldali mozgalmakhoz köthető, legtöbbször faji alapú, illetve nemzetvédőnek nevezett célzatú idegengyűlölet számos előjelét már lehet tapasztalni. Az egyik legérzékletesebb példaként lehet említeni azt az esetet, amikor a svédországi neonácik egy több mint 100 fős csoportja szisztematikusan „végigvadászta” a stockholmi pályaudvar területét, mintegy elégtételt véve az ott tartózkodó migránsokon a bevándorlók által elkövetett bűncselekményekért.

Az európai szélsőségesek fokozódó tevékenysége ugyanakkor negatív hatással járhat a többgenerációs migránsok vonatkozásában, akiknek a bevándorlók elleni erőszakos fellépés eredményeként szintén növekedhet a radikalizációs hajlandóságuk. A második és harmadgenerációs migránsok szélsőséges filozófiák irányába történő eltolódása akár demonstratív jellegű utcai megjelenésüket is eredményezheti, amely pedig számos újabb erőszakos cselekménynek ágyazhat meg.

Migránsok által elkövetett erőszakos támadások

A migránsszemélyek számának növekedésével párhuzamosan növekszik az általuk elkövetett bűncselekmények száma is. Ez azonban alapvetően nem azért következik be, mert az újonnan érkezettek között szignifikánsan nagyobb arányt képviselnek a bűnözésre hajlamos személyek, hanem szimplán a nagy számok törvénye alapján, több ember között valószínűsíthetően több a bűnözésre hajlamos egyén is.

A többnyire erőszakos cselekmények migráns elkövetői kapcsán a többségi társadalom a tapasztalatok szerint erősen szélsőséges, általánosító és kiközösítő álláspontra helyezkedik. Eklatáns példáját mutatják a kialakult helyzetnek az ausztriai események. Az osztrák bűnügyi statisztikai adatok azt mutatják, hogy rohamosan emelkedik a menekültek által elkövetett bűncselekmények – elsősorban a lopások, a kábítószerrel való visszaélések, az erőszakos cselekmények és az emberölések – száma. Az ausztriai szakértők szerint mind gyakoribbá válhat a börtönökben az elítéltek radikalizálódása, miközben társadalmi visszailleszkedésük nem megoldott.

A társadalomkutatók szerint a kialakult helyzetben a szélsőséges irányba eltolódó migránsok, valamint a folyamatosan elszegényedő osztrák alsó és középosztály tagjai közötti utcai összecsapások mindinkább elkerülhetetlennek tűnnek.

A fenti tények alapján életbe léptetett jogszabály-változtatások értelmében, amennyiben a menekültügyi eljárások száma túllépi az előzetesen megállapított éves kvótát, azaz a 37 500 darabot, akkor hat hónapra szükségállapotot vezetnek be az országban, amely három alkalommal meghosszabbítható.

Az osztrák viszonyok ismertetése nem pusztán egy kiragadott, szélsőséges példának tekinthető, hanem egy, a toleranciájáról és befogadó attitűdjéről közismert állam radikális válaszlépésének a túlradó – idegen kultúrát magával hozó – bevándorlással szemben.²⁹

Növekvő elégedetlenség

„Lehet, hogy Nyugat-Európa sok országában előretörésben van a szélsőjobb, a társadalom azonban általában továbbra is kevésbé fogékony a teljes kirekesztést és a rendszer radikális átalakítását ígérő ideológiákra.”³⁰ A 2014-ben született, széles körű felméréseken alapuló megállapítás főbb vonalai még 2017-ben is igaznak bizonyulnak, ugyanakkor mind több jele mutatkozik annak, hogy európai szinten növekszik a politikával szembeni elégedetlenség, amely viszont nem kedvez a kutatók által leírt állapot fennmaradásának.

A politikatudomány szabályai alapján a közösségek nagyarányú elégedetlensége új társadalmi törésvonalakat teremt, amelyek strukturális változásokat eredményeznek. Ennek tükrében a migrációs folyamatokhoz csatolható társadalmi problémák végső soron, egy extrém kifutás esetében alapjaiban változtathatják meg az európai politikai viszonyokat. Az elmúlt időszakban számos példája jelentkezett a szélsőjobboldali pártok térnyerésének, ezek között is látványosnak és intő példának tekinthető az Alternatív Németországért formáció tartományi választásokon elért sikere.

A terrorrelhárítás legfőbb jövőbeni kihívásai

A jelenlegi európai terrorvonatkozású helyzetkép fentiekben történt bemutatása több szempontból is kísérletet tett arra, hogy túlmutasson a szimpla pillanatfelvétel kategóriáján, és azt a közeli jövőre gyakorolt – a terrorrelhárítás szempontjából releváns – kontextusaival együtt próbálja ábrázolni. Megállapítható ugyanis, hogy a jelenlegi ismeretek alapján az európai kontinensen megjelenő terrorizmus jövőbeni kihívásai többségükben az előző fejezetben bemutatottakból eredeztethetők.

A várható kihívások alapvetően két nagyobb csoportba sorolhatók. Az egyik a megjelenési vagy forrásoldal, amely alapvetően a társadalom azon szegmensére vonatkozik, amelyből a fenyegetés érkezik, illetve érkezhét. A másik oldalnak az eszközirányú tekinthető, amely pedig a konkrét terrorcselekmény során felhasznált támadó alkalmatosságokra vonatkozik. További, külön is kifejtendő problémakör, amely szoros kontextusban van az előbbi kettővel, a terrorfinanszírozás kérdésköre, amely jelenleg az egyik legnagyobb szabású feladatrendszert rója a terrorrelhárítással foglalkozó intézményekre, valamint a szolgálatokra.

²⁹ Megjegyzendő, hogy 2016-ra Ausztria lakosainak mintegy 20%-át tették ki a bevándorlók, ami további, az állam mint rendszer szempontjából életbe vágó kérdések tömegét vetheti fel.

³⁰ JUHÁSZ–KREKÓ–MOLNÁR 2014, 581.

Forrásoldal

Az új terrorszempontú biztonsági fenyegetések eredeztetése öt alapvető forrásra vezethető vissza:

- a) migránsközösségből kiinduló vallási radikális,
 - b) radikális-vallási,
 - c) jobboldali radikális,
 - d) baloldali radikális,
 - e) magányos elkövető.
- a) Mint azt fentebb kifejtettük, az európai kontinensen jelenleg a legjelentősebb terrorfenyegetésnek a migránsközösségek sikeres integrációjának hiánya eredményeként radikalizálódó egyének és csoportok tekinthetők. Prognosztizálható, hogy a konfliktus középtávon sem fog jelentős mértékben oldódni, ami folyamatosan újabb terrorveszély forrása lehet. Tovább fokozódhat a biztonsági kockázat az Iszlám Állam visszaszorulása következtében hazatérő személyek miatt.
- b) Az ebbe a csoportba tartozó egyének jelenthetik a jövő egyik legjelentősebb terrorkihívását, ugyanis „szemben az al-Káidával, mely elsősorban iszlamista radikálisokat igyekezett toborozni soraiba, az Iszlám Állam – rekrutációs bázisa kiszélesítése érdekében – inkább az amerikai és európai radikálisok iszlamizálásával próbál híveket szerezni”.³¹ A tapasztalatok azt mutatják, hogy az áttért egyének személyiségében sokkal több olyan törés található, amelynek alapján radikalizálhatóvá válnak, ezért az ő esetükben jelentősebb annak a veszélye, hogy a későbbiekben terroristák legyenek.
- c) A jobboldali radikális fenyegetés klasszikus biztonsági forrásnak számít Európában ugyanúgy, mint Magyarországon. Ugyanakkor megállapítható, hogy a 2010-es évek közepét megelőzően ezek a csoportok úgymond nyugvóponton voltak, tevékenységük nagymértékben nem veszélyeztette a közrendet, inkább a fennálló alkotmányos berendezkedés tekintetében jelentettek kockázati tényezőt. Az utóbbi időszakban ugyanakkor nyugat-európai aktivizálódásuk elsősorban a migrációs krízis következtében látványos, és akár a közeljövő terrorszempontú fenyegetettsége tekintetében is aggodalomra adhat okot.
- d) Magyarországon kevésbé jelent releváns kockázatot a baloldali extrém csoportosulások általi terrorfenyegetettség, ugyanakkor globálisan kiemelt veszélyforrásként jelentkezik. Az elkövetkező évekre és évtizedekre prognosztizált globális társadalmi változások, valamint az ezekhez is csatolható migrációs folyamatok által kiélezett politikai környezetben várható, hogy a baloldalon tevékenykedő szélsőséges ideológiát megjelenítő szervezetek is növekvő – mind gyakrabban erőszakos, terrorjellegű cselekményekben megnyilvánuló – aktivitást fognak mutatni.
- e) A jövő terrorfenyegetései között mind nagyobb szerepet kapnak a magányos elkövetők által végrehajtott támadások, amely törekvéseknek az előzetes felderítése jóval nehezebb, mint a terrorista közösségekhez köthető merényletek megakadályozása.

³¹ TÁLAS 2017, 6.

A magányos elkövető besorolás terrorszempontról három fő ágra osztható:

- Az első típust azok a személyek alkotják, akik főbb eszmeiség nélkül, csak a saját egyéni sérelmeik megtorlása és zátonyra futott életük miatt érzett bosszúvágyuk miatt kezdenek gyilkolásba. Példaként említhető az Amerikai Egyesült Államokban gyakran feltűnő iskolai lövöldözők többsége.
- A második csoportba azok a szélsőséges eszmeiséggel, illetve a sokszor ehhez csatlakozó kóros személyiségjegyekkel rendelkező egyének sorolhatók, akik saját, zavart szellemiségük által vezérelve hajtanak végre támadásokat. Ennek a típusnak a megtestesítője Anders Behring Breivik.
- A harmadik típusnak eklatáns példája a nizzai merénylőként elhíresült Mohamed Lahouaiej Bouhleb, akinek személyisége eredendően rendelkezett erőszakos momentumokkal, miközben az élete egy olyan ponthoz ért, amikor azt már kiáltástalannak ítélte meg, és ekkor egy szélsőséges eszmével találkozva, hihetetlen gyorsasággal radikalizálódott annak mentén, és már a folyamat lezárulása előtt megtette a kezdő lépéseket a terrortámadás elkövetése érdekében.

Eszközoldal

Az új típusú terrorfenyegetettség forrásoldalának megvizsgálását követően érdemes áttekinteni az eszközoldalon várhatóan megjelenő kihívásokat is. A terrortámadások során használt eszközök tárháza végtelennek tekinthető, egyben folyamatosan változó arcot mutat. Általánosságban kiemelhető az a törekvés, hogy mind minimálisabb bekerülési összegből legyenek kivitelezhetők a terrortámadások. Peter D. Zimmerman és Jeffrey G. Lewis egy még 2010 előtt megjelent írásukban megállapították, hogy a terrorszervezetek mindinkább üzleti vállalkozásként tevékenykednek, ezért arra törekednek, hogy költségeiket csökkentsék, és lehetőség szerint a tevékenységüket rentábilissá tegyék.³² Az elmúlt időszak eseményei mind megerősítik a két kutató által megállapítottakat, ezért nagyon fontos, hogy a terror-tevékenység analízise és feltárása során – beleértve a felhasznált eszközöket is – az elemző a figyelme középpontjában tartsa a fenti tény.

Hagyományos eszközök új köntösben

A jelenben, és alappal feltételezhető, hogy a közeljövőben elkövetett terrortámadások során továbbra is meghatározók és leggyakrabban használtak lesznek a korábbiakban már bevált, mintegy klasszikusnak tekinthető támadási kellékek.

- robbanógépezetek (ennél a verziónál a hagyományos pokolgépektől kezdve a különböző házilag preparált bombákon át a Molotov-koktélig és a kézigránátokig rendkívül széles lehet a paletta),
- lőfegyverek.

³² ZIMMERMAN–LEWIS 2009.

Új típusú eszközök

A technika fejlődése, valamint az olcsóságra törekvés eredményeként kerülnek be a terrorcselekmények fegyverei közé az új típusú mechanizmusok, amelyek közül elsősorban az alábbiak emelendők ki:

- CBRN támadó kellékek: a salzburgi egyetem neves kutatója, Friedrich Steinhäusler részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy jelenleg még alacsony, azonban mindinkább növekvő a valószínűsége egy kémiai, biológiai, radioaktív vagy nukleáris alkalmatosságokkal elkövetett terrortámadás bekövetkezésének.³³ Ebben az esetben áruk, pusztító erejük, sokkoló hatásuk és felhasználási egyszerűségük alapján is külön kiemelését érdemelnek a biológiai ágensek.
- Kiberterrorizmus: a kibertér védelme minden szempontból az egyik leglényegesebb momentum. Az információtechnológia fejlődése és terjedése olyan új eszközöket adott a radikális filozófiával bíró személyek és csoportok kezébe, amelyek alapjaiban változtatták meg lehetőségeiket. Az internet és annak alkalmazásai révén a radikalizációs folyamatok a korábbiaknál gyorsabban, szélesebb körben és jóval kevésbé ellenőrizhetően mehetnek végbe. Elmondható, hogy a közösségi oldalak és egyéb kapcsolattartó alkalmazások révén a szélsőséges eszmék másik egyén számára történő eljuttatásában csak a nyelvi különbségek jelenthetnek nehézséget. Az internet továbbá remek propagandafelületet is ad az egyes terrorszervezetek kezébe, amelyet azok mind profibb módon használnak ki.³⁴ Nem utolsósorban pedig a világháló lehetőséget biztosít a kibertámadások végrehajtására is, amelyek révén igen jelentős anyagi és eszmei kár okozható, valamint hatásuk demoralizáló és sokkoló lehet a közvélemény vonatkozásában.
- UAV: a drónok által jelentett kockázatok rendkívül sokrétűek, miközben széles körű polgári használatuk számos okból indokoltnak tekinthető. A drónok fogalma kapcsán „a mai napig sokan a terroristák ellen bevetett – jellemzően nyugati hatalmak által marketingelt – felderítési és támadó légi járművekre gondolnak”,³⁵ miközben felhasználásuk kedvelté vált a terroristák részéről is.
- Alternatív eszközök: gyakorlatilag egy éles határvonalakkal körül nem írt gyűjtő-kategóriának tekinthető, amely elsősorban az ebbe a csoportba nem besorolandó kellékek (például: CBRN, robbanógépezetek stb.) oldaláról határozható meg. Az alternatív eszközök egyik megjelenési formájának tekinthető a gépjárműveknek mint fegyvereknek a felhasználása a támadás során.

Terrorfinanszírozás

Érdemes a terrorfinanszírozásról mint az egyik leglényegesebb jövőbeni terrorelhárítási problémakörrel kicsit tágabb keretek között is szót ejteni. Megállapítható, hogy a globális terrorizmussal szembeni harc egyik fontos és kiemelt aspektusát adja annak a felderítése,

³³ STEINHÄUSLER 2015.

³⁴ Ennek legszembetűnőbb példáját adja az Iszlám Állam, amely rendkívül széles körben használja a világháló adta lehetőségeket.

³⁵ BECK 2015, 1.

hogy a terrorcselekmények elkövetését és a terrorcselekmények elkövetőit kik és milyen módon támogatják anyagi eszközökkel. Ezt a támogatási folyamatot a tudományos terminológiában a terrorizmus finanszírozása meghatározással illetik. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján elmondható, hogy a terrorfinanszírozás elleni nemzetközi fellépés mind nagyobb kihívást jelent a szolgálatok életében, különösképpen azért is, mert a feladatellátás speciális ismereteket igényel, továbbá a tiltott tevékenység során alkalmazott módszerek sokrétűen és dinamikusán változnak, és gyorsan alkalmazkodnak a körülményekhez.

A terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem fokozását követeli meg annak a ténye is, hogy az elmúlt időszakban Észak-Afrika, a Közel-Kelet és Afganisztán térségében korábban nem tapasztalt földrajzi kiterjedésű, az államszerű működés jegyeit magukon viselő terror-szervezetek jöttek létre. Az ilyen közösségek költségei – különös tekintettel az ideológia terjesztésére, a toborzásra, a kiképzésre, a médiamegjelenésre, az utazási költségekre, illetve a más szervezetek támogatására – és ezáltal pénzügyi igényei nagyságrendekkel nagyobbak, mint a korábban ismert terrorcsoportoké volt. Ennek hatására a terrorfinanszírozás egyre több szereplő bevonásával, egyre sokrétűbb gazdasági területeket érint.

A sikeres terrorellenes fellépés alapjai

A korábbiakban kifejtett jövőbeni terrorkihívásokkal szemben csak és kizárólag komplex állami és államközi válaszok tudatos, kiterjedt és offenzív jellegű alkalmazása révén lehetséges a sikeres fellépés. A terrorizmus elhárítása egy olyan feladatrendszer, amelynek során kizárólag a preventív fellépés lehet célravezető, mivel minden egyes bekövetkezett terrorcselekmény egy vesztes csatának tekinthető, a maga anyagi, morális, fizikális és humán veszteségével egyetemben. A veszélyhelyzet elhárítása ebben az esetben csak részben a rendvédelem feladata, a sikeresség nagymértékben függ a bürokrácia majdnem minden ágára kiterjedő cselekvés hathatós mivoltától.

A jövőbeni sikeres terrorellenes fellépésnek számos összetevője van, amelyek teljességükben csak további kutatómunkák sorozatával tárhatók fel. Jelen tanulmány ebből adódóan mindössze egy olyan lehetséges halmazt kíván szemléltetni, amelyen belül a pontos – számos esetben szenzitív mivoltuk miatt nem nyilvános – szakmai feladatok kidolgozását érdemes lehet megkezdni.

A migráció problematikájának globális kezelése

A migrációban lévő terrorveszély elsődleges csökkentési opciója magának a migrációs tömegnek a kezelhető keretek között tartása,³⁶ amely átfogó nemzetközi együttműködés eredményeként valósulhat meg. Az elsődleges fellépés színhelyeként ebben az esetben a kibocsátó országok jelölhetők meg, ahol olyan gyakorlati, létbiztonság-növelő intézkedések halmazát szükséges végrehajtani, amelyek révén a tömegek migrációs hajlandósága csökkenthető. Ebben az esetben az európai rendvédelmi szervek és titkosszolgálatok

³⁶ Nem a migráció megszüntetése, hiszen az ugyanolyan kártékony lenne, mint a korlátoknélkülisége.

feladatvégzésének elsősorban arra kell irányulnia, hogy elősegítse a kibocsátó országokban a tevékenységükkel migrációs generátorként szereplő terrorista közösségek aktivitásának csökkentését.

A migráció kezeléséhez kapcsolódik a bevándorolni szándékozókna a kontinens, illetve a schengeni övezet határainál megvalósuló nemzetbiztonsági alapú szűrése, amely létfontosságú Európa és az Európai Unió biztonsága szempontjából. Az intézkedések magas színvonalú, hathatós végrehajtása összeurópai érdeket jelent, mivel az Unió területére bejutott, esetlegesen terrorkockázatot jelentő személyek további mozgásának, valamint a már meglévő radikális közösségekkel való későbbi kapcsolatépítésének megakadályozása jóval nehezebb feladatot – ezzel együtt biztonsági kockázatot – jelent, mint a belépésük ellehetlenítése.

A migránsközösségek problémáinak kezelése, a párhuzamos társadalmak felszámolása

Amint azt fentebb kifejtettük, elsősorban a másod- és harmadgenerációs migránsok jelentenek terrorszempontból kockázatot, ezért elsősorban az ebbe a csoportba tartozók társadalmi integritását érdemes fokozni. Megállapítható, hogy az integráció hiánya a bevándorlóközösségek érintett generációba tartozó tagjainál sok esetben vezet a radikalizációs hajlandóság növekedéséhez. A problémák kezelésének elsődleges módjaként az integráció végrehajtása lenne említendő, amelynek kivitelezésére azonban a mai napig nem sikerült hathatós módszert kiépíteni az Európai Unió közösségének, de ami a legfőbb problémát jelenti, hogy egyik tagországnak sem, ezáltal az iránymutató példa is hiányzik. Az integrációs folyamatok sikeréhez elengedhetetlen a politikai akarat megléte, valamint az annak végrehajtására irányuló célzott és összehangolt cselekvés, amely az állami, kormányzati fellépésen túl a civil szféra aktív részvételét is igényli.

Az európai társadalmak jövőbeni fennmaradásának elengedhetetlen feltétele az egyes államokon belül – az integráció hiányában – kialakult párhuzamos társadalmak felszámolása. Magát az államiságot veszélyeztetni ugyanis annak a ténye, hogy az állami struktúrán felül más, a szuverenitást veszélyeztető hatalmi tényezők jelennek meg a politikai rendszerekben. A szuverén állami főhatalom szempontjából kifejezetten romboló – már-már az önálló államiság létét megkérdőjelező – tényező a nem központi erőszakszervezetek – mint például a *sariarendőrség* – létrehozatala és működtetése.

Terrorelhárítási szempontból természetesen már egy integrált közösség esetén is lényeges a folyamatos, a radikalizálódás kiszűrésére irányuló felderítő munka, azonban a jelenlegi – egyben a közeljövőben is érvényesülő – európai társadalmi helyzetben elsődleges és kiemelt szerepet kap a tevékenység.

A rendvédelmi szervek fellépésének hatékonnyá tétele, a szükséges jogszabályi változtatások megtétele

A rendvédelmi szervek esetében a gyakorlati szakemberek számos alkalommal beszámolnak arról a problémáról, hogy a rendelkezésükre álló jogi keretfeltételek nem elégségesek, vagy sok esetben az eredményes munkavégzést gátolják. Ezen probléma feloldása végett szükséges

megtenni azokat a tág körben érvényes jogszabályi változtatásokat, amelyek révén elsősorban a szolgálatok feladatellátása hatékonyabbá válhat.

Ugyanakkor a problémakör rendkívül érzékeny, ebből adódóan bármiféle szakmailag hatékonynak tekinthető fellépés a politikai korrektség határát súrolhatja. Talán pontosan ebből adódik, hogy a hatalomgyakorlók nem, vagy csak nehezen vállalják fel azon törvény-módosítások megtételét, amelyek révén a szolgálatok terrorszemponitú felderítő tevékenysége az új kihívások mellett is hatékony tud maradni. Vagyis a demokratikus értékrend megőrzésével párhuzamosan fejlesztett terrorrelhárítási jogszabály-keretrendszer az európai biztonság megőrzésének alapja.

Az intézményközi információcsere gyors és aktív megvalósulása

A 2001. szeptember 11-ei merényletek óta alapvető terrorrelhárítási szükségletként jelenik meg a hatékony feladatellátás biztosítása érdekében a szolgálatok közötti információcsere tökéletesítésének igénye. Megállapítható, hogy az elmúlt másfél évtized során a partner- és társszolgálatok közötti információáramlás jelentős fejlődésen ment keresztül, ugyanakkor az elmúlt időszak eseményei arra is rávilágítottak, hogy a további intenzitásnövelés elengedhetetlen a sikeres szakmai munka szempontjából.

Intézményi, strukturális, technikai változtatások

Hatékony terrorellenes fellépés a jövőben nem képzelhető el az intézményi rendszer reformja nélkül. Magyarország sok tekintetben példaértékűként is szemlélhető az önálló, fúziós központként működő terrorrelhárítási szolgálat felállításának tekintetében. A tapasztalatok mindinkább igazolják, hogy a jövőben Európa-szerte indokolt lesz a hasonló jelleggel létrehozott szervezetek tevékenysége. Valószínűsíthető, hogy szükségessé válik a speciális terrorrelhárítási szakfeladatokat ellátó szolgálatok részvételével egy új európai és uniós egyeztető fórum létrehozása is.

Lényegesnek mutatkozik számos strukturális és technológiai újítás alkalmazása is annak érdekében, hogy sikerrel lehessen felvenni a küzdelmet a modern terrorizmus jelentette kihívásokkal. Az egyik legfontosabb feladat a felderítési potenciál további növelése és a hozzá tartozó értékelőkapacitás fejlesztése.

Haladni a korrallal – szemléletváltoztatás

Az új európai és globális terrorhelyzet megkívánja a gyökeres szemléletváltoztatást. A modern terrorizmus és annak társadalmi beágyazottsága egy rendkívül flexibilis állapotot eredményez, amelynek következtében lényegesnek mutatkozik, hogy a szolgálatok korábbi, statikus alapokon építkező tevékenysége a korábbiaknál eredményesebben kövesse a gyakorlatilag napi változásokat mutató terror kihívást.

Biztonságtudatos gondolkodás

A generálisan jelentkező biztonsági problémákkal szemben a lakosság ugyanúgy felkészületlennek mutatkozik, akár csak az európai intézményrendszer. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a felkészültség és az ezzel összefüggő védekezési képesség gyakorlatilag egyfajta tanulási folyamat eredményeként alakul ki. Ebből adódóan a társadalom előbb-utóbb rendelkezni fog az új típusú kihívásokkal való szembeszállás eszközeivel, azonban ezek kialakulásának folyamata nem mindegy, hogy milyen körülmények között megy végbe.

Az utóbbi években a nyugati világ országaiban számos helyen kezdődtek biztonságtudatossági programok. Ma már különböző állami projektek, valamint számos biztonságpolitikai magánintézmény is készít biztonságtudatossági ajánlásokat, amelyeket szervezett oktatási keretek között, tanfolyamok keretében, illetve a világhálón közzétéve is megosztanak a lakossággal, a vállalkozásokkal, illetve egyéb érdeklődőkkel.

Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a terrorizmus elleni fellépés feladatai a jövőben várhatóan nagymértékben növekednek majd. A bővülés magával kell hogy hozza a terrorelhárításban részt vevő intézmények és szolgálatok jelenlegi feladatellátásban, illetve indokolt esetben a struktúrájukban végrehajtandó változtatásokat is. Mivel bebizonyosodott, hogy a terrorcselekményeket megvalósító egyének és csoportok jellegében és tevékenységében folyamatos, gyors változások mennek végbe, ezért ezekhez a folyamatokhoz az elhárítási oldalnak is nagymértékben kell alkalmazkodnia. Az egyik legfontosabb feladatnak mutatkozik továbbá az új, fokozott terror kihívásokkal terhelt globális környezetben a biztonság-tudatos gondolkodás társadalmi megvalósítására törekvés.

A terrorizmus a jelenlegi tendenciák alapján a jövőben az egyik legnagyobb nehézséget okozó biztonsági kihívás lesz. Ezerarcú, variábilis megjelenése olyan új környezetet teremt, amelyben a fenyegetés iránya gyakran kiszámíthatatlanná válik, ezáltal pedig csökken az általános biztonságérzet, akkor is, ha a fenyegetettség tényleges mértéke nem növekszik. A békés, boldog és fenntartható fejlődést szavató társadalmi együttélés alapja a biztonságérzet optimalizálása. Ennek a feladatnak csak egy része a terrorista törekvések elleni fellépés, azonban a jelenlegi folyamatok alapján prognosztizálható, hogy az egyik legmeghatározóbb szegmensként kell vele számolni.

Felhasznált irodalom

- BECK Attila (2015): *UAV-k polgári alkalmazásának kockázatai, és kezelésük lehetséges módszerei terrorelhárítási és személyvédelmi szempontból*. Elérhető: http://tek.gov.hu/tt_pdf/2015/Beck_Attila20160607.pdf (A letöltés ideje: 2017. február 2.)
- BEWARDER, Manuel – FLADE, Florian (2016): Jeder vierte Syrien-Rückkehrer kooperiert mit Behörden. *Welt.de*, 2016. november 28. Elérhető: www.welt.de/print/die_welt/article159800703/Jeder-vierte-Syrien-Rueckkehrer-kooperiert-mit-Behoerden.html (A letöltés ideje: 2017. február 5.)

- BODA József (2007): A terrorizmus rövid története és az ellene való fellépés lehetőségei. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 13. évf. 16. sz. 46–51.
- BÖRÖCZ Miklós (2015): *Az illegális migráció és a terrorizmus közti összefüggések vizsgálata*. Elérhető: http://tek.gov.hu/tt_pdf/2014/Borocz_Miklos_Az_illegalis_migracio.pdf (A letöltés ideje: 2016. november 21.)
- BYMAN, Daniel L. – SHAPIRO, Jeremy (2015): *Be Afraid. Be A Little Afraid: The Threat of Terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq*. Elérhető: www.brookings.edu/research/be-afraid-be-a-little-afraid-the-threat-of-terrorism-from-western-foreign-fighters-in-syria-and-iraq (A letöltés ideje: 2017. január 14.)
- CLAUSEWITZ, Karl (1917): *A háborúról*. Budapest, Athenaeum.
- GAUSE, F. Gregory (2005): Can Democracy Stop Terrorism? *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 5. 62–76.
- Image of Bombers' Deadly Journey (2005). *BBC*, 2005. július 17. Elérhető: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4689739.stm# (A letöltés ideje: 2016. október 4.)
- JUHÁSZ Attila – KREKÓ Péter – MOLNÁR Csaba (2014): *Szélsőjobboldaliság Európában és Magyarországon. Társadalmi Riport 2014*. Budapest, Tárki. 558–585.
- KASZNÁR Attila – POCSKAI Ákos (2015): *A demokráciaterjesztés terroraspektusú kockázatai*. Elérhető: http://tek.gov.hu/tt_pdf/2015/drkasznardrpocsakai.pdf (A letöltés ideje: 2017. január 14.)
- LUXTON, Emma (2016): Is Terrorism in Europe at a Historical High? *WEforum.org*, 2016. március 24. Elérhető: www.weforum.org/agenda/2016/03/terrorism-in-europe-at-historical-high (A letöltés ideje: 2017. február 10.)
- Madrid Train Attacks (2004). *BBC*, 2004. március 12. Elérhető: <http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/457000/457031/html> (A letöltés ideje: 2016. október 4.)
- People Killed by Terrorism Per Year in Western Europe 1970–2015* (2016). Elérhető: www.datagraver.com/case/people-killed-by-terrorism-per-year-in-western-europe-1970-2015 (A letöltés ideje: 2017. február 10.)
- STEINHÄUSLER, Friedrich (2015): EU Efforts in Managing CBRN Terror Attacks. In APIKYAN, Samuel – DIAMOND, David: *Nuclear Threats and Security Challenges*. Dordrecht, Springer Media. 113–122.
- TÁLAS Péter (2007): *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára*. Elérhető: <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/904.pdf> (A letöltés ideje: 2017. január 24.)
- TÁLAS Péter (2017): A londoni merénylet azt is üzeni, hogy gyengülnek a dzsihadisták. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 8. sz.
- YORK, Chris (2015): Islamic State Terrorism is Serious but We've Faced even Deadlier Threats in the Past. *The Huffington Post*, 2015. november 29. Elérhető: www.huffingtonpost.co.uk/2015/11/28/islamic-state-terrorism-threat_n_8670458.html (A letöltés ideje: 2017. március 14.)
- ZIMMERMAN, Peter D. – LEWIS, Jeffrey G. (2009): The Bomb in the Backyard. *Foreignpolicy.com*, 2009. október 16. Elérhető: <http://foreignpolicy.com/2009/10/16/the-bomb-in-the-backyard> (A letöltés ideje: 2017. január 7.)

Vákát oldal

A katonai elhárítás jelene és jövője

A tudományos kutatás keretrendszere – a nemzetbiztonsági elmélet

A hazai titkosszolgálati szakmai tudásanyag gondozásának legfontosabb tere a nemzetbiztonsági elmélet. Hazánkban a nemzetbiztonsági elmélettel kapcsolatos tudományos kutatás helyzete dinamikus szakaszában van, egyre több lehetőség adódik a témával kapcsolatos ismeretanyag feldolgozására és közzétételére.¹ Abban mindenki egyetérthet, hogy a titkosszolgálati tevékenység belső struktúráját is leírni képes tudományrendszertani alapok meghatározása nélkül a vizsgálódás parttalan lenne. Mégis fontos rámutatni, hogy a nemzetbiztonsági elmélet egységes fogalmi használatára vonatkozó közmegegyezés egyelőre nincs.² Olyan gyűjtőfogalomként kell tekinteni rá, amely nem kötődik kizárólagosan valamilyen nemzetbiztonsági (titkosszolgálati) modellhez. Javaslatom szerint a nemzetbiztonsági elmélet definíciójára vonatkozóan a következő meghatározás segítheti a szakmai közösséget: *A nemzetbiztonsági elmélet a hírszerző és elhárító erők, eszközök és módszerek, valamint a hozzájuk kapcsolódó elemző-értékelő tevékenység érvényesülését meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.*³

Az elhárítás vizsgálatának lehetséges területei

A titkosszolgálati tevékenység vizsgálata során érdemes végigtekinteni a hazai katonai elhárítás történelmi korszakokon átívelő evolúcióját.⁴ A történelmi előzmények tanulmányozása azért szükséges, mert a mindenkori politikai hatalom, a társadalmi berendezkedés vagy éppen az ország változó biztonság- és védelempolitikai koncepciói jelentős mértékben voltak képesek befolyásolni a katonai elhárítás funkcióját, működési kereteit. Szükséges, ám nem minden esetben elégséges a szervezetközpontú megközelítés, vagyis az, hogy a nem-

¹ A katonai elhárítással kapcsolatos kutatások az elhárítás múltjával, jelenével és jövőjével foglalkozó tudományos konferencia programjában is helyet kaptak. *Az elhárítás múltja, jelene és jövője* című tudományos konferencia, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2016. október 14.

² Példa erre a titkos információgyűjtéssel kapcsolatos fogalmi probléma vizsgálata. Lásd: SOLTI 2017, 83–143.

³ Szabó Károly: *A katonai elhárítás elmélete* című doktori értekezés tervezetében javasolt fogalom a nemzetbiztonsági elmélet meghatározására (SZABÓ 2017b).

⁴ KENEDLI–KIS–BENEDEK–SZABÓ 2016, 107–112.

zetbiztonsági tevékenység tanulmányozását a tevékenységet végző intézmény feladatain, rendeltetésén, jogállásán keresztül végezzük.

Nemzetközi összehasonlításban szükséges vizsgálni, mennyire azonos, illetve eltérő az egyes országok elhárítással kapcsolatos felfogása, milyen funkciókat tölt be az elhárítás. Fontos annak megállapítása, hogy melyek azok a standardok, amelyek nemzetközi szinten is általánosak, és melyek azok a specifikumok, amelyekben az adott országnak a nemzetközi közösségben elfoglalt helye a meghatározó. A nemzetközi szintéren folytatott vizsgálódásnak van még egy rendkívül fontos faktora, ez pedig a szövetségi rendszerek elhárítási közege. Ez utóbbi annak vizsgálatát célozza, hogy hogyan módosul az elhárítás, amennyiben túllép a nemzeti kereteken.

A katonai elhárítás

A katonai elhárítás a katonai nemzetbiztonság egyik pillére, amelynek tudományos feldolgozása a nemzetbiztonsági elmélet tudományszak (*diszciplínamag*)⁵ keretén belül képzelhető el. Ez a tudományszak tradicionálisan a hadtudomány részét képezi, azonban interdiszciplináris kapcsolataiban a rendészettudomány/rendvédelem⁶ és a jogtudomány ismeretelméleti közege a leginkább meghatározó. Napjainkban egyértelműen a rendészettudomány irányba érezhető egyfajta súlyponteltolódás. Fentiek határmezsgyéje a katonai elhárítás elméletének területe. A katonai elhárítás tudományos igényű tanulmányozása azon a hipotézisen alapszik, miszerint a nemzetbiztonság elméletének egy olyan elkülöníthető és semmi mással nem helyettesíthető részét képezi, amely sajátos belső törvényszerűségek⁷ alapján működik.

A nemzetbiztonsági elméletet a gyakorlattal fennálló kölcsönhatása miatt folyamatos és szükségszerű felülvizsgálat jellemzi. Ez a tendencia a katonai elhárításra is érvényes. Alapvető, hogy a nemzetbiztonsági elmélet rendszertani helyének meghatározása az elmélet tudományos igényű feldolgozása és fejlesztése nélkül nem lehetséges. Ehhez a folyamathoz a katonai elhárítás tanulmányozásának is hozzá kell járulnia. A katonai elhárítás mint kutatási tárgy éppen a nemzetbiztonság elméletének megismerését segíti elő. Fontos rámutatni e mellett arra is, hogy a titkosszolgálati munka hagyományainak tisztelete rendkívül fontos ugyan, ám a tradíciók kizárólagossága korántsem nyújt biztosítékot a kockázatok és kihívások sikeres kezelésére. Egyetértek azon állásponttal, hogy napjainkban is, de a jövőre nézve legalább ennyire nagy hatással lesz az adaptáció képességének felismerése és kiaknázása.⁸

A katonai elhárítás elméleti kereteinek kijelölésénél a nemzetbiztonsági és a katonai összetevők a meghatározóak. A vizsgálódás a nemzetbiztonsági tevékenység oldaláról nem

⁵ *Diszciplínamag*: Olyan új ismeretrendszer, amelynek fejlettsége nem minden szempontból éri el a normál tudományokkal szemben meghatározott követelményeket, illetve szintet, de benne van a kialakulás lehetősége. (A szerk.)

⁶ A területen az elmúlt időszakban számos esetben lehettünk tanúi a rendészet és a rendvédelem nemzetbiztonsági területet érintő terminológiai változásainak. Csak példaként: a legutóbbi időkig a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola kutatási területei között szerepelt a *Nemzetbiztonság és rendvédelem* terület. A változást követően a *Nemzetbiztonság* önállóan a hadtudomány „házában” maradt, a rendvédelem az *Általános rendészettelmélet, rendészettörténet, nemzetbiztonság és rendészet* kutatási területben oldódott fel.

⁷ Ennek meghatározó jellemzője a katonai közeg.

⁸ Kovács–Dobák 2017, 207–210.

nélkülözheti a gyakorlatot. A hazai nemzetbiztonsági praxis, szűkebb értelemben a szervezeti jellemzők alapvető eltérései nem abból adódnak, hogy az arra jogosult állami szervek (nemzetbiztonsági szolgálatok/rendvédelmi szervek) eltérő módon és más-más mértékben alkalmazzák a titkos információgyűjtés eszközeit és módszereit.⁹ A különbségek vonatkozásában az eltérő működési terület és a tevékenység iránya, a tevékenység során elérendő cél, valamint a funkció a meghatározó.

A katonai elhárítás „élettere” tehát a nemzetbiztonsági elmélet területén helyezkedik el. Vizsgálatára számos megközelítésből lehet kísérletet tenni. Jelen esetben a nemzetbiztonsági szféra egy részterületét érintő kutatás középpontjában nem egy szervezetközpontú vagy a teljes intézményrendszert generálisan átfogó megközelítés áll.¹⁰ Természetesen a katonai nemzetbiztonsági tevékenység kereteit adó szervezet¹¹ jellemzőinek figyelembevétele minden hasonló tanulmány alkalmával megkerülhetetlen. Mégis, a vizsgálódás hangsúlya a katonai elhárításra mint a katonai nemzetbiztonsági tevékenység egyik fő tartalmi elemére fókuszál, annak jelenlegi helyzetét és a jövőre vonatkozó prognózis lehetőségeit tartalmazza. Ennek a megközelítésnek a fő motivációja az, hogy a katonai elhárítás témáját illetően az elmélettel kapcsolatos alap kutatás még nem áll rendelkezésre.¹²

A katonai elhárítás hasonlóan a nemzetbiztonsági ágazat többi tevékenységi köréhez önálló állami funkcióként is értelmezhető. Ilyen megközelítésben a közigazgatás rendszerébe is beilleszthető.¹³ A katonai elhárítás azért szükséglete a 21. század társadalmának is, mert világunk működésének egyik összetevője még mindig nem veszítette el militáns jellegét és annak hangsúlyozását.¹⁴ A kockázatokról és veszélyekről, azok nemzetbiztonsági dimenzióban történő kezeléséről katonai megközelítésében is szükséges tehát gondolkodnunk. Ebből az aspektusból a katonai elhárítást *az ország (nemzet) katonai biztonsági érdekeinek nemzetbiztonsági eszközrendszer alkalmazásával történő megóvása, támogatása és érdekeinek érvényesítése, a külső és belső forrásból eredő kockázatoktól és fenyegetettségektől mentes állapot biztosítása érdekében végzett tevékenységként* lehet definiálni.¹⁵ A katonai elhárítás a nemzetbiztonsági rendszerben önálló szakterületet képez.

⁹ Kiváló igazolása ennek a Hetesy Zsolt által készített összehasonlítás az eszközök és módszerek alkalmazása tekintetében, amelyben a nemzetbiztonsági szféra mellett a rendvédelmi terület is a vizsgálat tárgyát képezte. Lásd: HETESY 2011, 75–76.

¹⁰ A nemzetbiztonsági tevékenység vizsgálatának alapvető módja a teljes nemzetbiztonsági intézményrendszer, illetve az egyes szervezetek feladatainak, rendeltetésének, jogállásának, vezetésének, irányításának, ellenőrzésének stb. bemutatása, ilyen oldalról történő megközelítése. Az elmúlt időszakban számos ilyen mértékadó tanulmánykötet, a nemzetbiztonság általános elméletével kapcsolatos összefoglaló jelent meg, lásd: DOBÁK 2014; KOBOLKA 2013.

¹¹ A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (jogelődje a Katonai Felderítő Hivatal – katonai hírszerzés és a Katonai Biztonsági Hivatal – katonai elhárítás), amelyet 2012. január 1-jei hatállyal hoztak létre.

¹² Ennek igazolására érdemes áttekinteni a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola elmúlt években készült doktori értekezéseinek tematikus összefoglalását. Lásd: VIDA 2014, 50–51.

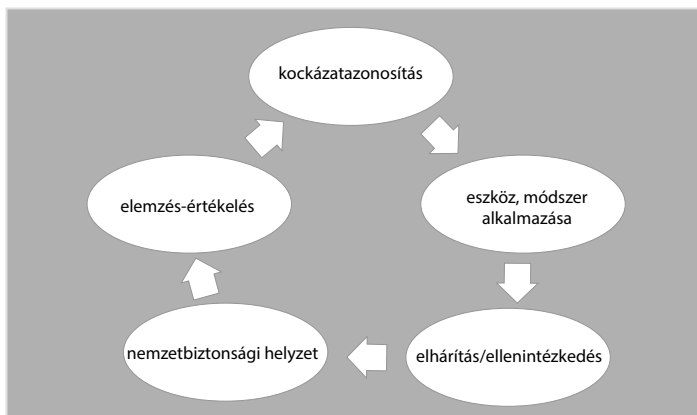
¹³ Itt a nemzetbiztonsági igazgatás tartalmára kell gondolnunk. Az állam saját nemzetbiztonsági feladatainak meghatározását magas szintű jogalkotási tárgyként fogja fel, e tevékenységet törvények konstituálják.

¹⁴ Gondoljunk a katonai biztonsággal kapcsolatos kutatások jelenlegi helyzetére.

¹⁵ Szabó Károly: *A katonai elhárítás elmélete* című doktori értekezés tervezetében javasolt fogalom a katonai elhárítás meghatározására (SZABÓ 2017b).

A katonai elhárítás elméleti modellje

Napjainkban a katonai elhárítás és a működési terület kapcsolatának minőségét a folyamatos nemzetbiztonsági kockázatelemzés eredményei és az abból levezethető intézkedések határozzák meg. A nemzetbiztonsági kockázatelemzés alapját a szűrő-kutató tevékenység adja.¹⁶ A folyamat tárgya a kijelölt, védendő terület nemzetbiztonsági (műveleti) helyzete. A nemzetbiztonsági (műveleti) helyzet egy meghatározott nemzetbiztonsági szempontból kijelölt, védendő terület egy adott időszakban fennálló természetes és mesterséges körülményeinek és viszonyainak összessége és az abban azonosított biztonsági kockázatok meghatározott szempontrendszer alapján történő értékelése.¹⁷

1. ábra

Az elhárítás működésének elméleti modellje

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A katonai elhárítás tipizálható módon az alábbi területek esetében végez a nemzetbiztonsági helyzet alapján kockázatelemzést:

- katonai szervezet,
- katonai objektum,
- katonai művelet,
- katonai háttérintézmény,
- katonai gyakorlat,
- katonai szállítás,
- katonai rendezvény,
- személy.¹⁸

¹⁶ Más megközelítésben veszélykutató és előrejelző tevékenység. Lásd: OMAND 2010, 11–12. A fő hangsúly minden esetben a biztonsági szempontból releváns jelenségeken, tendenciákon, illetve magatartásformákon nyugszik.

¹⁷ Szabó Károly: *A katonai elhárítás elmélete* című doktori értekezés tervezetében javasolt fogalom a nemzetbiztonsági (műveleti helyzet) meghatározására (SZABÓ 2017b).

¹⁸ Első ránézésre furcsa lehet a „személy” kategóriába sorolása, de gondoljunk csak a nemzetbiztonsági ellenőrzés intézményére. A személyekkel kapcsolatos nemzetbiztonsági tevékenység fókuszában a nemzetbiztonsági tudatosság kialakítása és elmélyítése áll.

A katonai nemzetbiztonsági tevékenység tartalmát a működési terület jellege határozza meg. Már a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény megszületésének időszakában megjelent az a szándék, hogy a katonai elhárításnak, működésének sajátosságaként folyamatosan igazodnia kell a haderő szervezetrendszeréhez.¹⁹

A katonai elhárítás tradicionális szerveződési modellje tehát ennek megfelelő. A nemzetbiztonsági munkát a működési terület szervezeti struktúrájához igazítottan – objektumelven – szükséges meghatározni és működtetni. Ilyen szisztéma érvényesül a primer nemzetbiztonsági kockázatelemzés során, amely maximálisan figyelembe veszi a nemzetbiztonsági szempontból védendő terület, a katonai szervezet/intézmény sajátosságait. E jellegzetesség alapján két fő terület megkülönböztetésére nyílik lehetőség.²⁰ Ilyen értelemben csapatelhárításról, illetve intézményi elhárításról beszélhetünk. Csapatelhárítás alatt a haderő,²¹ valamint a fegyvernemek katonai feladatok megoldására szervezett alegységeinek, egységeinek, harcászati magasabbegységeinek nemzetbiztonsági biztosítását végző katonai elhárító tevékenységet kell érteni. Az intézményi elhárítás alatt a honvédelmi igazgatás szerveinek, a katonai tevékenység felső szintű vezető szerveinek, valamint a honvédelmi rendszer háttérintézményeinek nemzetbiztonsági biztosítását végző katonai elhárító tevékenységet kell érteni. A klasszikusnak tekinthető tevékenyei keretek mellett azonban „újak” is megjelentek.²² Ezek elsősorban a katonai műveletekhez köthetők.²³

A katonai elhárítás „katonai vonatkozásai”

A katonai elhárítás vizsgálatának egyik fontos területe a katonai biztonság. A biztonság-elméletek egyik fontos területe ez, amely jellegénél fogva szorosan kapcsolódik témánkhoz.

A katonai biztonságon a kormányok azon képességét értjük, amely lehetővé teszi az állam fennmaradását a külső és belső fenyegetettséggel szemben.²⁴ A katonai biztonság központi elemét ennek megfelelően mindig a más államok felől megnyilvánuló valóságos, illetve potenciális katonai fenyegetettség megállapítása és kezelése jelentette. Természetesen ez abban az esetben lehet sikeres, ha az állam megszerzi a megelőzéshez, valamint az elhárításhoz szükséges képességeket is. Az államra jelen esetben a biztonság tárgyaként kell tekintenünk.

Az államok védelmi mechanizmusa ebben a megközelítésben a tradicionális, vesztfáliai rendszer fundamentumain működik és kell hogy működjön, hiszen a szuverenitás vagy éppen a területi integritás védelme is ezen az alapon értelmezhető. A nemzetbiztonsági védelmi rendszer elemeként az elhárítást mint a katonai biztonság egyik szereplőjét²⁵ – függetlenül

¹⁹ DEZSŐ–HAJAS 2000, 92.

²⁰ Szabó Károly: *A katonai elhárítás elmélete* című doktori értekezés tervezetében javasolt fogalom a csapatelhárítás, illetve az intézményi elhárítás meghatározására (SZABÓ 2017b).

²¹ A haderő alatt ebben az esetben a fegyveres erőknek a haderőnemeket magában foglaló, a fegyveres küzdelmet az ellenséggel szemben közvetlenül megvívó részét kell érteni. Hazánk esetében ez a Magyar Honvédség.

²² Itt elsősorban a békeműveleti elhárításra kell gondolni, amelyet külön is bemutatunk.

²³ SZABÓ 2015, 13.

²⁴ BUZAN–WÆVER–WILDE 1998, 50.

²⁵ A titkosszolgálatokat a katonai biztonságot meghatározó tényezők között a biztonságiasítás szereplői közé sorolhatjuk többek között a haderővel, a rendőrséggel, valamint a félkatonai szervezetekkel együtt. Lásd: SZENES 2017, 73.

egyébként annak polgári, illetve katonai jellegtől – a tradicionális szerepkör mellett egyre nagyobb kihívások érik az államszint alatti, valamint az államokon átnyúló fenyegetések miatt. Különösen akkor értékelődik fel az elhárító tevékenységet végző szervezetek szerepe, ha a fenyegetés „rejtett dimenziókból” ered.

A jövő szempontjából ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a paradigmaticus változásokat sem, amelyek arra utalnak, hogy a katonai biztonság szerepének felértékelődésével kell számolni.²⁶ A nemzetbiztonsági szférát egy folyamatos tanulási folyamat jellemzi. Ennek központi elemét az képezi, hogy alkalmazkodni kell a megváltozott biztonsági környezethez. Az elmúlt időszakban a katonai elhárítás működési környezetében korábban nem tapasztalt változások következtek be, amelyek intenzitásukat tekintve is jelentősnek tekinthetők. Ezek a tendenciák ugyancsak a vizsgálódás szükségszerűségét támasztják alá. Nem utolsósorban pedig látnunk kell, hogy a gyakorlat is számos olyan tapasztalatot halmozott fel, amelyeket az elméletnek is fel kell dolgoznia.²⁷ Összességében úgy fogalmazhatnánk, hogy a fogalmi szint, valamint az praxis szintje egyszerre differenciálódott.

A katonai elhárítás fő feladatai szempontjából alapvetően ma is a tradicionális elvek a meghatározóak. A katonai elhárítás az ország katonai biztonságának fenntartásában működik közre, a Magyar Honvédség és a Honvédelmi Minisztérium biztonságáért felel, kémelhárító és alkotmányvédelmi funkciót tölt be.²⁸ Tevékenysége az állam önálló cselekvőképességét mozdítja elő, más megközelítésben pedig különösen a leplezett módon jelentkező veszélyeztetettség megelőzését, felderítését és elhárítását végzi. Az információgyűjtés szempontjából vizsgálva ez azt jelenti, hogy tevékenysége homlokterében elsősorban a kockázatok felderítése, azonosítása és elhárítása áll. Ez egyfajta szükségszerűség is. A hazai nemzetbiztonsági intézményrendszer feladatait illetően is ez a fajta megközelítés érhető tetten. A katonai nemzetbiztonsági intézményrendszer átalakítása azonban jelentős elmozdulást, egyfajta kívánatos szemléletváltást is hozott ezen a területen. A kockázatok kezelése, ha úgy tetszik megértése ma már nem képzelhető el azoknak a biztonsági kihívásoknak és veszélyeknek a tanulmányozása és megértése nélkül, amelyek a nemzetbiztonsági kockázatok létrejöttéért, kialakulásáért felelősek, és azokkal szoros összefüggésben vannak. Ezek kezelésében az integrált hazai katonai nemzetbiztonsági rendszer a biztonsági intézményrendszeren belül egyfajta specializációt is jelent, amely egy jól körülhatárolható területre (katonai) fókuszálva kezeli a kockázatokat.

A nemzetbiztonság elmélete rendszertani alapjainak rövid áttekintésén túlmenően vizsgálódásunk alapvető irányát a katonai jellegnek kell meghatároznia. Evidencia ugyanis, hogy katonai elhárítás csak addig fog létezni, amíg a hadsereg is létezik.

²⁶ SZENES 2017, 100–101.

²⁷ Idetartozik a teljesség igénye nélkül a katonai missziós feladatok elhárító támogatása, a hibrid és nem lineáris hadviselés problémaköre, de említhetnénk a kibervédelem katonai nemzetbiztonsági aspektusait is.

²⁸ DEZSŐ–HAJAS 2000, 92.

A katonai elhárítás és a hírszerzés

A katonai elhárítás és hírszerzés kapcsolatának vizsgálata mindig szükségszerű feladat. A két szakág „egy házba történő költöztetésének” háttérével foglalkozó vizsgálódásokban a praktikusnak tűnő érvek mind megjelennek.²⁹ A KNBSZ létrehozását megelőzően hatástanulmány nem készült, ugyanakkor a vizionált, elsősorban politikai célok mellett (költségsökkentés, párhuzamosságok kiküszöbölése stb.) szakmai hozadéka is keletkezett a változtatásnak. Ez nem más, mint a katonai nemzetbiztonsági tevékenység organikus hírszerző/elhárító működési modelljének megteremtése és működtetése. Szakmai szempontból a szervezet létrehozása a hazai nemzetbiztonsági rendszer modernizációjának tekinthető.

A stratégiai szintű szervezeti átalakítás következményeként a katonai hírszerzés és az elhárítás között az alábbi optimálisnak tekinthető lépések történtek:

- a katonai nemzetbiztonsági célok felülvizsgálata, rögzítése;
- a katonai nemzetbiztonsági feladatok regiszterének összeállítása, a prioritások és a hangsúlyeltolódások figyelembevételével;
- a működéshez szükséges koordinált tevékenység belső feltételrendszerének meghatározása;
- a feladatok végrehajtásához szükséges erőforrások hozzárendelése és lépcsőzetes biztosítása;
- a működési hatékonyságot növelő értékelési rend kialakítása;
- a belső szervezeti struktúra szükség szerinti igazítása, változtatása.

A jelenlegi nemzetbiztonsági praxis oldaláról nézve a katonai elhárítás és a hírszerzés szakmai területeinek egy szervezetben történő alkalmazása során általános rendezőelv a kompetenciaalapú munkamegosztás, amelyben egy kooperáló struktúrában a primer (hírszerző feladatkör vs. elhárító feladatkör) és szekunder (hírszerző támogatás vs. elhárító támogatás) szerepek váltják egymást.³⁰

A katonai nemzetbiztonság finánciális háttere

A fentiekhez kapcsolódóan szükséges röviden áttekinteni a működési környezet anyagi háttérét is. A nemzetbiztonsági rendszer, azon belül pedig a katonai elhárítás a társadalom nem anyagi jellegű infrastruktúrájának tekinthető. Működőképességének biztosítása, ezzel együtt a biztonság garantálása jelentős költségekkel jár. Természetes, hogy az államnak jelentős investíciót kell tehát biztosítania a terület megfelelő szintű működéséhez. Ez a végrehajtható hatalom felelőssége. Az államnak a biztonság megteremtését célzó erőfeszítései a gazdasági teljesítőképesség észszerű határain belül kell hogy mozogjanak. A szerepét jó szinten betöltő katonai elhárítás (állami funkció) értelmezési kereteinek kijelölésekor lényeges annak meghatározása, hogy melyek a nemzetbiztonsági tevékenység céljai. E célok elérése – az állam szuverén, befolyásoktól mentes működése – esetünkben

²⁹ SZENTGÁLI 2015, 84–86.

³⁰ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvényben a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat feladatait a 6. § tartalmazza. Ebben már nem különülnek el taxatív a katonai hírszerző és katonai elhárító feladatok.

a katonai biztonság nemzetbiztonsági tevékenység útján történő biztosításával valósulhat meg. A katonai biztonság nemzetbiztonsági közege azt jelenti, hogy a honvédelem számára biztosított a rendeltetészerű működéshez szükséges nemzetbiztonsági környezet.

A jövő szempontjából az állam ilyen jellegű anyagi befektetései területén a honvédelem és a katonai nemzetbiztonsági funkció racionális és kiszámítható működési környezetét szükséges biztosítani. E két állami funkció közös platformon lehet működőképes, egymással szoros kölcsönhatásban áll.

A katonai elhárítás és a NATO

A katonai elhárítás szakmaelméleti tudásanyagának bővülése a szövetségi szinten végzett tevékenységek tapasztalataiból is táplálkozik. Az elmúlt bő másfél évtizedben hazánk NATO- (*North Atlantic Treaty Organisation*, Észak-atlanti Szerződés Szervezete) csatlakozásával új, egyben szükségszerű dimenziók is megnyíltak a hazai katonai elhárítás számára. A NATO-n belüli elhárító tevékenységhez történő „csatlakozás” hatásai mára már a mindennapi gyakorlat részévé váltak. A gyakorlati tapasztalatok feldolgozása folyamatosan történik.

Amikor a NATO elhárítási struktúrájáról beszélünk, fontos rögtön leszögezni, hogy az alapvetően nemzeti felelősség és hatáskör. Alapvetés, hogy az egyes nemzetek külön-külön felelősek a különböző NATO-parancsnokságokon, missziókban szolgáló katonáik nemzetbiztonsági biztosításáért. Ugyanakkor a különböző szövetséges országokban települő NATO-parancsnokságok mint objektumok biztonságát alapvetően a fogadó, vendéglátó ország biztonsági és rendvédelmi szervei garantálják. Az elhárítás alapvetően nemzeti felelősség tehát, ugyanakkor a Szövetséges Elhárítás (*Allied Command Counterintelligence*, ACCI)³¹ az egyetlen olyan szervezet, amely közvetlen elhárítási támogatást nyújt a NATO katonai struktúrájának, és jogosult titkosszolgálati eszközöket is alkalmazó nyomozások folytatására a NATO katonai objektumai, missziói és személyi állománya vonatkozásában. Az ACCI felelős a Szövetség ellen irányuló, nemzetbiztonsági kockázatot magukban hordozó tevékenységek felderítéséért és elhárításáért. Az ACCI-nál dolgozó szakemberek alapvető feladata a titkosszolgálati információk gyors és hatékony cseréje a szervezet és az egyes partnerszolgálatok között.

A NATO elhárítási feladatokat is ellátó szervezete minden esetben szigorúan betartja a fogadó, szövetséges országok törvényeit, és szorosan együttműködik a helyi partnerszolgálatokkal. Illetékessége a NATO-létesítmény határmezsgyéjéig tart, ugyanakkor a fogadó ország titkosszolgálatai sem folytathatnak nemzetbiztonsági tevékenységet a Szövetség objektumain belül.

Az ACCI biztonsági tisztjei minden NATO-parancsnokságon és missziós/hadműveleti területen jelen vannak. Kicsit hasonlóan a hazai „berendezkedéshez” a helyi parancsnokoknak nem alárendelve, hanem azokkal szorosan együttműködve segítik munkájukat az állomány, illetve a katonai feladat biztonságát negatívan befolyásoló információk időbeni megszerzésével és elhárításával. A szövetséges országok katonai elhárítói a meglévő nem-

³¹ Lásd: *NATO and its Military Structure* (é. n.). Fontos rámutatni, hogy az ACCI nem a NATO szerves része, szervezeti egységeivel azonban lefedi a Szövetséges Műveleti Parancsnokságot (*Allied Command Operations*, ACO), a Szövetséges Transzformációs Parancsnokságot (*Allied Command Transformation*, ACT) és azok alárendelt parancsnokságait, intézményeit.

zeti érdekek védelme és figyelembevétele mellett, egységes vezetés és irányítás alatt végzik a kockázatok felderítését és elhárítását. Az ilyen típusú szakmai tevékenységből származó tapasztalatok kedvezően hatnak a katonai elhárítás tevékenységének jövőbeni fejlesztésére.

A békeműveleti elhárítás

A nemzetbiztonsági tevékenység, azon belül az elhárítás egyre inkább fontos szerepet tölt be a Magyar Honvédség külföldi katonai szerepvállalásainak támogatásában is. A katonai elhárító tevékenység ilyen típusú feladataiban az alegységszintű missziókban történő részvétel a jellemző.

A békeműveleti elhárítás a katonai elhárítás azon területe, amely a Magyar Honvédség válságövezetekben végzett tevékenysége során jelentkezik. Az ország katonai nemzetbiztonsági érdekeinek védelme, valamint a saját és szövetséges erők megóvása érdekében, a nyílt és titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazásával végzett nemzetbiztonsági tevékenységről van szó. A békeműveleti elhárítás legfontosabb sajátossága, hogy a szakmai feladatok végrehajtására külföldön, jellemzően hadműveleti területen kerül sor. Az elhárításért felelős szakemberek maguk is a kontingens részét képezik.

A békeműveleti elhárítás három fontos területet ölel fel:

- a hadműveleti területen, illetve válságövezetekben szolgálatot teljesítő magyar katonai erők nemzetbiztonsági védelmének és ellenőrzésének végrehajtása;
- a válságövezetekbe telepített szövetséges erők katonai elhárító tevékenységének támogatásában történő közreműködés,
- a kontingensek felderítő biztosításának támogatásában történő részvétel.

A hazai viszonyoktól eltérő működési környezet, valamint a hadműveleti területekre jellemző, alapvetően negatív biztonsági helyzet jelentős hatással van az elhárító tevékenységre is. Ennek megfelelően a békeműveleti elhárító tevékenység végrehajtását befolyásoló legfontosabb körülményeket szükséges katalogizálni.

Ezek az alábbiak:

- a műveleti képességek (a titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek) korlátozott rendelkezésre állása;
- a jogi környezet megváltozása (idegen állam, nemzetközi környezet);
- igazodás a szövetségesi (NATO) együttműködési kötelezettséghez, a hazaitól eltérő eljárásrendekhez (például információs műveletek);³²
- a nemzetbiztonsági feladatok végrehajtásának katonai-civil kettőssége;
- a hadműveleti területen történő feladat-végrehajtás kettős minősége (katonai és nemzetbiztonsági közeg egyben);
- a védendő közösség kis létszáma és elhelyezkedésének sajátosságai;
- a katonai elhárítás alrendszerének együttes és párhuzamos alkalmazása: kontingenselhárítás, támadólagos elhárítás, objektumvédelem, személyi és iparbiztonsági ellenőrzés, elemző-értékelő tevékenység, a műveleti technikai rendszerek és eszközök alkalmazási képessége.

³² SZABÓ 2016, 108–119.

A felsorolt jellemzők mind azt támasztják alá, hogy a katonai elhárítás alapvető műveleti képességszökkenést szenved el feladat-végrehajtása során. A titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek korlátozott alkalmazási lehetőségei mellett egy magasabb kockázatú biztonsági környezettel és egy jóval szűkebb keresztmetszetű személyi, tárgyi-technikai feltételrendszerrel kell számolni.

A békeműveleti elhárításban alkalmazható titkos információgyűjtés eszközei és módszerei közül a legfontosabb a humán erőforrások bevonásával folytatott információgyűjtés, ami jellemzői tekintetében nem tér el a hazai bázison végzett elhárító tevékenységtől. A békeműveleti elhárítás, annak folyamatosan változó dimenziói miatt, a katonai elhárítás egyik legfontosabb és legdinamikusabban fejlődő területe.

A katonai elhárítás technikai támogatása

Ami a katonai elhárítás szakmai tevékenységének technikai jellegű háttértámogatását illeti, ott meglehetősen heterogén képet találunk. Ennek okai a hazai nemzetbiztonsági intézményrendszer jellegére vezethetők vissza. A magyar nemzetbiztonsági technikai képességfejlesztés letéteményese, ha úgy tetszik, „zászlóshajója” a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, amely funkciójából adódóan hangsúlyos, vezető szerepet tölt be a nemzetbiztonsági munkát támogató technikai képességek létrehozásában és a technikai-technológiai eszközrendszer megteremtésében.³³ Ebből is adódik, hogy napjainkban a működési környezet technikai elemei a katonai elhárítás területén elsősorban a szakmai feladatok ellátásához elengedhetetlenül szükséges információgyűjtési közegben jelentkeznek, annak szerves részét képezik. A katonai elhárító tevékenységet támogató, speciális szaktudást igénylő szakértői tevékenység (katonai szegmens), az új nemzetbiztonsági feladatként jelentkező kibervédelmi terület, valamint az elemző-értékelő funkciók és képességek technikai támogatása terén, saját bázison is a folyamatos értékteremtő építkezés folyik.

A katonai elhárítás feladatai a bűnfelderítés terén

A katonai elhárítás védelmi jellegű nemzetbiztonsági tevékenységet végez. Fő erő kifejtése az állam katonai biztonságát veszélyeztető leplezett törekvések és biztonsági kockázatok azonosítására, felderítésére, továbbá az azonosított ellenérdekelt törekvések megszüntetésére, megszakítására, korlátozására, akadályozására és elhárítására irányul.

Ezek egy része a bűnmegelőzés és a bűnfelderítés aspektusából is értelmezhető. Lényeges kiemelni, hogy a katonai elhárítás tevékenységi keretrendszerében, a bűnfelderítési feladatok végrehajtása egy megközelítésben stratégiai szintű feladatként értelmezhető.³⁴ Van olyan vélemény, amely szerint a nemzetbiztonsági tevékenység és a bűnfelderítés közötti határmezsgyék egyre inkább összemosódni látszanak.³⁵ Fontos rámutatni, hogy a katonai elhárítás bűnfelderítési tevékenysége során a bűnüldözési cél és az igazságszolgáltatási cél³⁶

³³ BODA 2012.

³⁴ DEZSŐ–HAJAS 2000, 92.

³⁵ SZIKINGER 1999, 119.

³⁶ BÓCZ–FINSZTER 2008, 286–288.

egymástól nem elválasztható módon jelenik meg. Ennek oka az, hogy a titkos információgyűjtés eszközei és módszerei mind az alkalmazási cél, mind pedig az ilyen úton megszerzett információk eredménye szempontjából is jelentős átfedéseket mutatnak. Aktuálisan megállapítható, hogy a Magyar Honvédség, valamint a Honvédelmi Minisztérium szervei esetében a bűnmegelőzési (preventív) és bűnfelderítési feladatok ellátása tekintetében továbbra is a katonai nemzetbiztonsági tevékenység, azon belül a katonai elhárítás tevékenysége nyújt adekvát lehetőséget. E funkcióval kapcsolatban a rendészettudomány területén végzett kutatások eredményeinek tanulmányozása szükségszerű feladat.

A katonai elhárítás elemző-értékelő funkciói

Fontos szólni még a katonai elhárítás értékelő-elemző területének aktuális helyzetéről mint szervezeti tevékenységről. A katonai elhárítás, mint ahogy arra a nemzetbiztonság általános elméletének tárgyalása során utaltunk, nem létezik értékelő-elemző tevékenység nélkül. A katonai elhárítás értékelő-elemző tevékenysége az információk feldolgozásán alapszik. Egyik fő feladatuként tájékoztató tevékenységet végez, amelynek során információkkal látja el a honvédelmi és a katonai vezetést, támogatva azok döntéshozatali mechanizmusát.

A katonai elhárítás esetében az értékelés-elemzés másik funkciója a művelettámogató tevékenység. Ez a funkció alapvetően két munkafázisból áll. A munkafolyamat egyik pillére az információgyűjtést végző elemek támogatása, a részükre történő adatszolgáltatás. Másik eleme a már meglévő információk értékelésének eredményeit tartalmazza, amely következtetések formájában segíti a műveleti tevékenység végrehajtását. A művelettámogató funkció azért is esszenciális eleme a katonai elhárításnak, mert mint láthattuk, feladatai között a bűnüldözési célú információgyűjtésből származó elemző produktum is megjelenik. Az ilyen típusú művelettámogató tevékenység megléte alapvető a tekintetben, hogy a katonai elhárítás műveleti munkájának eredményei megalapozhatják a későbbi rendvédelmi feladatok végrehajtását is.³⁷

Az információs társadalom hatásai nem hagyhatók figyelmen kívül, sőt egyre inkább meghatározó szerepet töltenek be a nemzetbiztonsági tevékenységet végző állami szervezetek esetében. A szakma számára azonban világos kell hogy legyen: a fúziós elemző-értékelő területek centralizált fejlesztése csak akkor vezethet eredményre, ha a titkos információgyűjtés területén is történik előrelépés.

A legújabb trendek

A nemzetbiztonsági tevékenység jövőjét meghatározó tényezők közül számos terület érdemel kiemelt figyelmet. E tanulmány keretein belül két olyan jelenséget tekintünk át, amelyek profiljukat tekintve magára a működési közegre is rendkívül nagy hatást gyakorolnak, és jelenlegi ismereteink szerint jelentős mértékben meghatározhatják a nemzetbiztonsági tevékenység, azon belül pedig a katonai elhárítás jövőbeni működését.

³⁷ SZABÓ 2017a, 138–139.

A biztonságtudatosság

Mint utaltunk rá, a katonai elhárítás területei között egyre nagyobb jelentőséggel bír a személyekhez köthető nemzetbiztonsági kockázatelemzés. Ebben meghatározó szerepet tölt be a megelőzés alapelveinek érvényesítése. Ehhez kapcsolódóan a jelen és a jövő egyik kulcsfontosságú eleme a védett állomány körében a biztonságtudatosság kialakítása és elmélyítése.³⁸ *A biztonságtudatosság olyan magatartási normarendszer, amely elősegíti a mindennapi életünket befolyásoló kockázatok tudatos felismerését, megakadályozva a nemzetbiztonsági kockázatok kialakulását, illetve csökkentve a már bekövetkezett érdeksérelem negatív hatásait.*³⁹ A biztonságtudatosság a biztonság egyéni felelősségeként is értelmezhető.⁴⁰

A biztonságtudatosság érvényesítésének legfontosabb területe éppen a nemzetbiztonsági tevékenység belső köreit is érinti. A munkavégzéshez szükséges humán erőforrások biztosításának generációváltással kapcsolatos problémái a korábbi klasszikus értékrendeket is átrajzolják. Olyan, a biztonság szempontjából rendkívül fontos értékek mellett, mint a megbízhatóság vagy az alkalmazhatóság, nehezen mérhető, a virtuális életterben megjelenő jellemzőket is figyelembe kell venni.⁴¹ A védett állomány ezzel együtt egyre kevésbé elfogadó a biztonsági rendszabályok betartásával kapcsolatos intézkedések kapcsán, és gyakran a védelmi funkciókat is terhesnek tartja.

A biztonságtudatosság más megvilágításban az állam és a nemzetbiztonsági tevékenységben érintett személy kapcsolatának minőségi alaptényezője, szorosan kapcsolódik a „jó állam” koncepciójának szellemiségéhez. A nemzetbiztonság területén ez a lehetőség biztosítja leginkább az állam-ügyfél viszony megteremtését. Ennek központi elemét a nemzetbiztonsági ellenőrzés jogintézménye képezi.

A hibrid fenyegetések dimenziói

Az elmúlt időszak szakmai gondolkodásában és a közbeszédében is kitüntetett helyet kapott a hibrid fenyegetések kérdésköre. A hibrid fenyegetés és annak legveszélyesebb megjelenési formája, a hibrid háború⁴² egyre nagyobb szerephez jut, nemcsak az egyes államok, de szövetségi rendszerek biztonságpolitikájának alakításában, valamint a nemzetbiztonsági és a katonai tevékenységei során is. Az állam fenyegetettségértékelési rendszerében, de a nemzetbiztonsági kockázatelemzések aspektusából is szükséges vele számolni.

A hibrid hadviselés alkalmazásának jelentősége abban áll, hogy a jelentős emberi, tárgyi és anyagi forrásokat felemésztő, valamint kétséges eredménnyel járó frontális katonai műveletek indítása helyett,⁴³ illetve azt megelőzően más, az elszenvedő vagy a külső szemlélő számára kevésbé pontosan körülhatárolható, egyben tagadható eszközök és módszerek alkalmazására kerül sor.

³⁸ A téma fontosságát illetően a hazai nemzetbiztonsági közösségben konszenzus van.

³⁹ Szabó Károly: *A katonai elhárítás elmélete* című doktori értekezés tervezetében javasolt fogalom a biztonságtudatosság meghatározására (SZABÓ 2017b).

⁴⁰ SIMON 2016, 55.

⁴¹ ZALAI 2016.

⁴² HOFFMANN 2007.

⁴³ ARREGUÍN-TOFT 2001.

A hibrid hadviselés és annak fenyegetési faktora a „támadó fél” szemszögéből annak minden rendelkezésre álló eszközét és forrását felhasználhatja politikai céljának elérése érdekében. Ezek az eszközök és módszerek a támadó fél rejtett dimenziójából erednek. Az egyes konfliktusokban a szemben álló felek a politikai akaratnak megfelelően különböző módokon és eltérő intenzitással, illetve sorrendben alkalmazzák a hibrid hadviselés eszköztárának elemeit, ezért az események nem követnek általános mintákat, hanem az adott helyzethez és célhoz igazodóan következnek be. Az eszköztárban jellemzően politikai, gazdasági, diplomáciai, titkosszolgálati, információs célú propaganda- és kibereszközök alkalmazására kerülhet sor.⁴⁴

A hibrid fenyegetések – jellemzőik alapján – a célállamok, illetve a szövetségi rendszerek működőképességére jelentik a legnagyobb veszélyt. A támadó minden esetben az elszenvedő vagy megtámadott fél gyengeségeit próbálja meg kihasználni. Ezek közös jellemzője, hogy irányukba nem katonai erővel történik a befolyásoló tevékenység.⁴⁵ A hibrid fenyegetések alapvető jellemzői a megtámadott részéről a kételkedés, valamint az egyértelműség hiánya, a támadó részéről pedig tagadhatóság és a célok elfedésének lehetősége. Ebből adódik, hogy mind a hibrid fenyegetés ténye, mind a fenyegetés kiváltójának azonosítása rendkívül nehéz, összetett, képességek hiányában pedig gyakran lehetetlen feladat.

A hibrid fenyegetések felismerése és elhárítása, valamint az arra történő felkészülés alapja minden állam, illetve szövetség esetén a szükséges kockázatelemzések elkészítése. A kockázatelemzés útján feltárt sebezhetőségeket a támadott, illetve veszélyeztetett területre gyakorolt hatásuk alapján szükséges rendszerezni. Csak ennek birtokában nyílhat lehetőség a potenciálisan fenyegetett területet érintő kockázatsökkentő lépések kidolgozására. Ennek hiányában ugyanis nem lehetséges a fenyegetett területek, a gyengeségek, illetve a sebezhetőségek feltárása és katalogizálása. Mivel a fenyegetések egy állami működés és a társadalom teljes spektrumában jelentkezhetnek, ezen kockázatok feltárását állami szinten, komplex módon szükséges végrehajtani. Ennek egyik színtere kell hogy legyen a nemzetbiztonsági rendszer is.

Fentiek alapján is kitűnik, hogy a hibrid fenyegetések elleni küzdelemben kiemelt szerep juthat a nemzetbiztonsági szolgálatoknak. Rövid, közép- és hosszú távon is szükségszerűnek tűnik a hírszerző, az elhárító és az elemző-értékelő területek fejlesztése.⁴⁶ A döntéshozóknak fel kell ismerniük, hogy a nemzetbiztonsági rendszer szereplői olyan lehetőségekkel rendelkeznek, amelyekkel képesek hozzájárulni az általuk védett területeken a hibrid fenyegetések megjelenésének észleléséhez és azok kezeléséhez. Ami az elhárítás⁴⁷ alapvetően védelmi képességhez sorolható funkcióit illeti, ott a támadások felderítéséhez és az ellenintézkedések végrehajtásához kötődő képességek fejlesztésén lehet a hangsúly. A katonai elhárításnak e védelmi rendszer egyik elemeként kell hozzájárulnia a hibrid fenyegetések elleni fellépéséhez.

⁴⁴ SZENES 2017, 95–96.

⁴⁵ SZENES 2017, 96–100.

⁴⁶ Már csak ennek apropóján is kísérletet lehetne tenni az ágazati nemzetbiztonsági stratégia kidolgozására.

⁴⁷ Megjítésem szerint ebben az esetben nem célszerű a polgári és a katonai elhárítás megkülönböztető jellegét hangsúlyozni.

Összegzés

A tanulmány egyik fő célkitűzése az volt, hogy bepillantást engedjen a nemzetbiztonsági szféra, azon belül pedig az elhárítás funkcióját tekintve semmivel nem helyettesíthető részterületének, a katonai elhárításnak a világába. A nemzetbiztonsági elmülethez kapcsolódó megismerési folyamat legkézenfekvőbb lehetőségeként az ezen a területen felhalmozott ismeretanyag tudományos igényű feldolgozása, rendszerezése kínálkozik. Jelen írás, ha szűk keresztmetszetben is, egyfajta helyzetképet kívánt adni a jelenlegi állapotról és a jövőről.

Felhasznált irodalom

- ARREGUÍN-TOFT, Ivan (2001): How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*, Vol. 26, No. 1. 93–128.
- BÓCZ Endre – FINSZTER Géza (2008): *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Budapest, Magyar Közlöny.
- BODA József (2012): A nemzetbiztonsági szakszolgálat helye és szerepe a rendvédelemben. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII.* 113–130. Elérhető: www.pecshor.hu/periodika/XIII/boda.pdf (A letöltés ideje: 2014. október 28.)
- BUZAN, Barry – WEVER, Ole – WILDE, Jaap de (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner.
- DEZSŐ Lajos – HAJAS Gábor (2000): *A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac.
- DOBÁK Imre szerk. (2014): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszerológáti Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet.
- HETESY Zsolt (2011): *A titkos felderítés*. PhD-értekezés kézírata. Pécs, PTE ÁJK DI. Elérhető: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hetesy-zsolt/hetesy-zsolt-vedes-ertekezes.pdf> (A letöltés ideje: 2013. október 20.)
- HOFFMANN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, Potomac Institute for Policy Studies.
- KENEDLI Tamás – KIS-BENEDEK József – SZABÓ Károly (2016): A katonai felderítés és elhárítás evolúciója, szervezete és feladatkörei. In FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál szerk.: *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*. Budapest, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szerológálató.
- KOBOLKA István szerk. (2013): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. Budapest, Nemzeti Közszerológáti és Tankönyvkiadó.
- KOVÁCS Zoltán András – DOBÁK Imre (2017): Korszakváltások a magyar nemzetbiztonsági intézményrendszerben (1990–2016). In FINSZTER Géza – SABJANICS István szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus.
- NATO and its Military Structure (é. n.). Elérhető: www.deutscher-friedensrat.de/pdf/NATOMilitaryStructure.pdf (A letöltés ideje: 2014. október 28.)
- OMAND, David (2010): *Securing the State*. London, C. Hurst & Co.
- SIMON László (2016): Az információ, mint fegyver? *Szakmai Szemle*, 14. évf. 1. sz. 34–60.
- SOLTI István (2017): *A titkos információgyűjtés, elvei, eszközei és módszerei, alkalmazásának lehetőségei a nemzetbiztonsági munkában*. PhD-értekezés-tervezet kézírata. Budapest, NKE HDI.
- SZABÓ Károly (2015): Gondolatok a katonai elhárításról. *Szakmai Szemle*, 13. évf. 1. sz. 7–15.

- SZABÓ Károly (2016): A katonai elhárítás és a műveleti biztonság. *Szakmai Szemle*, 14. évf. 1. sz. 108–119.
- SZABÓ Károly (2017a): A magyar katonai elhárítás állapotanalízise. In *A hadtudomány és a XXI. század*. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége Hadtudományi Osztály. 131–140.
- SZABÓ Károly (2017b): *A katonai elhárítás elmélete*. PhD-értekezés-tervezet kézírata, Budapest, NKE HDI.
- SZENES Zoltán (2017): Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. In FINSZTER Géza – SABJANICS István szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus. 69–104.
- SZENTGÁLI Gergely (2015): Csendben szolgálni. A magyar nemzetbiztonsági szektor helyzete és átalakítása 2010 és 2014 között. 2. rész. *Hadtudomány*, 25. évf. 3–4. sz. 77–90. Elérhető: http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/3_4/2015_3_4_8.pdf (A letöltés ideje: 2014. október 28.)
- SZIKINGER István (1999): A nemzetbiztonság védelmének alkotmányos alapkérdései. *Belügyi Szemle*, 47. évf. 4–5. sz. 112–122.
- ZALAI Noémi (2016): Új típusú kihívások: generációváltás a nemzetbiztonsági szolgálatoknál. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 4. évf. 1. sz. 34–44.
- VIDA Csaba (2014): A tudományos képzés rendszere a nemzetbiztonság területén. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. évf. Különszám I. 40–57. Elérhető: http://uni-nke.hu/uploads/media_items/nemzetbiztonsagi-szemle-2014-kulonszam-kepzeztorteneti-konferencia-20140624.original.pdf (A letöltés ideje: 2014. október 28.)

Vákát oldal

Drusza Tamás

Jövőbeni kihívások a (polgári) nemzetbiztonsági elhárítás területén

Bevezetés

Több szempontból is kihívást jelentő feladat a polgári nemzetbiztonsági terület jövőbeni kilátásairól írni. E téma esetében egyszerre jelenik meg a jövő bizonytalansága és a nemzetbiztonsági terület érzékenysége, bizalmassága. Ezen érzékenység és bizalmasság következtében az elhárítás témakörében keletkező írások túlnyomó többsége a távoli múltat – Magyarországon jellemzően a rendszerváltás előtti ún. állambiztonsági időszakot – dolgozza fel, esetleg a nemzetbiztonsági szervezetrendszer és működés jelenlegi rendszerét mutatja be. Azonban az, aki csak a múltjában él, az nem lesz képes számára hasznosan befolyásolni a jövőjét, és pusztán elszenvedője lesz annak. Mivel a nemzetbiztonsági érdekek hatékony érvényesítése Magyarország egyik legfontosabb érdeke, nem tehetjük, hogy nem próbálunk meg felkészülni e feladatra. Ez annál is fontosabb, mert a környezet változásának, átalakulásának üteme olyan nagy, hogy pusztán a jelen történéseire történő reagálással nemcsak állandósulna, hanem valószínűleg folytonosan nőne a biztonsági szervezetek lemaradása a felderítési képességek tekintetében.

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a nemzetbiztonsági szféra tudományos energiáit két – kétségtelenül fontos, de a jövő vizsgálata szempontjából kevésbé releváns – folyamat kötötte le. Egyrészt az állambiztonsági múlt feldolgozása, ami kétségtelenül egyfajta teherként nehezedett a szóban forgó szervezetekre. Másrészt az új szövetségi rendszerhez, illetve a változó világhoz történő lassú, bizonytalan léptekkel tarkított alkalmazkodás. Ugyanakkor véleményem szerint itt az ideje, hogy a jövőorientált gondolkodás a magyar nemzetbiztonsági gondolkodásban is mielőbb elnyerje nemcsak méltó, de még inkább szükséges és indokolt helyét, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a nemzetbiztonság az a terület, amely az újszerű biztonsági kihívásokkal legtöbbször elsőként szembesül. A gyorsuló változások gyorsuló gondolkodást és előrelátást is igényelnek, amelyek révén korszerű és rugalmas megoldások születhetnek. E folyamat támogatása érdekében próbálom meg e tanulmányban összefoglalni azokat a tényezőket, amelyek hatással lehetnek a magyar nemzetbiztonsági elhárítás jövőbeni tevékenységére. Megkísérlem továbbá vázolni a főbb trendeket és tendenciákat, valamint az ezekhez való proaktív alkalmazkodáshoz szükséges fejlődési irányokat, konkrét feladatokat.

Az alábbi tanulmány célja nem a jóslás. Sokkal inkább olyan gondolat kísérlet, amely segíthet megérteni a lehetséges és valószínű jövő(ke)t, ezáltal képes lehet orientálni és egyben katalizálni a jövő nemzetbiztonsági szakembereinek és a Magyarország biztonsága iránt érdeklődők gondolkodását.

A bizonytalan jövő

A jövő bizonytalan, de nem teljesen kiszámíthatatlan. Bizonytalanságát az adja, hogy olyan események függvénye, amelyek alakulásában – különösen mai világunkban – számtalan véletlen, nehezen előre jelezhető, illetve előre nem látható körülmény játszik szerepet. Ugyanakkor a jövő nem kiszámíthatatlan, mert múlt és jelen ismereteit figyelembe véve becsléseket, előrejelzéseket, lehetséges forgatókönyveket készíthetünk a különböző jelenségek alakulását illetően, amelyek segíthetnek felkészülni a legvalószínűbb eseményekre.

A jövőkutatás mára önálló tudományterületté nőtte ki magát. A Wikipédia szerint „a jövőkutatás (idegen szóval futurológia) a társadalomtudományok közé tartozik, amely a lehetséges, kívánatos és valószínű jövővel, az ezzel kapcsolatos nézetekkel és mítoszokkal foglalkozik”. Ahhoz, hogy a jövőről tudományos igényességgel szólhassunk, legalább nagy vonalakban célszerű megismerkednünk a jövőkutatás alapvető keretrendszerével, fejlődési tendenciáival.

A jövőkutatás, amely az 1970-es évekre vált önálló tudománnyá, elméleti megközelítését kezdetben az ún. pozitivista felfogás⁴⁸ jellemezte, ami alapján a gyakorlatban „az ún. forecast típusú előrejelzések készítésére összpontosított”.⁴⁹ Ez azt jelentette, hogy a múlt és jelen – elsősorban matematikai és statisztikai módszerekkel – teljes mértékben feltárt folyamatait kísérte meg a jövőre kivetíteni, ezek alapján próbálta megfogalmazni prognózisait. A múlt század utolsó évtizedeiben azonban ez a fajta, a tapasztalatok logikai úton jövőre történő kivetítését jelentő jövőkutatás válságba került. Ennek fő oka az volt, hogy a pusztán a jelen következményeinek tekintett jövőre vonatkozó jóslatok számos váratlan, de fontos eseményt nem tudtak előre jelezni (például olajválság, a szocialista tábor szétesése stb.).

Ez a jelenség a jövőkutatáson belül is paradigmaváltást indukált. A jövőkutatók már nem a jóslás útját választották, hanem – alkalmazkodva a társadalmi igényekhez – segíteni kívánták „az egyes társadalmi aktorok/stakeholderek⁵⁰ önálló és csoportos jövőelgondolásokat formáló tevékenységét oly módon, hogy a jelenben formálódó jövőket tanulmányozva a lehetőségekre és a veszélyekre hívja fel a figyelmet, és/vagy kutatási eredményeivel hozzájárul az aktorok/stakeholderek és a társadalmi csoportok jövőorientáltságának és jövőelgondolásainak fejlesztéséhez.”⁵¹

Ennek eredménye lett két új versengő, de egymást mégis kiegészítő irányzatnak, az evolúciós és a kritikai jövőkutatásnak a kialakulása. Az evolúciós irányzat alapgondola-

⁴⁸ A pozitivista felfogás azt jelenti, hogy a jelenben minden tény teljes mértékben megismerhető, amelyekből pusztán logikai úton következtethetünk a jövőre.

⁴⁹ HÍDEG 2007, 1167.

⁵⁰ A *stakeholder* kifejezés jelentése: érintett. Az adott kérdésben érintett összes társadalmi csoportot értjük alatta.

⁵¹ HÍDEG 2012, 11–12.

ta az, hogy egyetlen valószínű jövő előrejelzése a világ instabilitása miatt nem lehetséges. Nevéből következően ez a felfogás a jövő lehetőségtartományát evolúciós mintázatokban rendezve adja meg,⁵² azaz a lehetséges jövő különböző forgatókönyveit, modelljeit készíti el. A kritikai jövőkutatásnak feladata „egyrészt a közösségi jövőelképzelések kritikája, másrészt olyan eljárások fejlesztése, amelyek segítségével bekapcsolódhat a közösségi szintű jövőelképzelések alakításába. E munkája során a kritikai jövőkutató nem előrejelzéseket készít, hanem foresight eljárást szervez és segít.”⁵³ A *foresight* eljárás alapjait a technikai fejlődés és annak társadalmi hatásaival foglalkozó lehetséges jövőképek és modellek jelentették. Ezen eljárások lényege, hogy az emberi tényezőt helyezik a középpontba, miután kikristályosodott, hogy az emberi tényezőkből (kultúra, kommunikáció, várakozások, tudásteremtés) fakadó cselekvések a korábban feltételezettnél jóval nagyobb mértékben befolyásolhatják a jövőbeni események alakulását. „A foresight tevékenységek gyors terjedése és népszerűsége azon a felismerésen alapul, hogy a társadalmi-emberi jövő nem távoli és tőlünk független majdani valóság, hanem mindennapi cselekvési szándékaink, elvárásaink és tevékenységünk tere és eredménye is.”⁵⁴

Elsősorban e felismerésből származik napjaink egyre inkább teret nyerő jövőkutatási tendenciája, az integrált jövőkutatás, amely elméleti alapjaiban mindhárom fenti irányzatra támaszkodik, viszont fókuszába egyre kevésbé a jövő előrejelzését helyezi, mint inkább a jelen cselekvéseinek jövőre gyakorolt lehetséges hatásait. Hideg Éva megfogalmazásában: „A megújult jövőkutatás nem a majd bekövetkező jövőről nyújt előzetes ismereteket, hanem a jövőgondolatok jelenbeli formálódásához nyújt segítséget az evolúciós mintázatok feltárásával és/vagy a jövőgondolatok kritikájával és a jövőgondolatok minőségét javító eljárásokkal.”⁵⁵

A gyakorlati jövőkutatásban egyre inkább teret nyernek az egyes témákat érintő komplex és interaktív megközelítések. Komplex, mert egy adott probléma vizsgálatában a statisztikai módszerek mellett egyre inkább megjelenik az adott terület trendjeinek, tendenciáinak vizsgálata, illetve a jövőcsírák felmérése, amelyek később szárba szökkenve, akár alapjaiban befolyásolhatják a jövő alakulását. Interaktív azért, mert egyre szélesebb körben próbálják bevonni az adott terület érintettjeit (nemcsak szakembereket, hanem laikusokat is) nemcsak a jövőről alkotott elképzeléseik felmérésére, hanem a jövő alakításába is. E folyamat során a különböző felek megismerhetik egymás elképzeléseit, terveit, és akár össze is hangolhatják a jövő alakításával kapcsolatos cselekvéseiket.

Összefoglalva elmondható, hogy a jövőkutatás a jelenbeli ismeretek jövőre történő egyszerű kivetítése helyett egyre inkább a széles alapokon nyugvó elemzőmunka és a széles körű eszmecsere támogatásának irányába mozdul el. A jövőbe helyezett jövő helyett a jelenbe helyezett jövővel foglalkozik, azaz elsősorban azt vizsgálja, hogy a jelenbeli cselekvések milyen módokon befolyásolhatják, alakíthatják a jövőt.

⁵² HIDEG 2012, 12.

⁵³ HIDEG 2012, 12.

⁵⁴ HIDEG 2007, 1167.

⁵⁵ HIDEG 2011, 20.

Magyarország jövőbeni biztonsága

E részben törekszem röviden összefoglalni azokat a trendeket, tendenciákat, amelyek hatással lehetnek a nemzetbiztonsági elhárítás működésére, és igyekszem különböző foratókönyvek mentén támpontokat keresni a tekintetben, hogy az ország biztonsági helyzete, az ezeket várhatóan befolyásoló tényezők mi módon hathatnak az elhárításért felelős szervezetek működésére, ezek hogyan alkalmazkodhatnak a jövő várható és elkerülhetetlen hatásaihoz.

A nemzetbiztonsági elhárítás szervezetrendszerét érő hatásokat alapvetően két csoportba oszthatjuk. Az egyik csoportba tartoznak azok a tényezők, cselekmények, jelenségek, amelyek Magyarország nemzetbiztonsági érdekeit sérthetik, és amelyekkel szemben az illetékes szervezeteknek fellépni törvényből fakadó kötelezettségük. A második csoportba tartoznak azok a környezeti tényezők, amelyek elsősorban a szervezetrendszer működési feltételeire, és ezen keresztül a belső működési rendszerére hatnak, ezeket befolyásolják.

Trendek és tendenciák a biztonság szempontjából

Jóllehet egyes részterületeket tekintve számos tanulmány foglalkozik a jövő kérdéseivel, komplex, a hatások és tényezők együttes hatását bemutató elemzés kevés van. Ebben a fejezetben röviden áttekintünk három átfogó, biztonsági szempontú elemzést, térben és időben egyre közelebb kerülve Magyarországhoz. Elsőként a globális helyzettel kapcsolatosan áttekintjük az USA Nemzeti Hírszerzési Tanácsa szintén a 2030-ig tartó időszak biztonsági trendjeiről szóló tanulmányát (*Global Trends 2030: Alternative Worlds*). Ezt követően szélesebb kontextusban Magyarország biztonsági helyzetéről Resperger István ezredes 2030-ig tartó kitekintését vesszük górcső alá, majd Magyarország *Nemzeti Biztonsági Stratégiáját* tekintjük át.

*Global Trends 2030: Alternative Worlds*⁵⁶

Elsőként egy olyan tanulmányt mutatunk be röviden, amelynek célja, hogy áttekintse a következő évtizedre vonatkozó trendeket, bizonytalanságokat, és ennek segítségével különböző alternatívákat állítson fel a világ jövőbeni működését illetően, beleértve a biztonsági kihívásokat is. A tanulmány négy olyan megatrendet említ, amelyek már ma is láthatók, és természetüknél fogva még legalább 15–20 éven keresztül nagymértékben befolyásolni fogják az életünket. E négy megatrend:

- Az egyéni lehetőségek kibővülése, amely az egyének számára megszerezhető erőforrások (pénz, tudás, információ, eszközök) mértékének növekedését jelenti.
- Hatalmi kiegyenlítődés, amelynek lényege, hogy a jelenlegi egypólusú, hegemónisztikus világrendet többpólusú váltja fel, amelyben nagyobb szerep jut az együttműködésnek.
- Demográfiai folyamatok, amelyek magukban foglalják a fejlett országok előregeredését, a fiatal átlagéletkorú társadalmak nagy számának lassú csökkenését, az egyre inkább határokon átívelő migrációt, illetve a növekvő városiasodást.

⁵⁶ *Global Trends 2030: Alternative Worlds* (2012).

- Az energiához, élelemhez és ivóvízhez való hozzájutás problematikája, ami leginkább a növekvő igények és főként a klímaváltozás okozta csökkenő lehetőségek közötti ellentmondást takarja.

A fenti négy megatrendből a tanulmány szerint olyan alapvető változási irányok, trendek következnek, amelyek alapjaiban meghatározzák, milyen világban fogunk élni 2030-ban. E változási irányok az alábbiak:

- a középosztály kibővülése;
- könnyebb és szélesebb hozzáférés pusztító és bomlasztó technológiákhoz;
- a nyugat elveszti abszolút gazdasági fölényét, a kelet és a dél megerősödik;
- általános elöregeedés, amely munkaerőhiányhoz fog vezetni, ezért erősíteni fogja a migrációt;
- városiasodás;
- élelmiszer- és vízhiány;
- az USA energiafüggetlensége, amely nagy gazdasági csapás lesz az energiahor-dozókat exportáló országok számára.

A fenti tényezőkből olyan bizonytalansági faktorok erednek, amelyek pontos kimenetele nem megjósolható, ugyanakkor bizonyosan alapvető hatást fognak gyakorolni a világ biztonsági helyzetére. E bizonytalansági tényezők az alábbiak:

- Kiszámíthatatlan, válságra hajlamos világ gazdaság.
- Az állami szuverenitás csökkenése, illetve változása. Ez alatt a tanulmány nem csak bizonyos területek fölötti kontroll elvesztését, de például az országokon belüli regionalizmus erősödését is érti.
- A konfliktuspotenciál magas szintje, növekedése, ami ugyanakkor nem jelenti automatikusan a konfliktusok bővülését és erősödését.
- Regionális instabilitás elsősorban a Közel-Keleten és Dél-Ázsiában.
- A technológiai fejlődés lehetséges hatásai (például *Internet of Things*, *Ipar 4.0* stb.)
- Az Amerikai Egyesült Államok nemzetközi szerepe.

Mindezek alapján a tanulmány négy alternatív forgatókönyvet, alternatív világrendet vázol fel:

- „Fékező motor”: Ez a forgatókönyv alapvetően az USA és az EU gazdasági bezárkózását és ezáltal a világ gazdaság lassulását vetíti előre. Mindezek *növelik a hagyományos fegyveres konfliktusok valószínűségét*, de a világháborúkhöz hasonló világégések valószínűségét így is alacsonyra értékelik a tanulmány szerzői.
- „Fúzió”: E forgatókönyv szerint az USA, Kína és az EU elmélyíti az együttműködést, amely *növekvő előnyökkel kecsegtet az egész világ számára*.
- „Szellem a palackban”: E forgatókönyv szerint bizonyos országok jelentősen megerősödnek, míg mások meggyengülnek. A gyengülő országokban előtörhetnek a nacionalista érzületek, a *konfliktusok esélye növekszik*.
- „Állammentes világ”: E világban *a nemzetállamok szerepe egyre inkább háttérbe szorul* a nem állami szereplők rovására, amelyek képesek együttműködni a világ problémáinak megoldásában. A nagyobb, dezintegráltabb országok versenyhátrányba kerülnek a kisebb, de egységesebb országokkal szemben. E forgatókönyv stabilabb és gazdaságilag jobb helyzetet eredményez, mint az előző.

E tanulmányt vizsgálva abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az elmúlt öt év fejleményei alapján képesek vagyunk meggyőződni róla, hogy milyen mértékben voltak relevánsak a megfogalmazott gondolatok. Azt megállapíthatjuk, hogy a megatrendek és trendek hatása egyértelműen érvényesülni látszik, amiből arra következtethetünk, hogy ezek hatásával a jövőben is számolnunk kell. A leírt bizonytalansági tényezők közül is számos relevánsnak bizonyult, már napjainkban megjelent, mások megjelenésével továbbra is számolhatunk. A *black swan* tényezők közül egy sem valósult meg maradéktalanul. Vannak jelei az USA bezárkózásra való törekvésének, illetve Irán is feladta az atomprogramját, ám ezen folyamatok végső kimenetele továbbra is bizonytalan. Irán esetében például az ország modernizációs iránya eddig nem a békésebb Közel-Kelet irányába terelte az eseményeket, bár ebben feltehetően egyéb okok (olajárcsökkenés, szíriai proxyháború) is szerepet játszanak.

Véleményem szerint bizonytalansági tényezők közül a technikai fejlődés lesz a legnagyobb hatással a világra, amely növeli a „szellem a palackban” és az „állammentes világ” forgatókönyvek megvalósulásának valószínűségét.

Biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések és ezek hatása Magyarországra 2030-ig

Ezt a címet viseli Resperger István ezredesnek a *Felderítő Szemlé*ben megjelent 2013-as írása. Ebben a szerző részletesen foglalkozott a világ és Magyarország biztonsági kilátásaival, a biztonságra potenciálisan negatív irányban ható tényezőket három csoportba sorolta:⁵⁷

„*A kihívások*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legalacsonyabb megnyilvánulási szintjén, amelyek eredői általában hátrányosan befolyásolják a belső és a külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira.”

A szerző a kihívások közé sorolja:

- a világ népességrobbanását,
- a fosszilis energiahordozók kimerülését,
- az élelemhez és a vízhez való elégtelen és egyenlőtlen hozzáférés problematikáját.

„*A kockázatok*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége, a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek.”

A kockázatok közé sorolja:

- a migrációt,
- az etnikai, vallási ellentéteket,
- a tömegpusztító fegyverek elterjedéséből adódó veszélyt.

„*A fenyegetések*: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, és közvetve hatással lehetnek a nemzeti értékek megőrzésére. Az érdekek képviselésének módszerei és eszközei előnyben részesítik a kényszerítést vagy az erőszakos úton történő megoldás lehetőségét.”

⁵⁷ RESPERGER 2013 alapján.

A fenyegetések közé sorolja

- a szervezett bűnözést és a kábítószer-bűnözést,
- a terrorizmust,
- a fegyveres konfliktusok, háborúk hatásait.

Ha megfigyeljük, akkor a fenti csoportosítás kategóriái valójában a különböző biztonságra ható helyzetek között tesznek különbséget. Teszik ezt a jövőre vonatkozó lehetséges időtartamuk, hatásuk, illetve befolyásolhatóságuk mértéke szerint. Ennek megfelelően a kihívások esetében a jövőt várhatóan még hosszú időn, évtizedeken át befolyásoló jelenségekről van szó. Ezek közvetlen biztonságra gyakorolt hatása a jelenben akár alacsony szintű is lehet, de hosszabb időtávon magukban hordozhatják akár konkrét fenyegetések kialakulásának esélyét is, illetve előre jelezhetik annak formáit. Hatásainak leküzdése középtávon sem lehetséges, sokkal inkább alkalmazkodást igényelnek. A kihívások tulajdonképpen olyan megatrendek, amelyek potenciális veszélyeket hordoznak magukban. A kihívásokat figyelembe kell venni a védelmi tervezés során, mint nem befolyásolható tényezőket.

A kockázatok a kihívásokból fakadó középtávon potenciálisan bekövetkező biztonsági problémák, események. A konkrét biztonsági fenyegetéssé történő átalakulás eshetősége jelentősen megnőtt, a biztonságra gyakorolt hatása még mindig csak közvetett, amely bármikor rövid időn belül továbbléphet a fenyegetések kategóriájába. A kockázatok esetében a védelmi tervezésnek már konkrét lépéseket kell tennie. Egyrészt fel kell mérni, milyen fenyegetéssé alakulhatnak át a kockázatok, és milyen módon lehet ezeket megelőzni, másrészt el kell kezdeni a felkészülést a magas valószínűséggel megjelenő fenyegetések elhárítására.

Fenyegetések a rövidtávon nagy valószínűséggel bekövetkező vagy részben már be is következett események, tevékenységek, amelyek a társadalom számára érzékelhető konkrét mértékű biztonságra gyakorolt negatív hatással rendelkezhetnek, és elhárításukra, megelőzésükre azonnali intézkedéseket kell fogantatni.

Nemzeti Biztonsági Stratégia

Az ország nemzetbiztonsági tevékenységre legnagyobb hatást gyakorló dokumentuma a 2012-ben elfogadott és jelenleg (2017) is hatályban levő Magyar Nemzetbiztonsági Stratégia (A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról). Ez a dokumentum számos fontos és alapvető megállapítást tartalmaz Magyarország biztonsági helyzetét illetően, jelentősége mégis inkább abban áll, hogy iránymutatást ad(hat) az ország biztonsági szervezeteinek a tekintetben, hogy milyen irányban és módon kell szervezniük tevékenységüket, kifejtieniük erőfeszítéseiket. Érdeemes megjegyezni, hogy bár stratégiának nevezik a dokumentumot, az valójában kevéssé hordozza magán a stratégia formai jegyeit, nem rendelkezik például időhorizonttal. Jóllehet a Nemzeti Biztonsági Stratégia nem kizárólag nemzetbiztonsági jellegű kérdéseket tárgyal, a megemlített biztonsági fenyegetések szinte mindegyike bírhat nemzetbiztonsági jelentőséggel, azokból akár konkrét feladatok fakadhatnak a nemzetbiztonsági szolgálatok számára. A Nemzeti Biztonsági Stratégia e tanulmány születésének idején (2017) már öt éve van hatályban, így

felülvizsgálata indokolt és időszerű. Elemzésem szempontjából mint jövőorientált, Magyarország biztonsági kihívásait számba vevő dokumentum releváns. Célja elsősorban annak feltárása, hogyan gondolkozik a jövőről, és mi módon kezeli annak kihívásait.

A stratégia az elején, a *Magyarország biztonságpolitikai környezete* című fejezetben megállapítja, hogy a biztonság egyre inkább komplex értelmezést nyer, azaz a biztonsági dimenzió egyre tágabb (térben, időben, illetve életünk egyre több szegmensében), és alakításában egyre több szereplő vesz részt, az államok mellett megjelent számos nem kormányzati szereplő is. Véleményem szerint fontos megállapítása, hogy a biztonság fogalmát a társadalom más fontos szegmenseivel együtt komplex módon kell értelmezni és kezelni. E fejezet legfontosabb fogalma a globalizáció, illetve az a megállapítás (3. pont), hogy a társadalom számára a globalizáció nemcsak előnyöket, hanem számtalan potenciális veszélyt is rejt magában.

A stratégia II. fejezete Magyarország biztonságpolitikai érdekeit veszi számba. Ebben a részben kifejeződik az ország elköteleződése az ENSZ, a NATO, az Európai Unió, valamint az Amerikai Egyesült Államok irányába. Védelmi szempontból megállapítja, hogy annak sarokköve az észak-atlanti szerződés 5. cikke. A fejezetben hangsúlyosan megjelenik, hogy Magyarország biztonsága alapvetően összefügg a szomszédos államok biztonságával, tekintettel az ezekben az országokban honos jelentős magyar kisebbségi közösségekre.

A III. fejezet sorolja fel a Magyarországot érintő biztonsági fenyegetéseket:

- Hagyományos katonai konfliktus, amelynek valószínűségét kifejezetten alacsonyra teszi a stratégia.
- A regionális konfliktusok, a működésképtelen államok, illetve a széles körű fegyverkezés jelentette problémák.
- A tömegpusztító fegyverek elterjedésének veszélyei.
- A terrorizmus.
- A pénzügyi biztonságot fenyegető tényezők.
- A kibertérben megjelenő fenyegetések.
- Az energiabiztonságot fenyegető tényezők.
- Éghajlatváltozás, a természeti erőforrások, ivóvízkészletek és élelmiszer-termelő képességek kimerülése, valamint a környezet szennyezése.
- Természeti és ipari katasztrófák veszélye.
- Szervezett bűnözés által okozott társadalmi problémák.
- A migráció jelentette biztonsági kihívások.
- A szélsőséges csoportok jelentette veszélyek.

Az utolsó, IV. fejezetben a stratégia sorra veszi azokat az eszközöket, amelyeket a biztonsági fenyegetések kezeléséhez a kormány szükségesnek gondol. Ennek során elég széles perspektívából közelít a problémához, azaz kevésbé koncentrált maguknak a veszélyeknek a kezeléséhez szükséges konkrét lépésekre. Külön fejezet foglalkozik a hírszerzés és elhárítás témakörével, amelyben a dokumentum kifejti, hogy ezek a szervezetek az ország szuverenitása, alkotmányos rendje védelmének, biztonságpolitikai céljai és nemzeti érdekei érvényesítésének fontos eszközt képezik. Hangsúlyozza továbbá a stratégia, hogy elengedhetetlen, hogy rendelkezésre álljanak azok a külföldi információk, amelyek a kockázatok és fenyegetések felismeréséhez, illetve a megalapozott kormányzati döntésekhez szükségesek.

Összességében a stratégia a teljesség igényével foglalja össze azokat a biztonsági jellegű fenyegetést hordozó veszélyeket, jelenségeket, tevékenységi formákat, amelyekkel Magyarországnak szembe kellett néznie a stratégia készítése óta eltelt öt évben. Az elkövetkezendő években, ha nem is pont ezekben a formákban és a jelenlegi hangsúlyokkal, de várhatóan a jövőben is ugyanezek maradnak a fő kihívások a magyar állam és biztonsági szervezetei számára. Ugyanakkor a biztonsági problémák kezelésére vonatkozó irányelvek meglehetősen általánosak, itt szükséges lenne konkretizálni, pontosítani a biztonsági szervek feladatait. Fontos lenne továbbá a stratégia formai és tartalmi követelményeinek érvényesítése, hogy ne fordulhasson elő olyan ellentmondás, hogy egy adott tényező egyszerre jelenik meg a célok, illetve az eszközök (például külső-belső adósság csökkentése) között.

A polgári elhárítás várható feladatai

Ebben a fejezetben teszek kísérletet arra, hogy felvázoljam, milyen jelenségekkel fognak szembesülni a polgári elhárító szervek az elkövetkező bő évtizedben, és ezekre milyen módokon reagálhatnak.

Ellenérdekelt titkosszolgálati jellegű törekvések

Ahhoz, hogy az ellenérdekelt titkosszolgálati törekvések elhárításának jövőbeni kérdéseivel foglalkozhassunk, először át kell hogy tekintsük, hogyan alakulhatnak a Magyarországgal szembeni hírszerzési szándékok. Mivel a titkos információgyűjtés és befolyásolás az országok, szövetségek közötti versengés egyik legrégebbi eszköze, ezért e kérdés elemzése nem választható el Magyarország geopolitikai helyzetétől. Ezt egészítik ki azok a törekvések, amelyek nem elsősorban Magyarország ellen irányulnak, hanem az EU-tagságunkkal, illetve az ellenérdekelt állam, szervezet céljaival, belső viszonyaival függnek össze.

A környező országok

*A közép- és a kelet-európai térségben egyre erősebb az egyes országok és az egyes vállalatok közötti gazdasági (és politikai) verseny.*⁵⁸ E kijelentés Magyarországra vonatkoztatható lényege, hogy amennyiben a klasszikus értelemben vett versenyhelyzetet nézzük, Magyarország legfőbb riválisai a jövőben is a környező országok lesznek. Jól mutatja ezt többek között az is, hogy Magyarországot bármely területen elsősorban a környező országokkal szokták összehasonlítani.

Mivel a környező országok mindegyike kis, nyitott, alapvetően tőkehiányos gazdaság, amely erősen függ a külföldről érkező tőkétől, elsősorban a külföldi vállalatok befektetéseitől, így ezen a téren a legerősebb a versenyhelyzet. Nem szabad továbbá megfeledkezni arról, hogy a környező országokban él nagyszámú magyar kisebbség, akik a jövőben is ki lesznek téve a környező országok bel- és külpolitikai viszonyainak.

⁵⁸ BERNEK 2010, 56.

Oroszország

Ha Magyarország jövőbeli geopolitikai helyzetét nézzük, akkor abból célszerű kiindulnunk, hogy az ország a 2030-ig terjedő időszakban az Európai Unió és a NATO tagja lesz. Mint ilyen ország feltehetően nemcsak önmagában, hanem e szövetségi rendszerek tagjaként is célpontja lesz ellenérdekelt titkosszolgálati tevékenységnek. (A NATO-val kapcsolatos kérdésekkel most nem foglalkozunk, mivel az elsősorban a katonai elhárítás feladatkörébe tartozik). A globális, illetve regionális versenyben az Európai Unió jelenleg legnagyobb riválisa Oroszország.

Oroszország számára az EU több szempontból is fontos szereppel bír. Kereskedelmi szempontból az orosz export legnagyobb piaca, így Oroszország modernizációs törekvéseinek legfőbb anyagi forrása lehet. Kül- és biztonságpolitikai szempontból Oroszország egyik legfőbb törekvése a jelenben és várhatóan a közeli jövőben is cselekvési „akciórádiusának”, befolyásának globális kiterjesztése. Európa pedig egyfajta „hiányzó közeget” jelent a globális ambíciók és a lokális képességek közötti mezőben.⁵⁹

Mind a gazdasági függés, mind pedig a globális szereplővé válás szándéka erősítheti az orosz titkosszolgálati aktivitást a térségben, amelynek fő célja az Európai Unió gyengítése annak megosztása révén. Ugyanis ha Európa nem tud egységesen fellépni érdekei védelmében, azzal Oroszország számos előnyre szert tehet. Egyrészt összességében magasabb áron adhatja el energiahordozóit, másrészt könnyebben szerezhet potenciális szövetségeseket, végső soron erősítheti befolyását, sőt az Európai Unió esetleges felbomlásával ki is üthetné egyik legfontosabb vetélytársát a nyeregből.

Oroszországban erős hagyományai vannak az érdekek titkosszolgálati eszközökkel történő érvényesítésének. Az elmúlt évek expanzív jellegű orosz külpolitikájából fakadóan várhatóan a közeli jövőben is számítani kell az orosz titkosszolgálati törekvések fokozódására. A geopolitikai helyzetből adódóan ennek alapvetően két iránya várható. Egyrészt a gazdasági befolyásszerzés, amelynek fő célja az orosz export, főképp a fosszilis energiahordozók minél magasabb áron történő értékesítése. Ez magában foglalja példának okáért a közös európai beszerzés, illetve a Közép-Ázsiából érkező energiahordozók behozatalának akadályozását, a megújuló energiák terjedésének csökkentését, az energiahatékonyság fokozásának lassítását.

Másrészt számítani lehet arra, hogy Oroszország politikai szempontból is megpróbálja gyengíteni az Európai Uniót is titkosszolgálati eszközök felhasználásával. Ennek is számos formája lehet az oroszbarát propaganda terjesztésétől az EU-ellenes erők támogatásán és az Unióba vetett bizalom rombolásán keresztül akár az egyes országok választási folyamataiba történő direkt vagy indirekt beavatkozásig.

Nem kizárt Magyarország újra ütközőállammá válása azzal, hogy ismételten egyszerre több nagyhatalom is érdekszférájába tartozónak gondolhatja. Az EU-hoz való csatlakozás után úgy tűnt, hogy az ország egyértelműen az Unió érdekszférájába fog tartozni, de az utóbbi időszakban látványosan megnőtt Oroszország aktivitása és Magyarországgal szemben mutatott érdeklődése, kifejezetten energetikai területen (Paks II., gáztárolás, gáz- és olajvezetékek).

⁵⁹ PÓTI 2013.

Törökország

A török külpolitikai aktivitás a 20. század vége óta folyamatosan növekszik, az egymást követő kormányok fokozatosan feladták az Atatürk-i hagyományokra épülő passzivitást. *A kétpólusú világ felbomlása következtében függetlenné váló balkáni, kaukázusi, közép-ázsiai államok gyorsan a török külpolitika homlokterébe kerültek.*⁶⁰ Mindezek mellett az országban zajló, hosszú távúnak látszó átalakulások, az ezekből fakadó konfliktusok miatt Törökország európai uniós csatlakozása nemcsak egyre inkább a távoli jövőbe lát-szik kitolódni, hanem jó eséllyel beláthatatlan időre meghiúsul. Oroszországhoz történő közeledésével e körülmények arra utalnak, hogy Törökország aktív regionális hatalomként kívánja újrapozicionálni magát, ami feltehetően a Balkán és az EU irányában erősödő titkosszolgálati hírszerző tevékenységgel fog párosulni. Mindezek mellett számítani kell arra, hogy a török szolgálatok komoly hírszerző és elhárító tevékenységet fognak folytatni az európai, de különösen a németországi török diaszpórán belül.

Kína

A kínai külpolitika középpontjában egyre inkább a nagyhatalmi törekvések kiteljesítése áll, „nagyhatalmi státuszának növelése és az ehhez szükséges békés környezet biztosítása”.⁶¹ Ennek keretében az elmúlt években megkezdődött egy gazdasági modellváltás is, amelynek célja, hogy az exportvezérelt gazdasági növekedési modellt felváltsa egy fogyasztás- és K+F-vezérelt gazdasági növekedés.⁶² Emellett egyre aktívabban igyekszik aláásni a nyugati, főképp USA által dominált nemzetközi gazdasági intézményrendszert, miközben párhuzamosan igyekszik kiépíteni a sajátját.⁶³

A fentiekkel összhangban áll a német Alkotmányvédelmi Hivatal 2016-os évet összefoglaló jelentése.⁶⁴ E szerint Kínában a 2013-as vezetőváltás óta növekszik a titkosszolgálatok jelentősége, feladatuk a kínai kormány törekvéseinek támogatása. A jelentés szerint a kínai hírszerzési aktivitás fő irányvonalai továbbra is a kommunista párt hatalmának védelme (szeparatista, ellenzéki csoportok megfigyelése), illetve a tudományos-technikai hírszerzés, ám megfigyelhető egy hangsúlyeltolódás a politikai hírszerzés felé. Ez utóbbi területen fokozott érdeklődést mutatnak többek között az Európai Unió belső döntéshozatali rendszere iránt.

Irán

*Az irániak többsége meg van győződve arról, hogy országának történelmi múltja, kulturális befolyása, valamint földrajzi mérete, természeti gazdagsága s népességének nagysága folytán vezető szerep jár a Közel-Keleten, különösen pedig a Perzsa-öböl térségében.*⁶⁵ Irán

⁶⁰ PINTÉR 2013.

⁶¹ ESZTERHAI 2016.

⁶² ESZTERHAI 2016.

⁶³ POLYÁK 2015.

⁶⁴ 2016 Report on the Protection of the Constitution (2016).

⁶⁵ ABLAKA 2010.

néhány éve újra rendkívül aktívan törekszik e vezető szerep elérésére. A 2011-ben kitört szíriai polgárháború veszélybe sodorta az ún. síita félholdat, a Földközi-tenger mellett fekvő Libanontól a Perzsa-öböl menti Iránig és Bahreinig tartó síita befolyás alatt álló ország-csoport integritását. Az Iszlám Állam terrorszervezet felemelkedése és területi hódításai hasonló hatást váltottak ki, ezért Irán mindkét hadszíntéren aktívan beavatkozott érdekei védelmében. Ezzel azonban nemcsak segített szövetségeseinek, hanem meg is erősítette hatalmi pozícióit Irakban és Szíriában. Oroszország szíriai beavatkozásával gyakorlatilag hosszú távra biztosította a síita félhold fennmaradását, és egyben annak nagyhatalmi védelmezőjévé is vált, ami Iránt csak bátorítani fogja a jövőben.

A síita félhold fontos eszköz Irán kezében a közel-keleti dominancia megszerzése érdekében, két hagyományos ellenfelével, Izraellel és Szaúd-Arábiával szemben. Az arab országgal való konfliktus az utóbbi időszakban egyre intenzívebbé vált. A két ország által támogatott erők több helyen is háborút (ún. proxyháború) vívnak egymás ellen (Szíria, Jemen). Az ellenségeskedés intenzitásának növekedésével mindkét ország számára első számú prioritássá vált a fegyveres erők modernizációja, szövetségeik megerősítése és bővítése, illetve az ellenfelek aktív gyengítése. Ez utóbbit jól mutatja, hogy a két regionális hatalom a kibertérben is egymásnak feszült.⁶⁶ Tekintettel arra, hogy az iráni teokrácia alapvetően egy Nyugat-ellenes forradalom gyermeke, illetve hogy Oroszország és Irán közeledése várhatóan a jövőben is folytatódik, várható, hogy Irán titkosszolgálati aktivitása Európában is növekedni fog.

A német Alkotmányvédelmi Hivatal 2016-os évet összefoglaló jelentése⁶⁷ szerint az iráni szolgálatok az ellenzéki csoportok megfigyelésén, politikai és gazdasági hírszerzésen túl izraeli érdekeltségek megfigyelésében voltak igen aktívak. E tevékenységeik vélhetően a jövőben is folytatódni fognak nemcsak Németország, hanem egész Európa területén.

Aktív intézkedések

Szükséges röviden szót ejteni a fenyegetések forrásán kívül a megvalósítás módszereiben bekövetkező változásokról is. E tekintetben a jelen tendenciája egyértelműen az, hogy a hírszerzési tevékenység során reneszánszukat élik a befolyásolásra törekvő, úgynevezett aktív intézkedések. Ezek lényege, hogy a hírszerző szolgálatok, szervezetek tevékenysége nem elsősorban információk megszerzésére (passzív intézkedések) fókuszál, hanem a célpont (leggyakrabban egy ellenérdekelt ország kormánya vagy társadalma) helyzetének, viszonyainak, működésének – az aktív intézkedést alkalmazó érdekei szerinti – befolyásolására. Ez a fajta tevékenység mindig is része volt a hírszerző szervezetek működésének; az, hogy ezek most ismételten nagyobb hangsúlyt kaptak, több tényezőnek köszönhető:

- A világ összetettebbé válik, már nem az információhiány, hanem a túlzott információbőség korát éljük, amikor is nem mindenki képes megítélni a kapott ismeretek valóságtartalmát. A túlzott információbőség miatt könnyebbé vált az információval történő manipuláció.

⁶⁶ ERDBRINK 2016.

⁶⁷ 2016 Report on the Protection of the Constitution (2016).

- Az internet lehetővé teszi információk költséghatékony célba juttatását földrajzilag távol eső területekre is.
- Oroszország, Kína és India erősödésével kiéleződött a nagyhatalmak közötti versengés.
- Világszinten egyre könnyebb a személyek áramlása.
- Ez EU heterogenitása és demokratikus berendezkedése az „oszd meg és uralkodj” elv gyakorlati alkalmazásával lehetővé teheti az egyes tagállamok kijátszását egymás ellen.

Az ellenérdekelt titkosszolgálati tevékenységekkel kapcsolatosan összefoglalásként azt lehet mondani, hogy Magyarország szempontjából a regionális versenytársak mellett azon országok jelentik a legnagyobb titkosszolgálati fenyegetést, amelyek hatalmi szintet szeretnének lépni. Ez azt jelenti, hogy a jelenleginél nagyobb, meghatározóbb regionális vagy világpolitikai szerepre törekszenek, amelynek elérése érdekében várhatóan titkosszolgálatuk is nagyobb aktivitást fognak mutatni.

Ellenérdekelt hírszerző tevékenység elhárításával összefüggő jövőbeni teendők

- Fel kell készülni az orosz hírszerző szolgálatok információszerző és befolyásoló tevékenységének fokozódására.
- Jóllehet Törökország NATO-szövetséges, növekvő figyelemmel lenne célszerű követni a török szolgálatok tevékenységének esetleges változását, aktivitásuk növekedését.
- A bizonytalan és hatalmi versengéssel terhelt közel-keleti helyzet miatt az arab országok és Irán aktivitása növekedhet az elkövetkező időszakban.
- A gazdasági verseny éleződése várhatóan tovább növeli a kínai szolgálatok aktivitását egyrészt gazdasági hírszerzés, másrészt az ellenzéki csoportok kontrollálása területén. Kína hatalmi ambícióinak arányában feltehetően számítani lehet az EU-val szembeni hírszerző tevékenység fokozódására.
- Fejlesztetni kell az aktív intézkedések felfedésére és elhárítására irányuló képességeket.

A kibertér és fenyegetései

A kibertér létrejött a technikai fejlődés egyik legnagyobb vívmánya. Megszületése az emberiség a hatékonyság folyamatos javítására tett lépéseinek egyik legfontosabb eredménye, létrejöttét az informatikai forradalomnak köszönheti, amivel különböző földrajzilag távol eső számítástechnikai eszközök összekapcsolhatóvá váltak, és olyan kapcsolódási felületek és csatornák keletkeztek, amelyek új értelmezési kereteket is igényelnek.

P. W. Barlow szerint a „kibertér a szülőföldje az információs korszaknak, és a hely, ahol a jövő polgárai arra vannak utalva, hogy itt elidőzzenek”,⁶⁸ ami arra utal, hogy a kibertér egyre inkább életünk részévé válik. A kibertér megjelenésének és fejlődésének emellett számos biztonsági, sőt nemzetbiztonsági vonatkozása van. Tágabb összefüggésben nézve „az internet már önmagában is több geopolitikai konfliktus forrása. A különböző érdekeltségű nemzetek mindenféle dominálási stratégiát vetnek be, hogy ellenőrizhessék a hálózatok tartalmát, működését és gazdasági növekedését. A nemzetbiztonság számára stratégiaileg fontos [...] és a hatalmi harcok során rendkívül erős eszköz a csoportok, kisebbségek, politikai, vallási és gazdasági erők kezében, helyi vagy akár világszinten.”⁶⁹ Ebből következően „az Internet a konfliktusok késleltetése helyett, inkább megsokszorozza és komplikálja azokat”.⁷⁰

Az új típusú technológia újfajta emberi tevékenységeket, viselkedést jelent, amelyekből újfajta biztonsági problémák keletkeznek, amelyekkel az államoknak is foglalkozniuk kell. Az internet az állampolgárok mindennapi életének szerves része lett, *így sok technikai döntés vált politikai és stratégiai döntéssé is*⁷¹ egyben. Az államok hatalma, szuverenitása a kibertérben szembesül „a virtuális tér többi szereplőjével, a bűnözőkkel, a hackerekkel, aktivistákkal, a nagy magánvállalatokkal, a másként gondolkodókkal, a nem állami szférához tartozó szereplőkkel vagy éppen más államokkal”.⁷² Ezek az összeütközések azonban többnyire a hagyományos katonai, politikai, gazdasági, ideológiai konfliktusok keretein belül játszódnak le, ugyanakkor újszerű fejlemény, hogy bizonyos óriási súlyú – általában informatikai – vállalatok pusztán gazdasági erejüknel fogva kihívást jelentenek az állami szuverenitásnak.

Ebből következően pedig a „hagyományos problémákat” kezelő nemzetbiztonsági szervezetek nem engedhetik meg, hogy figyelmen kívül hagyják ezeket az újfajta veszélyeket, ezekre reagálniuk kell. Mindezek mellett a kibertérben valósul meg a legtisztább formában az a gondolat, hogy az információ a legnagyobb érték, a legfontosabb erőforrás, így az információgyűjtésre szakosodott szervezeteknek (mint például a hírszerző és elhárító szolgálatok) a lehető legnagyobb mértékig jelen kell lenniük e térben.

Nemzetbiztonsági aspektusból vizsgálva a kibertér felől két szinten érkehetnek a fenyegető jelenségek. Az első szinten a nemzetbiztonsági kockázatot jelentő veszélyhelyzet teljes mértékben a kibertérben keletkezik, a támadó és a megtámadott is a virtuális tér része, a támadáshoz és a védekezéshez is informatikai eszközöket alkalmaznak. Az ilyen műveletek gyakorlatilag a kiberbűnözés és a kiberhadviselés különböző formái. A támadás ilyenkor ún. ATP-k (*advanced persistent threat*) formájában valósul meg, amelyek gyakorlatilag jól szervezett, fejlett komplex szoftveres eszközöket használó informatikai támadások, támadássorozatok. Ezek célpontja minden esetben egy informatikai rendszer, a támadás célja legtöbbször adatlopás és/vagy szabotázs, de akár a hagyományos fegyverekkel vívott háború kiegészítő eszközeként is tekinthetünk rá.⁷³ A második szint, amikor a nemzetbiztonsági kockázatot jelentő tevékenység nem vagy nem kizárólag a kibertérben

⁶⁸ Idézi MÉSZÁROS 2006.

⁶⁹ DOUZET 2016, 21.

⁷⁰ DOUZET 2016, 21.

⁷¹ DOUZET 2016, 23.

⁷² DOUZET 2016, 22–23.

⁷³ KELETI 2016, 101.

valósul meg, de a kezeléséhez szükséges a kibertérben folytatott információgyűjtő és befolyásoló tevékenység (kiberhírszerzés), kiegészítve a hagyományos hírszerzési módszerekkel.

Amennyiben a jövő tendenciáit szeretnénk vizsgálni, az egyik legfontosabb fejlemény a virtuális tér további bővülése lesz. Ennek egyik összetevője a „dolgok internete” (*Internet of Things*), amely jelenség lényege, hogy egyre több hétköznapi eszköz (autók, háztartási eszközök stb.) válik „okossá”. Ezek az eszközök gyakorlatilag számítógéppé válnak, és az interneten fognak kommunikálni, létrehozva ezzel egy új szeptét a virtuális térnek. Nemcsak az internetre csatlakozó eszközök, de az azokat használó személyek száma is várhatóan dinamikusn növekedni fog. Információs szempontból ez kétféle hatást fog eredményezni. Növekedni fog az egyes személyek által a virtuális térben elhelyezett információk száma, és az elérendő személyek, csoportok aránya is.

A nemzetbiztonsági szolgálatok jövőbeni feladatai ezen a területen:

- A fontos magyar kormányzati és kritikus infrastruktúrához tartozó informatikai rendszerek védelmi szintjének növelése.
- Széles körű jelenlét a kibertérben, annak minden szegmensében.
- Jelentős erőforrásokat szükséges allokálni a kibertér célzott ellenőrzése érdekében.
- Ki kell dolgozni a dezinformációs törekvések felderítéséhez szükséges módszereket.
- Az elemzési kapacitások bővítésével kezelni kell az információs túlkínálatot.
- Naprakész és részletes információkkal kell szolgálni a kormányzat számára a kibertér nemzetbiztonsági összefüggéseiről.
- Fontos szerep hárul a szolgálatokra a társadalom tájékoztatására és tudatformálására. Ez a szerep azonban ellentétben áll a jelenlegi felfogással, ahol a szolgálatok társadalmi kapcsolatai a minimálisra vannak redukálva.

Szélsőséges ideológiák, szervezetek jelentette fenyegetés

Az emberi társadalmak sikeressége sokféle tényezőtől függ, de az elmondható, hogy egyetlen közösség vagy ország története sem töretlen sikertörténet, hanem sikerek és kudarcok egymást váltó sorozata. A bizonytalan, kudarcos időkben a társadalomban kialakuló frusztráció és bizonytalanság vezethet olyan eszmék felemelkedéséhez, amelyek gyors, egyszerű megoldást kínálnak a problémákra, ami azonban legtöbbször az agresszió növekedésével jár együtt. Ezen szélsőséges eszmék – bár első látásra sokszor egymás ellentétei, valójában sok közös van bennük – bizonytalan időkben vonzóvá válhatnak bizonyos csoportok körében. Ezek a közös jellemzők:

- szociális érzékenység;
- egyértelmű ellenségkép, amelyre a felelősséget át lehet hárítani;
- az egyetlen és egyszerű üdvözítő megoldás ideája;
- a tévedhetetlen vezető(k)be vetett hit;
- a társadalom radikális átalakítására vonatkozó javaslat;
- az indulat és az erőszak legitímációja.

A szélsőséges ideológiák veszélyeit, az általuk hordozott nemzetbiztonsági kockázatot az jelenti, hogy a szélsőséges propaganda miatt kialakulhat olyan helyzet, amelyben bizonyos személyek széles körű erőszakos cselekményekre ragadtatják magukat, ilyen módon próbálják akadályozni az állam működését, esetleg megkísérlik erőszakkal felszámolni a demokratikus berendezkedést egy tekintélyuralmi rendszer bevezetése céljából.

Magyarországon a rendszerváltást követően két olyan időszak volt, amely növelte a társadalmi bizonytalanságot, és ezáltal táptalajt jelentett a szélsőséges eszméknek. Az egyik a rendszerváltást követő évtized, amely megszüntette a szocialista rendszer viszonylagos létbiztonságát, a másik pedig a 2008-ban kezdődött globális gazdasági válság. Ez utóbbi hatását erősítette a fejlődő és háborús országokból induló soha nem látott mértékű migráció, amely eltérő kulturális háttere és magas ellátásigénye miatt félelmet gerjesztett az európai társadalmakban. A téma nemzetbiztonsági relevanciáját erősíti, hogy nem zárható ki, miszerint ellenérdekelte titkosszolgálat(ok) aktív intézkedésekkel gerjesztette is ezt a folyamatot, a vele járó bizonytalanságot és a félelmeket.

Azzal, hogy 2015 körül a gazdasági helyzet javulni kezdett, a szélsőséges mozgalmak jelentette akut kihívás mértéke várhatóan csökkenni fog. Ugyanakkor a társadalmi fejlődés eredői arra mutatnak, hogy a társadalmi bizonytalanság nem fog teljesen megszűnni, sőt a jövőben újra növekedhet, ami bizonyos helyzetekben táptalaja lehet a szélsőséges viselkedésformáknak. E társadalmi folyamatok gyökerét paradox módon a globalizáció és a felgyorsult technikai fejlődés együttese jelenti. A nyugati társadalmak középosztálya számára már egy ideje nem a fejlődő országok olcsóbb munkaereje jelenti a kihívást, hanem az automatizálás gyorsuló fejlődése (*Ipar 4.0*). Ezáltal nagyon rövid időn belül óriási mennyiségben várható munkahelyek megszűnése, amely egyre inkább az eddig nehezen automatizálhatónak gondolt álláshelyeket is érintheti. Ez a folyamat abba az irányba hat, hogy társadalmi szinten növekedhet ugyan a jövedelem, de az egyének szintjére ez a növekmény már nem jut el, sőt széles rétegek sodródhatnak egzisztenciális bizonytalanságba. Mindez a folyamat ismételt alááshatja a középosztály biztonságérzetét és a globális piacgazdaságba vetett bizalmát, ami könnyen hathat a szélsőségek erősödése irányába.

E kérdés nemzetbiztonsági szempontból fontos összetevője, hogy milyen szervezeti formában, milyen ideológiák mentén ölthet testet az elégedetlenség. Véleményünk szerint a hagyományos jobb- és baloldali szélsőséges szervezetek korábbi formájában történő újraéledésének alacsony az esélye. Ezek az ideológiák már „kompromittálódtak”, elavultak, és széles rétegek számára talán kevésbé vonzóak. Ugyanakkor számítani lehet a globalizáció-ellenes, adott esetben anarchista hangvételű, erőszakra hajlamos csoportok megjelenésére. Ezt a tendenciát látszik erősíteni a vezető hatalmak tanácskozásait (G7, G20) kísérő egyre nagyobb mértékű és egyre szervezettebb erőszak. Ugyanakkor nem zárható ki teljesen, hogy a „hagyományos” szélsőséges szervezetek is megpróbálnak elmozdulni ebbe az irányba.

A nemzetbiztonsági szervezetek jövőbeni feladatai a szélsőséges szervezetekkel összefüggésben:

- Folyamatosan monitorozni szükséges a technológiai fejlődés okozta társadalmi változásokat.
- A globalizáció- és technológiaellenes szervezetek erőszakkézségének figyelemmel kísérése.

- Figyelni kell a hagyományos szélsőséges szervezetek esetleges elmozdulását a globalizációellenes irányba, a békés tiltakozások erőszakossá változtatására irányuló szándékokat.

A gazdaság nemzetbiztonsági jellegű kihívásai

A gazdaság talán a legfontosabb társadalmi alrendszer, mivel itt állítódnak elő azok az erőforrások, amelyekkel egy adott társadalom rendelkezik. Így az adott társadalom ereje, relatív pozíciója nagymértékben függ attól, hogy a gazdaság mennyi erőforrást képes előállítani. A különböző társadalmi modellek különbözőképpen szervezik gazdaságukat, de az kijelenthető, hogy még azokban az államokban is komoly szerepe van az állami szabályozásnak és felügyeletnek, ahol egyébként a gazdasági kibocsátás túlnyomó többségét magán-, nem állami vállalatok állítják elő. Mindezekből következően a gazdaság nemzetbiztonsági szempontból fontos terület.

Egy nemzetgazdaság teljesítménye szempontjából egy magánvállalat épp olyan fontos, mint egy állami, így a nemzetbiztonsági elhárító tevékenységet a gazdaságilag meghatározó magánvállalatok irányába is célszerű végezni. A kérdés az, hogy egy adott ország mit tekint gazdaságilag meghatározó vállalkozásnak.

Ugyanakkor a technológiai fejlődés egyre inkább átalakítja a gazdaság működését, ami alapvetően két irányban érhető tetten.⁷⁴ Egyrészt az IT fejlődésével a termelési láncban egyre nagyobb mértékben váltható ki az emberi közreműködés, és ez nemcsak a gyártó-, de egyre inkább a szolgáltatóiparra is jellemző lesz. Így nem az olcsó munkaerő lesz a profit forrása, hanem az új ötletek. A másik jelenség a tőke digitalizálódása. Ez azt jelenti, hogy bármely előállított eszköz egyre könnyebben lemásolhatóvá válik, ezáltal nem jelent tartós versenyelőnyt.

Mindezek hatására a legnagyobb versenyelőnyt biztosító tényező az innováció lesz. Mivel azonban az új ötletek csak korlátozott mértékben állnak rendelkezésre, előállításuk pedig nem automatizálható, ezért az értékük egyre inkább növekedni fog. Magyarország szempontjából ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kreatív, magas innovációs szintet képviselő iparágak válhatnak gazdaságilag meghatározóvá, így egyre inkább indokoltá válhat nemzetbiztonsági védelmük. Mivel azonban ilyen vállalkozások szinte kizárólag a magán-szférában működőképesek, a nemzetbiztonsági szervezeteknek várhatóan egyre szorosabban kell együttműködniük ezekkel a vállalkozásokkal.

A gazdaság nemzetbiztonsági védelmével kapcsolatos jövőbeni feladatok:

- Szoros kapcsolat kialakítása a gazdaság azon szereplőivel, akik tevékenysége versenyelőnyt jelent Magyarország számára, biztonsági tanácsadás, az ipari kémkedés elhárításában való közreműködés.
- A gazdaságvédelmi intézkedések összehangolása más elhárítási területekkel, különös tekintettel az ellenérdekelt hírszerző szolgálatokkal szembeni fellépésre.
- A Magyarország stabilitása szempontjából kritikus pénzügyi és gazdasági folyamatok figyelemmel kísérése, a kormányzat tájékoztatása

⁷⁴ Az ötletek az új szűkös erőforrás 2014 alapján.

Migráció

A migráció jelenségének alapját mindig is az jelentette, hogy bizonyos személyek vagy csoportok valamely külső oknál fogva elhagyták lakóhelyüket, és új helyre költöztek. A legtöbb kutató szerint ennek többnyire gazdasági okai vannak, de általánosságban elmondható, hogy valamely emberi szükséglet kielégítése motiválja a lakhelyváltogatás e formáját.⁷⁵ A migráció azonban számtalan formában megvalósulhat. Lehet legális (ellenőrzött) és illegális (nem ellenőrzött), lehet egyéni (szórványos) vagy tömeges, lehet egy adott országon vagy földrajzi/kulturális térségen belüli, illetve ezek közötti, történhet továbbá szabad akaratból vagy kényszer hatására. Lehet tartós vagy átmeneti, kiváltó okát tekintve pedig gazdasági, politikai, ökológiai vagy kulturális.⁷⁶ Nyilvánvaló, hogy a migrációs folyamat a célország számára jelenti a legnagyobb kihívást, de a tranzitországok szempontjából is számtalan veszélyt rejt magában.

A migráció jelensége alapvetően két esetben jelent nemzetbiztonsági kockázatot. A kockázatot hordozó személyek érkezése szempontjából, illetve új jelenségképpen a tömeges migráció okozta hatások társadalmi egyensúlyra gyakorolt potenciális negatív hatásai miatt. Az első esetben a migráció eszköz lehet nemzetbiztonsági szempontból kockázatos személyek számára, hogy egyszerűen bejussanak az adott országba, és ott legális tartózkodási lehetőséghez jussanak. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak ebben az esetben a fő feladatuk, hogy ezt akadályozzák, illetve hogy az ezeket elősegítő körülményeket (például jogszabályi, intézményi hiányosságok) jelezzék a kormányzat felé.

A tömeges migráció elsősorban azoknak az országoknak jelent tényleges nemzetbiztonsági kockázatot, amelyek a folyamat célországai. A kockázatot általában az jelenti, ha eltérő kultúrát képvisel a kibocsátó és a befogadó ország, mert a kultúrák gyors és váratlan találkozása olyan mértékű konfliktusokat jelenthet, amelyek hatással lehetnek az alapvető társadalmi érdekekre. A tömeges interkulturális migrációt alapvetően a régiók fejlettségi szintjének növekvő különbözősége és a technológiai fejlődés révén javuló mobilitás teszi lehetővé. A háborúk, illetve az erre szakosodott embercsempész-hálózatok katalizálják a folyamatot.

Magyarország jelenleg nem cél-, hanem tranzitországa a tömeges illegális migrációnak, így a nemzetbiztonsági kockázatot leginkább az jelenti, hogy az ország területére lépő migránsok közé nemzetbiztonsági kockázatot jelentő személyek keveredhetnek. Ezen személyek elsősorban nem Magyarországra, hanem más országokra, illetve globálisan az EU-ra jelentenek nemzetbiztonsági fenyegetést. Ennek érdekében elsőrendű teendő a személyek ellenőrzése, amely jelentős részben a szolgálatok feladata. Másrészt a nemzetbiztonsági kockázatok csökkentése érdekében a nemzetbiztonsági szolgálatoknak információkat kell szerezniük azon szervezetekről, amelyek e tömeges illegális migrációt elősegítik. Végezetül fel kell lépniük azon titkosszolgálati törekvések ellen, amelyek a térség destabilizációja érdekében erősítik ezt a folyamatot.

Magyarország szempontjából a különböző migrációs típusokat vizsgálva alapvetően két jól elkülöníthető térség érdemel figyelmet. Az egyéni migráció hordozta kockázat elsősorban a kelet-európai térséggel kapcsolatosan jelenik meg, ahonnan az ellenérdekelt

⁷⁵ LAUFER 2006.

⁷⁶ HAUZINGER–HEGEDÜS–KLENNER 2014.

titkosszolgálatok, illetve az EU piacán pozíciókat szerző szervezett bűnözői körök igyekeznek bejutni az országba.

A tömeges illegális migráció szempontjából elsősorban a közel-keleti térség, illetve Dél-Ázsia (Afganisztán, Pakisztán, India, Banglades) számít olyan kibocsátó térségnek, ahonnan elsősorban a balkáni útvonalon keresztül érkehetnek migránsok Magyarországra. A közel-keleti térség számtalan konfliktussal terhelt, amelyek lezárása az elkövetkező időszakban aligha várható. A dél-ázsiai országokban elsősorban a szegénység jelent problémát, amelynek radikális csökkenésére szintén nem lehet számítani. A folyamatot erősíti, hogy az említett területeken a fiatal népesség aránya igen magas, ami erősíti az útrakelési hajlandóságot.⁷⁷

Általánosságban elmondható, hogy a kibocsátó területek gazdasági és politikai instabilitása miatt a következő évtizedben sem lehet számolni a tömeges migrációs hullám enyhülésével.

A nemzetbiztonsági szolgálatok migrációval összefüggésben várható feladatai:

- A személyek ellenőrzésére fordítható kapacitások bővítése.
- Partnerszolgálati irányba fokozni kell az együttműködést és a kapcsolatépítést.
- Magyarország határának közvetlen közelében fel kell deríteni az embercsempészetre szakosodott csoportokat, működési módszereiket, és lehetőség szerint akadályozni kell működésüket.

Terrorizmus

A terrorizmus kétségtelenül az elmúlt két évtized legjelentősebb biztonságpolitikai kihívása Európában. Ezt nemcsak az mutatja, hogy a kétezres években nagymértékben nőtt a terrorcselekmények és azok áldozatainak száma, hanem az is, hogy a különböző multilaterális együttműködési fórumok középpontjába is ez a téma került. Az Európai Bizottság által elfogadott *Európai Biztonsági Stratégia* már 2003-ban⁷⁸ is ezt jelölte meg az egyik legfontosabb veszélyforrásnak, de a 2015-ös változatban szintén ez szerepel az első helyen.⁷⁹ Az európai terrorellenes együttműködés is látványos gyorsasággal fejlődik, 2016-ban az Europol keretein belül létrejött az Európai Terrorellenes Központ, amelynek fő feladata az információmegosztás hatékonyabbá tétele. Emellett egyre gyakrabban felmerül a közös európai terrorellhárítás ötlete is.⁸⁰

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jövőben sincs esélye a terrortámadásnak. A 2010-es évek európai terrorjáért felelőssé tehető Iszlám Állam terrorszervezet ereje, bár feltehetően 2017-re már hanyatlásnak indult, még évekig számottevő maradhat. Rövid távon, néhány éves távlatban továbbra is számítani kell az Iszlám Állam támadásainak – csökkenő intenzitású – folytatódására Európában, mert a szervezet még számos alvó terroristával és ügynök-

⁷⁷ CSUKA–TÖRÖK 2015.

⁷⁸ <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15895-2003-INIT/hu/pdf> (A letöltés ideje: 2017. július 16.)

⁷⁹ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Agenda on Security. Strasbourg, 28.4.2015 COM(2015) 185 final.*

⁸⁰ Biztonságpolitikai szakértő: európai uniós szintű terrorellhárításra és hírszerzésre lenne szükség (2015).

kel rendelkezhet az öreg kontinensen. Ők még – bár csökkenő hatékonysággal – bosszút állhatnak a szinte bizonyosnak mondható katonai vereségért.

Közép- és hosszú távon azon múlik a terrorizmus jelentette fenyegetés mértéke, hogy azokkal a trendszerű jelenségekkel, amelyek a terrort „kitermelték”, tudnak-e az érintett országok valamit kezdeni. Egy 2017-es tanulmány⁸¹ négy ilyen vázolt fel:

- Az európai társadalom peremére szorult, sikertelen, kilátástalan jövővel rendelkező muszlim fiatalság számának növekedése.
- A válságövezetekből (például az ISIS kötelékéből) visszatérő nagyszámú veterán inspirálhatja ezeket az elkeseredett fiatalokat, emellett fontos szervezői, mentori szerepet játszhat potenciális merénylők kiválasztásában és felkészítésében.
- A muszlim világban a jövőben is fennálló folyamatos konfliktusok katalizálóan hathatnak az európai helyzetre, ideológiai muníciót, valamint gyülekező- és kiképzőhelyeket jelenthetnek az erre fogékony európaiak számára.
- Az internet nyújtotta korlátlan kommunikációs lehetőségek, amelyek lehetővé teszik a dzsihadista propaganda terjesztését, a toborzást és a tervezést, illetve lehetővé teszik a magányos merénylők „távirányítását”.

Ezeken túlmenően a terrorcsoportok alkalmazkodási képessége is megfigyelhető. Látványosan tudtak adaptálódni az elhárító szervek eszközrendszeréhez és módszereihez, aminek hatására az elmúlt években a terror formái is jelentős változáson estek át. A sok szervezést és erőforrást igénylő látványos terrorcselekmények (*showpiece terror*) helyét a kis sejtek által elkövetett, kevésbé látványos és kevesebb áldozattal járó, hétköznapi eszközökkel elkövetett merényletek (*ersatz terror*) vették át. Rájöttek ugyanis, hogy ez utóbbiakkal ugyan kevesebb embert tudnak megölni, de nagyobb a siker valószínűsége, miközben a hatás majdnem ugyanannyira félelemkeltő.⁸² A jövőben ezért elsősorban a terror ezen új formájának fejlődése, szofisztikáltabbá válása várható.

A jövő egyik nagy kérdése, hogy mi várható az Iszlám Állam látványos meggyengülését, területének elvesztését követően, legyőzhető-e, megsemmisíthető-e teljesen. Ennek megtörténte esetén esetleg újra aktivizálódik-e az al-Káida, esetleg megjelenik és megerősödik egy eddig ismeretlen szervezet? Még a legoptimistább forgatókönyvek is azzal számolnak, hogy az Iszlám Állam terrorszervezetként működni fog. A nyitott kérdés inkább az, hogy a két szervezet félreteszi-e ellentéteit, és összefog-e a nyugat elleni harcban, vagy esetleg rivalizálni kezd. Mindkét opció könnyen járhat a terrorfenyegetettség fennmaradásával vagy akár növekedésével.

Magyarországot az aktív terror az elmúlt időszakban elkerülte. Véleményem szerint ennek oka több összetevőre vezethető vissza. Egyrészt Magyarországon kevésbé van meg az a másod- és harmadgenerációs muszlim réteg, amely életkörülményei miatt hajlamos lehet a radikalizációra. Másrészt egy sikeres magyarországi támadás kevésbé lenne alkalmas a dzsihadista terrorszervezetek számára fő céljaik elérésére, erejük demonstrálására, a figyelem felkeltésére. Korlátos erőforrásaikat ezért inkább az erősebb, nagyobb arányú muszlim népességgel rendelkező országok támadására fordítják. Mindezek mellett pedig

⁸¹ HEGGHAMMER 2016 alapján.

⁸² WESTROP 2017.

Magyarország kevésbé illik bele abba az ellenségképbe, amelynek támadása mozgósító, motiváló erővel bírna a terrorista szervezetek tagjai, támogatói, finanszírozói számára.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jövőben az európai trendtől eltérve megszűnne Magyarország fenyegetettsége, sőt az újszerű módszerek a fenyegetés mértékét növelhetik is. Előfordulhat például, hogy valaki „[...] pusztán magánszorgalomból, az Iszlám Állam kommunikációjától befolyásolva úgy dönt, hogy Magyarországon követ el valamit. Nagyon fontos, hogy ma már nem kell közvetlen kapcsolat az ISIS-hez, bőven elég, ha valaki úgy érzi, hogy feladatot kapott. A terrorszervezet boldogan fogja vállalni, hogy azt is ő szervezte meg [...]”⁸³

A fentiek alapján a magyarországi terrorelhárító szerveknek az elkövetkező bő évtizedben az alábbi fő teendőkre kell koncentrálni:

- Folyamatosan figyelemmel kell kísérni a magyarországi muszlimok helyzetét, fel kell térképezni a radikalizálódás veszélyének kitétt, illetve arra fogékony személyeket és csoportokat. Ezzel összefüggésben fontos, hogy a szolgálatok pontos és a társadalmi kontextust figyelembe vevő elemzésekkel lássák el a kormányzatot, hogy elejét lehessen venni a tömeges radikalizációnak.
- Szoros figyelemmel kell követni a válságövezetekbe utazó, onnan visszatérő magyar vagy Magyarországon tartózkodó, esetlegesen itt letelepülő külföldi személyeket.
- Folyamatosan és aktívan monitorozni kell az internetet az esetleges radikális tartalmak kiszűrése, az esetleges toborzó, támogató, ideológiai felkészítő közösségi felületek felderítése érdekében.
- Fel kell készülni a terrorizmus új formáinak megjelenésére. Ez egyrészt jelenti a bioterrorizmussal, nukleáris terrorizmussal kapcsolatos jelenségeket, másrészt az új típusú támadások lehetséges formáinak számbavételét, az elhárításukhoz szükséges módszerek kidolgozását.
- Folyamatosan végezni kell a lakosság felkészítését a terrorcselekmények kivédéséhez, illetve hatásuk csökkentéséhez szükséges magatartásformákra.
- Szoros és bizalmi kapcsolatot kell kiépíteni elsősorban az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok terrorellenes szervezeteivel, hogy a Magyarországra vonatkozó információkat a lehető legrövidebb idő alatt rendelkezésünkre bocsássák.

A polgári elhárítás jövőbeni feltételrendszere

Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk meg, hogy az előző fejezetben meghatározott feladatrendszer milyen belső működést feltételez a nemzetbiztonsági szervezetek részéről, hogyan alakulhat, illetve hogyan lenne célszerű alakítani ezt a rendszert. Ehhez először azonban érdemes áttekintenünk, hogy a nemzetbiztonsági szervezetek külső feltételrendszere hogyan változik, várhatóan milyen trendek érvényesülnek az elkövetkező bő évtizedben.

⁸³ LÁSZLÓ 2016.

A külső (környezeti) feltételek fejlődési irányai

A stratégiai tervezés egyik elemzési eszköze az ún. környezetelemzés (PEST-analízis), amely a szervezeteket körülvevő világot alapvetően négy dimenzió szerint vizsgálja. Ez a négy dimenzió a következő.

Political avagy politikai környezet

Ebből a szempontból Magyarországon az általunk vizsgált jövőbeni időszakban nem látszanak olyan alapvető változás jelei, amely az ország politikai berendezkedését, szövetségi rendszerét és így a szolgálatok alapvető célrendszerét lényegileg megváltoztatná. Ugyanakkor a demokratikus berendezkedésből adódóan, a kormány változásával a nemzetbiztonsági területre vonatkozó elképzelések is alakulhatnak, előtérbe kerülhetnek többek között a nemzetbiztonsági szervezetrendszer érintő kérdések is.

Ezeket befolyásolhatják például az államfelfogás fejlődésével kapcsolatos tendenciák. Az állam szerepének változása Magyarországon egyre inkább az úgynevezett jó állam koncepciójának megvalósítására való törekvésben érhető tetten. A kifejezés tulajdonképpen „egy reform megnevezése, mely az állam hatékonyságának növelését tűzte ki céljaul”.⁸⁴ A jó állam kialakításának lényege, hogy nem egy teljesen új államfelfogást jelent, hanem jelentős részben merít az eddigi felfogások (például *New Public Management*, *New Governance*, *újweberiánus*) használható elemeiből, és alapvetően nem a jóléti állam megszüntetésére, csak megreformálására törekszik.⁸⁵

Economical, azaz gazdasági környezet

Gazdasági téren egymással ellentétesnek tűnő trendek hathatnak a világgazdaságban. Míg például a növekedés lassulása irányába hat a kínai gazdaság fokozatosan várható lassulása, ugyanakkor a negyedik ipari forradalom (*Ipar 4.0*) kiteljesedése révén várható hatékonyságjavulás a növekedés erősödése irányába mutat. Jelenleg nem megjósolható e trendek és hatások végső mérlege, de belátható időn belül feltehetően inkább egy alacsonyabb mértékű, de folyamatos fejlődésre számíthat a világgazdaság és benne Magyarország is.

Magyarország tekintetében fontos változás lesz az európai uniós fejlesztési források 2020 utáni folyamatos és számottevő csökkenése. Ebből fakadóan a költséghatékonyság is egyre inkább növekvő mértékben lesz elvárás.

⁸⁴ JUHÁSZ 2011, 13.

⁸⁵ JUHÁSZ 2011, 13.

Social, azaz társadalmi környezet

A kérdéssel foglalkozó kutatások számos trendet azonosítanak, amelyek befolyást gyakorolhatnak a jövő társadalmára. Az alábbiakban azokat emeljük ki, amelyek megítélésünk szerint témánk szempontjából relevánsak.

A társadalmi környezet egyik legnagyobb hatású tényezője a különböző generációk (X,Y,Z) értékrendjének változásával függ össze. Azonban nemcsak a generációváltás gyorsult fel, de az újabb generációk jellemzői is egyre nagyobb eltérést mutatnak a korábbiaktól, a korábbi szocializációs normák és keretek is felbomlani látszanak.⁸⁶ Mindez a technikai változások révén felgyorsult világ következménye, ugyanakkor egyben a jövő változásainak okozója is. E tényezőknek, illetve az aktív kor kitolódásának már az általunk vizsgált időszakban is lesznek következményei. Az aktív népességen belül a generációs törésvonalak egyre inkább elmélyülhetnek, és újabbak is keletkezhetnek. Az újabb generációk arányának növekedésével új értékrend válik dominánssá, az ehhez való alkalmazkodás nélkülözhetetlen feltétele a jövőbeni sikeres működésnek.

Kibontakozóban levő trend a humán tényező középpontba helyezése, általánosságban is a szervezeti siker egyik fő összetevőjének a humán tényező megfelelő kezelését tekinthetjük. Fontos az emberek igényeinek megértése, figyelembevétele. A társadalmi mobilitás, illetve a tudás elavulásának felgyorsulása várhatóan növeli a társadalom tagjai közötti kompetenciakülönbségeket. Ezt azt jelenti, hogy számítani kell a társadalmi szempontból magasabb szintű kompetenciákkal, jobb személyes képességekkel rendelkező munkavállalókért folytatott harc élesedésére. Ez maga után fogja vonni, hogy a képzésre fordított erőforrások egyre inkább nem költségként, hanem befektetésként lesznek értelmezve.⁸⁷

Egy másik fontos változás a társadalom nyitottságának változása, illetve a társadalmi kontroll erősödése. A társadalom egyre inkább tudomással szeretne bírni a szűkebb és tágabb környezetét érintő változásokról, amit a technikai fejlődés ma már szinte valós időben tesz lehetővé. A társadalom tagjai egyre kevésbé fogják tolerálni az ismeretekhez való hozzáférés akadályozására irányuló törekvéseket.

Technical, azaz a technikai környezet

Ebbe a részbe tartoznak a technikai fejlődéssel kapcsolatos kérdések. A kibetér gyors ütemű növekedése vélhetően az elkövetkező évtizedben gyorsuló ütemben folytatódik, elsősorban az *IoT* (dolgok internete) elterjedésének, illetve az internetet használók számának növekedése miatt. Egyes előrejelzések szerint 2022-ig 1000 milliárd (1 billió) új szenzor fog kapcsolódni az internethez, 2023-ban pedig a Föld népességének 80%-a internethasználó lesz.⁸⁸

Ezzel összefüggésben folytatódik az okos eszközök terjedése. Egyre nagyobb számítási kapacitás és több funkció integrálódik az adott eszközökbe, amelyek az élet egyre több

⁸⁶ BESENYEI 2016 alapján.

⁸⁷ DUTTON 2015.

⁸⁸ THOMPSON 2015.

területén teszik azokat hasznossá. Ezzel együtt megnő a hálózatba kapcsolt okos eszközök felhasználási spektruma, a jövő évtized közepére várhatóan gyors növekedésnek indul az okosvárosok száma.

A kibertér növekedésétől nem függetlenül tovább folytatódik az adattömegek növekedése (*Big Data*), amelyek a mindennapi életünk egyre nagyobb szeletére fognak kiterjedni. Ezekből a nagy adattömegekből egyre több szempont szerint lesznek kinyerhetők egy adott kérdéssel kapcsolatos információk.

A nemzetbiztonsági szervezetrendszer belső fejlődési irányai

Struktúra

A nemzetbiztonsági szervezetek működését a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben is nagymértékben befolyásolta az a tény, hogy közvetlen elődjük (ahonnan a működési elvek, illetve az állomány jelentős része származott) az állambiztonsági szervezetrendszer, amely alapvetően eltérő szerepet töltött be a pártállami diktatúrában. Fő feladata a rendőrséghez hasonlóan a pártállam védelme volt, nem pedig az ország és a társadalom érdekeinek érvényesítése. Természetesen a rendszerváltással formálisan teljes mértékben megváltozott a szolgálatok deklarált célrendszere, azonban véleményem szerint azóta is várat magára a korábról örökölt rendszer alapjaiban történő megújítása és átformálása.

Jelenleg a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény⁸⁹ öt (négy polgári és egy katonai) önálló nemzetbiztonsági szolgálatot⁹⁰ különböztet meg, amelyek részben funkciójukban, részben pedig földrajzi orientációjukban különböznek. Ezen túlmenően a Terrorrelhárítási Központ mint speciális rendőri szerv feladatkörébe vannak utalva a terrorizmus – mint nemzetbiztonsági kockázat – elhárításával kapcsolatos teendők. Tovább bonyolítja a képet, hogy a felsorolt nemzetbiztonsági feladatokat ellátó szervezetek három különböző miniszter irányítása alá vannak rendelve, a polgári szolgálatok irányítását két miniszter látja el. A fenti helyzet kialakulásának körülményei, okai meghaladják e tanulmány kereteit, azonban egy ilyen széttagolt szervezeti struktúra kifejezetten a hatékonyság ellen hat.⁹¹

Megítélésem szerint azonban a demokratikus hagyományok elmélyülésével, a biztonsági helyzet változásával, másrészt az államfelfogás változásával a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeti, működési rendszere is változhat. A biztonsági környezet e szempontból legfontosabb változása, hogy a biztonságot jelentő fenyegetések egyre összetettebbek, és egyre rugalmasabb reagálást tesznek szükségessé. Ezt pedig leginkább akadályozza, hogy a feladatok szempontjából a nemzetbiztonsági szervezetek erős átfedést mutatnak más biztonsági szervezetekkel. Egyre inkább érezhető az igény a tiszta viszonyok megteremtésére, amelyben a nemzetbiztonsági szervezetek tevékenysége a kifejezetten nemzetbiztonsági feladatok ellátására korlátozódik, és legfeljebb az ennek révén keletkező információkkal támogatja más szervezetek feladatellátását. Megítélésem szerint a meglévő párhuzamosságok kiküszöbölése érdekében az elkövetkezendő évtizedekben ez a folyamat lassan, de biztosan

⁸⁹ 1995 évi XXCV. tv.

⁹⁰ AH, IH, KNBSZ.

⁹¹ HETESY 2011, 24–25.

ebbe az irányba fog hatni. Ennek keretében a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége a nemzetbiztonsági célzatú információgyűjtésre, a megelőző jellegű nemzetbiztonsági kockázatfeltáró és elemző tevékenységre, illetve az érdekérvényesítésre fog fókuszálni. Ennek érdekében szükség van a széttagolt rendszer integrációjára, a párhuzamos feladatkörök megszüntetésére, a szervezetek számának csökkentésére, a struktúra egyszerűsítésére.

Humán orientáció

Nemzetbiztonsági területen a humán tényező szerepe vitathatatlan, a terület meglehetősen humán erőforrás-intenzív, a technikai fejlődés mellett sem csökken lényegesen a humán tényező hozzáadott értéke. Ahhoz, hogy a nemzetbiztonsági szervezetrendszer képes legyen megfelelni a jövő kihívásainak, és a változó társadalmi közegben is eredményes lehessen, véleményünk szerint elsősorban a humán területhez való viszonyulását lenne szükséges megváltoztatni. Mindez nemcsak a saját állományuk tekintetében, hanem a humán hírszerzés (HUMINT) aspektusából is fontos. Az ellenérdekelt titkosszolgálatok és szervezetek között egyfajta kreativitási verseny folyik, amely elengedhetetlenül teszi bizonyos innovatív képességek és az ehhez szükséges szaktudás jelenlétét és elismerését a szervezetben.

Az állambiztonsági múltból örökölt szemlélet, szervezeti megoldások átformálása nélkül az eredményesség drasztikus visszaesésére lehet számítani. A nemzetbiztonsági, titkosszolgálati tevékenység jellemzői által megengedett lehető legtágabb keretek között a szervezeteknek célszerű lenne nemcsak modernebb eszközök és módszerek irányába elmozdulni, hanem kifejezetten a humán központúvá válást kitűzni. Mivel ez a folyamat hosszú időt vesz igénybe, minél hamarabb határozott lépéseket kell tenni ez irányban. Radikálisan meg kell újítani és rugalmassá kell tenni a szervezeti kultúrát, illetve a szervezetrendszer humán folyamatait. E folyamat középpontjába a legmodernebb szervezési ismeretek felhasználása mellett a jövő generációit kell állítani.

Társadalmi beágyazottság

A fentiekén túl a nemzetbiztonsági szolgálatoknak a jövőben el kell mozdulniuk a szélesebb körű és mélyebb társadalmi kapcsolatok irányába. A nemzetbiztonsági tevékenység esetében is a hatalmi tekintély helyett a bizalom lesz a társadalommal való kapcsolat alapja. Ez a fajta bizalom nem csak információszerzési és utánpótlási okokból fontos. A szolgálatok a jövőben várhatóan – különösen terrorelhárítási és kiberbiztonsági területen – egyre inkább részt kell hogy vegyenek a társadalmi biztonságtudatosság formálásában, aminek elengedhetetlen feltétele a nemzetbiztonsági intézményrendszerbe vetett közbizalom. Ehhez szükséges a tájékoztatási és a PR-tevékenység fokozása, a társadalmi kapcsolatok erősítése, de mindenekelőtt a nemzetbiztonsági területről szóló nyílt társadalmi diskurzus.

Jelenlét a kibertérben

Nemcsak a fent leírtakból, de a bennünket körülvevő világ jelenségeiből is látható, hogy a kibertér jelentősége folyamatosan növekszik. Az emberek akarva-akaratlanul is egyre több időt töltenek ott, egyre többféle tevékenységet folytatnak, ami azt is jelenti, hogy egyre több adat, információ, ismeret fog itt keletkezni, illetve tárolódni. Az információgyűjtő szervezeteknek tehát elemi érdekük, hogy jelenlétüket a kibertérben minél szélesebb körben valósítsák meg. Ahogy más eszközök esetében is, ez egyaránt jelenti a passzív és aktív információgyűjtő eszközök és módszerek fejlesztését, ezek hagyományos eszközökkel és módszerekkel történő kombinálását.

Összegzés

A bevezetőben már említettük, hogy a nemzetbiztonsági terület jövőkutatási szempontból nehéz terep. Ennek egyik oka lehet, hogy Magyarországon általánosságban is kevés hagyománya van a területről folyó diskurzusnak, és talán ebből fakadóan a lehetséges fórumok száma is alacsony. Bár a különböző szakmai folyóiratok (például *Felderítő Szemle*, *Belügyi Szemle*) korábban is rendelkezésre álltak, meglepően kevés jövővel foglalkozó írás látott napvilágot. A jövőre vonatkozó gondolatok legfeljebb egy fejezetet jelentettek egy-egy írásműben. A helyzet változásának, a nemzetbiztonsági terület fejlődésének motorja lehet a témáról való gondolkodás elindulása.

Gyakorlati értelemben kutakodásom reményeim szerint hozzájárul ahhoz, hogy a nemzetbiztonsági területen is fejlődésnek indulhasson a stratégiai gondolkodás. A stratégiaalkotásnak ugyanis szerves része egy vízió kialakítása, amely akár több évtizedes ideális állapotokat vázol fel egyfajta irányítóként a szervezetek számára, ennek pedig elengedhetetlen kelléke a jövőről való gondolkodás. A stratégiai célkijelölés szintén a jövőbe mutató tevékenység, jóllehet időhorizontja lényegesen rövidebb, általában 3–5 éves. Reményeim szerint a jövőről való gondolkodás és a stratégiai szemlélet kialakulása nemsokára a nemzetbiztonsági stratégia megszületésében és a stratégiai menedzsment szervezeti szinten történő megjelenésében is testet ölt. Gondolataim megfogalmazásával e folyamatokat igyekszem támogatni.

Felhasznált irodalom

- 2016 *Report on the Protection of the Constitution. Facts and Trends* (2016). Elérhető: www.verfassungsschutz.de/en/download-manager/_annual-report-2016-summary.pdf (A letöltés ideje: 2017. július 21.)
- ABLAKA Gergely (2010): Az Iráni Iszlám Köztársaság helye és szerepe a világpolitikában. Irán a 21. század geopolitikai tükrében. *Geopolitika a 21. században*, 1. évf. 1. sz. 107–122.
- Az ötletek az új szűkös erőforrás* (2014). Elérhető: <http://szazadveg.hu/hu/kutatasok/az-alapitvany-kutatasai/otletmuhely/az-otletek-az-uj-szukos-eroforras> (A letöltés ideje: 2017. július 29.)
- BERNEK Ágnes (2010): Geopolitika és/vagy geoökonómia. A 21. század világgazdasági és világpolitikai folyamatainak összefüggései. *Geopolitika a 21. században*, 1. évf. 1. sz. 31–64.

- BESENYEI Lajos (2016): A generációváltás forradalma. *Opus et Educatio*, 3. évf. 4. sz. 371–378. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02700/02724/00009/pdf/EPA02724_opus_et_educatio_2016_04_371-378.pdf (A letöltés ideje: 2017. július 31.)
- Biztonságpolitikai szakértő: európai uniós szintű terrorelhárításra és hírszerzésre lenne szükség (2015). *MTI*, 2015. november 19. Elérhető: www.ma.hu/belfold/266588/Biztonsagpolitikai_szakerto_europai_unios_szintu_terrorelharitasra_es_hirszerzesre_lenne_szukseg (A letöltés ideje: 2017. július 16.)
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Agenda on Security. Strasbourg, 28.4.2015 COM(2015) 185 final.* Elérhető: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf (A letöltés ideje: 2017. július 16.)
- CSUKA Gyöngyi – TÖRÖK Ádám szerk. (2015): *Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsult migráció tényezői, irányai és kilátásai. A Magyar Tudományos Akadémia Migrációs Munkacsoportjának elemzése.* Budapest, MTA. Elérhető: http://mta.hu/data/cikkek/106/1060/cikk-106072/_europa-bairanyulo.pdf (A letöltés ideje: 2017. július 27.)
- DOUZET, Frédéric (2016): Geopolitika a kibertér megértéséhez. In PINTÉR István szerk.: *A virtuális tér geopolitikája.* Budapest, Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány. (Geopolitikai Tanács Műhelytanulmányok, 2016/1.) 19–42.
- DUTTON, Shelly (2015): 4 Things Your Business Can Do Right Now To Build The 2030 Workforce. *Digitalistmag.com*, 2015. augusztus 24. Elérhető: www.digitalistmag.com/lob/human-resources/2015/08/24/4-things-build-2030-workforce-03317481 (A letöltés ideje: 2017. július 29.)
- ERDBRINK, Thomas (2016): Iran Bars Pilgrims From Traveling to Mecca for Hajj. *NYTimes.com*, 2016. május 29. Elérhető: www.nytimes.com/2016/05/30/world/middleeast/iran-saudi-arabia-mecca-hajj.html (A letöltés ideje: 2017. július 31.)
- Global Trends 2030: Alternative Worlds* (2012). Elérhető: <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf> (A letöltés ideje: 2012. július 31.)
- HAUTZINGER Zoltán – HEGEDŰS Judit – KLENNER Zoltán (2014): *A migráció elmélete.* Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egység.
- HEGGHAMMER, Thomas (2016): The Future of Jihadism in Europe: A Pessimistic View. *Perspectives on Terrorism*, Vol. 10, No. 6. Elérhető: www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/566/html (A letöltés ideje: 2017. július 16.)
- HETESY Zsolt (2011): *A titkos felderítés.* PhD-értekezés kézirat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Elérhető: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hetesy-zsolt/hetesy-zsolt-vedes-ertekezes.pdf> (A letöltés ideje: 2017. július 16.)
- HIDEG Éva (2007): A forecasttól a foresightig. *Magyar Tudomány*, 168. évf. 9. sz. 1167–1170. Elérhető: www.matud.iif.hu/07sze/11.html (A letöltés ideje: 2017. július 27.)
- HIDEG Éva (2011): *Interaktivitás és a jövőkutatás továbbfejlődése.* Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszék. (Jövőelméletek, 19.)
- HIDEG Éva (2012): Az interaktív jövőkutatás elmélete és módszertana. In HIDEG Éva – NOVÁKY Erzsébet szerk.: *Jövőkutatás – interaktívan.* Budapest, Aula.
- JUHÁSZ Lilla Mária (2011): Az állam szerepe a XXI. században. *Pro Publico Bono Online, Támop Special.* Elérhető: http://uni-nke.hu/uploads/media_items/az-allam-szerepe-a-xxi-szazadban.original.pdf (A letöltés ideje: 2017. július 27.)

- KELETI Arthur (2016): A kibertér biztonságának egyes aspektusai. In PINTÉR István szerk.: *A virtuális tér geopolitikája*. Budapest, Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány. (Geopolitikai Tanács Műhelytanulmányok, 2016/1.) 89–128.
- KLEMENSITS Péter (2016): Kína 2016-ban. *Geopolitika.hu*, 2016. február 2. Elérhető: www.geopolitika.hu/hu/2016/02/01/kina-2016-ban (A letöltés ideje: 2017. július 22.)
- LÁSZLÓ Pál (2016): Az Iszlám Állam megfenyegette Magyarországot: „Előbb-utóbb be fog következni egy támadás”. *24.hu*, 2016. március 30. Elérhető: <http://24.hu/belfold/2016/03/30/az-izslam-alam-megfenyegette-magyarorszagot-elobb-utobb-be-fog-kovetkezni-egy-tamadas> (A letöltés ideje: 2017. július 16.)
- LAUFER Balázs (2006): *A migráció és a terrorizmus a nemzetbiztonsági szolgálatok szemszögéből*. Elérhető: www.publikon.hu/application/essay/88_1.pdf (A letöltés ideje: 2017. augusztus 3.)
- MÉSZÁROS Rezső (2006): A kibertér, mint új földrajzi tér. In KISS Andrea – MEZŐSI Gábor – SÜMEGHY Zoltán szerk.: *Táj, környezet és társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárany Ilona professzor asszony tiszteletére*. Szeged, SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék – SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék. 489–496. Elérhető: www2.sci.u-szeged.hu/eghajlattan/baba/Meszáros.pdf (A letöltés ideje: 2017. augusztus 3.)
- PINTÉR Attila (2013): Törökország külpolitikája a 21. század elején – neoszmán vagy újradefiniált török külpolitika? *Külügyi Szemle*, 12. évf. 1. sz. 10–21.
- POLYÁK Eszter (2015): Kína feltörekvő nemzetközi intézményi struktúrája. *Geopolitika.hu*, 2015. december 1. Elérhető: www.geopolitika.hu/hu/2015/12/01/kina-feltorekvo-nemzetkozi-intezmenyi-strukturaja (A letöltés ideje: 2017. július 22.)
- PÓTI László (2013): „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”: az orosz külpolitika koncepcionális keretei. *Külügyi Szemle*, 12. évf. 3. sz. 41–56. Elérhető: http://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2013_03_Gondolkodj_globelisan_c_.pdf (A letöltés ideje: 2017. július 28.)
- RESPERGER István (2013): Biztonsági kihívások, kockázatok, fenyegetések és ezek hatása Magyarországra 2030-ig. *Felderítő Szemle*, 12. évf. 3. sz. 5–36.
- THOMPSON, Cadie (2015): 21 Technology Tipping Points We Will Reach by 2030. *BusinessInsider.com*, 2015. november 12. Elérhető: www.businessinsider.com/21-technology-tipping-points-we-will-reach-by-2030-2015-11 (A letöltés ideje: 2017. július 29.)
- WESTROP, Sam (2017): An Onslaught of Islamist Violence is Europe’s New Normal. *MEforum*, 2017. április 24. Elérhető: www.meforum.org/6660/islamist-violence-is-europes-new-normal (A letöltés ideje: 2017. július 16.)

Vákát oldal

A Dialóg Campus Kiadó a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvkiadója.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó

www.dialogcampus.hu

www.uni-nke.hu

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Telefon: 06 (30) 426 6116

E-mail: kiado@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt

Olvasószerkesztő: Szabó Ilse

Korrektor: Bíró Csilla

Tördelőszerkesztő: Gyapjas Anikó

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Simon László vezérigazgató

ISBN 978-615-6020-46-8 (nyomtatott)

ISBN 978-615-6020-47-5 (elektronikus)

Egy több szempontból kivételesnek számító művet tart kezében a tisztelt olvasó. Nem mindennapi egyrészt témájánál fogva, mert nemzetbiztonsági témakörben viszonylag kevés mű születik, és még kevesebb olyan, amely csak a nemzetbiztonsági munka egyik pillérével, az elhárítással foglalkozik. Ritkaságszámba megy az is, hogy neves történészek és gyakorló szakemberek egyetlen kötetben osztják meg gondolataikat ugyanarról a témakörrel, más-más oldalról közelítve a kérdésekhez. Végezetül különlegesnek mondható az is, hogy időhorizontját tekintve olyan átfogó mű született, amely megvilágítja az elmúlt bő 100 év nemzetbiztonsági elhárításának szinte minden fontosabb korszakát: a 20. század első felétől kezdve az állambiztonsági, majd a nemzetbiztonsági rendszeren át a jelen, illetve jövő jelentette újszerű kihívásokig számtalan témában olvashatnak tanulmányokat az érdeklődők. A kiadvány megjelenése jelentős mértékben hozzájárulhat a nemzetbiztonsági szféráról szóló tudományos gondolkodás fejlődéséhez, ami pedig nemcsak a tudományos kutatók számára fontos, de a 21. századi bizonytalan környezetben jelentős támogatást nyújthat az ezzel foglalkozó szervezetek és szakemberek számára is.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE